

Ἡ ΠΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΤΟΣ Γ'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1954

ΤΕΥΧΟΣ 30

ΣΩΤΗΡΗ ΣΚΙΠΗ

28^Η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

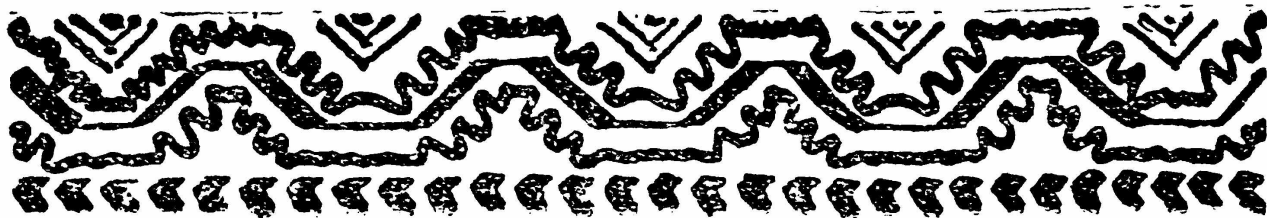
Μπρὸς στὰ χαλύβδινα ἄρματα ὀλοένα
τῶν τυράννων, ποὺ ἐρήμωση σκορπίζουν,
ἔθνη—μικρὰ ἢ μεγάλα—τρομαγμένα
σὰν ἀνεμόδαρτα κλαριὰ λυγίζουν...

Ἐοὺ μονάχα, Ἑλλάδα, τὴν ὥρα
τὴν κεφαλὴ σου ὑψώνεις! Τὰ παιδιὰ σοῦ,
ὅπως στὰ χρόνια τῶν Περσῶν τ' ἀρχαῖα,
παίρνουν φτερά, πετοῦν στὰ σύνορά σου.

Καὶ ξάφνου ὁ κόσμος ὅλος, ποὺ τὴ φρίκη
τῆς συντριβῆς σου τρέμει, χαρμοσύνων
στροφές ἀκούει παιάνων γιὰ τὴ Νίκη,
τὴ Νίκη τῶν ἀσύγκριτων Ἑλλήνων!

ὦ, χαῖρε, χαῖρε, Ἑλλάδα δοξασμένη
στὰ Μεσολόγια καὶ στοὺς Μαραθῶνες·
σύμβολο τ' ὄνομά σου ἦταν καὶ μένει
τῆς Λευτεριᾶς ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες!

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ 28^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ .

Ὁ Πόλεμος, ὅπως ἄλλοτε, ἔτσι καὶ τώρα, ἔχει τὰ σκοτεινὰ καὶ τὰ φωτεινὰ του σημεία, ἐξάρσεις πατριωτισμοῦ καὶ αὐτοθυσίας, ἀλλὰ καὶ βαρβαρότητες καὶ ποταπότητες καὶ καταπτώσεις. Ἐμφανίζει προγράμματα, ποὺ λησμονοῦνται ἀπὸ τοὺς πολιτικούς, καὶ γενναίους, ποὺ ἀψηφοῦν τὰ πάντα χάριν τῶν ἰδανικῶν τους, ὅσοι ἔχουν ἰδανικά. Ὁ τελευταῖος πόλεμος μὲ τὴ ναζιστικὴ Γερμανία καὶ τὴ φασιστικὴ Ἰταλία ἐσημείωσε πολλὰ σκοτεινὰ σημεία καὶ ἀπὸ τὶς δυνὸ παρατάξεις. Ἡ Γερμανικὴ τυραννία ἐκδηλώθηκε χωρὶς προσχήματα καὶ ἡ Ἰταλικὴ δοξιοσύνη ἐδούλεψε μὲ ὅλη τὴν τέχνη της. Λαοὶ πάλι, ποὺ εἶχαν ἄλλοτε πολέμησει γιὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ γιὰ τὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικά, εἶτε ὁμαδικὰ αἰσθάνθηκαν λιποψυχία καὶ ὑποτάχθηκαν, εἴτε σπεραδικὰ γνώρισαν προδοσίες ἐκ μέρους τῶν ἀρχηγῶν τους. Ὅλες αὐτὲς οἱ θλιβερότητες συνθέτουν τὴν πένθιμη συναυλία τῶν τραγικῶν γεγονότων, ὥς τὴ μοιραία γιὰ τὸν ἄξονα ἡμέρα τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940.

Ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἡ Ἰταλία τοῦ Μουσσολίνι ἐποφάσισε νὰ χτυπήσῃ τὴν Ἑλλάδα, τὴ γαλουχημένη μὲ τὶς παλῆς καὶ τὶς νεώτερες φιλελεύθερες παραδόσεις. Τὴν Ἑλλάδα μὲ τὶς παλῆς ἀναμνήσεις τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῆς Σαλαμίνας καὶ μὲ τὶς νεώτερες τῆς Γραβιᾶς καὶ τῆς Ἀλαμάνας. Ἀλλὰ μπροστὰ στὸ φλογισμένο σίδερο τῶν πολεμικῶν μηχανῶν, σκέπτονταν ἐκεῖνοι, ποὺ ἀποφάσισαν νὰ τὴν κάμουν ἐθνικὴ γῆ τοῦ Ἰταλικοῦ «Impero», τί ἀξία θὰ μπορούσε νὰ ἔχουν οἱ φιλελεύθερες παραδόσεις; Ἀλλὰ καὶ οἱ ματωμένες ἀπὸ τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν τυραννίαν φιλελεύθερες ψυχές, κ' ἐκεῖνες ποὺ μπορούσαν ἀκόμα νὰ ζοῦν τὴν ἐλεύθερον ζωὴν, κ' ἐκεῖνες ποὺ μονάχα νὰ τὴν ὀνειρεύωνται μπορούσαν, ἔβλεπαν μὲ ἀγωνία ἕως τότε τὶς προόδους τοῦ ἄξονα, αὐτοῦ τοῦ νέου τυφῶνα, ποὺ σάρωνε τὶς ἠθικὰς ἀξίες καὶ ἔφερε παντοῦ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐρήμωσιν. Κι' οὔτε περίμεναν τὸ πρῶτον μῆνυμα τῆς νίκης τόσο σύντομα, οὔτε τὸ πρόσμεναν ἀπὸ μιὰ χώρα, σὺν τῇ δικῇ μας, μικρῇ καὶ ἀδύνατῃ, ποὺ μοναδικὴ τῆς σχεδὸν ὅλῃς εἶχε τὴν ψυχικὴν τῆς πανοπλίαν. Ἐλπίζαν τὸ πρῶτον μῆνυμα τῆς νίκης ἀπὸ κράτη, ποὺ θὰ εἶχαν τὴν εὐχέρειαν νὰ παρατάξουν ὁλόκληρες στρατιάς, νὰ σκεπάσουν τὸν οὐρανὸν τοῦ ἐχθροῦ μὲ ἀεροπλάνα καὶ νὰ καλύψουν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θάλασσας μὲ καράβια. Ὅμως ἡ πρώτη νίκη δὲν δόθηκε ἀπὸ ἐνα τέτοιον κράτος. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐνίκησε τὶς σιδερόφραγτες μεραρχίες τοῦ Μουσσολίνι χωρὶς ἄρματα μάχης καὶ μὲ τὰ πιδ πενιχρὰ πολεμικὰ μέσα. Μὲ τὸ τραγούδι στὰ χεῖλη ἐξετόπισε τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τὶς θέσεις του καὶ τὸν ἔρριξε πέρα ἀπὸ τὴν Κορυθαίαν καὶ τὴ Μεσχόπολιν, πίσω ἀπὸ τὴν Πρεμετὴν καὶ τὸ Φράσσαρι, πάνω ἀπὸ τὴν Χειμάρα καὶ ἀγνάντια στὸ Τεπελένι. Ποιὰ ἦταν ἡ μυστικὴ δύναμις, ποὺ τὸν ἔκανε τόσο χαρούμενον καὶ ἀκαταμάχητον;

Ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὁποῖος καὶ ἂν εἴναι, δικὸς μας ἢ ξένος, ὀφείλει νὰ σταθῇ μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ φαινόμενο τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου ἐνὸς στρατοῦ, ποὺ πολεμοῦσε τραγουδώντας καὶ αἰσθάνονταν γιὰ τὸν ἀντίπαλον ἀληθινὴν συμπόνιαν, ποὺ μοιραζόνταν μὲ τὸν αἰχμάλωτό του τὴν κουραμάναν του καὶ τὸ φαγητό του. Τέτοια πράγματα δὲν συμβαίνουν κατὰ τύχην. Τίποτε δὲν ὀφείλεται στὴν τύχην. Τοῦλάχιστον σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ἔργα του. Ἐνας λαὸς παίρνει τὴν ἀγωγὴν

του από τις παραδόσεις του και από τα ιστορικά του βιώματα, που συνθέτουν την πολιτιστική του συνείδηση και το έθνικό του πιστεύω. Στο ιστορικό γίνεσθαι που πλάθει κάθε γενεά εκφράζεται η ψυχή του έθνους.

Την ακατέργαστη, έδω και 3 χιλιάδες χρόνια, πέτρα της εθνικής ψυχής, την δούλεψαν και την έκαμαν αριστούργημα δυο μεγάλοι καλλιτέχνες, οι μεγαλύτεροι που γνώρισε ο κόσμος: Ο Έλληνισμός και ο Χριστιανισμός. Ο πρώτος έσφυρηλάτησε το ιδανικό της σωματικής και ψυχικής υγείας και ο δεύτερος το ιδανικό της σύνδεσης της έδω ζωής με τον μυστηριώδη και ανεξιχνίαστο κόσμο της ψυχής. Ο πρώτος μίλησε για την ομορφιά του κόσμου, που είναι ρυθμός και μέτρο και αρμονία, και ο δεύτερος για την ομορφιά της ψυχής, που εκδηλώνεται με έργα αγάπης και αλτρουισμού. Ο ένας του μίλησε για τη λευτεριά, την πολιτική και την εθνική που κερδίζεται με αγώνες και θυσίες χάριν αυτής έδω της ζωής, και ο άλλος για τη λευτεριά της ψυχής, που κερδίζεται με την προσήλωση στην ιδέα του αγαθού. Ειδικές ιστορικές συνθήκες βοήθησαν να γίνει το κήρυγμα αυτό βίωμα και συνείδηση στον Έλληνικό λαό. Αυτό το μεγάλο πολιτιστικό μάθημα, το έζησε ιστορικά ο Έλληνικός λαός και τόκαμε σκέψη του, συναίσθημά του και βούλησή του και στις εποχές της μεγάλης του ακμής το δίδαξε και σιούς άλλους γύρω του λαούς. Αυτή η διαπίστωση αρ-εί για να εξηγήσουμε τις Σαλαμίνες και τους Μαραθώνες, τους μάρτυρες του Χριστιανισμού και τους επικούς αγώνες του Βυζαντίου έναντι των έχθρων της πίστεως, και των έχθρων που έρχονταν να υποδουλώσουν έναν αδάμαστο λαό. Αυτή μας εξηγεί την ανθρωπιστική συμπεριφορά του στρατού μας.

Αυτή η διαπίστωση μας κάνει να εξηγήσουμε την πίστη του Έλληνικού λαού στη μελλούμενη ανάστασή του, όταν ο ζυγός της δουλείας έπλεξε τα στήθη του, και να ερμηνεύσουμε το φρόνημα των Σουλιωτών, το άθνατο 21, τους αγώνες του 12 και 13, του 18 και 20, και την αντίσταση του 40.

Να γιατί ο ιστορικός Έλληνικός λαός με την άφραστη προγονική του ευ-κλεια, υπακούοντας στις συνειδητές και στις υπεσυνειδητες παρορμήσεις του, ύψώθηκε την 28η Οκτωβρίου υπερασπιστής των ιερών και των δόσιων του, ύψώθηκε, αντιστάθηκε, νίκησε κι' έδειξε με το ήρωικό του παράδειγμα στους λαούς της γής το δρόμο της τιμής και του καθήκοντος.

Βέβαια δεν έδωκε την τελική νίκη η 28η Οκτωβρίου. Αλλά χάρισε στον ελεύθερο κόσμο την έλπίδα και την πίστη, που χωρίς αυτές καμιά νίκη δεν είναι δυνατό να κερδηθίη κ' έκαμε ν' ανθήσει το πρώτο χαμόγελο στα μαραμένα χείλη της ανθρωπότητας. Πριν απ' αυτήν ύληχε μόνο το χάος· ένω μετά απ' αυτήν φάνηκε το φως και η ζωή και ο κόσμος...

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΘΑΝΟΥ ΚΑΡΒΕΛΑ

ΜΑΡΙΑ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΗ

(Ἡ ψυχὴ τῆς Κύπρου)

ΧΡΟΝΙΚΟ

Γιὰ μᾶς τοὺς Ἑπειρώτες—ὅπως καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες—εἶναι, τὸ λιγώτερο, παράδοξο νὰ γίνεται συζήτηση γιὰ τὴν... ἑλληνικότητα τῆς Κύπρου. Ποῦ τὴ θεωροῦμε σάρκα ἀπὸ τὴ σάρκα μας. Γι' αὐτὸ τὸ ἀφηγούμενο σήμερα περιστατικὸ τῆς ἡρωϊκῆς αὐτοθυσίας μιᾶς Κύπριας ἡρωίδας, τὸ τόσο ἑλληνικὰ συγγενικὸ πρὸς τὰ παρόμοια ὀλοκαυτώματα στὸ Κοῦγκι, τὸ Ἀρχάδι κ. ἄ. καθὼς καὶ τὰ πρόσφατα τοῦ τελευταίου πολέμου στὴν Ἑπείρὸς μας, δὲν τὸ φέρνουμε σὰν μιὰ ἐπιπρόσθετη ἀπόδειξη τῆς αὐταπόδεκτης ἑλληνικότητος τῆς Κύπρου, ἀλλὰ σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ ἐκεῖνα δείγματα τοῦ τί εἶναι ἱκανὴ νὰ κάνῃ ἡ φυλὴ αὐτὴ, ὅταν ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐλευθερίαν της.

Στὴν ἱστορίαν τούτου τοῦ κόσμου, πέρασαν μορφές φωτεινές, ἡρωϊκές, μεγάλες, ποὺ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατό τους, ἐθεμελίωσαν τὴν πίστη τοῦ σὲ κάποιες αἰώνιες ἀξίες καὶ ἀνέβασαν τὸν κοινὸ θνητὸ κοντὰ, πολὺ κοντὰ πρὸς τὸ Θεῖο, πρὸς τὸ Τέλειο.

Μὲ ἀληθινὸ Δέος στέκεται ἡ ψυχὴ μας μπροστὰ στὶς σκιές τους...

Ἀπὸ μικρὸ ἀκόμα παιδί, λάτρευα—καὶ λατρεύω ἀκόμα—τὴν ὑπέροχην ἡρωίδα τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ, τὴν Ἰωάννα τῆς Λωρραίνης. Ἡ σκέψη μου γέμιζε μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὴ μεγάλη αὐτὴ ψυχὴ, ποὺ σφράγισε τὴν πίστη της, μὲ τὸν ἐνδοξώτερον θάνατό κι' ἀντίκρουσε τὸ μαρτύριο, μὲ μιὰ τιτάνια ψυχικὴ δύναμη, ποὺ οὔτε ἡ φωτιά δὲν μπόρεσε νὰ νικήσῃ... Εὐλαβικὸς προσκυνητὴς ἔφθανα μὲ τὴ φαντασία μου στὸν ἱερὸ χῶρο τοῦ Ζαλόγγου, ὅπου οἱ ἀπλές γυναῖκες τοῦ Σουλιοῦ, γράψαν μὲ τὸ αἷμα τους, μιὰ ἀπὸ τὶς ὑπεροχώτερες ἀνθρώπινες αὐταπαρνήσεις τῶν αἰώνων... Τώρα ἡ ψυχὴ μου γονατίζει σὲ μιὰν ἄλλην εὐγενεὴ Παρθένο τῆς Φυλῆς, τὴν ἀρχοντοπούλαν τῆς Κύπρου Μαρίαν Συγκλητικὴν, ποὺ μὲ τὸν ἡρωϊκὸ τῆς θάνατο, φώτισε σὰν φαεινὸ ἀστὲρ, τὴν αἰώνια ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ...

*
*
*
Ἀρχοντοπούλα Ἑλληνίδα ἡ Μαρία Συγκλητικὴ

κλητικὴ ζοῦσε μὲ τὴν οἰκογένειάν της, τὸν 16ο αἰῶνα στὴ Λευκωσίαν τῆς Κύπρου.

Στ' ὄμορφο τὸ νησί, κυριαρχοῦσαν τότε δυναστικά, σκληροὶ κατακτητές, οἱ Ἑνετοί. Μαύρην σκλαβιά πλάκωνε τὰ στήθεια τῶν βασιανισμένων κατοίκων τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλονήσου. Πιὸ μαῦρα ὁμως πλάκωναν στὰ γαλανά της ἀκρογιάλια, τὰ καράβια ποῦφερναν τὰ φουσατὰ κάποιων νέων ἐχθρῶν, πιὸ σκληρῶν καὶ ἀνάλγητων, τῶν διψασμένων γιὰ χρυσάφι κι' αἷμα Ὀθωμανῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ Κύπρος τότες περνάει τίς πιὸ τραγικὲς στιγμὲς τῆς ἱστορίας της. Οἱ Ἑνετοὶ παλεῖουν λυσσασμένα νὰ τὴν κρατήσουν. Οἱ Κύπριοι διαλέγουν τὸν λιγώτερον σκληρὸ ἐχθρὸ καὶ βοηθᾶνε στὴν ὑπεράσθησιν αὐτῆς. Κλείστηκε στὰ κάστρα ὁ λαός, ἐρημώθηκαν οἱ κάμποι, ἀδυσσάντες καὶ νεκρώθηκαν τὰ χωριά... Μάρτιος τοῦ 1570...

Ὁ στόλος τοῦ Πιαλῆ Πασᾶ, ἐνώθηκε στὴν Ἀλεξανδρέττα μὲ τὸν ἄλλο στόλο τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ, ποῦσερεν μαζὺ του χιλιάδες φανατισμένον στρατό.

Τὴν 1η Ἰουλίου 1570, ἡ Τούρκικη ἀρμάδα φτάνει στὴν Πάφον κι' ἀπὸ κεῖ πλέει πρὸς τὴ Λεμεσό. Ἡ πόλις, ἀνυπεράσπιστη, παραδόθηκε τότε στ' ἀρματομένην σίφη, ποὺ δὲν ὀνειρεύονταν ἄλλο ἀπὸ ὄμορφες

σκλάβες για τὰ χαρέμια, σφαγές κι' ἄρπαγές θησαυρῶν. Ἡ καταιγίδα ποὺ πέρασε ἀπὸ τὸ δύστιχο νησί μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ὀλέθρου, εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ σπάνιες στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τὰ ὁσμаниκὰ φουσατά ὁρμοῦν ἀλαλάζοντας στὴν πλούσια Πολιτεία σαρώνοντας τὸ καθετί, ἄρπάζοντας τὰ πάντα, κυνηγώντας σὰν ἀγρίμια κάθε ζωντανὸ πλᾶσμα τῆς δόλιας γῆς.

Σὰν δὲν ἔμεινε πιὰ ἐκεῖ παρὰ σωρὸς ἀπὸ στάχτες καὶ μαυροσμένα νιουβάρια, ἀπὸ τὴν πρωτινὴ Λεμεσό, προχώρησαν ἴσαμε τὸ χωριὸ Πολεμίδα, ὅπου ὅμως νικῆθηκαν ἀπὸ τὸν ἀμυντικὸ στρατὸ τῆς Πάφου... Νέες ὅμως δυνάμεις, καινούργια καράβια ἀπ' τὴ Μικρασία κουβαλοῦσαν ἀπανωτά, νέες διψασμένες για φονικὸ ὄργιο ὁρδές, ποὺ σὰν κοράκια πλημμύρισαν τὸ νησί.

Ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς, στέλνει τότε ἀπειλητικὴ πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς τῆς Λευκωσίας ἐπιστολή. Δὲν κατωρθώνει ὅμως νὰ κάνει νὰ δειλιάσουν οἱ ὑπερασπιστές της. Καὶ πέρνει τὴν ἀπόφασή του: Στις 24 τοῦ Ἰουλίου θὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Λευκωσίας, ποῦχε πλούτη ἀμύθητα. Μὲ 80 000 πεζοὺς, 2.500 καβαλαρέους κι' ἀμέτρητα κανόνια, περικυκλώνει στὶς 26 Ἰουλίου 1570 τὴν πόλη.

Θὰ χρειάζοταν ἓνας Ὅμηρος γιὰ νὰ ψάλει τὶς ἡρώϊκες ἐκεῖνες ὥρες... Τὰ ἀμέτρητα κανόνια, στέλνουν ἀναμμένο σίδερο μὲς τὴν πόλη. Τὰ κάστρα της περικυκλώνονται ἀπὸ ψηλοὺς ξύλινους πύργους καὶ μάχες ἐπικεῖ γίνονται κάθε μέρα μπροστὰ στὶς πόρτες της. Οἱ ἐχθροὶ σκάβουν ὑπόνομους κι' ἀνατινάζουν στὸν ἄερα κομμάτια ὀλόκληρα ἀπὸ τὰ ὀχυρά της. Φλογοφόρα βλήματα πυρπολοῦν τὰ ὁμορφα σπίτια της, καὶ νέος ἐχθρὸς, ἡ πείνα κι' ἡ ἀρρώστεια, ἔρχονται ἀδυσώπητες νὰ ξεσπάσουν στὸ λαβωμένο κορμὶ της.

Οἱ Κυπριῶτες Ἕλληνες, ἀδελφωμένοι τώρα μὲ τοὺς Ἐνετοὺς, στέκουν ἀλλόνητοι στὶς ἐπάλξεις ἀντιμετωπίζοντας νικηφόρα τὰ ἀπανωτὰ κύματα τῶν πολιορκητῶν... Πῶς ν' ἀντέξουν ὅμως στὶς τραγικὲς φωνὲς τῶν μονάδων, ποὺ τὰ παιδιὰ τους θερίζει ἡ μαύρη κατάρα τῆς ἀρρώστειας; Πῶς νὰ μὴ ματώσει ἡ καρδιά τους στὸ φριχτὸ θέαμα τοῦ ἄμαχου πληθυσμοῦ, ποὺ χιτυπιέ-

ται στὸ βράχο τῆς ἀπόγνωσης; Θὰ νικήσει ὁ πιὸ ὑπουλὸς ἐχθρὸς; Ἡ πείνα μὲ τὰ γαμπὰ της νύχια, θὰ γονατίσει τοῦτες τὶς ἀδάμαστες ψυχές; Καὶ οἱ κλεισμένοι ἀποφάσισαν κάτι τὸ μεγάλο καὶ ἡρωϊκό: Θὰ κάνουν ἔξοδο.

Στις 15 Αὐγούστου, ἔχοντας πρὶν μὲ δακρυσμένα μάτια παρακαλέσει τὴν Παναγιά ποὺ γιόρταζε, καὶ γι' ἀρχηγό τους, τὸν Προβλεπτὴ Νικόλαο Δάνδολο, ἀνοιξαν τὶς πόρτες καὶ ἐσχύθηκαν πάνω στοὺς ἐχθρούς.

Οἱ ὁρδὲς τοῦ Μουσταφᾶ φεύγουν μπροστὰ τους ντροπιασμένες. Ἡ Λευκωσία πανηγυρίζει. Δὲν κράτησε ὅμως ἡ χαρά. Ὁ αἰμοβόρος Μουσταφᾶ Πασᾶς συγκέντρωσε νέες δυνάμεις, ποὺ σύντριψαν τελικὰ τὴ μικρὴ δύναμη τῆς γενναίας ἔξόδου. Κι' ἔπεσαν ὅλοι ὡς τὸν τελευταῖο.

Ἡ πολιορκία τότε ξαναρχίζει. Στις 18 Αὐγούστου οἱ Τοῦρκοι ἀρχίζουν τὴ μεγάλη ἐπίθεση ἐναντίον τῆς πεινασμένης καὶ καταστραμμένης πόλης.

Ὁ ἓνας πάτω στὸν ἄλλο, σὰν μανιασμένα κύματα, ὁρμοῦν τὰ φουσατά τοῦ Μουσταφᾶ. Ἡ Λευκωσία ὅμως κρατάει ἀκόμα. Στις 30 Αὐγούστου ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐχθρῶν, ἔκανε τὴν τελευταία προειδοποίησι στοὺς πολιορκημένους, νὰ παραδοθοῦν καὶ νὰ σώσουν τὴ ζωὴ τους. Ἐκεῖνοι ὅμως πῆραν τὴν ἀπόφαση νὰ πεθάνουν μὲ τὰ ὅπλα στὰ χέρια... Κι' ἔφτασε ἡ μοιραία ἡμέρα.

Στις 9 Σεπτεμβρίου ἡ ὁσμаниκὴ θεομηνία ὁρμάει σὰν χείμαρρος καταστροφῆς. Τὰ καιόνια στέλνουν τόννους τὸ κόκκινο σίδερο στὰ κάστρα ποὺ γκρεμίζονται, στὰ λίγα σπίτια ποὺ σωριάζονται μὲ τρομαχτικὴ βουὴ στὴ γῆς. Οἱ γενναῖοι, πολεμοῦν σιῆθος μὲ σιῆθος τοὺς βαρβάρους.

Στὰ τεῖχη τῆς Λευκωσίας γράφονται τότες μερικὲς ἀπὸ τὶς ἐπικότερες συγκρούσεις τῆς ἱστορίας. Οἱ πολιορκημένοι ὑποχωροῦν βῆμα πρὸς βῆμα φράζοντας μὲ τὰ κορμιά τους τὸ δρόμο τῶν ἐχθρῶν.

Οἱ ὥρες περνᾶνε συγκλονιστικὲς... Τώρα ἡ ἀντίστασις συνεχίζεται στὺς δρόμους ποὺ πνίγονται στὸ αἷμα... Βραδυνάξει... Οἱ τελευταῖες ὁδομαχίες κλείνουν τὴν ὑπέροχη σελίδα τῆς ὑπεράνθρωπης ἀμυνας...

Νύχτα 9ης Σεπτεμβρίου 1570... Ἡ Λευκωσία

κωσία είναι στὰ χέρια τῶν φρουσάτων τοῦ Μουσταφᾶ. Ὁ Ἐνετὸς Προβλεπτής, ἀποκεφαλίζεται καὶ τὸ κεφάλι του στέλνεται γιὰ φοβέρα στὸν ἀρχηγὸ τῆς Ἑνετικῆς Φρουρᾶς Κερυνείας... Μεσοῦρανες φλόγες φωτίζουν μες τῇ μαύρῃ νυχτιά τὸ ὄργιο τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ δλέρου. Τὸ αἷμα τῶν Ἑνετῶν ἐνώνεται μὲ τὸ αἷμα τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου, κι' αὐτῶν μὲ τὸ αἷμα τῶν τελευταίων Φράγκων Ἰπποτῶν ποῦμεναν στὸ νησί. «Ὅτι ἀπόμεινε ὄρθιο γκρεμίζεται. Ὅτι χρήσιμο λεηλατεῖται. Οἱ τραγικὲς σκηνὲς τῆς πτώσης τῆς Βασιλεῦσας, ξαναζοῦν στὴ μαρτυρικὴ Λευκωσία. Ἡ ἐκκλήσιά τῆς Ἁγίας Σοφίας γίνεται ἀπὸ τὸ Μουσταφᾶ τζαμί. Οἱ δρόμοι γεμίζουν πτώματα...

Στὶς γαλέρες τοὺς φόρτωσαν χίλιες παρθένες τῆς Λευκωσίας προορισμένες γιὰ τὰ χαρέμια τῆς Ἀνατολῆς. Μαζύ τοὺς μπάροκαραν καὶ τὴ Μαρία Συγκλητικὴ.

Μὲ βαθὺ σπαραγμὸ τὰ δόλια κορίτσια πρόσμεναν τὴ μαύρη τύχη τοὺς. Ἡ Ἑλληνικὴ ὅμως ψυχὴ τῆς Μαρίας Συγκλητικῆς δὲν βρίσκει οὔτε στιγμὴ ἀνάπαυσι ἀπὸ τὴν ἀγωνία ποὺ τὴν περζώνει. Δὲν εἶναι τόσο τὸ καμμένο σπῆτι της, οἱ σφαγμένοι δικοὶ της, δὲν εἶναι ὁ πόνος γιὰ τὴ χαμένη εὐτυχία, γὰρ τὴν ὁμορφὴ πατρίδα ποὺ χάνεται γιὰ πάντα, ὅσο ἡ φοριχτὴ σκέψις τῆς αἰτίωσής ποὺ τίς περιμένει... Σκλάβες σιὰ χαρέμια τῶν ἀπιστῶν!..

—Σκλάβα στὸ χαρέμι!... Σκλάβα σιὸ χαρέμι!, ἐπαναλαμβάνει μέσα της ἡ βαρεῖα φωνή...

Σίδερο καφτό, πιδ πυρωμένο ἀπὸ τὰ βόλια ποὺ γκρέμισαν τὸ ἀρχοντικό τους, εἶναι τοῦτες οἱ λέξεις. Καίνε τὴν ψυχὴ. Τὴν εὐγενικὴ ψυχὴ τῆς Ἑλληνίδας Κυπριώτισσας. Ποιὰ ἀξία ἔχει πιά ἡ ζωὴ, ὅταν κανένας χάσει ὅ,τι τὴν κάνει ὁμορφὴ καὶ μεγάλῃ;

Καὶ ἡ ἡρωϊκὴ ἀπόφασις πέρνεται, ἀφοῦ γεννιέται ἔτσι αὐθόρμητα, συνειδητὰ στὴν μεγάλη της καρδιά...

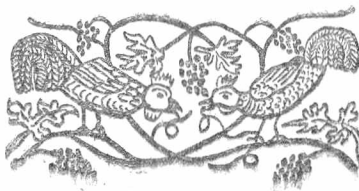
Οἱ τρεῖς γαλέρες ἔχουν ρίξει ἀγκυρὰ στὶς Ἀλυκές... Τὰ τραγικὰ φορτία τοὺς, δυὸ χιλιάδες βουρκαμένα μάτια, χίλιες σπαραγμένες καρδιές, χίλιες τρομαγμένες ὑπάρξεις, σαλεύουν ἀπελπισμένες σι' ἀμπόρια τῶν κρουσάφων τοῦ Μουσταφᾶ. Μία μόνο γενναία ψυχὴ ἐν λύγισε ἀπ' τὸ μαρτύριο, κι' ἀγρυπνᾷ, ὀρθή, μὲ τὴν ἀπόφασις στὸ χέρι τὸ αἶτρομο:

—«Φωτ' ἀ!... Ναί! φωτιά!» προτ' μότερη αὐτὴ, ἀπὸ τὴν ἀτίμωσις...

Οἱ τρεῖς Τούρκικες γαλέρες, σαλεύουν ἀνάεφα, σιὴ γαληνεμένη θάλασσα· κάποιες μπουκαμβίλλιες στέλνουν ὡς ἐκεῖ τὸ μεθυστικὸ τοὺς ἄρωμα.

Ὁ Κυπριώτικος Ὀλυμπος διαγράφεται καταπράσινος στὸν ὁρίζοντα, ἐνῶ ἡ Μαρία σέριεται κρυφὰ ὡς τὴ μαρουτιαποθήκη τῆς γαλέρας ὅπου εἶναι αἰχμάλωτη. Τὸ αἶτρομο χέρι της πλησιάζει. Κι' ἐνῶ μιὰ γαλήνη πλημμυρίζει τὴν ψυχὴ τῆς Συγκλητικῆς, ἡ φωτιά λαμπαδιάζει ἀπάνω σὲ ὅλα, ξεπηδώντας ὡς τὸν οὐρανὸ γιὰ νὰ φωτίσει τὴ μεγαλόπρεπη θυσία. Κι' ἡ θάλασσα ἀνοίγει γιὰ νὰ δεχτεῖ τίς τρεῖς γαλέρες μαζί μὲ τὸ τραγικὸ τοὺς φορτίο.

Ἡ ψυχὴ τῆς Μαρίας Συγκλητικῆς, φωτίζει τώρα μὲ τὸ δικὸ της ὑπέροχο φῶς τὸ τοπίο. Ψηλὰ οἱ σκιὲς τῶν ἡρωιδῶν τοῦ Ἔθνους μὲ τὴν Τελεσίδα τοῦ Ἀργούς, τὴ Σπαρτιάτισσα Μάννα ἐπὶ κεφαλῇ, ἀνοίγουν τὴν ἀγκαλιά τοὺς σιὴ νέα ἀθάνατη κόρη τῆς Φυλῆς, τὴν παρθέναν τῆς Κύπρου, ποὺ μὲ τὴν ἐθελουσία της ἔδειξε τὸ δρόμο καὶ τὴ μοῖρα τῆς Πατρίδας τῶν Ἑλλήνων.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ΣΟΥΡΛΑ, Παιδαγωγού

Η ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΧΙΟΝΑΔΩΝ*

(ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΗΣ)

Όλες οι περιοχές της Ήπειρωτικής Γής, έχουν την ξεχωριστή τους ακτινοβολία, όλες έχουν την ξεχωριστή τους ιστορία, όλες φέρουν μέσα τους την ιδιότυπη σφραγίδα του τοπίου τους και της Μοίρας τους.

Κάθε περιοχή της Ήπειρωτικής Γής προσέφερε και ένα ξεχωριστό υφάδι για τον μεγαλόπρεπο και φαντασμαγορικό τάπητα της Ιστορίας του Έθνους μας, της Ιστορίας της Μοίρας, της Ιστορίας της Ελλάδος μας, όχι σαν απλής γεωγραφικής έννοιας αλλά της Ελλάδος μας ως ιδέας.

Κι' αν ρωτήση κάποιος:

Πώς θα σταμάσαμε επί τόσους αιώνες τόσες επιδρομές, τόσους κατακτητές, τόσες κατατροφές, τόσους χαλασμούς, τόσες μπόρες, τόσες αστραπόβροντες;

Πώς δὲν λυγίσαμε μέσα στους ποταμούς των αιμάτων, μέσα στο πόνο, μέσα στα δάκρυα, μέσα στη στέρηση, μέσα στο ξεκλήρισμα, μέσα στη μακραίωνα δουλεία;

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό αποτελεί το μυστικό που ακριβώς ενώ από το ένα μέρος μας εξασφάλισε την επιβίωσή μας ως φυλής και ως «Έθνους», από το άλλο μέρος απέτέλεσε και αποτελεί και τη μοναδική πηγή των αποκρύφων εκείνων δυνάμεων που μάς έκαναν να νταγιαντήσουμε επί αιώνας ολοκλήρους.

Μεταξύ των αποκρύφων εκείνων δυνάμεων που συνέβαλαν ώστε να ανθέξουμε και να νταγιαντήσουμε επί αιώνας ολοκλήρους είναι και ο ρόλος ο τεράστιος που έπαιξε η

τέχνη ή Αγιογραφική δια των διαφόρων Αγιογράφων και των Αγιογραφικών Σχολών, ή τέχνη δηλαδή εκείνη που εξαλούχισε την φυλήν μας κατά τους σκληρούς χρόνους της δουλείας εις την οδόν της άρετης και της πίστωσης.

Η Ήπειρος—αν και άγνωστος έως σήμερα—έχει να παρουσιάση υπέρ τα δέκα εργαστηριακά κέντρα και 138 ζωγράφους, καταλαμβάνει δὲ εξέχουσαν θέσιν με τα Ίωάννινα, το Λινοτόπι, το Καπέσοδον, τη Βελτισία και τους Χιονάδες.

Σε κάθε περιοχή της Ελληνικής Γής ανεπτύχθησαν ξεχωριστά εργαστήρια τεχνιτών με έντοπίους Αγιογράφους και με άπειρίαν έμπειρων μαθητών.

Από της Ρωσίας μέχρι του Σινά, από της Βενετίας μέχρι του Αγίου Όρους και από των Χιονάδων της επαρχίας Κονίτσης μέχρι των Μετεώρων και της Κατορίας, εκατοντάδες ζωγράφων εξαπολύθησαν κατά σινοδείας άκολουθούμενοι από μαστορόπουλα με κασέλες, με έργαλεια, με χρώματα, με κινητά εργαστήρια Αγιογραφίας.

Αυτοί υπήρξαν οι μεγάλοι φορείς που ζωντάνεψαν και ανεζωπύρησαν τα έθνικά μας θρησκευτικά ιδανικά, αυτοί είναι—μεταξύ άλλων παραγόντων—έκείνοι που έμεγάλωναν και έδόξασαν την πατρίδα μας κατά τους χρόνους της δουλείας.

Ένα από τα παμπάλαια εργαστήρια της Ήπειρωτικής Γής, από τα όποια προήλθον διασημότετοι Αγιογράφοι ιερών εικόνων, ήτανε μεταξύ άλλων και των Χιονάδων της θρυλικής επαρχίας Κονίτσης.

Στο χωριό αυτό της άκριτικής γωνίας

*Μεταδόθη και εκ του Ραδιοφ. Σταθμού Αθηνών την 19-8-1956.

τῆς Ἑπείρου μας ποὺ παλαιότερα ἐπὶ Τουρκοκρατίας—λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς του θέσεως—ὑπῆγετο διοικητικῶς εἰς τὸν Καζάν Ἑρσέκας (Κολωνίας), μαζὺ μὲ τρία ἄλλα χωριά, τὸ Λισκάτσι, τὸ Τούρνουο καὶ τὸ Πληκάτι, στὸ χωριουδάκι αὐτὸ τὸ Ἑπειρωτικὸ, ἐπαναλαμβάνομεν, ἡ Μοῖρα ἐπεφύλαξε καὶ ποια ἐξαιρετικὴ εὐνοία, γιὰτὶ ἀπὸ αὐτὸ, σὰν ἀπὸ ἀκτινοβόλον καλλιτεχνικὸν πυρῆνα ἐξεπήδησεν ἡ περιώνυμος Ἀγιογραφικὴ Σχολὴ τῶν Χιονάδων, ποὺ ἀριθμεῖ εἰς ὅσο καὶ πλέον αἰώνων, ἐξεπήδησεν, ναί.... ἡ Σχολὴ ἐκείνη ποὺ μὲ τὴν χορείαν τῶν Ἀγιογράφων τῆς ἀγκάλιασε ἐλόκληρη τὴν Ἑπειρο μέχρι τοῦ Δελβίνου καὶ τῆς Αὐλώνας, τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τμήμα τῆς Β.Δ. Ἑλλάδος, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου πελάγους, δεδομένου ὅτι ἔργα τῆς Ἀγιογραφικῆς Σχολῆς Χιονάδων εἶναι ἐγκατεσπαρμένα καὶ σὲ πολλὰς ἐκκλησίας τῆς Λευκάδος.

Ἡ Χιοναδίτικη ὁμῶς αὐτὴ Ἀγιογραφικὴ Σχολὴ ἀγνοήθηκε ἀπόλυτα, ὅπως ἀγνωστες ἐπίσης παραμένουν καὶ αἱ ἄλλες δύο καλλιτεχνικὲς προβολὲς ἀπὸ τὴν ἰδίαν θρυλικὴν ἐπαρχία Κονίτης, δηλαδὴ ἡ ξυλογλυπτικὴ Τέχνη τοῦ Τουρνόβου καὶ ἡ λαϊκὴ Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Πυρρογιάννης.

Ὅλοι οἱ Ἀγιογράφοι τῶν Χιονάδων μετέβαινον κατὰ ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα, στὸ Ἅγιον Ὄρος πρὸς τελειοποίησιν τῆς Ἀγιογραφικῆς τῶν τέχνης, ἀπὸ τὸ παμπάλαιον δὲ αὐτὸ ἐργαστήριον τῆς Ἑπειρωτικῆς Γῆς ἐξεπήδησαν δείγματα παλαιότερων μὲν εἰκόνων ποὺ χρονολογεῖνται πρὸ 300 καὶ πλέον ἐτῶν, πρὸ 200 δὲ καὶ πλέον ἐτῶν ὑπάρχουν δείγματα τῆς Ἀγιογραφικῆς τῶν τεχνιτροπίας μὲ εἰκόνες ποὺ σώζονται στὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον τῶν Χιονάδων, στὸ Λισκάτσι, στὴν Βούρμπιανη, στὴν Πυρρόγιαννη.

Οἱ Ἀγιογράφοι τῶν Χιονάδων εἶναι πιθανώτατα ἐκεῖνοι ποὺ συνειργάσθησαν καὶ μετέδωκαν τὴν τέχνην καὶ στοὺς Ἀγιογράφους Μπογάδες τοῦ Καπετόβου τοῦ Ζαγορίου, καθὼς καὶ εἰς τὸν ἀπὸ τὰ ἄνω Σουδενὰ Ἀγιογράφων Κανίκην ποὺ ἤκμασε κατὰ τὸ 1818.

Καὶ προβάλλει τώρα τὸ ἐρώτημα:

Ποιά εἶναι τὰ κυριώτερα πρόσωπα τὰ

συνδεδεμένα μὲ τὴν Ἀγιογραφικὴν τέχνην τῆς Σχολῆς Χιονάδων;

Πέθεν ἡ προέλευσίς των; Ποιά ἡ Γενιά των;

Μορφές ἀχνὲς προβάλλουν στὸ βάθος τῆς ἔρευνας τῆς πατριδογνωστικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς. Μορφές ἀκαθόριστες, μορφές χαμένες στὸ διάβα τοῦ χρόνου, μορφές ποὺ θυμίζουν μακρυνοὺς δεσμοὺς μὲ γένη ποὺ ἤρθανε στὴν Ἑπειρο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀλλὰ καὶ μορφές θρεμένες μὲ τὴν Γενέθλια Γῆ τους, σὰν ἄξια τέκνα τῆς, μορφές ποὺ τὴν καθιερώσκει τὴν συνοδεύει καὶ ἡ Μοῖρα τους ἡ ξεχωριστή.

Ἀλλ' ἄς ἀφήσουμε στὸν συστηματικὸν ἔρευνητὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπαρχίας νὰ τὲς ἀνιστορήσουν καὶ νὰ τὲς παρακολουθήσει μέσα στὴν ἀλυσίδα τῆς Γενιᾶς τους καὶ ἄς περιορισθούμε νὰ ἀναφέρωμεν μερικὰ μόνον ὀνόματα τὰ πρὸ χτυπητά, τὰ πρὸ σεβάσματα, τὰ πρὸ θρυλικά, τὰ πρὸ ἐπιζῶντα στὴ μνήμη τῶν μεταγενεστέρων.

Καὶ ἰδοὺ τώρα μερικὰ ὀνόματα.

Πασχαλάδες—Ζωγράφοι, Σωκράτης—Ζωγράφος, Μαρινάδες—Θωμάς καὶ Χριστόδουλος Μαρινάς.

Σωκράτης Ζωγράφος.... ἡ πρὸ σεβάσμα μορφή τῆς Ἀγιογραφικῆς Σχολῆς Χιονάδων.

Ἀπὸ τὴν γενιά τῶν Πασχαλάδων κρατᾷ ἡ ἄλυσος τοῦ γενεολογικοῦ δένδρου, ἀπὸ τὴν γενεὰ δηλαδὴ ἐκείνη ποὺ ἀργότερα μετωνομάστηκε σὲ Ζωγράφους.

Ἡ μορφή τοῦ Γενάρχου στέκει ἔχι καὶ τόσον ζωντανή στὰ βάθη τῆς θύμης τῶν ἐπιγόνων. Μὲ ἀνασκαλεύοντας τὰ κιτρινομένα χαρτιά, ξεχασμένες ἀφιερώσεις καὶ συμβουλευόμενος τὰς ἐνθυμήσεις τῶν παλαιῶν Γερόντων τοῦ χωριοῦ καὶ τῶν ἐπιζώντων συγγενῶν τῆς Γενιᾶς, βρίσκει τὴν ἀρχὴ τοῦ παραμυθιοῦ γύρω ἀπὸ τὸν καταρτισμὸ τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τῆς Γενιᾶς, βρίσκει τὴν παράστασι τῆς ἄλυσίδας ποὺ συνδέει τὰ ἄτομα μετὰξὺ τους μέσα στὴν ἀχρονη καὶ θαυμαστὴ κληρονομία τοῦ αἵματος καὶ τοῦ πνεύματος.

Ἀπὸ νεαρὸς ταξιδεύτηκε στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ αἱ Καρυαὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἦτανε κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα, τὸ κέντρον τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ καὶ τῆς μύσεως στὴν τέχνην τὴν Ἀγιογραφικὴν.

Ἡ μετάδοσή του κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐφηδικῆς του ἡλικίας στὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ ἡ μετάπτωσις ἀπὸ τὸ φυσικὸν περιβάλλον τῆς Γενεθλίας Γῆς του, τῶν Χιονάδων, εἰς τὸν μαγικὸν κόσμον τῆς πίστεως τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὑπῆρξε ἓνα ὅημα ἀποφασιστικὸν ὅχι μονάχα γύρω ἀπὸ τὴν τέχνην τὴν Ἀγιογραφικὴν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν διαμόρφώσιν τοῦ χαρακτῆρος του.

Ἡ ἀναστροφή δηλαδὴ τοῦ ρωμαντικοῦ αὐτοῦ νεανίου τῶν παρυφῶν τοῦ Γράμμου καὶ τοῦ Σμόλικα μὲ τὸν μαγικὸν κόσμον τῆς πίστεως τοῦ Ἁγίου Ὁρους, αὐτὴ ἦταν ἀκριβῶς ἐκεῖνη ποὺ ἐδημιούργησε καὶ τὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς του πρὸς τὰς ὑπερβατικὰς ἀξίας τῆς Ζωῆς, τὴν σχέσιν δηλαδὴ ἐκείνην ποὺ ὑψώνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν σφαῖραν τοῦ θεοῦ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Ἀγιότητος.

Ἰδοὺ ἐν μικρογραφίᾳ ἡ πρώτη προεκβολὴ τοῦ πανάρχαιου δένδρου τῆς Πατριαρχικῆς Γενιᾶς τῶν Ζωγράφων, τῆς ὁποίας οἱ ἀπώτεροι καὶ οἱ κοντινότεροι ἀπόγονοι καὶ ἐπίγονοι εἶναι καὶ αὐτοὶ ἄλλοι μὲν ἐπιβαρυμένοι μὲ καλλιτεχνικὰς προδιαθέσεις, ἄλλοι δὲ συνεχίζουσιν ἀκόμη καὶ σήμερον τὴν παράδοσιν τῆς Ἀγιογραφικῆς τέχνης.

Καὶ τώρα μερικὰ γύρω ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν του ὁρᾶσιν.

Δύο φορές ἐκ περιτροπῆς μετέβη στὸ Ἅγιον Ὅρος ὅπου παρέμεινε σχεδὸν ἐπὶ 4 χρόνια, κατὰ ἀρχαῖα δὲ ἐπίσης διαστήματα ὁσάκις ἀπουσίαζε ἀπὸ τὸ Ἀγιογραφικὸν τοῦ ἀτελιῆ στοὺς Χιονάδες, ἐπεσκέπτετο τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Παλαιάν Ἑλλάδα, τὴν Καστοριά, ποὺ ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη κέντρο θαυμαστῆς ἐπανθήσεως τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

Δύσκολο θὰ ἦταν νὰ προσδιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰκόνων αἵτινες ἐφιλοτεχνήθησαν ὑπ' αὐτοῦ.

Ἴσως τοιοῦτον κατάλογον μᾶς παρουσιάζει προσεχῶς ὁ σεβαστὸς λευίτης τῶν Χιονάδων, ὁ Παπαγεώργιος Παΐσιος, ὁ ἀκάματος αὐτὸς ἐργάτης ὅστις παρὰ τὸ προκείμενον τῆς ἡλικίας τοσὶν περιηγήθη τὰς ἐπαρχίας Ζαγορίου, Πωγωνίου καὶ Κονίτης καὶ ἀντέγραψε τὲς ὑπὸ τῶν Ἀγιογράφων τῆς Σχολῆς Χιονάδων φιλοτεχνηθείσας εἰκόνας.

Πάντως ἔργα τοῦ Σωκράτη Ζωγράφου ὑπάρχουσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας Χιονάδων, Λισκατοίου, Τουρνόβου, Βουρμπιάνης, Πυρσογιάννης, Πεκλαρίου, Βρανίτσας. Ἀπὸ τὴν λοιπὴν Ἡπειρον δείγματα τῆς Ἀγιογραφικῆς του τέχνης ὑπάρχουσιν στὰ Γιάννινα (Ἀρχιμανδρεῖο, Ἁγία Αἰκατερίνη, Ἅγιος Νικόλαος) στὴν Ἄρτα, στὴ Φιλίππιάδα, στὴν Πρέβεζα, στὸ Τεπελένι, στὴν Αὐλῶνα, στὴ Σωπική, στὴν Πολίτσιανη, στὴν Ἐρσέκα, στὸ Λεσκοβίκι, στὰ Μπιτόλια, στὴν περιοχὴ τῆς Πρέσπας, στὸ Ἀγρίνιον καὶ ἀλλὰχοῦ.

Ἀπέθανεν ὑπέργῃος σὲ ἡλικίᾳ 82 χρόνων καὶ ξεψύχησε γαλήνιος καὶ θλιμένος, αὐτὸς ποὺ μὲ τὴν τέχνην του τὴν Ἀγιογραφικὴν εἶχε ζωγραφίσει στὶς εἰκόνας τῶν Ἁγίων τὴν γαλήνην, τὴν γλυκύτητα καὶ τὸ ἀπέραντο μεῖδιμα τῆς Θεομῆτορος, ἀπέθανε βαθεῖα πονεμένος. Αὐτὸς ποὺ εἶχεν ἀπεικονίσει στὰ ἔργα του τὸν πόνον τοῦ Θεανθρώπου ἐπὶ τοῦ Γολγοθα, ἔσθησε ὅμως μὲ ἀναπεπταμένην τὴν σημαίαν τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος.

Κάποιος ποὺ ζεῖ καὶ σήμερα ἀκόμη μὲ τὸ δράμα του καὶ ποὺ χάρις στὴν εὐτυχὴ διασταύρωση τῆς Γενιᾶς του μὲ τὴν Γενιάν τῶν Ζωγράφων, ἐγκλείει μέσα του, παράλληλα πρὸς τὰς ἐξοχες καὶ ἀνεγνωρισμένες ἐπιστημονικὰς του ἐπιδόσεις μὲ τὴν συμμετοχὴν του εἰς διεθνῆ ἐπιστημονικὰ Συνέδρια, κάποιος λοιπὸν ἐπαναλαμβάνομεν ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του ποὺ ἐγκλείει πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς του προόδους καὶ καλλιτεχνικὰς προδιαθέσεις, ἐδημοσίευσε ἓνα ἀντάξιον στὴν μνήμη του ἀφιέρωμα καὶ μὲ μίαν συγκινητικὴν νεκρολογίαν.

Πρόκειται περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις εὐφρόμως ἀσχοῦντος τὸ λατρικὸν ἐπάγγελμα τοῦ Ἀκτινολόγου, τοῦ ἱατροῦ Βασιλείου Χρήστου, τοῦ ὁποίου ἡ Γιαγιά ἦταν ἀδελφὴ τοῦ Σωκράτη Ζωγράφου.

Καὶ τώρα ἂς ἐπιτραπῇ καὶ κάποιᾳ ἐπιζησίᾳ προσωπικῇ τοῦ χαράσσοντος τὰς γραμμὰς αὐτὰς.

Σ' ἓνα ταξίδι ποὺ κάναμε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1947 στὴν ἐπαρχία Κονίτης, δηλαδὴ στὸ Ἀκρτικὸ αὐτὸ τμήμα τῆς Ἡπείρου ποὺ ἔγινε τελευταῖα θρυλικὸ μὲ τὴν ἐποποιεῖα τῆς Πίνδου καὶ τὴ μάχην τῆς Κονί-

της, δοκιμάσαμε την μεγάλη και ίσρη εκείνη συγκίνηση που δεν διαφέρει κατά τιποτε από τα συναισθήματα που πλημμυρίζουν την ψυχήν εκείνων που επισκέπτονται τους 'Αγίους τόπους.

Στή μεταβασή μας στους Χιονάδες επεσκεφθήκαμε και το 'Αρχοντικό του Ζωγράφου. Σεργιανήσαμε στο 'Αρχοντικό αυτό, όπως βρισκότανε την εποχή εκείνη, τριγυρίσαμε τές κάμαρες και τους όντάδες, περσεργαστήκαμε την όμορφη αυλή του που ήτανε στολισμένη με λογίων λογίων τριανταφυλλίες, περσεργαστήκαμε τους ζωγραφικούς πίνακες που ήτανε ακόμη-μερικοί από αυτούς-κρεμασμένοι στους τοίχους του μεγάλου όντα με τὰ όαρειά στρωσίδια και τὰ μιντέρια του, ψάξαμε τές παλίες σκαλιστές κερσέδες που ήτανε φυλαγμένα δευτέρια, έπιθυήσεις και άλλα προγονικά κειμήλια και καθήσαμε ώρες πολλές στη θέση εκείνου του μεγάλου όντα που χρησίμευε ως άτελιό του καλλιτέχνου και άκριβως όπου εκείνος συήθιζε νά κάθεται.

'Από την θέση εκείνη είχαμε μιό ώραία θέα του δάτους του Λισκατιού, όπως ύψωνότανε έπιβλητικά θυμίζοντας κάτι από την μαγσία των 'Ελβετικών 'Αλπεων ή του Μέλανος Δρυμού της Γερμανίας, με τές άδρες βορεινές γρημμές που προκαλούν άθελα στιγμές έκστασης, έγω όλο τό τριγύρω τοπίον απέπνεε κάποια άρμονία, καθώς τό αντίκρυζε τις από τό μεγάλο όντα του άρχοντικού.

Στό δάθος ό καταπράνινος κάμπος, οι Λαζανίες, τὰ άμπέλια και τὰ χωράφια που διασχίζουν οι δύο παραπόταμοι του Σαρνταπόρου, άπέναντι ό 'Αθηανάσης—τό μοναδικό άγνάντι του χωριού για όλη την περιοχή των χωριών και των βουνών που θα μπορούσε νά άγκυλιάση τό μάτι, τριγύρω έξωκλήσια και είκονίσματα παλιά—σαν 'Ιππότες και καθάλαρηδες του Μεσαίωνος—φρουρόντες τές ράχες και τές εισόδους του χωριού από τους βεβήλους και σ' όλόκληρο τό χώρο του σπιτιού περιχυμένη μιό άρχοντιά και ένα ξεκούρασμο του ματιού με τές γλάστρες που ήτανε κρεμασμένες σέ όλα τὰ παράθυρα του όντα, γεμάτες, με βασιλικούς και κατηφέδες, στόλισμα άληθινό αύλης και σπιτιού 'Ηπειρωτικού.

'Εδώ λοιπόν περνούσε ό πονεμένος αυτός καλλιτέχνης και ό μάστορας ό μεγάλος τές ώρες της ζωής του τές γεμάτες άλλες από πόνο και άναμονή του ταξιδευμένου γυιού του στην 'Αμερική, και άλλες από δημιουργική καλλιτεχνική άνάταση. 'Από την θέση εκείνη τράνταζαν θαθεία την ψυχήν του όλα τα 'Αγιογραφικά του δράματα που τὰ άπετύπωνε με τό πινέλο του άργότερα στο μουςαμά και τελειώνοντας τους πίνακές του υπέγραφε. «Διά χειρός Σωκράτη Ζωγράφου, έκ κώμης Χιονάδων 'Ηπείρου»

Σήμερα δεν υπάρχει πιά στην θέση εκείνη ό καλλιτέχνης. 'Η μορφή του χάθηκε στα δάθη του 'Ωκεανού των Μορφών—δπως λέγει ό 'Ινδός φιλόσοφος Ταγκόρε, υπάρχει όμως και σώζεται τό άκτινοδόλον έργον του.

Σέ μιό πλατειά πατριδογνωστική έρευνα είναι έπιβεβλημένη ή εις δάθος τομή γύρω από την διογραφικήν παρακολούθησιν και εξιστόρησιν, εις τόν περιορισμένον όμως χρόνον μιός ραδιοφωνικής όμιλίας στενεύουν πολλές φορές τὰ όρια άκόμη και για άπλημνεία όνομάτων. Καί όμως τὰ όνόματα δεν είναι άπλα! λέξεις, άλλ' είναι ένας κόσμος όλόκληρος, τόν όποιον προσπαθούμε νά καθυγιάζουμε στη μνήμη της νεωτέρας γενεάς, στην μνήμη των άκροατών, στην μνήμη ειδικώς για την προκείμενη ραδιοφωνική έκπομπή, των νοσταλγών της Γεϊέθλιας Γής τους των ταξιδεμένων 'Ηπειρωτών.

Και τώρα... πριν ή τελειώσουμε, άς επιτραπούν λίγα λόγια και για τους άλλους αντιπροσωπευτικούς καλλιτεχνικούς έργάτες της 'Αγιογραφίας, από τό ίδιο τό χωριό, τους Μαρινάδες.

'Ανάμεσα στον δόν των δύο και πλέον αΐώνων που άριθμεί ή 'Αγιογραφική Σχολή των Χιονάδων ή Γενηά των Μαρινάδων δίδει και αύτή δείγματα 'Αγιογραφικής έκφραστικής μορφής με δύο κυρίως αντιπροσώπους της, τους άδελφούς Θωμάν και Χριστόδουλον Μαρινάν.

'Ο Θωμάς Μαρινάς ήτανε έξητοκήμενος και φημιζόντανε, όπως ό Σωκράτης, στην προσωπογραφία, έν αντιθέσει προς τόν πατέρα του τόν 'Αναστάση, που ήτανε παράλληλα και περίφημος κοσμηματογράφος,

Ὁ Θωμάς ἐφιλοτέχνησε εἰκόνες καὶ τοιχογραφίες σὲ ὅλες τὶς ἐκκλησίες τῶν Χιονάδων, καθὼς ἐπίσης καὶ σὲ ἐκκλησίες τῆς Μόλιστας τῆς Σταρίτσιανης, τοῦ Τουρνόδου καὶ τῆς Πυρσογιάννης. Ἡ πόλις ὅμως ποὺ ἀπετέλεσε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπίκεντρον τῆς Ἀγιογραφικῆς τοῦ δημιουργίας, ἦταν ἡ Χρούπιστα τῆς Μακεδονίας, ποὺ μετωνομάστηκε σὲ Ἄργος Ὀρεστειακόν... Ὁ Χριστόδουλος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Θωμᾶν διέπρεψε στὴ διακομηστικὴ τῶν φορεμάτων καὶ τῶν πτυχώσεων. Ἀπόγονοι τῆς Γενιάς αὐτῆς συνεχίζουν καὶ σήμερα τὴν Ἀγιογραφικὴν τέχνην. Ἐτελειώσαμε...

Ἡ Ἀγιογραφία ἢ Βυζαντινὴ εἶναι ἡ τέχνη ποὺ ἐπιβάλλει τὸ ὕψηλόν μὲ τὸ βάθος καὶ τὴν ἀξία τῆς πνοῆς της, εἶναι ποὺ μὲ τὸ δυναμικὸ αἰσθημα τοῦ ὕψηλου στὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἔντασίν της δὲν μᾶς ἀναπαύει ἀλλὰ τεντώνει τὴν ψυχὴν μας καὶ μᾶς φέρνει σὲ ἔκστασιν.

Αἱ εἰκόνες τῶν Ἀγιογράφων μας φωτίζονται ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἔχουν τὸ ξεχωριστὸ ἐκεῖνο φῶς ποὺ προδίδει κάτι ἀπὸ τὸ μυ-

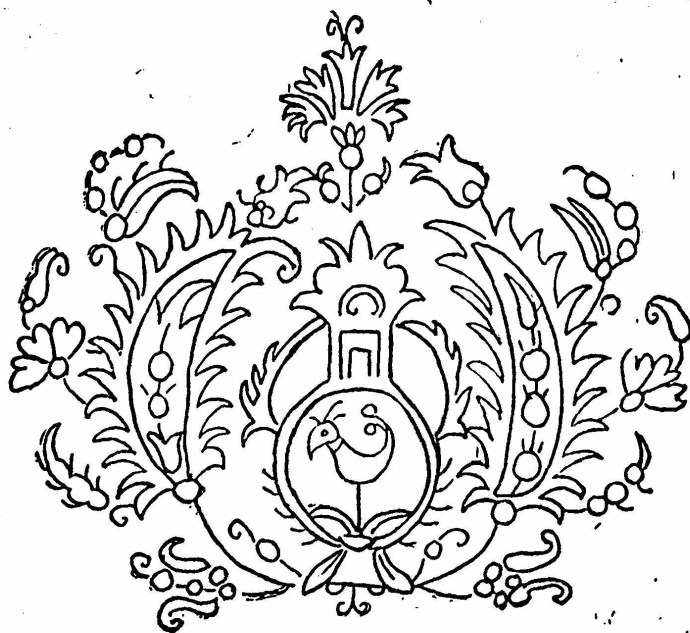
στηριῶδες καὶ ὑποβλητικὸν καὶ τὴν μυστικοπάθεια αὐτῇ τῆς Βυζαντινῆς Ἀγιογραφίας ποὺ τὴν ἐκφράζει θαυμάσια ὁ ποιητής:

«Καὶ σὲ τὸ σῦθαμπο πῆγαινε ἐρημοκκλήσι
ποὺ θλιμένα τὸ φωτίζει μιὰ καντήλα

Κι' ἡ πνοὴ τοῦ φθινοπώρου ἔχει περάσει
στὶς εἰκόνες ποὺ χλωμές, μισοσβυσμένες
τρεμοφάγγουν ἓνα θρήνο, θαμποσβύνουν
ἓνα κλάμα στὶς μορφές τους τὶς θλιμμένες
Μά... μιὰ ἀπ' ὅλες στὴ γυνία τοῦ ὀλοσβυμένη
ποὺ κανεῖς δὲν ἔχει ἰδῆ τὴ ζωγραφιά της
μὲ τραβάει σκεπτικὸ κι' ἀπελπισμένο
καὶ σὰ γόνατα μὲ ρίχνει ἐκεῖ κοντὰ της...

Εἶναι τὸ γονάτισμα τῶν ὑποδούλων μπροστὰ στὸ εἰκονοστάσι, εἶναι τὸ κάλμα ποὺ θαμποσβύνει στὴ μορφὴ τους μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως τοῦ Γένους.

Εἶναι μὲ λίγα λόγια, ἡ γλῶσσα μὲ τὴν ὁποῖαν μιλοῦσαν στοὺς ὑποδούλους ὅλοι οἱ μύστες τῆς Βυζαντινῆς Ἀγιογραφίας ἀπὸ τοῦ Πανσελήνου τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὅρους μέχρι τῶν Ζωγράφων καὶ τῶν Μαρινάδων τῆς Ἀγιογραφικῆς Σχολῆς τῶν Χιονάδων.

ΣΠΥΡΟΥ ΑΣΔΡΑΧΑ

ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ ΣΤΗ ΛΕΥΚΑΔΑ

14 ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Οι επιστολές που δημοσιεύουμε παρακάτω από φακέλλους του 'Αρχειοφυλακείου Λευκάδας (I—XIV) αναφέρονται στους κλέφτες που βρίσκαν άσυλο στη Λευκάδα⁽¹⁾. Οι I, II, III, IV απευθύνονται στις Βενετικές αρχές⁽²⁾ του νησιού, οι VII, IX, X στον Πρύτανη⁽³⁾ Λευκάδας, οι VIII, XI, XII, XIII, είναι απαντήσεις του, ή XIV του άρματολου Γεώργιο Τσόγκα από τη Βόνιτσα στον άρχηγό της τοπικής κυδέρνησης⁽⁴⁾, ενώ οι V, VI είναι καθαρά ιδιωτικού περιεχομένου και στέλλονται από το Σούλι στον 'Ανώτερο Προνοητή Λευκάδας⁽⁵⁾, που έν τούτοις τίς δημοσιεύουμε για τη σημασία που έχουν, έσον άφορά στις σχέσεις των Βενετών με τους γείτονές τους για τη διεξαγωγή της Δικαιοσύνης.

Έτσι οι επιστολές αυτές άνήκουν σέ τρεις ιστορικές περιόδους του νησιού, και μαζί έλης της Έπτανήσου, τη Βενετοκρατία (1684—1797), Ρωσοτουρκική Έπικυριαρχία (1799—1807), 'Αγγλική Προστασία (1810—1864). Η στάση των κάθε φορά κυριάρχων των 'Ιονίων Νήσων άπέναντι των κλεφτών κι άρματολων της τουρκοκρατούμενης Στερεάς κ' 'Ηπείρου⁽⁶⁾ καθορίζεται κατά τρόπο άντιθετικό από τις δεσμευτικές συνθήκες με την Πύλη και τις ουσιαστικώτερες έχθρικές διαθέσεις τους προς αυτή, που και τούτες με τη σειρά τους εξαρτιόνταν από τη γενικώτερη έξωτερική πολιτική και ειδικώτερα από τις σχέσεις της Τουρκίας με τις υπόλοιπες δυνάμεις. Οι συνθήκες σ' αυτό το σημείο μιλούν για άπαγόρευση εισόδου και διαμονής και για απέλαση των κλεφτών και άρματολων, αλλά οι όροι αυτοί δέν έκτελούνται πάντοτε⁽⁷⁾. Συχνά μάλιστα το καταδιωκόμενο εκείνο στοιχείο χρησιμοποιήθηκε στην ίδρυση των άρματολικών σωμάτων της Έπτανήσου⁽⁸⁾. Κατ' αυτό τον τρόπον τὰ νησιά του 'Ιονίου, και ιδιαίτερα ή Λευκάδα, 'Ιθάκη, Κεφαλληνία και Ζάκυνθος, έγιναν πραγματικά «φωλιά και μιντένι των κλεφτών, και άφου κάμουν έξω άπειρα κακά και χασαράτια, καταφεύγουν και φυλάττονται εις τὰ ίδια νησιά⁽⁹⁾». Και όχι μόνο αυτό, αλλά οι ίδιοι οι νησιώτες παίρνουν μέρος στις έπαναστάσεις που ξέσπαγαν στην τουρκοκρατούμενη Στερεά.

Οι Βενετοί, σάν έχθροι των Τούρκων, ήρθαν σ' έπαφή με τους Έλληνες και κατά το Βενετοτουρκικό πόλεμο ύπηρετούσαν στά στρατεύματά τους άρματολοί, που άργότερα μερικοί έλαβαν γαίες στις κατακτημένες χώρες, σάν τον 'Αγγελή Σουμήλα, Μόσχο Βαλαωρίτη, Διαμαντή κ.ά.⁽¹⁰⁾. Κατά τὰ 'Ορλωφικά, όποτε ένας άριστός Λευκαδίωv πέρασε στην έπαναστατημένη Στερεά, ό Βενετός 'Ανώτερος Προνοητής Λευκάδας Marin με προκήρυξη του δήμισε τις περιουσίες των φυγάδων⁽¹¹⁾.

Χαρακτηριστικό για τον τρόπο που άντιδρούσαν οι Βενετοί στις άπαιτήσεις των Τούρκων για τους καταδιωκόμενους άρματολους και κλέφτες είναι το παρακάτω απόσπασμα από έκθεση του Γενικού Προνοητή στο Δόγη (6—3—1793)⁽¹²⁾: «'Εζήτησε (=ό 'Αλής) νά τους συλλάβωμεν και νά τους τιμωρήσωμεν (=τους κατα-

διωκόμενους), επέμεινε νὰ ἐξοντώσωμεν τὸν Κατσικογιάννη καὶ νὰ τοῦ παραδώσωμεν τοὺς δυστυχεῖς υἱοὺς τοῦ δολοφονηθέντος Μαυρομάτη καὶ τέλος ἤξιωσε νὰ μὴ παρέχωμεν καμίαν βοήθειαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Σουλιώτα⁽¹⁸⁾... τῷ ἀπήντησα ὅτι θὰ λάβω τὰ κατάλληλα μέτρα, ὥστε νὰ ἀποκατασταθῇ μία ὁμαλὴ τῆξις πραγμάτων εἰς τὰ σύνορα καὶ ὅτι θὰ φροντίσω νὰ ἀπομακρύνω ἀπὸ τὰ ἐδάφη μας τοὺς κακοποιούς, ἂν πράγματι ἔχουν καταφύγει ἐντὸς τῶν κτήσεών μας. Τοῦ εἶπα ὅτι ἐξαπέλυσα προκηρύξεις. Ἐπειδὴ ὁ Ἀλῆς εἶναι τώρα πολὺ ἀπασχολημένος μὲ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Σουλιωτῶν, ἐλπίζω ὅτι θὰ ἡσυχάσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος». Ὁ Ἀλῆς εἶχε ἐνσπείρει δικαιολογημένους ἀνησυχίες στοὺς Βενετοὺς μὲ τὴν αὐξανόμενη δύναμή του καὶ τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια, γιὰ τοῦτο εὐνοοῦσαν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Σουλιώτα⁽¹⁹⁾ καὶ κατ' ἐπέκτασιν κάθε ντόπιο ἀντίθετό του⁽²⁰⁾.

Οἱ ἴδιοι ὁροὶ ἐπικρατοῦν καὶ στὴν περίοδο τῆς ρωσοτουρκικῆς ἐπικυριαρχίας μέχρι περίπου τὸ τέλος της (γεγονότα 1807). Στὸ ἐγγράφον γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς Ἰονίου Πολιτείας ὑπὸ τουρκικὴ ἐπικυριαρχία, ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὴν Πύλη στοὺς ἐκπροσώπους τῶν Ἑπτανησίων Ἀντώνιο Μαρία Καποδίστρια καὶ Νικόλαο Σιγοῦρο, ἀναφέρεται ἀπαγορευτικὴ διάταξις γιὰ τὴν εἴσοδο καὶ παραμονὴ στὰ νησιά τῶν καταδιωκόμενων, οἱ ὅποιοι θὰ συλλαμβάνωνται καὶ παραδίνωνται, καὶ ἰδιαίτερα τῶν Σουλιωτῶν, Τεκλιανῶν, Νιβιτσιωτῶν καὶ Χειμαρριωτῶν⁽²¹⁾. Τὸ σημεῖο αὐτὸ γιὰ τοὺς κλέφτες ὁμοίᾳ ἀναφέρεται ἔντονα καὶ στὴν προκήρυξιν τοῦ Ρώσου ναυάρχου Οὐσακώφ (23—5—1799)⁽²²⁾ ποὺ κατέλαβε τὰ ἐπτάνησα: «νὰ τοὺς διώξετε ἢ καὶ στὸ τουφέκι τὰ τοὺς δάλετε καὶ κανένα νὰ μὴ ζυγώσετε...». Σὲ ἄλλῃ του πάλι προκήρυξιν πρὸς τὶς διοικήσεις τῶν νησιῶν γράφει⁽²³⁾: «Ὁ Κύριος Ἀλῆ Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὰ γράμματά του μὲ φανερώνει ὅτι μερικοὶ αὐθάδεις ἐκ τῶν Ἀλβανικῶν ἔφυγον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ἀλβανίας καὶ εὐρίσκονται εἰς τὰ νησιά ὅπου ἐλευθερώσαμε ἀπὸ τοὺς Φραντζέζους, δηλαδὴ οἱ Μπουκαβλαῖτοι, οἱ Κοντογιανναῖτοι, ὁ Βλαχογιωργάκης, ὁ Σκυλοδήμος καὶ ἄλλοι ὅπου ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται εἰς τὰ Νησιά. Ὅθεν ζητεῖ αὐτοὺς νὰ τοῦ σταλθῶσι ἢ νὰ ἀποδιωχθῶσιν ἀπὸ τὰ Νησιά. Παραγγέλλω... ὅπου παρομοίους ἀνθρώπους νὰ μὴ ἤθελαν βαστοῦν κοντά τους (=οἱ κάτοικοι καὶ οἱ διοικήσεις) εἰς τὰς νήσους, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἀποδιώξωσιν ἐξ ἁπαντοῦς...» (17—5—1799). Ἡ πολιτικὴ ὁμοῦς αὐτὴ ἀπέβηκεν ἐν τῶν κλεφτῶν ἐδραιώθηκε καὶ προωθήθηκε μὲ τὴ συνθήκην τοῦ 1803⁽²⁴⁾ ἀνάμεσα στὸν Ἀλῆ καὶ στὴν Ἰόνιον Πολιτεία, ποὺ τὴ διεξήγαγαν ὁ Ἄρτης Ἰγνάτιος⁽²⁵⁾ ἀπὸ μέρους τοῦ Ἀλῆ καὶ ὁ Ἀντ. Καποδίστριας τῶν νησιῶν, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἑπτανήσιοι ὑποχρεώνονται νὰ μὴ δίνουν ἄσυλο στοὺς καταδιωκόμενους κλέφτες ἐνῶντι οἰκονομικῶν πλεονεκτημάτων ποὺ τοὺς παραχωρεῖ ὁ Ἀλῆς, εὐνοϊκὰ γιὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Ἰονικοῦ ἐμπορίου στὶς χώρες του. Τότε ἀναγκάστηκαν νὰ πελάσουν τὸ Βλαχογιωργάκη καὶ Κατσικογιάννη, οἱ ὅποιοι ἔκτοτε προβαίνουν σὲ ἀντίποινα σὲ ἕαρος τῆς Λευκάδας⁽²⁶⁾.

Ἄς σημειωθῇ ὅτι ὁ Πρύτανης Ἰθάκης καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος στὴν Ἄρτα Ζαβὸς πρότειναν νὰ μεταφερθοῦν οἱ κλέφτες ἀπὸ τὴ Λευκάδα, Ἰθάκη, Κάλαμο, Ὀξειῆς, στὴν Κέρκυρα, Παξοὺς, Ζάκυνθο καὶ Κύθηρα, γιὰ νὰ ποφευχθοῦν οἱ ἐπιδρομὲς στὰ Τούρκικα κτήματα⁽²⁷⁾.

Οἱ ὁροὶ αὐτοὶ φυσικὰ ἀνατράπηκαν μὲ τὴν ἐπίθεσιν⁽²⁸⁾ τοῦ Ἀλῆ στὴ Λευκάδα, ὅποτε ὁ ἐκτακτὸς ἀπεσταλμένος Γ. Καποδίστριας (15—5—1803) ἤρθε σὲ συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἀρματολούς, ποὺ τὸν βοήθησαν στὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἐπίθεσης. Ὁ Καποδίστριας διοργάνωσε μ' ἐπιτυχίαν τὴν ἄμυναν τοῦ νησιοῦ⁽²⁹⁾, ἀλλὰ σημασία ἔχει ἀκόμα ὁ τρόπος ποὺ ἀντίκρουσε τοὺς ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες, «τοὺς ἀνδρείους τούτους, θύματα τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν καὶ τῶν περιστάσεων⁽³⁰⁾». Ἐννοώντας τὶς δυνατότητες ποὺ εἶχαν, γράφει στὸ ὑπόμνημά του στὸν Πρύτανη Λευκάδας⁽³¹⁾: «Ἐὰν ξενίαν καὶ ὑποδοχὴν φιλόφρονα εὖρον μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν οἱ ἄνθρωποι οὐ-

τοι, γενναιοτέραν ξενίαν και ευαρεστοτέραν υποδοχήν πρέπει να εθρῶσι και νυν και εις το ἔξῃς, ἕως οὐ περὶ τῆς τύχης αὐτῶν ἀποφασίσῃ ἡ ἀρχή, ἡ μέλλουσα να ἔχῃ τοιοῦτον δικαίωμα...εἰς τρία δὲ οὐσιωδέστατα ἀντικείμενα ἡ παρὰ τῆς κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ἄνδρας τούτους φιλοξενία και ὑποδοχή, τοῦτέστιν εἰς τὴν ἐτοίμην τῆς δικαιοσύνης διαχείρισιν, τὸ παρεχόμενον αὐτοῖς ἄσυλον και τὴν κατὰ λόγον ἐπεικούς μισθώσεως διατροφήν».

Μέσα στὸ γενικώτατο τοῦτο περίγραμμα γιὰ τὴν στάση τῶν κυριάρχων τῆς Ἑπτανήσου ἀπέναντι στοὺς κλέφτες και ἀρματολοὺς τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἀπὸ προκήρυξη τοῦ Ἀγγλοῦ σιρατηγῶν Oswald στὴ Λευκάδα—μιὰ και σ' αὐτὴν περιοριζόμαστε—συμπληρώνει κάπως τὴν εἰκόνα. Ἐν τούτοις τὸ κεφάλαιο γιὰ αὐτὴ τὴν πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας εἶναι εὐρύτερο, γιατί συνδέεται και μὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 21. Ἡ προκήρυξη⁽²⁾ τοῦ Oswald δὲ διαφέρει σὲ τίποτα ἀπὸ τοῦ Οὐσακῶφ (25—4—1810, ἐ.ν.): «Ζητώντας ἡ πιστότης και ἡ εὐπρέπεια τῆς Μεγάλῃς Βρεταννίας και ἐμοῦς ἡ ἡσυχία και ἀσφάλεια ὄλων τούτων τῶν ἐγκατοίκων τὴν ξεριζώσιν ὄλων τῶν ἐξορισμένων και κακοτρόπων κάθε εἶδους, ὅπου μὲ κἀκιστον παράδειγμα ἐνώνονται εἰς ἓνα σῶμα αἰσχροὺν και συνηθοῦν νὰ πράττουν κάθε εἶδους ἐγκλήματα και κρουσίματα εἰς τοὺς πλησίον τόπους τῆς Στερεᾶς καταφεύγοντας ἔπειτα εἰς τούτην τὴν νῆσον και εἰς τοὺς προσκειμένους τῆς αὐτῆς τόπους...ἐμποδίζεται ἀποφασιστικῶς καθενὸς νὰ μὴν ἡμπορεῖ νὰ δίδει σκέπην και καταφύγιον, ἀλλ' οὔτε νὰ ἔχει ἀνταπόκρισιν καμίαν, τόσον εἰς τούτην τὴν πολιτείαν ὡτὰν και εἰς τὴν Νῆσον, μὲ τοὺς κακοποιοὺς κλέπτας και φαμελίες των εἰς ποινὴν ἐξορίας και νὰ ρίπτονται παρευθὺς τὰ ὀσπίτια και τὰ καλύδια τους, εἰς τὰ ὅποια νὰ εὐρίσκοντο καμία ἀπὸ τὰς αὐτὰς φαμελίας τους ἢ ἀπὸ τοὺς ἄνωθεν κλέπτας...»

1. Ν. Γ. Σβορώνος, ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἐν Λευκάδι κλέφτας και ἀρματολοὺς, Ἑπετηρίς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχαίου, ἐ. Α' (1939), σ. 105—123.

2. βλ. σημ. 3I (=ἔγγραφο I. σημ. 3).

3. Πρύτανις: μέλος τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου (Consiglio Generale) μὲ τετράμηνη ἐκτελεστικὴ ἐξουσία. Γιὰ τὸ Βυζαντινὸ Σύνταγμα ποὺ δῶσαν οἱ Ρῶσοι στὴν Ἑπτανήσον, Κ. Μαχαιρᾶς, Πολιτικὴ και Διπλωματικὴ ἱστορία τῆς Λευκάδος, 1797—1810, τ. Α', σ. 271—330. Ὁ Πρύτανις στὸν ὅποιο ἀπευθύνονται τὰ γράμματα εἶναι ὁ γνωστὸς λόγιος Κερκυραῖος Στυλιανὸς Βλασσόπουλος. (βλ. γι' αὐτὸν [Σ. Βλασσόπουλος] (μετφρ. Φιλητᾶ) βλ. Κολόννα, Ὑπεράσπισις τῆς γραικικῆς ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1848, στὰ προλεγόμενα. Δ. Βροκίνης, Βιογραφικὰ Σχεδιάρια, τ. Α' Κέρκυρα 1877, σ. 319—325. Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1868, σ. 679—680).

4. βλ. 2XIV

5. βλ. 2V

6. Ἐγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν Ἠπειρο. Δ. Σάρρος, Γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Σουλίου και τῆς Ἠράκας, Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, ἐτ. Α' (1926) σ. 148—157.

7. Σβορώνος, ἐ. ἀ. σ. 108 κέ.

8. Κ. Ράδος, Οἱ Σουλῶται και οἱ ἀρματολοὶ ἐν Ἑπτανήσῳ, Ἑπετηρίς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, ἐ. IB' (1916) σ. 31—108.

9. Π. Ζερλέντης, Συνθήκη Ἑπτανήσων και Ἀλῆ Πασᾶ ἐν ἔτει 1803, σ. 23.

10. Α. Βαλαωρίτης, Βίος και Ἔργα (ἐκδ. Μαρασλή) 1907, τ. Γ', σ. 271—277. Κ. Μαχαιρᾶς, Ἡ Λευκάς ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, 1684—1797, Ἀθῆναι 1951, σ. 281—283, 263—265, 272—274.

11. ἐ. ἀ. σ. 88—91. Ἐν τούτοις σὲ δυὸ μόνο περιπτώσεις ἐφαρμόσθησαν οἱ σονέπειες.

12. Κ. Μέρτζιος, Ἀνέκδοτα ἱστορικὰ στοιχεῖα περὶ Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελενλή, ἀνατ. α' Ἠπειρ. Ἑστίας, τ. Γ', Ἰωάννινα 1954, σ. 26—27.

13. ἐ. ἀ. σ. 13.

14. ἐ. ἀ. σ. 27—28

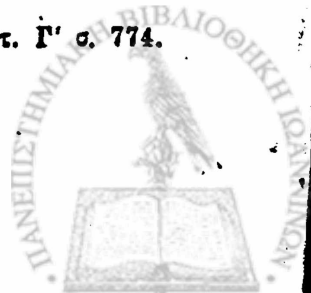
15. ἐ. ἀ. σ. 13.

16. Π. Χιώτης, Σειρὰ ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων, Κέρκυρα 1863, τ. Γ' σ. 774.

17. Βαλαωρίτης ἐ.ἀ. τ. Β' σ. 293.

18. ἐ. ἀ. τ. Β', σ. 294.

19. Ζερλέντης, ἐ. ἀ. σ. 15—19.

20. Αὐτὸς ἀργότερα (βλ. σημ. 23) πήρε μέρος ἐπὶ κεφαλῇ σώματος Σουλιωτῶν στὴν ἀμυνα κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Λευκάδας ἀπὸ τὸν Ἀλῆ (1807). *Βαλαωρίτης*, ἐ. ἀ. τ. Γ', σ. 302—306, *Β. Στεφανίδης*. Ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος ὁ Λέσβιος, Ἀθήναι 1934, σ. 6. (Ἐς μου συγχωρηθῇ ὅτι χρησιμοποιοῦ δύο ἐκδ. τοῦ Βαλαωρίτη (1907 καὶ 1926), ἀλλὰ κατὰ καιροῦς τὸν εἶχα ἀποδελτιώσει ἀπὸ διαφορετικῆς ἐκδόσεως).

21. *Σβορώνος*, ἐ. ἀ. 108 κέ. Ὁ Καταικογιάννης μάλιστα ἦταν στὸ στρατὸ τοῦ Ἀλῆ τὸ 1807 (*Μαυρογιάννης*, Ἱστορία τῶν Ἰονίων Νήσων, Ἀθήναι 1848, σ. 154. Ἀραβαντινός, Ἱστ. Ἀλῆ Παρᾶ, σ. 187).

22. *Ράδος*, ἐ. ἀ. σ. 36.

23. *Χιώτης*, ἐ. ἀ. τ. Γ', σ. 874—880, *Βαλαωρίτης*, ἐ. ἀ. Β', σ. 300—303, 316—318, Γ' 302—306. *Κασσωμένη*, Ἐνθυμήματα (Βλαχογιάννης), 1940, τ. Α', σ. 60. *Ράδος*, ἐ. ἀ. 44—46 κ.ἀ.

24. *Σ. Βλαντής*, Δράσις τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου ἐν Λευκάδι, σ. 18.

25. *Βαλαωρίτης*, ἐ. ἀ., τ. Β' σ. 300.

26. ἐ. ἀ. σ. 301

27. *Κ. Μαχαιρᾶς*, Λευκὰς καὶ Λευκάδιοι ἐπὶ Ἀγγλικῆς Προστασίας, Κέρκυρα 1940, σ. 25—26.

139(1)

I

Παραδείσι, 1771, Μαΐου 10

Ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀρρώστειά μου πηγαίνει αὐξάνοντας, ἐμποδίσθηκα ἀπὸ τοῦ νὰ ἔλθω εἰς ἀντάμωσίν σας, καθὼς εἰς τις προτιμήτερές μου γραφὲς σᾶς ἔγραφα. Ὡστόσο δὲ νὰ μὴν γίνεται μωρογάρησις(?) ὅπου προξενεῖ καὶ εἰς ἐμὲ μεγάλη ζημία καὶ εἰς τὴν ἐξοχότην σας ζαχμέτι, ἰδοὺ ὅπου σ' ἐλνω τοὺς προεστοὺς, τὸν Στάμον Ζαβιτσιάνον, τὸν Μῆτσο καὶ Γαλάνη καὶ Πάνο μὲ τοὺς ὁποίους θέλει ἐμιλήσει τὰ πάντα διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ραγιαδῶν μας, ὅπου εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐξουσίαν σας ὑποκάτω, καὶ λείπετε τὸ βασιλικὸν χαράτζι, ὅπου αὐτὸ εἶναι πρᾶγμα νόμιμον καὶ δίκαιον. Καὶ τοὺς ἔχω τῶν προεστῶν ὀρδινία νὰ στρώσουν κάθε λογῆς κουβένια μὲ τὴν ἐξοχότην σας, διὰ νὰ τρέξει ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἡσυχία ἀναμεταξὺ εἰς τὰ σύνορα, ὅπου ἔτιζι ἐλπίζω βέβαια νὰ ἀκολουθήσει, ἐπειδὴ καὶ ἐβεβαιώθηκα τις καλὰς πράξεις καὶ φυσικὰς καλῶσύνες ὅπου ἔχετε. Τὸ ὅμοιον ἐπιθυμῶ καὶ ἐγὼ νὰ μὴν τρέξει καμία ψυχρότης ἀναμεταξὺ εἰς τὰ σύνορα, καὶ ὅ,τι προσταγὰς

ἔχετε νὰ δώσετε διὰ τοὺς ραγιαδες μας εἰς τὸ βασιλικὸν χαράτζι, ἐπιθυμῶ νὰ τὸ δώσετε μὲ στερεὰν ἀπόφασιν καὶ μὲ κάθε ὀγληγοράδα, διὰτὶ βιάζομαι καὶ ἐγὼ νὰ πηγαίνω κατὰ τὰ σύνορα τοῦ Βάλιου, νὰ ἐμποδίσω ἐκείνους τοὺς Ἀρβανίτες τοῦ Ἰσλιάμπε νὰ μὴν ἔλθει εἰς τὸ σύνορον τὸ καρλελιώτικον τελεῶς, διὰτὶ εὐρίσκεται εἰς τὰ ἄγραφα μὲ πέντε χιλιάδες κόσμον. Καὶ καθὼς τοὺς ἐμπόδισαν εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ δὲν ἀπέρασαν, ἔτιζι ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐγὼ νὰ τοὺς ἐμποδίσω(?). Καὶ ἄς ἔλθουν ἐτούτῃ τὴν ὥραν εἴκοσι ἄρματολοί σου νὰ δεχτοῖν τοὺς προεστοὺς νὰ τοὺς φέρουν σίγουρους αὐτοῦ, καὶ πάλιν νὰ τοὺς φέρουν ὀπίσω ὡς τὸ σύνορον. Ταῦτα καὶ σᾶς προξενῶ ἀπὸ Θεὸν κάθε ὑγείαν καὶ εὐτυχίαν.

Φίλος σας,

Μουχτὰρ Μπουλούμπας

Τῷ ἐξοχωτάτῳ καὶ περιποδήτῳ φίλῳ ἑστραορδινάριῳ σινιὸρ σινιὸρ Ἀλβίτζη Μαρίν Προβεδουῖρον(2) Ἀγίας Μαίρας μὲ τὴν ἐξουσίαν ἐδῶ στὸ κάστρον τοῦ Κόλφου(4) εἰς Βόνιτσαν.

1. Φάκελος μὲ ἐπιστολὰς τοῦ 1771 (ἄτιτλος, δίχως ἀριθμηση), Ἀρχειοφυλακεῖο Λευκάδας.

2. Οἱ μετακινήσεις αὐτὲς εἶναι συνέπεια τῆς ἀναστάτωσης ποὺ ἐπακολούθησε τὰ ὀρλωφικά καὶ οἱ λοιπὲς ἐπαναστάσεις τὸν ἴδιο χρόνο.

3. Ἑστραορδινάριος Προβεδουῖρος (Provveditore Extraordinario)=Ἀνώτερος προνοητής ἢ ἑκτακτὸς προβλεπτής. Βενετοϊάνικο ἀξίωμα, ποὺ εἶχε ὁ διοικητὴς τοῦ νησιοῦ, ἕνας βαθμὸς παρακάτω ἀπὸ τὸν Προνοητὴ θαλάσσης, γενικὸ διοικητὴ τῶν νησιῶν. Τὸ 1771, κατὰ τὸν Κ. Μαχαιρᾶ, δὲν εἶχε αὐτὸ ἀξίωμα ὁ Ἀλκυῖος Marin (20—12—1766 ἕως 16—12—1769), ἀλλὰ ὁ Πέτρος Balbi (16—12—1769 ἕως 19—12—1772) Κ. Μαχαιρᾶς, Ἡ Λευκὰς ἐπὶ Ἑνετοκρατίᾳ, Ἀθήναι 1951, σ. 317.

4. Κόλφος=κόλπος (τῆς Βόνιτσας, ὅπου δεσπόζει τὸ κάστρο)

II

17 Μαΐου 1771, Παραδείσι(1)

Ἐμαθα τὸν μισμὸν ἀπὸ τὰ αὐτόθι τοῦ ἐξοχωτάτου φίλου μου Ὁστραορδινάριου, ὥρα του καλή, καλὸν του κατευόδιον. Ὁμῶς μὲ τὸ παρόν μου φιλικὸν σᾶς σημειῶνω διὰ κάποιον Τζερίγον Ἀϊβαλιώτη, ὅπου ἔστειλαν ἐδῶ κρυφὰ καὶ ἀγόρασεν χαρτιά λέγοντας πὼς τὰ θέλει ἕνας Ἀρτινός, καὶ αὐτὸς τὰ ἤθελε διὰ λόγον του καὶ ἄλλον ἐδικόν του. Καὶ αὐτοὶ τέτοιον ψεύτες καὶ σουσουράντηδες ἀφρονεῖν τὰ ἀνακατώματα καὶ πρέπει νὰ τὸν φυλακώσετε καὶ νὰ τὸν παιδεύσετε μὲ τὴν ἐξουσίαν ὡς ψεύτην καὶ σουσουράντην, καὶ νὰ κάμετε καὶ ἡ ἐξοχότης σας αὐτοῦ σφίξιν εἰς τοὺς ραγιαδέσμας, καθὼς ἀποφασίσαιμε ἐπροχθὲς μὲ τὸν φίλον μας Ὁστραορδινάριον, νὰ ξεντεργάρο-

1. ἔ. ἀ.

III

Ἀπὸ(1) ἐμένα τὸν Μουρτζάγα, Γιακούπαγα Ζευτέν καὶ τὸν Σελήν Μπουλούμπαση πρὸς τὸν ἡγαπητόν μας καὶ ἀκριβόν μας φίλον σινιὸρ Πιερὴ φιλικὸν χαιρετισμὸν πέμπομε. Τὸ ἡγαπητό σας γράμμα ἐλάβαμε μαζί μὲ τοῦ ἐξοχωτάτου Ἑσραζορδινάριου καὶ ἰδοὺ ὅπου τοῦ ἀποκρινόμεστε. Μᾶς γράφετε διὰ τὸν Σκλεμπούνη(2) ὅτι ἀπέραςεν ἐδῶθεν τὴν ἴδια ἡμέρα ὅπου ἐσκοτώθηκε ὁ ἀδελφός του, καὶ ἐμεῖς σᾶς βεβαιώνομε ὅπου ἦλθαν παληκάρια τοῦ Κατζικογιάννη(3) ἀπὸ τοῦ Καρυώτη τὴν ἄλλη ἡμέρα καὶ τὸν ἄφηναν στὸ στρώμα ἀφρωστον. Καὶ τοὺς εἶπεν κιόλας πὼς δὲν φεύγει, ὅτι αὐτὸς δὲν φταίγει τίποτα· τὸ ἄλλο ποὺ ἐδῶ ἔξω τὸ εἶχαμε πιασμένο ὅλες τὲς ἄκρες μὲ τρακόσιους ἀνθρώπους. Καὶ νὰ εἴστε βέβαιοι, ὅπου οἱ ἀνθρώποι σας δὲν δουλεύουν παστρικά καὶ σᾶς γελοῦν καὶ ὁ

με μίαν ὥραν προτιήτερα, νὰ σηκωθῶ καὶ ἐγὼ ἐδῶθε. Ἐγὼ εἶμαι βέβαιος καὶ ἀπιθωμένος εἰς τὴν διάκρισιν τῆς ἀξίας σας, καὶ προσμένω τιμὴν σας ἀπόκρισιν τόσον διὰ τὸν Τζερίγον ὥσάν καὶ διὰ τοὺς ἐπίλοιπους ραγιαδες, ὅπου μερικοὶ δυστροποῦν καὶ λέγουν πὼς θέλουν νὰ πληρώσουν, καὶ ἄλλοι ἔκαμαν πὼς τάχατες ἔφυγαν καὶ ἐρχονται αὐτοῦ τρογύρου μέσα στὸ σύνορον. Καὶ πρέπει νὰ δώσετε στενὲς ὁρδινίες τοῦ Κωνσταντῆ ἐδικοῦ σας, νὰ κάμει κάθε τρόπον νὰ πάρει τέλος ἡ ὑπόθεσις τὸ ὀγληγορώτερο. Ταῦτα καὶ σᾶς προξενῶ θεόθεν ὑγείας καὶ εὐτυχίας.

Μουχτὰρ Μπουλούμπασης ὡς φίλος σας

Τῷ ἐξοχωτάτῳ καὶ περιποθήτῳ μοι φίλῳ Πρεβεδούρῳ καὶ ἐξουσιαστῇ τοῦ κάστρου τῆς Βόνιτζας, εἰς Βόνιτζαν.

Σκλεμπούνης εἶναι μέσα στὸ νησι καὶ ὁ Λαμπούρης ὁ διαφεντευτής του, ὡσάν σφιχτεῖ, τὸν βρίσκει βέβαια. Διὰ δὲ τῶρα αὐτοῦ ἀδελφοῦ του, αὐτὰ τάχει ἡ Γοββαίνα καὶ τὰ θελω μὲ τοκάδες, χαντζάρι, χοῖμα-λὶ καὶ βιζενέ, ὅτι τῆς τᾶφηνεν στὸ χέρι τῆς ἐκείνη τὴν ἡμέρα ὅπου ἐβγήκεν ἔξω, ποὺ τὰ ξέρουν ἀνθρώποι, πὼς τᾶφηνεν τῆς πενθερᾶς του, καὶ πρέπει νὰ λάβει σφίξιν ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν σας νὰ τὰ φέρει. Καὶ τοὺς σκλάβους τοὺς σκότωσεν βέβαια ὁ Θεόδωρος μὲ τοὺς συντρόφους του τοὺς Λευκαδίτες Καί, ἂν ἀγαπᾷς, κόμισεν ἐδῶ σὶν ἡ πλαγιά γιὰ νὰ κουβεντιάσαιμε καὶ στοματικὰ τὰ ὅσα κάνουν χρεῖα. Ταῦτα καὶ προσμένομε τιμὴν σας καὶ σᾶς προξενούμε ἀπὸ τὸν Θεὸν κάθε ὑγίαν.

Πλαγιὰ Αὐγούστου 7

Νὰ δοθῇ τοῦ ἡγαπητοῦ μου φίλου sig [nor] Πέτρου Καντζηλιέρη, Ἀγία Μαύρα.

1. ἔ. ἀ.

2. Προστάτης καὶ κηδεμόνας τοῦ ἀνῆλικου Δράκου Γρίβα μαζί μὲ τὸν Κρεκόνη καὶ Κατσογιάννη. Τὸν τελευταῖο παρακίνησε ὁ Μαυρομάτης νὰ ἰδιοποιηθῇ τὸ ἀρματολίκι τοῦ Κάρλελι σὲ βάρος τοῦ Γρίβα. Οἱ Κ. Σκλεμπούνης (καί: Σκλεπούνης, Σκλεπούσης) καὶ Γιάννης Κρεκόνης σκοτώθηκαν ἀπὸ τὸν Κατσογιάννη στὸ Μοναστηράκι Εὐρώμερου, ὡς ὑπερασπιστὲς τῶν δικαιοφάτων τοῦ ἀνῆλικου Δράκου. (Δ. Καμπούρογλου, Θεόδωρος Γρίβας, Ἀθήναι 1894, σ. 10—11). Ἡ διαμάχη αὕτη γιὰ τὸ ἀρματολίκι ἐπακολούθησε τὴν καταστολὴ τῆς ἐπανάστασης τῶν Γριβαίων τὸ 1770 (Σάθας, Ἑλληνικά Ἀνέκδοτα, Ἀθήναι 1867, τ. Α', σ. ρλδ' — ρλε' καὶ τοῦ ἰδίου, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, Ἀθήναι 1869, σ. 497—498 κ. ἄ). Τὸ ἀρματολίκι κατέλαβε ὁ

Δράκος με τη βοήθεια του 'Αλῆ, ὁ ὁποῖος ὁμῶς τὸν ἔθεσε ἐκτὸς Νόμου (1794) καὶ ὑποστήριξε τοὺς πρὶν ἐχθρούς του Κατοικογιαννέους. (Κ.Δ. Μέρτζιος, 'Ανέκδοτα ἱστορικά στοιχεία περὶ 'Αλῆ Πασᾶ Τραπεζενλῆ, ἀνάτ. Γ' τ. 'Ηπειρωτικῆς 'Εστίας, 'Ιωάννινα 1954, σ. 80). Τελικὰ ὁ 'Αλῆς τοὺς σκότωσε. (Δὲς καὶ Α. Βαλαωρίτης, 'Εργα, τ. Β', ἐκδ. ΣΩΒ (Καιροφύλα), σ. 402 κέ. 449—450 Δ. Παπαντωνόπουλος, Πεντηκονταετηρίδα τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, 'Αθήναι 1873, σ. 83. Κασομούλης, 'Ενθυμήματα, 1940, Δ'. 14. Μέρτζιος, ἐ. ἀ. σ. 10—11, 18, 24, 25, 26, 27, 30. (Πρβλ. Π. Ζερλέντη, ἐ. ἀ. 26—27.)

8. Δὲς σημ. 2.

IV

'Απὸ(¹) ἡμᾶς τὸν Μουρτάζαγα, Γιακούπαγα Ζευτὲν καὶ τὸν Σελῆμ Μπουλούμπαση [...] τοῦ Κάρλελι πρὸς τὸν ἐξοχώτατον φίλον μας 'Εστραζορδινάριον Πρεβεδοῦρον τῆς 'Αγίας Μαύρας Προβλεπτὴν καὶ ἐξουσιαστὴν ἐδῶ στὸ Κάστρον τοῦ Γόλφου σινιὸρ σινιὸρ Πέτρο Μπαλμ[π]η πέμπομεν τὸν φιλικὸν χαιτετισμόν.

'Εδῶ ὅπου εὐρισκόμασταν εἰς τὸ Παραδείσι ἦλθεν ὁ Κύρ Μῆτζος Μαυρομάτης καὶ μᾶς ἐδιηγήθη καταλεπτῶς τὰ ὅσα ἐπιχειρήματα ἔγιναν αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἐξοχότην Σας διὰ τοὺς κλέπιες καὶ κακοποιούς ἀνθρώπους καὶ ἐμείναμε εὐχαριστημένοι. Τὸ ὁμοιο καὶ ἡμεῖς ἐδῶθε ἐκάμαμε σφίξεις καὶ ἐσκοτώθη ὁ Θεωδωράκος καὶ ὁ Παλάσкас, ἀδελφός τοῦ Σκλεπούνη, οἱ ὅποιοι ἦιον ἡ φωλιά ἐδῶ κακῶν καὶ οἱ σουσουράντηδες καὶ ἐλπίζομε ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἔξῃς νὰ λάβουν ἀνάπαυσιν καὶ ἡσυχίαν τὰ συνορά μας. Διὰ τοῦτο στέλνομε τὸν ἀνθρωπὸν μας αὐτοῦ τὸν Σελῆ Μπουλούμπαση μετὰ τὸν Βλάχον τὸν ἀδελ. τοῦ Κατζικογιάννη, καὶ παρακαλοῦμενὰ κράτετε τὴν Γρίβαινα τὴν πεθερὰν τοῦ Παλάσχα, νὰ τὴν σφίξετε νὰ δώσει τὸ

1. ἐ. ἀ.

V

Δι' 'Αγία(¹) Μαύρα τοῦ 'Υψηλοτάτου καὶ ἐξουσιαστῆ αὐθέντη καὶ Στραδοδινάριου(²) τῆς πολιτείας 'Αγίας Μαύρας δουλικῶς προσκυνούμε.—20 Μαΐου 1794 ἀπὸ Σοῦλι.

Μετὰ τὸ παρόν μας ἐρχόμαστε διὰ νὰ σὲ προσκυνήσομε καὶ δευτέρου νὰ σᾶς φανερώσομε, ὅτι κάποιοι Καλαρρυτιῶτες χουσικοὶ ἦλθαν ἐδῶ ὀνομαζόμενοι Θανάσης ὁ πατέρας καὶ τὰ παιδιὰ του Τόλης καὶ Νάκας, καὶ ἐσήκωσαν ἄσπρα δανικὰ μετὰ ὁμοῖοις, καθὼς φαίνονται, καὶ ἐσηκώθηκαν καὶ φύγαν. Καὶ εἶχαν κεφίλη τὸ Μόσχο Γιαν-

χαῖτζαρι του καὶ τοὺς τοκάδες του, ὅπου ἐβεβαιωθήκαμε πὼς τὰ ἔχει ἐκεῖ ἀφημένα, ἀκόμα καὶ τὴν ἀγώνησιν (?) του, ὅπου τὴν ἐκουβάλησεν αὐτοῦ. Τώρα ἡ εἰς τῆς πεθερᾶς του τὸ σπίτι τὴν ἔχει ἡ εἰς τὸ Καλιγόνι. Καὶ μετὰ ταῦτα νὰ φέρετε καὶ τὸν Λαμπούρη Καρυώτη, νὰ τὸν σφίξετε νὰ μαρτυρήσῃ καὶ τὴν φαμελιὰν τοῦ Σκλεπούνη καὶ τὸ εἶδος του. Αὐτὰ ὅλα νὰ παραδοῦν εἰς τὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου μας Σελῆ Μπουλούμπαση, ὅσον τὸ πρᾶμα, ὥσαν καὶ τὴν φαμελιὰν του. 'Ετσι τὸ καλεῖ ἡ φιλία καὶ ἡ τάξις νὰ γένει, διὰ τὰ ὁποῖα ἐγράψαμε σήμερον καὶ τοῦ σιὸρ Πιερῆ Καντζηλιέρη σας, καὶ προσμένομε τὴν τιμίαν Σας ἀπόκρισιν καὶ ἡμεῖς ἡ αὐριον ἡ μεθαύριον ἐρχόμασθαι αὐτοῦ εἰς τὴν Πλαγιάν. Ταῦτα καὶ μετὰ τὸ τέλος σᾶς προσενοῦμεν ἀπὸ τὸν Θεὸν κάθε ὑγείαν καὶ εὐτυχίαν.

1776. Αὐγούστου Α.' Παραδείσι.

Τῷ ἐξοχωτάτῳ καὶ περιποθήτῳ ἡμῖν φίλῳ 'Εστραζορδινάρῳ Κύρ Πέτρῳ Μπάλμ[π]η Προβλεπτῇ καὶ Πρεβε[δούρῳ] 'Αγίας Μαύρας καὶ ἐξουσιαστῇ τοῦ Κόλφου, φιλικῶς 'Αγία Μαύ[ρα].

νακό. Καί, φεύγοντας οἱ ἄνωθε χουσικοί, ἔπιασαν τὸν ἄνωθεν Μόσχο Γιαννακό καὶ ἐπλέρωσε τὰ ἄσπρα καὶ τὸ διάφορο. Τώρα ἐμάθαμαν, ὅπως εὐρίσκονται αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξουσίαν σας καὶ διὰ τοῦτο, σὲ παρακαλοῦμε νὰ τοὺς πιάσεις νὰ τοὺς βάλεις σφίξῃ, καθὼς ἔχεις τὴν δύναμιν, διὰ νὰ τὰ πλερώσουν. Διὰ τὸ ἐτοῦτοι οἱ ἀνθρώποι, ὅπου ἐπλέρωσαν τὰ ἄνωθεν ἄσπρα, ἐσκληρώθησαν. Καὶ εἰς αὐτὴ τὴν ὑπόθεσιν θέλει σοῦ τὸ ἔχομε διὰ μεγάλη χάριν, ἂν σταθεῖς ἐπιτηρητὴς νὰ μᾶς τὰ βγάλεις. Καὶ πρόσταξέ μας καὶ ἐμᾶς ὅ,τι μᾶς γνωρίζεις ἄξιους,

καὶ εἴμεστε ἔτοιμοι διὰ νὰ σᾶς δουλεύουμε. Μὴν ἔχοντας ἄλλο, δουλικῶς τὴν μετὰ προσκυν[η][ου]μοῦ.

Δούλοι σου ταπεινοὶ

Γεώργιος Μπότζαρης Λάμπρο Τζαβέλας
[σφραγίδα] [σφραγίδα]
ἐγὼ ὁ Νικολὸς Ζέρβας Δῆμο Βράνος (°)
[σφραγίδα] ἐξ Σούλι [σφραγίδα]

1. Φακ. Ἐπιστολὲς ἀπὸ τὸ Σούλι, Ἀρχειοφυλακεῖο Λευκάδας.
2. Provveditore Straordinario (Ἀνώτερος Προνοητής) τότε στὴ Λευκάδα ἦταν ὁ Ἀγγελος Venier (20-3-1794 ἕως 19-12-1796). Μαχαίρας, ἑ. ἄ. σ. 317.
3. Δῆμο—Δράκος.

VI

Ἐνδοξότατε⁽¹⁾ καὶ πολυχρονεμένη Στρατορδινάριε τῆς Ἀγίας Μαύρας δουλικῶς σὲ προσκυνοῦμε. 1794 Ἰουλίου 12.

Μὲ τὸ παρόν μας ἐρχόμεστε νὰ σὲ προσκυνήσουμε καὶ δευτέρα νὰ σοῦ φανερώσουμε διὰ τοῦτα τὰ παιδιὰ, ὅπου εἴχαμαν στείλει αὐτοῦ τὶς ἀπερασμένες διὰ τᾶσπρα ὅπου τοὺς θέλει ὁ Θανάσης χρυσικός. Ἡ Ἐνδοξότη σας ἐχαλέφετον μαρτυρία: καὶ σὲ ἐτοῦτα τᾶσπρα τὸ ξέρομε ὅλο τὸ βλαγέτι μας ὅπου τοὺς τὰ θέλει, καὶ ἡμεῖς εἴμεστε διὰ μαρτυρία ὅπου τοὺς τὰ θέλει, στὸ λαιμό μας τὰ παρ[ο]ν[ο]με ἡμεῖς εἰς ἐτοῦτον τὸν κόσμον καὶ σὲ κείνον μὲ τὸν ὄρκον μας καὶ μὲ τὸν ἀφορεσμόν μας, ὅπως τὰ θέλει μὲ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ οἱ ὁμολογίες δὲν δείχνουν, λές ἡ ἐνδοξότη σου. Ἐμεῖς ἐδῶ ἔτι τᾶχομε, ἔτι τᾶχει ὁ τόπος μας καὶ ἔτι τὰ

φτιάνομε οὔλοι. Καὶ μὴν ἀρχομαίνεστε τὸν αὐτοῦ Θανάσην, διατὶ αὐτὸς ἔχει πιάκει τὶς ψευτιές καὶ νὰ μὴν ἦτανε τέτοιος αὐτός, δὲν τῶκανε μὲ τὴν ἀπιστίαν νὰ μᾶς ἔπαιρ[ν]ε τᾶσπρα. Καὶ σῶχομε ριζὰ μεγάλο, εἰούτην τὴν δουλειὰ τὴν θέλομε ἀπὸ τὴν Ἐνδοξότη σου νὰ μᾶς τὴν [μ]πιτίσεις μὲ τὴν ἀλήθειαν μας, ὅχι τζερεμέ τίποτας. Ὡστόσο δὲν χρειάζονται περισσότερα. Ἄλλον μὴν ἔχοντας καὶ μένομεν εἰς τὴς προσταγ[ε]ς σου πάντα δοῦλοι σου ταπεινοὶ Σουλῶτες.

Γεώργιος Μπότζαρης Λάμπρο Τζαβέλας
[σφραγίδα] [σφραγίδα]
Νικολὸ Ζέρβας Δῆμο Βράκο (°)
[σφραγίδα] [σφραγίδα]

Τοῦ ἐνδοξοτάτου στρατορδιναρίου τῆς Ἀγίας Μαύρας ταπεινῶς, προσκυνητικῶς, δοθῇ ὑγειῶς καὶ περιχαρῶς ἀπὸ Σούλι

1. ἑ. ἄ.

2. Δράκο.

[Ἐπάρχουν ἀκόμα δυὸ γράμματα τοῦ Γ. Μπότζαρη στὸν ἴδιο φάκελλο γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα καὶ ἔγγραφα τῶν ἀναφερομένων χρυσικῶν].

VII

No 26⁽¹⁾. Τοῦ ἐξοχωτάτου Πρύτανου Ἀγίας Μαύρας.

Ἐξοχώτατε καὶ ἡγαπημένε μου φίλε Πρύτανι πολλὰ καὶ ἀκριβὰ σὲ χαιρετῶ.

Μὲ τὸ ἡγαπητόν μου σοῦ φανερώνω, ὅτι ἐχθὲς ἔστε λα τὸ καίκι εἰς τὴν [Γ]καντήλα, διὰ νὰ φορτώσει τὸ γέννημα τοῦ Ὑψηλοτάτου Βεζύρη, διὰ νὰν τὸ φέρε ἐδῶ εἰς Ζαβέρδα, καὶ γυρίζοντας νὰ ἔλθει, ἔβηκε ἓνα καίκι ἀπὸ τὸν [Γ]κάλαμο μὲ παληκάργια τοῦ καπετάν Γιωργάκη⁽²⁾ καὶ μοῦ ἐπῆρε τὸ καίκι φορτωμένο. Καὶ ὀλίγον ἦταν νὰ μοῦ σκοτωθοῦν καὶ δυὸ παληκάργια, ὅπου εἶχα μέσα. Καὶ ξεύροντας τὴν ἀγάπην

καὶ φιλίαν ὅπου ἔτρεχε καὶ τρέχει ἀναμεταξὺ τοῦ Ὑψηλοτάτου Αὐθέντη μου καὶ τῆς Ρεπούμπλικας, διὰ τοῦτο δὲν ἔλιψα ἀπὸ τὰ νησὰ μία ζημία τέτοιαν καὶ ἐντροπή. Ὅθεν μένω βέβαιος, πὼς ἡ Ἐξοχότητά σας δὲν θέλει τὸ ὑποφέρετε αὐτό, ἀπὸ κακοποιοὺς ἀνθρώπους νὰ ταράζουν ἀφεντιά, καὶ θέλει βεβαιωθῇ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν καρβόκυρη, ὅπου σᾶς ἐγχερίζει (sic) τὴν [μ]παρόν. Καὶ τὸ καίκι αὐτὸ εἰς τὸ ἴδιο τὸ ἐπῆγαν καὶ περικαλῶ νὰ λάβω τὴν τιμίαν σας, ὅτι ἐγὼ πρέπει νὰ ἀποκριθῶ τοῦ Ἀφεντός μου. Ταῦτα καὶ μένω.

1806 Μαρτίου 12 ἀπὸ Ζαβέρδα.

Μουσταφὰς Μέρτζης
[σφραγίδα]

1. Amministrazione Governativa del N. H. de Stelio Vlassopulo Pritano di Santa Maura, filza lettere Confinazione, e Consoli dal 21 Xmbre 1805 al 13 Agosto 1807. 'Αρχειοφυλακετο Λευκάδας.

2. Πρόκειται για τὸ Γ. Βαρνακιώτη. Δὲς VIII.

VIII

Τῷ⁽¹⁾ εὐγενεστάτῳ καὶ τιμιωτάτῳ Μουσταφᾷ Μετζίη.

Μὲ πολλήν θλίψιν τῆς ψυχῆς μου ἐδιάβασα τὴν γραφὴν σου, μὲ τὴν ὁποίαν μοῦ φαιερώνεις πὼς ἀπὸ τὸν Κάλामον ἐβῆκε ἓνα καῖκι τοῦ καπετάν Γιωργάκη Βαρνακιώτη⁽²⁾ μὲ παληκάρο αὐτοῦ καὶ ἐπῆρε τὸ καῖκι καὶ τὸ σάρι, πού αὐτοῦ ἐρχότουνε. Ἡ-ἐξευξέ φίλε ἡγαπημένε, πὼς αὐτὸ τὸ νησί τοῦ Καλάμου δὲν εἶναι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν μου,

ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πρύτανι τῆς Ἰθάκης⁽³⁾ ἡγουν τοῦ Θιακιοῦ, καὶ ἐκεῖ εἰς τὸ Θιάκι εἶναι ὁ καπετάν Βαρνακιώτης. Ἐγὼ ὁμως δὲν ἔλειψα νὰ γράψω τοῦ Πρύτανη καὶ νὰ τοῦ στείλω καὶ τὴν γραφὴν σου καὶ γράψω καὶ ἡ ἀφεντιά σου διὰ νὰ προβλέψει ὁ αὐτὸς Πρύτανις. Διατὶ αὐτοὶ ἐπῆραν καὶ τὸ καῖκι πού ἦτον ἀπὸ ἐδῶ μὲ ἓναν ἄνθρωπον. Ταῦτα καὶ σὲ χαιρετῶ.

Εἰς τὰς 13 τοῦ Μαρτίου 1806 Ε.Ν.

1. Amministrazione a sua eccellenzia Pritano Stelio Vlassopulo di Santa Maura, libro registro lettere condicatiesteri dal 22 Decembre 1805 al Agosto 1807. 'Αρχειοφυλακετο Λευκάδας.

2. Ὁ Βαρνακιώτης τὸν καιρὸν αὐτὸ δὲ βρισκόταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ, ἀλλὰ θροῦσε σὰ ληστανάρτης καὶ κουρσάρος (Ἡ ληστεία ἦταν ἀπαραίτητος ὁρος γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν κλεφτῶν). Τὸ 1802 βρίσκεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ (Μαχαίρας, Πολιτικὴ καὶ Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς Λευκάδος, 1797—1810, Ἀθήναι 1964, τ. Α' σ. 391, ὅπου κ' ἐπιστολὲς πρὸς αὐτὸν [27 Ὀκτωβρ. 1802] τοῦ Νικ. Ἀννίνου διοικητῆ τῆς Λευκάδας). Τὸ 1804 ὁ Μοτσελίνος τὸν κάλεσε στὴν Κέρκυρα γιὰ σύμπραξιν κατὰ τῶν Τούρκων. Στὰ 1807 παίρνει μέρος στὲς συνεννοήσεις τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν μὲ τὸν Καποδίστρια γιὰ τὴν ἀμυνὰ τῆς Λευκάδας (Κ. Ράδος. Οἱ Σουλῶται καὶ οἱ ἀρματολοί ἐν Ἑπτανήσῳ, Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παριασοῦ» ἐτ. IB (1916), σ. 31-108, σ. 45), ἐνῶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἑπτανήσων ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς ὑπηρετεῖ τὸν Ἀλῆ (Ράδος ἐ.δ.σ. 69), τὸν ὁποῖο ἐγκαταλείπει στὰ τελευταῖα του. Γιὰ τὴν προεπαναστατικὴν δράσιν τοῦ Βαρνακιώτη, Ἀγαπητός, Οἱ ἐνδοξοὶ Ἑλληνας τοῦ 1821, Πάτρις 1877, σ. 304-321, καθὼς καὶ γιὰ τὰ μετέπειτα. Δὲς καὶ Μακρυγιάννης, Β', 20, Ἀρχεῖον Ἰθάρας, Β', 181, Φιλήμων, Δ', 421, Τρικούνης, Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων, ἐπαναστάσεως, 1888⁸ τ. Α' σ. 206, 210, Β', σ. 267, 296, Δ', 168 κ.ά. Σπυρομήλιος, Ἀπομνημονεύματα, 1926, σ. 78. Φίλινεϊ, Ἱστορία τῆς Ἑλλήνων, ἐπαναστάσεως (ἐκδ. «Κόσμου») τ. Α', σ. 107, 289, 357, 368, 371. Pouqueville, Histoire de la regeneration de la Grèce, Paris, 1824, τ. I', σ. 117. Ἑλληνικά Χρονικά, τ. Α', ἀρ. 49. II. Ράγκος, Αἰὼν ἀρ. 690 (18 Μαρτίου 1846) τὸ ἴδιο: I. Ράγκος Μελέτη περὶ τῆς ἱερᾶς ἐπαναστάσεως, Ἀθήναι 1902² σ. 54-76, σ. 65, 66, 67, 72) I. Ράγκος, ἐ.δ.σ. 92-106, 125. Γιὰ τὴν συμμετοχὴν τοῦ στὸ συμβούλιον τῶν φιλικῶν στὴ Λευκάδα: I. Ζαμπέλιος, Αὐτοβιογραφία, Ἀρμονία, τ. Γ' (1902), σ. 48—Γιὰ τὴν πατριωτικὴν δράσιν τοῦ τελευταίου, Σ. Βλαντιῆ, Δελτίον ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἐταιρείας, τ. Θ' (1926) σ. 5-22), Μαχαιρᾶς, Λευκὰς καὶ Λευκάδιοι ἐπὶ ἀγγλικῆς προστασίας, Κέρκυρα 1940, σ. 68-71, 73-74. Πληροφορίες ἀκόμη βρίσκει σ' Ἀπομνημονεύματα Γερμανοῦ, Σπηλιόδη κ.ά.

3. Τὸν Ἰωάννη Κουσερίνη. Σ' αὐτὸν ἀπευθύνονται καὶ τὰ ἐγγράφα τοῦ κωδ.⁴[88] τῆς Φωθόκολ. βιβλ. Ζακύνθου. Βλ. σημ. 2X.

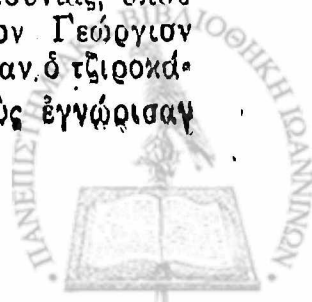
IX

Νο 35.⁽¹⁾ τῷ Ἐκλάμπροτάτῳ καὶ εὐγενεῖ κυρίῳ κύρ σινιὸρ Πρύτανι Ἀγίας Μαύρας.

Ἐκλαμπρότατε σινιὸρ Πρύτανι φίλεμου, ἀκριβοχαίρετῶ σε, τοὺς ὀφθαλμούς σου ἀσπάζομαι.

Ἐλαβα τὰ γράμματά σου καὶ τὰ γράμματα ὅμοια. Καὶ μοῦ γράφεις, ὅπως

οἱ κλέπτες βρ[ι]σκο[ν]ται αὐτοῦ μέσα καὶ ἐσῆκωσαν ὅλη τὴν στάνη καὶ μαζί μὲ τοὺς πεστικούς(sic) καὶ τοὺς ἀπόλυσαν, μεσοστρατίς, ὁπό(υ) ταλάκησαν αὐτοῦθε καὶ τοὺς ἀπόλυσαν, καὶ ἦρθαν πίσω καὶ μᾶς ἐδώσαν τὴ μαρτυρίαν. Καὶ τὰ εἶδεν ἓνας ντουναῖς, ὁποῦ τὰ μαρκάρησα εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ σὲ φανερώνω καὶ ποῖος ἦταν ὁ τζιροκᾶλης καὶ ὁ (μ)παῖρακτάρης. Τοὺς ἐγγνώρισαν

ὅλος ὁ κόσμος. Καὶ τὴν ἄλλη βραδυὰ ξημερῶνοντας Παρασκευὴ ἐβῆκε ὁ Δίπλος μὲ τὸν Λεπενιώτη⁽²⁾ στὴν Περαιτιὰ καὶ πῆραν ἀρνιά καὶ ἔδειραν καὶ τοὺς ραγιαδες. Πρῶτα τοὺς Περαιτινοὺς, νὰ πάρεις τὸ μυλὶ χαμπέρι. Καὶ διὰ τὰ πράγματα τῶν χασάπηδων, σὰ μᾶς στείλετε τὰ δικὰ μας, ἔρχονται

καὶ τοὺς παραδίνομε, ὅπου νὰ μὴ χαθεῖ ὡς καὶ βελόνι. Ὑγεία. 1806 Μαρτίου 31.

Μουσταφὰ Μέουζος
(σφραγίδα)

Σοῦ εἶπα, ὅπως σὶόν Ἅγιο Γεώργιον τὰ (μ)παρκάρισαν καὶ στὴ Σωτήρῳ σιμὰ σὶὸ φορτὶ τὰ ἔξε(μ)παρκάρισαν. Σοῦ φανερώνω ὅλα τὰ σημάδια.

1. Ὅπ. στὸ VII. 2. Δὲς σημ. 2X.

X

Νο 66.⁽¹⁾ τῷ ἔξοχωτάτῳ ἄρχων Πρύτανο εἰς Ἁγία Μαύρα.

Ἐξοχώτατε ἄρχον Πρύτανο σὲ χαιρετῶ καὶ τὰ μάτια σου φιλῶ. Χελούβαρο 1806 Ἰουλίου 18.

Μὲ τὸ ἡγαπητό μου γρά(μμα) σοῦ φανερώνω, ὅτι ἤφερα τοὺς κλέφτες εἰς τὰ λιάντικα στὴ (Μ) περαιτιὰ καὶ σήμερο τοὺς ἐτου-

φέκισα, καὶ νὰ βάλεις τοὺς ἀρματολοὺς νὰ πιάσουνε τὸν (το)τόπο δυνατὰ, ὥσὰ φίλος ὅπου εἶσαι καὶ ὁ ζεπίτης τοῦ τόπου. Καὶ ἂν ἡρωτᾷς ποιοὶ οἱ κλέφτες, εἶναι ὁ Δίπλος⁽²⁾ μὲ εἰκοσιπέ[ν]τε νομάτοι. Ὅχι ἄλλο, τοῦτο καὶ ὕαινε.

Φίλο[ς] σου ἡγαπητός σου
Ζουτιμέτης.
(σφραγίδα)

1. Ὅπ. στὸ VII.

2. Καὶ ὁ Βασίλειος Δίπλος καὶ ὁ Λεπενιώτης πολέμησαν μαζί μὲ τὸν Κατσαντώνη τὸ 1807 ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ, ὅταν αὐτὸς ἐπιτέθηκε κατὰ τῆς Λευκάδας. Ὁ Δίπλος σκοτώθηκε γιὰ νὰ γλυτώσει τὸν Κατσαντώνη (Βαλαωρίτης, Ἔργα, Β' (ΣΩΒ) σ. 422) τὸν ἴδιον χρόνον κοντὰ στὴν Ἀρτα, στὴ μάχη ποὺ διεξήγαγε ὁ Κίτσιος Μπότσαρης κιὸ Κατσαντώνης ἐναντίον 6700 Ἀλβανῶν. (Π. Χιώτης) ἐ. ἀ. τ. Γ', σ. 878). Γιὰ τὸν Δίπλα ἀρχεῖακὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν στὸν 4 [98] κώδικα τῆς Φωσκολιανῆς βιβλιοθήκης Ζακύνθου (Ν. Βέης, Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ζακύνθῳ Φωσκολιανῆς βιβλιοθήκης, Δελτ. Ἰστ. Ἑθνολ. Ἑταιρ. Ἑλλ. τ. 8 σ. 573). Ὁ Λεπενιώτης εἶχε πολλὰς σχέσεις μὲ τὴ Λευκάδα, ὑπηρετήσας μάλιστα καὶ στάγγλικὰ ἀρματολικά τάγματα. (Κολοκοτρώνης, Διήγησις κ.τ.λ. Ἀπαντα Τεργιστή, ἐκδ. Βαλέτα, Ἀθήναι 1953, Ζ52, Ζ53.)

XI

Τοῦ⁽¹⁾ ἐκλαμπροτάτου Κάρλελη Μουζεπιλεμὴ Σανδίκαρα—Βραχώρι.

Ἀνέγγων τὴν ἡγαπημένην σου ἐπιστολὴν σημειωμένην εἰς τὰς 13 Ἰουλίου ἐνεστώτος καὶ ἡγαλλίασεν ἡ ψυχὴ μου περὶ τῆς καλῆς υἱείας σου, τὴν ὁποίαν εὐχομαι τὸν Θεὸν νὰ τὴν διατηρήσῃ ἕως τὸ βαθύτατον γῆρας. Εἰς ὅσον δὲ ἀνήκει τὰ γραφόμενα ὑπὸ σοῦ, ἃς εἶσαι βέβαιος, ποὺ τόσον ἡ διοικήσεις, ὅσον καὶ ἐγὼ ποὺ τὴν δουλεύω, ἔχομεν ὅλην τὴν ἔφεσιν νὰ ἐξορίσωμεν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν νὰ καταδρομήσωμεν καὶ νὰ ἐξολοθρεύσωμεν τοὺς κακοποιοὺς ἀνθρώπους, ὅπου ταράττουν ἀκαταπαύστως τὴν ἡσυχίαν τῶν καλῶν, καὶ ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν κινούμενος ἐγὼ καὶ ἐνεργώντας ἀκριβῶς τὰς προσταγὰς τῆς διοικήσεώς μου ἐκινήγησα

τοὺς κλέφτας, πιάνοντας ἀπὸ αὐτοὺς ἑρτά, καὶ τοὺς ἔστειλα σιδηροδεσμίους εἰς Κορυφοῦς, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὰς ἀλύσεις ἐπέμφθησαν εἰς τὰ Ἰωάννινα. Πρὸς τοὺτους ἔχει ἡ διοικήσεις ἀρματοωμένα μὲ κανόνι δύο πλοῖα, καὶ τοῦτα ἔχουν προσταγὴν νὰ κυνηγοῦν τοὺς ἀνωθεν κλέφτας ἕως τὰς Ὀρεῖς καὶ ἐπέκεινα ἂν χρειασθῇ. Διὰ δὲ ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ μᾶς γράφεις, ἐγὼ ἔκαμα μεγάλην ἐξέτασιν, ἀλλὰ οὔτε ἐδῶ εὐρίσκονται οὔτε εἰς τὴν Λευκάδα, οὔτε αὐτοὶ οὔτε οἱ φαμελίες των, καὶ περὶ τούτου στάσου ἥσυχος. Ἐὰν δὲ εὐρίσκωνται εἰς τὸ Μεγανήσι, οὐκ οἶδα ἕως ἄρτι. Θέλει ὁμως στείλω, καὶ, ἂν εἶναι ἐκεῖ, μὴν ἔχεις ἀμφιβολίαν ποὺ θέλει πιασθοῦν. Τὰ δὲ ἔιπεν θεοθεν πλεῖστα καὶ πανευδαίμονα.

Ἰουλίου 20, 1806, ἐ. πλ. Ἁγία Μαύρα

1. Ὅπ. στὸ VIII.

XII

Τῷ (1) τιμιωτάτῳ Ἰσοῦφῃ Χασνατάρ.
Εἰς ἀπάντησιν τῶν τιμῶν σου γραμμα-
των σημειωμένων εἰς τὰς 21 τρέχοντος, σὰς
ἀντιγράφω πὼς ἡμεῖς δὲν ἐλείψαμεν ποτὲ
νὰ φυλάξωμε μὲ κάθ' ἀκριβείαν τὰς συνθή-
κας καὶ συμφωνίας, πὺν τρέχουν ἀναμετα-
ξύ μας, καὶ κυνηγοῦμε ἀκαταπαύστως τοὺς
κλέπτας καὶ κακοποιοὺς ἀνθρώπους. Ἐξεύ-
ρετε καλὸτάτα πὼς ἔχομε δύο βάρκες κανο-
νιέρες, ὅπου μέρα καὶ νύκτα εἶναι εἰς τὸ
πέλαγον, δ.ἀ νὰ πιάσουν καὶ καταδρομή-
σουν τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους, ὅπου ταρατ-
τουν τὴν ἀμοιβαίαν ἡσυχίαν μας. Ἐξεύρε-
τε καλὸτάτα, πὼς ἐπιάσαμεν πέντε κλέπτας
καὶ ἡ Ὑψηλοτάτη Γερουσία τοὺς ἔστειλεν
πρὸς τὸν Ὑψηλότατον Βεζύρη. Καὶ τὰ νῦν
πὺν γράφω. ἔχω καὶ ἑτερον κλέπτην σι-
δεροδέσιμον διὰ τὸν ὅποιον γράφω τοῦ
Ὑψηλοτάτου Βεζύρη, διὰ νὰ μοῦ εἰπῇ
ὅτινος θέλει νὰ τὸν ἐγχειρίσω. Ταῦτα
φίλε μου ἀγαπημένε, εἶναι πράγματα γνω-

στὰ τοῖς πᾶσι, καὶ πὼς ἡ εὐγενεία σου λέ-
γει, πὼς τίποτες δὲν ἐκάμαμε τῶν κλεφτῶν;
Διὰ δὲ αὐτὸ ὅπου γράφεις διὰ τὰ καῖκια, νὰ
μὴν ἔλθῃ κανένα εἰς τὸν τόπον σου, ἥξευ-
ρε πὼς ἐγὼ ἔχω προσταγὰς φοβεράς, ὅτι κα-
νένα καῖκι ἐδικὸν μας νὰ μὴν ἤθελε δεχθῇ,
ἀλλ' οὔτε νὰ τοὺς πάρῃ ἀπὸ μίαν εἰς ἄλλην
παραθαλασσίαν αὐτοὺς τοὺς κακοποιοὺς ἀν-
θρώπους, καὶ τοῖτῃ ἡ προσταγὴ σου, σιά-
σου βέβαιος, ὅπου ἐνεργεῖται ἀδιαλείπτως.
Ἀλλὰ τὰ καῖκια ὅπου εἶναι πραγματευτά-
δικα, ὅπου εἶναι κυβερνημένα ἀπὸ καλοὺς
ἀνθρώπους πὺν γυρεύουν τὴν δουλείαν τους
καὶ τὴν πραγματείαν τους, πὼς γράφεις νὰ
τὰ κρατοῦμεν; Τοῦτο δὲν εἶναι ἴδιον οὔτε
πρέπον εἰς τὴν φιλίαν καὶ ἀρμονίαν,
πὺν τρέχει ἐν τῷ μέσῳ μας. Διὰ τοῦτο στοχά-
ζομαι βέβαια, πὼς δὲν θέλει λάβουν καμίαν
ζημίαν καὶ εἰς τοῦτο εἶμαι πεπεισμένος γνω-
ρίζοντας καὶ τὴν ἀγχίνοιάν σας καὶ τὴν κα-
λοκαγαθίαν σας, καὶ ὑγιαίνετε.

Ἀγία Μαύρα 1806, 8βρίου 24 παλ.

1. Ὁπ. στὸ VIII

XIII

ᾷ Mustafà Merri(1)

Ἐλαβα καὶ ἐγὼ τὴν γραφὴν σου, καὶ
θαυμάζω τὸν τρόπον ὅπου μοῦ γράφεις.
Αὐτοῦ εἴσιενε γιομάτοι κλέπτες, σκοτώνε-
στε ἀμοιβαίως καὶ τὰ πταίει ἡ Ἀγία Μαύ-
ρα; Αὐτοῖς τοὺς ἀνθρώπους πὺν μοῦ γρά-
φεις, οὔτε εἶναι εἰς τὴν Ἀγίαν Μαύρα, οὔ-
τε ἤκουσα ποτὲ νὰ τοὺς μελετήσουν. Καὶ
ἡ ἀφεντιὰ σου γράφεις, πὼς τοὺς ἔχομεν
ἐδῶ μὲ τὰς φαμελιὰς τους. Αὐτὸ δὲν εἶναι

ἀλήθεια, σοῦ τὸ λέγω μὲ κάθε σταθερότη-
τητα. Τὰ ὅσα ἐκάμαμε ἡμεῖς ἐναντίον τῶν
κλεπτῶν τὰ ἥξεύρεις καὶ τὰ ἥξεύρουν ὅλοι,
διὰ τοῦτο δὲν εἶναι χρεῖα νὰ τὰ μεταναφέ-
ρω. Λοιπὸν σὲ παρακαλῶ νὰ ἔμπεις εἰς τὸν
ἑαυτὸν σου καὶ νὰ μὴν κάνετε πράγματα
ἐνάντια τῆς καλῆς ἀρμονίας καὶ γειτονίας
ὅπου ἔχομεν, ἀφήνοντας τοὺς ἀνθρώπους
νὰ κάμουν τὸ ἔργον τους. Ταῦτα καὶ ὑγι-
αινε.

Ἀγία Μαύρα 21 Χβρίου 1806.

1. Ὁπ. στὸ VIII.

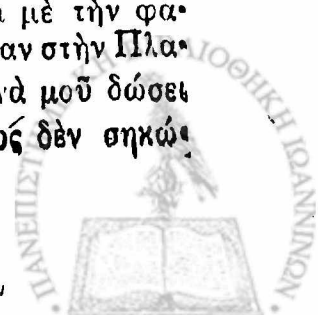
876 (1)

XIV

Ἐκλαμπρότατε κύριε Κολονέλλο(2) σοῦ
φιλῶ τὸ χέρι.

Τὶς ἀπερασμένες ἔαβον τὴν τιμίαν γρα-
φὴν σου καὶ τὰ γραφόμενα καλῶς ἐκατά-
λαβα καὶ, ἀπὸ τὶς περιστάσεις τῶν κλεπτῶν
ὅπου μᾶς ἀκολουθοῦν, δὲν σοῦ ἀποκρίθη-
κα. Ὅθεν διὰ τὸ Σπύρο Ζαμπάτη, ὅπου
ἐκρατήθησαν οἱ φοράδες του καὶ οἱ δέκα
γίδες του εἰς τὴν Στερεάνι ὁμῶς αὐτὸς ὁ

Σπύρος ἦταν κάτοικος εἰς τὴν Στερεὰν ὅλην
τοὺ τὴν ζωὴν του καὶ εἶναι καὶ Πλαγιώτης.
Καὶ αὐτὸς ἐσηκώθηκε κρυφίως ἀπὸ ἐμᾶς
καὶ ἔφυγε καὶ ἤλθε αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀγιο-
μαύραν, καὶ διὰ τοῦτο ἐκρατήθησαν τὰ ζῶα
τοῦ ὅξω εἰς τὴν Στερεάν. Πάλιν ὡς ἔβγει
ὅξω στὴν Στερεάν, νὰ καθῇσει μὲ τὴν φα-
μελίαν του, ὡς καθὼς ἐκάθονταν στὴν Πλα-
γία μὲ τὴν φαμελίαν του, καὶ νὰ μοῦ δώσει
καὶ καφίλη, ὅπου πλέον κρυφίως δὲν σηκώ-

νεται νὰ φύγει ἀπὸ ἐμᾶς, καὶ τὰ ζῶα του [θα] τὰ λάβεις ὀπίσω. Ὅμως ἤξευρε ἀκόμα κύριε Κολονέλο, ὅπου τὴν ὥρᾳ τῆς ἀπερασμένης, στὶς δέκα τοῦ ἀπερασμένου Μαΐου μηνός, ἐβγήκαν οἱ κλέφτες ἀπὸ τὸ Μέγα Νησί μὲ καίκι ἀπὸ τὸ Μέγα Νησί καὶ μοῦ πήραν σκλάβους δυὸ ραγιαδες τοῦ Ὑψηλοτάτου Βεζύρη ἐφέντη μου καὶ τοὺς ἐμπαρκάρισαν εὐθὺς καὶ τοὺς ἐπῆγαν εἰς τὸ Μέγα Νησί καὶ τοὺς ἐκράτησαν μέσα στὸ Μέγα Νησί δεκατέσσερες ἡμέρες. Καὶ τοὺς ἐφυγε ὁ ἕνας σκλάβος καὶ τὸν (ν)τόπον μέσα ἐκεῖ δὲν τὸν ἤξευρε. Καὶ ἐβγήκε εἰς τὸν Ἀγιάννη, τοῦ λέγουν τὸν τόπον ἐκεῖ σὴν θηλειὰ ὅπου περνάγει στὸ Κατωχώρι. Καὶ ἐκεῖ ἤβρε ἀνθρώπους (γ)κάτοικους, ὅπου ἐφύλαγαν γίδια καὶ γελᾶδια καὶ τοὺς εἶπε ὁ σκλάβος, ὅτι νὰ μὲ ἀπεράσετε πέρα. Καὶ αὐτοὶ τοῦ εἶπαν, «κἀτζε καὶ σὲ ἀπερνοῦμε». Καὶ σὲ δυ(ὸ) ὥρες κοντὰ ἦλθαν καὶ οἱ κλέφτες καὶ τοὺς τὸν ἔδωσαν τὸν σκλάβον πίσω τῶν κλεπτῶν, ἐκεῖνος ὁ (γ)κάτοικος ἐκεῖ, ὅπου ἐφύλαγε τὰ ζῶα ἐκεῖνα. Καὶ τοὺς ἐπῆραν πέντε πουγγιὰ ἄσπρα, ἦγουν δύο ἡμισυ χιλιάδες γρόσια. Καὶ, ἂν ὀρῶναι, διὰ νὰ βεβαιωθεῖς καλύτερα, γράψε μου, διὰ νὰ σοῦ στείλω καὶ τοὺς ἴδιους σκλάβους, διὰ νὰ βε(βαι)ωθεῖς καλλιότερα. Καὶ εἶμαι βέβας,

ὅπου (ἡ) ἐκλαμπρότη σου δὲν ἤξεύρεις, ὅτι οἱ νιόπιοι αὐτοῦθεν σὲ γελοῦν καὶ σοῦ λέν ὅλο ψέματα. Καὶ σὰς ἔγραψα τόσες φορές διὰ τοὺς κακοποιούς ἀνθρώπους, ὅπου ἐβγαίνουν ὅλη μέρα μέσα ἀπὸ αὐτοῦθεν καὶ μᾶς σκοτώνουν, καὶ σκλάβους παίρνουν, καὶ ἄσπρα παίρνουν καὶ κάνουν τόσον χαλασμόν εἰς τὰ τζιφλίκια τοῦ Ὑψηλοτάτου Βεζύρη ἐφέντη μου. Καὶ κανένα ζᾶπι δὲν θέλετε νὰ κάμετε, ὅμως μπαίνουν καὶ βγαίνουν φόρα ἀπὸ αὐτοῦθεν, τόσον ἀπὸ τὸ Μέγα Νησί ὥσάν καὶ ἀπὸ τὴν Λευκάδα. Καὶ ὡς ἄκραν φιλικὸν ὅπου ἔχετε μὲ τὸν Ὑψηλοτάτον Βεζύρη ἐφέντη μας, νὰ μὴν τὸ καταδικθεῖτε αὐτό. Μόνον νὰ προστάξεις τοὺς Μεγανησιῶτες ὅπου ἐφύλαγαν τοὺς κλέφτες, νὰν τοὺς στενέψεις νὰ δώσουν τὰ ἄσπρα ὀπίσω, ὅπου πήραν οἱ κλέφτες, καὶ νὰν τοὺς στενέψεις νὰ πιάσουν καὶ τοὺς κλέφτες, ὅπου εἶναι ἐκεῖ τώρα ποὺ κάθονται· ἔχουν καὶ τὶς φαμελιές τους. Ἐκεῖ οἱ Καπποταῖοι ἦσαν αὐτοὶ οἱ κλέφτες. Καὶ νὰ μὲ προστάξεις εἰσεῖς ὅ,τι ὀρίζεις καὶ μένω μὲ ὄλον τὸ σέβας.

Εἰς τὰς προσταγὰς(ς) σας
Κ(απετὰν) Γεωργάκης Τζιόγκας
(σφραγίδα)
1816, Ἰουνίου 12, Βόνιτσα.

1. Ἐπιστολὴς Γ. Τσόγκα, Ἀρχιεπισκοπικὸν Λευκάδας. Ἀπὸ τὸν ἴδιον φάκελλο δημοσίευσεν ὁ Μ.Γ. Σβορώνος μιὰ ἐπιστολὴν τοῦ Τσόγκα, ἐ.δ.σ. 121-122, ὅπου διόρθωσεν «φράγχο μερέτι νὰ μὴν γκίξω» σὲ «φραγκομερίτην νὰ μὴν...» Ὑπάρχουν ἄλλες δυὸ τοῦ ἴδιου χωρὶς ἰδιαιτέρο περιεχόμενον στὸν ἴδιον φακ.

2. Ἐννοεῖ πιθανώτατα τὸν Patrick Ross, ἀρχηγὸς τῆς τοπικῆς Κυβέρνησης Λευκάδας. Κ. Μαχαιρᾶς, Λευκὰς καὶ Λευκάδιοι ἐπὶ Ἀγγλικῆς προστασίας, Εἰρκυρα 1940, σ. 183.

Σημ: Ἐκφράζω ἀπὸ δῶ τὶς εὐχαριστίες μου πρὸς τὸν κ. Γ. Παρίση, Ἀρχιεπισκοπικὸν Λευκάδας, γιὰ τὶς πολὺτιμες ὑπηρεσίας του.

ΚΩΣΤΑ Α. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Η ΗΠΕΙΡΟΘΕΣΣΑΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1854

Ἐκλείσαν ἑκατὸ χρόνια, ἀπὸ τότε ποὺ Ἡπειρώτες καὶ Θεσσαλοὶ πήραν τὰ ὅπλα, γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ αἰματοβαμένα χώματά τους. Τὰ ἀπελευθερωτικὰ κινήματα δὲν παύουν ποτέ, σ' αὐτὸ τὸν μαρτυρικὸ τόπο, καὶ πάντοτε τὰ ἴδια ἀποτελέσματα. Αἶμα, φωτιά, καταστροφή, ἀποτυχία. Σταματοῦν γιὰ λίγο, ὡς ποὺ ὁ χρόνος κλείσῃ τὶς πληγές, καὶ ἡλήθῃ σκεπήσῃ τὶς πικρὰς ἀναμνήσεις, καὶ ἔπειτα πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀγῶνας, πάλη, γιὰ τὴν Λευτερίά.

Ἐκατὸ χρόνια πέρασαν ἀπὸ τότε ποὺ ἡ Ἡπειρος εἶχε γινεῖ ἕνα ἀπέραντο νεκροταφεῖον, καὶ ὅμως ὅλα ξεχάστηκαν. Καὶ μιὰ μόνη ἀνάμνησις μένει στοὺς γεροντότερους, ὁ Γρίβας. «Στὸν καιρὸ τοῦ Γρίβα, λένε», καὶ θυθίζουν τὸ βλέμμα τους μέσα στὰ σκοτάδια τῶν περασμένων, γιὰ νὰ πιάνουν μιὰ θαμπὴ εἰκόνα τῆς μακρυνῆς ἐκείνης ἐποχῆς... Ἀς προσπαθήσωμε καὶ ἐμεῖς νὰ δώσωμε λίγες εἰκόνας ἀπὸ τὸ αἵματηρὸ ἐκεῖνο δρᾶμα, ποὺ συνετάραξε ἐδῶ καὶ ἑκατὸ χρόνια τὸν τόπο μας.

Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος ἔδωσε εὐκαιρία στὸν Ὀθωνα νὰ ἀνακινήσῃ πάλι τὴν πολιτικὴ τῆς «Μεγάλῃς Ἰδέας», ποὺ τοῦ εἶπε ἐμπνεύσει ὁ πατριώτης μας Κωλέττης. Γι' αὐτὸ ἔστειλε στὴν Ἡπειρο τὸν Θ. Γρίβα, καὶ στὴν Θεσσαλίαν τὸν Χατζηχρήστο, καὶ ξεσάκωσαν ἐκεῖ τὸν κόσμον ἐναντὶον τῶν Τούρκων. Ἡ ἐπανάστασις στὴν Ἡπειρο ἐκδηλώνεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1853 στὴν Τσαρκοβίστα τῆς Δωδώνης. Ἐκεῖ ὁ ἡρωϊκὸς ἱερεὺς Ἰγνάντιος Παπαγεωργίου ξεσάκωσε τοὺς Τσαρκοβιστίνους, καὶ πήγαν καὶ ἄρπαξαν τὶς Τουρκικὰς ἀποθήκας διώχοντας τοὺς Τούρκους.

Τὰ κινήματα τῆς Τσαρκοβίστας τὸ ἀκα-

λουθεῖ τὸ Ραδοβύζι τῆς Ἄρτας ἔπου γίνονται μερικὲς συμπλοκὲς με' ἄνδρας τοῦ Φράτσαρη.

Στις 6 Ἰανουαρίου 1854 κυκλοφορεῖ ἡ πρώτη προκήρυξις τῶν ἐπαναστατῶν, ποὺ ἀπευθύνεται ἀπὸ κοινοῦ στοὺς Ἕλληνας καὶ στοὺς Ἀλβανοὺς ραγιάδες τῶν Τούρκων, καὶ τοὺς καλεῖ νὰ ξεσηκωθοῦν μαζὺ ἐναντὶον τοῦ δυνάστη τους.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ ἂν καὶ ἦταν ἐξυπνη καὶ ὑπαγορευτήκε ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Γκιολέκα, ποὺ πρὶν ἑπτὰ χρόνια εἶχε συντάραξει τὴν Ἡπειρο (1847), ὅμως ἀπέτυχε. Γιατὶ οἱ Ἀλβανοί, ὅχι μόνον δὲ ξεσηκώθηκαν μαζὺ με' τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ ἔγιναν καὶ οἱ δῆμιοι τοῦ κινήματος αὐτοῦ.

Στις 25 Ἰανουαρίου 1854 στὸ χωριὸ Μπότση τοῦ Ραδοβυζίου, οἱ καπεταναῖοι Σκαλτοργιάννης, Τσιγαρίδας, Κατσικογιάννης, Κοσσιδάκης καὶ ἄλλοι, κηρύσσουν ἐπίσημα τὴν ἐπανάστασι.

Πρώτη ἐπιτυχία τῶν ἐπαναστατῶν εἶναι ἡ καταστροφὴ τοῦ σώματος τοῦ Σουλεϊμάν στὸ Δημαριό. Με' τὴν καταστροφὴ τῶν Τούρκων στὸ Θεοτοκίό, οἱ Ἕλληνες γίνονται κύριοι τῶν πέριξ τῆς Ἄρτας ὕψωμάτων, καὶ πυρπολοῦν τοὺς Τουρκικοὺς σταθμούς, ἀρπάζουν τὶς Τουρκικὰς ἀποθήκες, καὶ ἀναγκάζουν τοὺς Τούρκους νὰ κλειστοῦν στὸ φρούριον τῆς Ἄρτας.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ τό- μῶς ἐκεῖνου, ἀφοῦ ἐπολιόρκησαν στενὰ τὴν Ἄρτα, ἐνήργησαν ἐπιθεσιν στις 28 Ἰανουαρίου, ποὺ δυστυχῶς ἀπέτυχε. Γι' αὐτὸ ὁ ἀγῶνας μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ Τούρκων περιορίζεται σὲ μικρὸς συμπλο- κὰς μέσα στὴν πόλιν, τῆς ὁποίας τὸ μεγα- λύτερον μέρος εἶχε καταληφθῇ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας.

ΤΣΑΜΟΥΡΙΑ.—Ἡ ἐπανάστασις αἰγὰ

σιγά μεταδίδεται και στην Τσαμουριά (Θεσπρωτία), και στις 24 Ιανουαρίου επαναστατεί η Παραμυθιά, αναγκάζοντας τον Μουδέρη της να κλειστέη στο κάστρο. Την ακολουθεί η Λάκκα Σουλίου, και το πρώτο δεκαήμερο του Φεβρουαρίου, επαναστατεί το τμήμα Τσαμαντά, με αρχηγούς τον Δημ. Ντόμαρη, και Παπαγιάννη Σέλιγγα, οι οποίοι πολιορκούν τους Φιλιάτες. Επίσης ξεσηκώνονται και οι Σουλιώτες και πολιορκούν το Μπίλιο Χούσο στην Κιάφα.

ΚΟΥΤΣΟΥΛΙΟ.—Εν τῷ μεταξύ, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Ἡπειρο Θεόδωρος Γρίβας, γιὰ νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸ στοὺς Τούρκους, πλησιάζει μὲ τὸ σῶμα του τὰ Γιάννινα καὶ στρατοπεδεύει στὸ χωριὸ Κουτσελιὸ δέκα χιλιόμετρα μακριὰ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα.

Στις 26 Φεβρουαρίου ὁ Ἀβδῆ Πασᾶς, ἐπιτίθεται αἰφνιδιαστικὰ μὲ τρεῖς χιλιάδες Ἀλβανούς τοῦ Γρίβα, ποὺ ἐκείνη τὴν ἡμέρα εἶχε τὴν ἐστῆ του. Τὸ ὄψωμα τοῦ χωριοῦ πολιορκεῖται στενά, καὶ οἱ Ἕλληνες ἀναγκάζονται νὰ ἐχυρωθοῦν στὴν Ἐκκλησία καὶ στὰ σπίτια. Ὁ Γρίβας πολιορκημένος μέσα σὲ ἕνα σπίτι πιέζεται πολὺ, καὶ θὰ ἐκινδύνευε περισσότερο, ἂν δὲν τὸν ὑποστήριζεν ἀπὸ τὸ ὄψωμα τῆς Ἐκκλησίας, τὸ παιδί του Δημητράκης. Ἡ μάχη διαρκεῖ ὀλόκληρη τὴν ἡμέρα, καὶ οἱ Τούρκοι δὲν κατορθώνουν νὰ κάμουν τίποτε. Ἡ εἰδησις πὼς φτάνουν 500 Λακκιῶτες γιὰ ἐνίσχυσι τοῦ Γρίβα, ἀναγκάζει τὸν Ἀβδῆ Πασᾶ, νὰ τραδῇ τὸ στρατό του μὲ τὸ πέρις τῆς νύχτας καὶ νὰ γυρίσῃ πίσω στὰ Γιάννινα, ἀφοῦ ἔκαμε περνώντας μερικὲς ζημιές στὸ χωριὸ Κατσικά. Καὶ ὁ Γρίβας πῆρε τὸ σῶμα του ἀπ' ἐκεῖ καὶ τὸ ἐγκατέστησε στὰ ὄψωματα τῶν Κατσιχωρίων, ἔχοντας ὁ ἴδιος ἔδρα του τὸ Λοζέτσι (Ἑλληνικό).

Η ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ.—Τὰ γεγονότα δείχνουν γιὰ τὴν ὥρα πὼς οἱ Τούρκοι μειοψαύονται, πράγμα ποὺ δὲν συμφέρει στὸν ἀγῶνα τῆς Κριμαίας, ποὺ κάνουν ἐκεῖ οἱ Ἀγγλογάλλοι πλὴν στοὺς Τούρκους, καὶ ἐναντίον τῶν Ρώσων. Πρώτη τους λοιπὸν ἐνέργεια εἶναι νὰ στείλουν στὴν Ἡπειρο πρόξενον τὸν Ἀγγλο Λόγκορθ, μὲ εἰδικὴ ἐντολὴ νὰ διαλύσῃ μὲ κάθε μέσον τὴν ἐπανάστασι, καὶ ἐπειτα ἐνεργοῦν ἀποκλεισμὸ τοῦ

Πειραιῶς, γιὰ νὰ ἀναγκάσουν τὸν Ὀθῶνα νὰ ἀποκηρύξῃ τὸ κίνημα καὶ νὰ παύσῃ νὰ τὸ ἐνισχύῃ.

Παρ' ὅλας ὁμως τὲς διαβρωτικὰς ἐνέργειαι τῆς διπλωματίας, οἱ Ἕλληνες ἐξακολουθοῦν νὰ σημειῶνουν ἐπιτυχίες.

Στις 28 Μαρτίου ἀποκρούουν ἐπιθέσει τῶν Τούρκων στὸ Πέτα. Στὸ χωριὸ Βελτιστά (Κληματαῖ) ὁ Παπᾶ—Ἰγνᾶτιος κατατροπώνει τὸν Σουλεῦμάν Ταχίρ, καὶ στὴν Πλάκα Τζουμέρκων σκοτώνουν τὸν Τσέλις Πιτσάρη.

ΜΕΤΣΟΒΟ.—Τὸ Μέτσοβο μὲ ἀρχηγούς τὸν Σαρακιώτη, Μπαλμοῦτσο, Βαῖλα καὶ ἄλλους επαναστατεῖ καὶ αὐτό. Εἶναι ὁμως διαρρημένο, γιὰ τὴν παράταξιν τοῦ Τσανάκκα καὶ Τζουανοπούλου ποὺ τὴν ὑποστηρίζουν οἱ περισσότεροι προύχοντες δὲν εὖνοει τὸ κίνημα. Γι' αὐτὸ στέλλει κρυφὰ στὰ Γιάννινα καὶ εἰδοποιεῖ τοὺς Τούρκους νὰ ἔλθουν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ Μέτσοβο, γιὰ τὸν ὅτι δὲν ὑπάρχει δύναμις. Ἡ ἄλλη ὁμως παράταξις τοῦ Σαρακιώτη, μόλις ἐμαθε τὴν ἐνέργειαν αὐτῇ τῶν ἀντιπάλων τους, εἰδοποιεῖ τὸν Γρίβα, ποὺ ἔβρισκονταν στὰ Κατσιχωρία, καὶ ἔρχεται καὶ καταλαμβάνει αὐτὸς τὸ Μέτσοβο.

Ὁ στρατὸς τοῦ Καραφίλ βῆ ποὺ στάλθηκε γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἀναχαιτίζεται στὰ Τρία Χάνια ἀπὸ τοὺς επαναστάτας, καὶ πολιορκεῖται ἐκεῖ. Ὁ Τσανάκκας ὁμως ἐδῇγει τοὺς Τούρκους τὴν νύχτα ἀπὸ τὸν δρόμον τῶν Πολιτιστῶν στὸ Μέτσοβο, καὶ ἔτσι καὶ τοὺς Ἕλληνας τῶν Τριῶν Χανίων ὑπερβαλαγγίζει, καὶ τὸν Γρίβα μὲ τὸ σῶμα του τὸν πολιορκεῖ μέσα στὸ Μέτσοβο. Ἐπὶ 48 ὥρας ὁ Γρίβας ἀμύνεται γενναῖα στὸ σπίτι τοῦ Νικολέττου, προξενώντας πολλὰς ζημιὰς στοὺς Τούρκους. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ ἐνισχύσεις ποὺ ζήτησε δὲν ἐφθασαν καὶ ἡ πίεσις τῶν Τούρκων ἐγένετο μεγάλη, ἀναγκάζεται ὁ Γρίβας νὰ κάμῃ ἔξοδο μὲ τὸ σπαθί, γιὰ νὰ σπάσῃ τὸν κλειδόν. Ἐπὶ ἐπειτα ἀπὸ ἥρωικὸν ἀγῶνα κατῴρθησε νὰ θύγῃ καὶ νὰ καταφύγῃ στὸν Ζυγὸ. Οἱ Τούρκοι μόλις ἐγέναν κύριοι τοῦ Μετσόβου, ἔκαψαν 400 σπίτια, ἄρπαξαν ὅλα τὰ ἀγαθά, καὶ ἀνάγκασαν 4000 ψυχὰς νὰ καταφύγουν στὰ βουνά. Μὲ μεγάλο κόπον ὁ Ἀγγλος πρόξενος Λόγκορθ, κατῴρθησε νὰ σώσῃ τὰ τελευταῖα λείψανα ποὺ εἶχαν μείνει

Οἱ Τούρκοι φέγοντας πήραν μαζύ τους 47 προκρίτους φορτώνοντάς τους και αὐτοὺς πλιάτσικς, πού ἔφεραν και πωλοῦσαν στοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων.

ΚΟΥΡΕΝΤΑ.—Οἱ ἐπαναστάτες τῶν Κουρέντων, με ἀρχηγὸ τὸν Παπα—Ἰγνάτιο, σημειώνουν και ἄλλες ἐπιτυχίες. Ὁ Τάχης ἀγᾶς ὁμως κατωρθώνει νὰ τοὺς ἀποκόψῃ με τὶς ὑπέρτερες δυνάμεις του και καίει πολλὰ χωριά τους. Ἀπομόνωσε δὲ σὲ ἓνα ὑψωμα τὰ γυναικόπαιδα και ἦταν ἔτοιμος νὰ τὰ ἐξοντώσῃ δλα ἂν δὲν ἐπενέβαινε τὴν τελευταία στιγμή ὁ Λόγκορθ, νὰ τὰ σώσῃ ἀπὸ το μαχαίρι τῶν ἀλδανῶν.

Ἐπὶ αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τοῦ Μετσόβου ὁ Λόγκορθ στρέφεται πρὸς τὸ ἐπαναστατημένο Σούλι, και προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τοὺς ἀρχηγούς του με ὑποσχέσεις και προνόμια, νὰ καταθέσουν τὰ ὅπλα και νὰ προσκυνήσουν.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΠΕΤΑ.—Ἡ πολιορκία τῇ Ἀρτας ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας ἄρχισε νὰ χρονίζει. Ὁ ἀρχηγὸς μάλιστα τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν Τζαβέλλας, ὅχι μόνον ἀδρανεῖ, ἀλλὰ και συνεννοεῖται με τοὺς Ἀγγλους. Μία ἀποτυχημένη συμπλοκή τῶν Πελοποννησίων με τοὺς Τούρκους, φέρνει τοὺς τελευταίους ἔξω ἀπὸ τὰ χαρὰκώματα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Τζαβέλλας ἂν και ἐλέπη τὴν δύσκολη θέσι τους δὲν τοὺς βοηθεῖ. Τὴν ἴδια ἡμέρα γίνεται νέα συμπλοκή στὸ Θεοτοκίῳ, και σκοτώνεται τὸ παιδί τοῦ Τζαβέλλα και ὁ Ξεν. Ζωγράφος.

Στις 13 Ἀπριλίου οἱ Τούρκοι προσβάλλουν πάλι τοὺς Ἑλληνας με 6000 ἄνδρες, με οἱ Ἑλληνες κατορθώνουν και τοὺς συκρατοῦν στὴν ἀρχὴ ἂν και οἱ Τούρκοι εἶναι περισσότεροι. Μία βροχὴ ὁμως πού ἔπιασε τότε, ἀπέδηκε μοιραία γιὰ τοὺς Ἑλληνας. Γιατὶ τὰ ὅπλα τους ἦταν «τῆς φωτιάς», και μόλις βράχηκαν δὲν ἀνάδαν. Ἐνῶ τὰ Τούρκικα πού ἦσαν με «σπίρτο», ἐκπυρσοκροτοῦσαν και ἔκαμαν μεγάλη ζημία στοὺς Ἑλληνας, πού ἄοπλοι ὁπως ἔμειναν ἀναγκάστηκαν νὰ συμπτυχθοῦν πρὸς τὸ χωριό.

Ὅταν ὁμως ἔμαθαν πὺς ὁ ἀρχηγὸς τους Τζαβέλλας ἔφυγε στὰ Φλωριανὰ και τοὺς ἐγκατέλειψε, τότε ἡ ἐπισθοχώρησις τους ἔγινε φυγὴ κάτω ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ κατα-

δίωξι. Στὴν μάχη αὐτὴ ἔπεσαν πολλοὶ Ἑλληνες. Μεταξὺ αὐτῶν και ὁ Ἐπτανήσιος ἐθελοντὴς Ναθαναὴλ Δομενογίνης, και ὁ ὁπλαρχηγὸς Καλαμογδάρτης, πού πιάστηκε ζωντανός.

Οἱ Τούρκοι ἀφοῦ κατέλαβαν τὸ Πέτα και Κομπότι και τὸ ἔκαψαν ἐκαθάρισαν και τὰ γύρω ὑψώματα ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες, και ἀπήλλαξαν τὴν Ἀρτα ἀπὸ τὴν ἀπειλή τους.

ΤΟ ΣΟΥΛΙ ΣΥΝΘΗΚΟΛΟΓΕΙ.—Ἡ διάλυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου τῆς Ἀρτας μέσα σὲ μιά ἡμέρα, ἦταν θανάσιμο χτύπημα στὴν Ἡπειρωτικὴ ἐπανάστασι. Και τὰ ἀποτελέσματα φάνηκαν ἀμέσως. Γιατὶ τὸ σῶμα τῶν Σουλιωτῶν πού φύλαγε τὰ στενὰ τῶν Πέντε Πηγαδιῶν, μόλις εἶδε πὺς τὰ νῶτα του ἔμειναν ἀκάλυπτα ἔπειτα ἀπὸ διάλυσι τοῦ στρατοπέδου τῆς Ἀρτας, ἐγκατέλειψε τὴν σπουδαία αὐτὴ θέσι, στὴν ὁποία ἡ παρουσία τους ἐμπόδιζε τὴν ἐπικοινωνία τῶν Τούρκων τῆς Ἀρτας με τὰ Γιάννινα, και κατέφυγαν στὰ βουνὰ τους.

Ἡ ἐνεργεία τους αὐτὴ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἐπικοινωνία τῶν Γιαννίνων με τὴν Ἀρτα, και νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν Λόγκορθ νὰ αὐξήσῃ τὴν πίεσιν του πρὸς αὐτοὺς γιὰ συνθηκολόγησιν. Τέλος ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς κόπους και παζαρέματα, οἱ Σουλιῶτες συνθηκολόγησαν στίς 7 Μαΐου.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΣΒΗΝΕΙ.—Ἐτοῖ ἔπειτα ἀπὸ τὴν κατάληψιν τοῦ Μετσόβου, τὴν ὑποταγὴ τῆς Τσαμουρίας, πού ἔγινε ἔπειτα ἀπὸ Τουρκικὴ πίεσι, με τὴν βοήθεια τῶν Ἀγγλῶν, τὴν καταστροφὴ τοῦ Πέτα, και τὴν συνθηκολόγησι τῶν Σουλιωτῶν τώρα, ἡ ἐπανάστασις σβήνει στὴν Ἡπειρο. Διατηρεῖται μόνον πέρα ἀπὸ τὸν Ἀρχθο ποταμό, στὰ κακοτράχαλα Τζουμέρκα.

Στις 22 Μαΐου ὁ Ἀχμέτ Πασας χτυπάει στὴν Σκουλικαριὰ με 2.000 ἄνδρες ὁπλαρχηγούς Ζέρδα, Καραϊσκάκη, και Ζαΐμη, πού τὸν ἀντιμετωπίζουν με θάρρος και τὸν τρέπουν σὲ φυγὴ. Αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία πολεμικὴ ἐπιχείρησις στὴν Ἡπειρο, τῆς ἐπανάστασις «τοῦ Γρίδα», ὁπως τὴ λέγει ὁ λαός.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀπακρήρυσιν τῆς ἀπὸ

τὸν Ὀθωνα, σδῆνει ἐκεῖ ἐντελῶς, καὶ διατηρεῖται γιὰ λίγο μόνο στὴν Θεσσαλία, πρὶν δὲν ἀργεῖ νὰ ἔχη τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα καὶ ἐκεῖ.

Οἱ συμφορὲς ποὺ σώριασε ἡ ἐπανάστασις αὐτὴ στὴν Ἠπειρο εἶναι μεγάλες. Ἐκὰς τὸ χωριὰ κατεστράφηκαν, πολλοὶ σκοτώθηκαν καὶ χιλιάδες ἀπέθαναν ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὶς κακουχίες τοῦ πολέμου. Ἡ Ἠπειρος εἶχε μεταβληθῇ σὲ ἓνα ἀπέραντο νεκροταφεῖο, ποὺ σὰν ἐπιτύμβιο μπορεῖ νὰ μποῦν εἰς στίχοι τοῦ Σούτσου:

«Οὕτως ἡ ἐλευθερία τῆς Ἠπείρου κατεστράφη
θάνδρον φυτευθὲν ἐν βίᾳ, εἰς ἀνέτοιμα ἐδίφη
καὶ οὐδὲν ῥιζωθὲν.
τὸ ἀνέτρεψεν ἡ λαίλαψ, ὁ Βρετανικὸς βραχίον
καὶ ἀπέναντι τῆς χώρας τῶν νεκρῶν Ἑπτανησίων
κεῖται ἤδη νεκρωθὲν....

Οἱ καθαρολόγοι αὐτοὶ στίχοι δὲν ἀποτελοῦν μόνον μιὰ σύντομη καὶ σωστότατη κριτικὴ τοῦ κινήματος, ποὺ ἀπροστοίμαστο καὶ πρόχειρο, πῆγε νὰ ξεσηκώσῃ καὶ νὰ κατα-

στρέψῃ χιλιάδες κόσμο, ἀλλὰ καὶ θυμίζουν τὴν ἀνέκαθεν «φιλική» πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

(Τὸ παρὸν ἀποτελεῖ μικρὴ περίληψι τοῦ βιβλίου μου, «Ἡ Ἠπειροθεσσαλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1854», καὶ μικρὸν μνημόσυνο ἐκείνων ποὺ ἔπεσαν στὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Ἀρχεῖον Κροκιδᾶ.

Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ Τομ. 1932

Ἐφημερίς «Αἰών».

12 Ἐγγράφα Ἰγνατίου Παπαγεωργίου.

8 Ἐγγράφα εἰς Ἴόνιον Ἀνθολογίαν 1936.

Ἱστορία Κρέμου.

» Χιώτη.

» Παπακρηγοπούλου.

Ἀπομνημονεύματα ποιητικά. Ἀλ. Σούτσου.

Ποιητικαὶ Συλλογαί: Π. Αραβαντινοῦ καὶ Χασιώτη.

ΣΤΟΥ ΚΟΥΤΣΟΥΛΙΟΥ ΤΗ ΜΑΧΗ (1854)

Ἐνα πουλάκι κάθονταν στοῦ Κουτσουλίου τῇ ράχῃ.

Δὲν ἐλαλεῖς σὰν πουλὶ εὖτε σὰν χελιδόνι.

Μον' ἐλαλοῦσε κ' ἤλεγε ἀνθρωπινὴ κουδέντα.

—Σήκου Γρίβα, μὴ κάθῃσαι, σήκου Γρίβα, καὶ φεῦγα,

Ἀδδὴ Πασᾶς συντάσσεται μὲ δυὸ μὲ τρεῖς χιλιάδες.

Φέρνει κανόνια τῆς στεριάς, φέρνει καβαλλαρία,

γιὰ νὰ σὲ πιάσῃ ζωντανόν, μαζὺ μὲ τὸ παιδί σου,

σ' αὐτὸ τὸ ἔρμο κουτσουλίδ, στὸν κάμπο τοῦ Γιαννίνου.

Τὸν λόγον δὲν ἀπόσωσε, τὸ λόγον δὲν ἀπόσειπε

Ἀη Θόδωρος ξημέρωνε, ἦταν καὶ τ' ὄνομά του

τὸν Γρίβα τὸν ἐκλείσανε νύχτα μὲ τὸ σκοτάδι.

Πέφτουν ντουφεκία σὰν βροχή, τὰ τόπια σὰν χαλάζι,

καὶ τότε ὁ Γρίβας φώναξε τοῦ Δημητράκη λέγει:

—Βάστα παιδί μου δυνατὰ, βάστα τὸ ντουφεκίδι,

δσο νὰ φτάσῃ τὸ μιντά: ὁ Ζέρβας καπνεῖνος.

Ἀδδὴ Πασᾶς σὰν τ' ἀκουσε τ' ἀσκέρι του μαζώνει.

Στὰ Γιάννινα ἐγύρισε νὰ μὴν τὸν πάρ' ἡ μέρα.

Μὲ τὸ μισὸ τ' ἀσκέρι του καὶ μὲ τοὺς λαθωμένους.

(Δημοτικὸ)

ΑΧΙΛΛΕΩΣ ΒΑΝΤΖΙΟΥ

Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΑΝΑΣΤ. ΤΣΟΥΦΛΗΣ

Ἐάν ἡ τόσον τιμητικὴ προσωνομίᾳ τῆς Ἡ-
παύρου «Ἐδανδρος» καὶ «ἀριστοτόκος» ὀφείλεται
εἰς τὰς περιωνύμους αὐτῆς Σχολὰς, ἐκ τῶν ὁποί-
ων, κατὰ τὸν μέγαν Ἡπειρώτην διδάσκαλον τοῦ
Γένους Νεοφ. Δούκαν «ἐξεχύθησαν ρυάκες ἱκανοὶ
νὰ καταρδεύσωσι τὴν Ἑλλάδα ἐν τῷ μεγάλῳ
ἐκείνῳ ποταμῷ καὶ στρατιαὶ δορυφόρων, οἱ ὁποῖ-
οι μὲ τὸν Σταυρὸν τοῦ Γολγοθᾶ ἐπὶ τῶν ὤμων πε-
ριέτρεχον τὴν δούλην Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἀφυπνί-
σουν τὸν δουλεύοντα Ἑλληνισμόν», ἐάν
ὀφείλεται εἰς τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας, εἰς
οὓς διαλάμπει τοῦ Σουλίου ἡ γιγαντομαχία καὶ
τοῦ Ζαλόγγου ἡ ὑπερφύῃς θυσία, ἀλλὰ κατὰ μέγα
μέρος ὀφείλεται καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ μεγά-
λους τῆς Ἑθνικῆς Εὐεργέτας. Οἱ πλεῖστοι τῶν
μεγάλων ἐκείνων ἀνδρῶν ἔμειναν ἀφανεῖς καὶ
ἐν Χριστιανικῇ μετριοφροσύνῃ, ἄφωνοι μάρτυρες
τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου, τὰς διαθή-
κας τῶν ὁποίων μία καὶ ἡ αὐτὴ διαπνέει πνοή, ἡ
πνοὴ τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης, τοῦ θερμοῦ ζήλου
πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων, τοῦ ἀκραι-
φνοῦς πατριωτισμοῦ, τῆς ἀγάπης πρὸς τὰ Γράμμα-
τα καὶ τὴν ἐθνικὴν παιδείαν, ἐξ ἧς ἡλιπίζον τὴν
ἐλευσιν τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου.

Εἶναι ἡ Ἡπειρος ἡ μοναδικὴ γωνία τῆς Ἑλ-
λάδος, ἐκ τῆς ὁποίας τανυπτέρυξ ἀνέθορον ἡ
θεὰ τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας, τῆς Εὐαγγελικῆς εὐ-
εργεσίας καὶ τῆς ἐκπληκτικῆς φιλογενεας, εἰς τὰ
ὅποια κατὰ μέγα μέρος ἡ Ἑλλάς ὀφείλει τὴν
ἐλευθερίαν τῆς.

Εἰς Νεάπολιν εὐρηται ἀρχαιοπρεπὲς καὶ σε-
μνὸν ἱδρυμα εἰς σχῆμα Σταυροῦ. Ναὸς τῶν Ἀγ.
Πέτρου καὶ Παύλου, κτίσμα τοῦ θωμᾶ Παλαιο-
λόγου κατὰ τὸ 1510, ὡς ἀναφέρει εἰς τὸ συγγραμ-
μα του ἐπερὶ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου», ὁ ἀλῆστου
μνήμης Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Νικόλαος ἐξ
Ἰωαννίνων. Ἐν τῷ δεξιῷ κλίτει τοῦ Ναοῦ, ἀνα-
φέρει, εὐρηται ἐντετοιχισμένη προτομὴ μεγάλου
τοῦ Γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας Εὐεργέτου, τοῦ
Δημητρίου Λέκκα. Ἡπειρώτου ἐκ Ἀρυμάδων, ὑπὸ
τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλληνικὴ παροικία εἶχε χαράξει
Ἰταλιστὶ ἐπιγραφὴν.

Τίς οἶδε τίνας εἰδους ὑπηρεσίας εἶχε προσφέ-
ρει εἰς τὸ Γένος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ ἀφανὴς
ἐκεῖνος Ἡπειρώτης ἀπὸ Ἀρυμάδων, ὅνα ἐντός τοῦ
Ναοῦ ἐντοιχισθῇ ἡ προτομὴ του; Καὶ πόσοι ἄλ-
λοι τοιοῦτοι εὐεργεταί, ἐξ εὐτελεστάτων χωρίων
τῆς Ἡπείρου καταγόμενοι, ἐπέδειξαν ἐν τῇ ξένῃ,
ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐκείνῃ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, τὰ

διακατέχοντα αὐτοὺς αἰσθήματα πίστεως καὶ φι-
λογενεας, ἀλλ' ἀφανεῖς ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἱστο-
ρίας ἐληγομένηθησαν. Δὲν σὰς φαίνεται ὅτι ἀκούε-
τε τοὺς ἀθανάτους στίχους τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν
Ἑλλάδα. «Εἶχες ἀστέρια ὀλόλαμπρα στὸν οὐρα-
νό σου καὶ ἄλλα—ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἔλαμπαν ἦταν
πιο μέγала»;

Καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν γνωστὴν μεγάλην ἱστο-
ρικὴν ἀλήθειαν «ἡ φωνὴ τῶν νεκρῶν εἶναι ὁ ἀρι-
στος ὁδηγὸς καὶ διδάσκαλος τοῦ μέλλοντος» ἐπὶ
τοιούτων θεμάτων θέλομεν νὰ ἀσχοληθῶμεν. Διότι
ἐκεῖνα τὰ ἔθνη προάγονται καὶ μεγαλύνονται,
ὅσα ἔχουν ὁδηγὸν τὴν ἱστορίαν, καὶ ὑπὸ τὸ φῶς
αὐτῆς βαδίζοντα οὐδέποτε σκοντάπτουν. Καὶ ἐν-
θυμούμεθα πρὸ 40ετίας μᾶς ἔλεγεν ὁ ἀείμνηστος
φιλέλληνας ἀρχαιολόγος Δοελπφερ εἰς συγκέντρω-
σιν τῶν καθηγητῶν τοῦ ἐν Σμύρνῃ Ἑλληνο—Γερ-
μανικοῦ Λυκείου εἰς τὸ ὁποῖον ἔτυχε τότε νὰ
ὑπηρετῶμεν. «Γνωρίζετε ὅτι ἀνῆκετε εἰς τὴν ἐν-
δοξατάτην τῶν ἐπὶ τῆς Γῆς Φυλῶν. Ἔσχε καὶ ἡ
ιδιὴ σας Φυλὴ ἡμέρας φυλλορροίας καὶ καταπτώ-
σεως, ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη Φυλὴ, ἡ ὁποία εἶναι
προωρισμένη νὰ μεσουρανῇ εἰς τὸ Στερέωμα τοῦ
πολιτισμοῦ. Δύνασθε καὶ σεῖς νὰ τὴν καταστήση-
τε ἐνδοξον, ἐάν βαδίσετε ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν προ-
γόνων σας. Διδάξατε τοὺς τροφίμους σας τὴν προ-
γονικὴν σας ἱστορίαν. Ἐπεδείξατε εἰς αὐτοὺς τὰ
ἀπαράμιλλα δειγμάτων τοῦ ἀθανάτου Ἑλληνικοῦ
πνεύματος καὶ τοῦ προγονικοῦ μεγαλείου καὶ θὰ
καταστήσητε μεγάλην τὴν Ἑλλάδα σας». Πόσον
ὑπέροχον διδάγμα διὰ τοὺς Ἑλλήνας διδασκά-
λους!

Ἐπὶ μακρὸν ἡσχολήθημεν μὲ τὰς Διαθήκας
πολλῶν Ἑθνικῶν Εὐεργετῶν τῆς Ἡπείρου, ὅσοι
εἶχον ἐκτυπωθῇ πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἰωαννί-
νοις Καταστήματος τῶν Κληροδοτημάτων Ἡπεί-
ρου, καὶ μὲ τὸν ἰδιωτικὸν αὐτῶν ἔριον εἰς ὅσα ση-
μεῖα ἐκ παραδόσεως παλαιότερων Ἡπειρωτῶν
ἐθεωρήσαμεν συνάδοντα πρὸς τὴν ἀξιοπιστίαν καὶ
τὴν πραγματικότητα, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνε-
ται πῶς ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν κατωτάτων κοινωνι-
κῶν στρωμάτων ἐκκινήσαντες ἀνεδείχθησαν καὶ
ἀνεφάνησαν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀρίζοντος ὡς ἀστέ-
ρες πρώτου μεγέθους, λαμπρύναντες καὶ τὴν ἰδι-
αιτέραν των πατρίδα, ἀλλὰ καὶ τὴν γενικὴν πα-
τρίδα, τὴν ὡραίαν μας Ἑλλάδα. Τὸ κλεινὸν τῆς
Παλλάδος Ἄστου βρῖθαι τοιούτων μνημείων φιλο-
γενεας, πατριωτισμοῦ καὶ εὐαγγελικῆς φιλαν-
θρωπίας. Ἀξίζει τὸν κόπον καὶ ἡ ἀγαπητὴ «Ἡ-

πειρωτική 'Εστία», τὸ ἀτίμητον τοῦτο τῆς 'Ηπει-
ρου περιδοκίον, νὰ ἀσχοληθῇ καὶ μὲ τὴν ἱστορίαν
τῶν Ἐδεργετῶν τῆς. Ἀποτελεῖ δαίγμα τῆς εἰς
αὐτὴν ὀφειλομένης παρὰ παντός 'Ελληνος καὶ
δὴ 'Ηπειρώτου ἐκτίμησως.

Ἐνας ἐκ τῶν μεγάλων 'Εθνικῶν Ἐδεργετῶν
ἦτο καὶ ὁ ἐκ Τραπεζοῦ τοῦ Ζαγορίου Ἀνα-
στασιος Τσοῦφλης. Ἀντιγράφωμεν ἐκ
σημειώσεων, τὰς ἐποίας εἶχομεν κρατήσει περὶ
τοῦ βίου αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ἀνεψίας του Παρασκευῆς
Τσοῦφλης, προμήτορος τοῦ πρὸ ἐτῶν ἀποθανόντος
ἐν Ἀθήναις προσωπάρχου τῆς 'Εθνικῆς Τραπε-
ζης, Β. Κοσμᾶ, εἰς τὴν ὅποιν μάλιστα διὰ δια-
θήκης κατέλιπεν ἐτήσιον ἐπίδομα ἀπὸ 600 ρού-
βλια καὶ μετὰ τὸν θάνατόν τῆς εἰς τοὺς κληρο-
νόμους τῆς ἐφάπαξ 6 χιλ. Σημειώτεον ὅτι ἐπὶ
τῶν ἡμερῶν μας τὸ ρούβλιον ἐτιμᾶτο πρὸς 11,5
γρόσια, τὰ 1000 ρ πρὸς 115 περίπου Τουρκικὰς
λίρας.

Ἰσὺ πτωχοὶ ἀδελφοὶ ὄφρανοι ὁ Θεόδωρος
καὶ ὁ Ἀναστασιος Τσοῦφλης ἐκ
Τραπεζοῦ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν περὶ τὸ 1790 μὴ
δυνάμενοι νὰ ἀνθέξουν οὔτε τὴν ἐπάρατον καὶ
σκληρὰν δουλείαν οὔτε τὴν ἐκ ταύτης ἀπορρέου-
σαν ἀφόρητον πένιν ἐξεκίνησαν ρηϊκῶς εὐθεὶ εἰς
τὸ ἀγνωστον πρὸς εὐρεσιν τύχης. Μήπως οἱ πλεῖ-
στοι τῶν ἐντετυχεμένων Ζαγοριοτῶν δὲν ἐξεκίνη-
σάν ὑπὸ παρομοίας συνθήκας; Διήνυσαν διάστημα ἐπὶ
13 μῆνας, ὅτε μὲν ἐργαζόμενοι εἰς τὰς ἐνδιαμέ-
σους πόλεις, ὅπου ἤθελον συναντήσῃ 'Ηπειρωτι-
κὰς παροικίας, ὅτε δὲ πεζοί, ὅτε μὲ τὰ ἀρχέ-
γονα μέσα, τὸν δρόμον μέχρι Ρουμανίας, ὅπου
ἐγκυβερνήθησαν εἰς κάποιον 'Ηπειρωτικὸν ἀρτο-
ποιεῖον. Πνεύματα ἀνέρουκα. Δὲν ἤθύναντο νὰ ἐπαρ-
κάσουν μὲ τὸ γλιόχρον μίσθωμά των καὶ εὖρον
τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναζητήσουν προφορῶς τὴν τύ-
χην. Ἐτυχε τότε ἡ Ρωσία νὰ εἶχεν ἐμπλακὴν
εἰς πόλεμον πρὸς τὴν ἐπαναστατήσαν Πολω-
νίαν. Ἐφοικονόμησαν διάφορα μικροπράγματα καὶ
ἠκολούθησαν τὰ Ρωσικὰ στρατεύματα ἐπὶ διε-
τίαν, ἐν τῇ μέσῃ δὲ τῆς μικροεμπορικῆς ἐκείνης
ἐπιχειρήσεως ἔχασαν ὁ εἰς τοῦ ἄλλου τὰ ἴχνη,
ὅποτε συντηγῆθησαν εἰς Κιονόβιον τῆς Βαρκοβίας
ἀποκομίσαντες ἕκαστος ὄχι εὐκαταφρόνητον ἐκ
τῶν κερδῶν τῶν παρόν, ἐκ τοῦ ὅποιου ἤνοιξαν
πανδοχεῖον εἰς μίαν τῶν κεντρικωτέρων ὁδῶν
τῆς πόλεως, ἐξ ἧς διήρχοντο τὰ Ρωσικὰ στρα-
τεύματα.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ἡ τι-
μιότης, ἡ φιλοτιμία καὶ τὸ φιλοπρόδοον αὐτῶν
ἐφείλκυσε τὴν συμπάθειαν καὶ ἐκτίμησιν ὀχι μόνον
τῆς 'Ηπειρωτικῆς ἐκεῖ παροικίας, ἀλλὰ καὶ
τῶν Ρώσων τοῦ Κιονοβίου, καὶ ἔβλεπον ὅτι ἡ
θεία Πρόνοια ἐπευλόγει τὰς μικρὰς τῶν ἐμπορι-
κὰς ἐπιχειρήσεις, ὅποτε συνέβη κατὰ τὸ ἀπρό-
οπτον.

Κάποιος ἔθνος Ρώσος εὐπατρίδης, μὲ ἀφο-
γὸν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν καὶ ψυχικὴν ἀνωτερό-
τητα, ἐζήτησε φιλοξενίαν εἰς τὸ Πανδοχεῖόν των,
ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας. Ἦ προσανα-
χθεῖσα εἰς αὐτὸν ἀφιλοκερδῆς φιλοξενία τοῦ
ἔκαμιν ἐντύπωσιν μεγάλην. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐξε-

τίμησε τόσον πολὺ τὸν χαρακτηρὰ τῶν, τὴν τιμι-
ότητά των, τὰ ἀνώτερα αἰσθηματὰ των, ὥστε
προέβη εἰς τὴν ἐξῆς ἐκμυστήρευσιν. «Δὲν εἰμαι
Ρώσος, εἰμαι Ἕλλην, εὐρισκόμενος εἰς τὴν ὑπη-
ρεσίαν τῆς Τσαρικῆς Αὐλῆς. Ἡ ἀνωτάτη ὑπηρε-
σία μοι ἔχει ἀναθέσθαι νὰ ἐκποιήσω πολλὰ χωρὶά
τῆς Νοτίου Ρωσίας, ἀνέκοντα εἰς τὴν Τσαρικὴν
οἰκογένειαν. Σὰς/συμβουλεύω νὰ ἀγοράσητε τὰ
δύο ἀπέναντι χωρὶά, ἐπειδὴ πολὺ σὰς ἐξετίμησα
καὶ σὰς συνεπάθησα. Οἱ ἀδελφοὶ ἐμειδίασαν.—«Ἡ-
ξεύρω διατὶ ἐμειδίασατε, διότι ἀδυνατεῖτε νὰ πλη-
ρώσητε. Ἀλλ' ἐγὼ θὰ σὰς κάμω τὰς ἐξῆς δύο εὐ-
κολίας. Πρῶτον θὰ καταβάλητε τὸ τίμημα μετὰ
τετραετίαν, ὅποτε λήγει ἡ ἀποστολὴ μου, ἔπειτα
θὰ ὑπολογίσητε τὴν εὐτελεστάτην τιμὴν τῶν κα-
τωτέρων χωρίων». Τὰ χωρὶά ἐγένοντο ἐπιστήμως
κτῆμά των ἀμέσως καὶ ὠνομάσθησαν τὸ μὲν Τσου-
φλέσκι ἐκ τοῦ ὀνόματός των, τὸ δὲ Ἀλεξανδρίνι
πρὸς τιμὴν τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσωμεν ὅτι τὰ χω-
ρὶά ἐκείνα ἐγένοντο ἀφετηρία μεγάλων ἐπιχει-
ρήσεων διὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν οἰτηρῶν. Ἐξῆσαν
ἀμφότεροι ἀγαμοὶ καὶ ἐν τῇ διακρινούσῃ τὸν 'Η-
πειρώτην συντηρητικότητι καὶ οἰκονομίᾳ, πρὸς
ἓνα μόνον σκοπὸν ἀποβλέποντες νὰ γλυκάνουν
τὴν πόνον τῶν δυστυχῶν καὶ τῶν πενιμῶν τῆς
δουλευσῆος πατρίδος καὶ παντοιοτρόπως νὰ εὐ-
εργετήσουν αὐτὴν καὶ τὸ ἔθνος. Κατέστρωσαν
τὰ σχέδιά των. Ὅποτε ὁ Θεόδωρος ἀπέθανε μετὰ τὴν
τελευταίαν παραγγελίαν πρὸς τὸν ἐπιζητῶντα
ἀδελφὸν Ἀναστάσιον, νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν
ιερόν σκοπόν, διὰ τὸν ὅποιον ἐξῆσαν καὶ ἐπε-
δίωξαν.

Πολὺ ἐνωρίς, μόλις ἡ περιουσία του ἐφθασεν
εἰς ἱκανοποιητικὸν σημεῖον, ἤρχισεν νὰ ἀποστέλλῃ
δορυθήματα εἰς τοὺς πτωχοὺς τῆς ἰδιαίτης του
πατρίδος, ὅπως ὡμολόγουν οἱ παλαιότεροι, εἰς
πτωχοὺς μαθητὰς, εἰς τὸν διδασκαλὸν τοῦ Σάρ-
βαν, διὰ ὑπανδρείαν πτωχῶν κορασίων, εἰς τὰς
ἐκκλησίας. Παρηκολούθει μετὰ πόνου τὸν διεξ-
γόμενον ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, τὸν ὅποιον μετ'
ἄλλων ἐν Ρωσίᾳ ὁμογενῶν ὕλικως συνέδραμεν.
Ἐν Κιονοβίῳ δὲ ἀνέγειρεν ἰδίαις δαπάναις Νο-
σοκομεῖον τῶν πενιμῶν, τὸν Ναὸν τῶν Ἀγίων
Θεοδώρων, εἰς ὃν παρήγγειλε νὰ ταῦν, ἐνίσχυς
δι' ἰδιαίτερων ἐπιδομάτων τὸ Γυμνάσιον Κιονοβί-
ου καὶ τοὺς εἰς αὐτὸ φοιτῶντας πτωχοὺς Ἕλλη-
νας μαθητὰς. Ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς σω-
ζομένης Διαθήκης του. Μετὰ δὲ τὴν ἐθνικὴν μαρ-
τυρίαν αὐτοῦ ἐπευσε νὰ ἐπέρχηται ἀρωγὴς
εἰς τὴν ἀναγεννημένην πρωτεύουσιν. Ἐπὶ μακρὸν
συνετήρει τὰ Λαϊκὰ Σχολεῖα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ
ἐβόλθην εἰς τὴν ἀνάγεισιν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανε-
πιστημίου. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, εὐγνωμονοῦ-
σα τὸν φιλογενὴ ἐκείνον ἄνδρα ἀπένειμεν εἰς αὐ-
τὸν τὸν Μεγαλόσταυρον τῶν ἱπποτῶν τοῦ Σωτή-
ρος μὲ τὸ σχετικὸν δίπλωμα. Διὸ καὶ εἰς τὴν δι-
αθήκην του ἐνομάζει αὐτὸν «ἱπποτὴν τοῦ Σωτή-
ρος». Ἡ εὐεργετικὴ του ψυχὴ ἀπέβλεπε πρωτί-
στως εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμά-
των, διὰ τοῦτο καὶ μεγάλα ποσὰ διέθετεν ὑπὲρ

των Σχολείων της Μακεδονίας και ἐν γένει τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ.

Εἰς κωδὶκελλόν του τῆς Διαθήκης προσθᾶται. «Καὶ ὥς ποτε τὸ ἐκ τῆς κτηματικῆς περιουσίας μου πρὸν ἦθελεν ἀυξηθῆ, παρακαλῶ, ὅπως τὸ περισσευμά του κατατίθεται εἰς τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν, ἵνα χρησιμεύῃ διὰ τὰ Σχολεῖα τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ». Σχολεῖα, Σχολεῖα....

Εἶναι δὲ περιέργον τὸ ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἐν τῇ ξένη εὐεργετῶν, καίτοι μὲ ἐλαχίστην μόρφωσιν καὶ ἐκ κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων καταγόμενοι, πεφωτισμένοι ὅμως μὲ τὴν ὑγιᾶ σχολικὴν διδασκαλίαν τῶν ταπεινῶν τῶν χωρῶν τῶν διδασκάλων ἐπὶ θρησκείᾳ καὶ πατριωτισμῷ καὶ ζήλῳ πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα δι' ὧν ἠλπίζετο ὅχι μόνον ἡ ἀνάστασις τοῦ Γένους, ἀλλὰ καὶ ἡ πλήρης αὐτοῦ ἀποκατάστασις, διέθετον μεγάλην ποσὰ ὑπὲρ τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας. Ἐχομεν ὅψιν Διαθήκην τοῦ ἐκ Βίτσης τοῦ Ζιγορίου Ἰωάννου Χριστοφόρου. Ἄφῃνω εἰς τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν ἀργυρὰ ρούβλια 20 χιλιάδες (δηλ. λίρας Ὁθωμανικὰς περίπου 2.300), ἵνα ἐκ τοῦ τόκου αὐτῶν διατηρῶνται ἕξ νέοι εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἐκ Βίτσης καὶ ἐν ἐλλείψει τοιούτων ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος... Ἀφῃνω ἀργυρὰ ρούβλια 20.000 νὰ διατηρῶνται εἰς τὸ Γυμνάσιον τῶν Ἰωαννίνων ἕξ ὑπότροφοι, δύο ἀπὸ τὴν Βίτσαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπὸ τὴν Ἑπειρον, δι' ἀγορὰν Βιβλίων τῶν ἀπόρων μαθητῶν, δι' ἀγορὰν βιβλίων διὰ τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου καὶ προμήθειαν ὀργάνων φυσικῆς... Ποῦ τάχα ὀφείλεται ἡ παθολογικὴ, οὕτως εἰπεῖν, λατρεία πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα, πρὸς ἀνωτέρας σπουδὰς; Ἀρα τὰ παλαιὰ πτωχὰ Σχολεῖα τῶν χωρῶν μὲ τοὺς παλαιοὺς πτωχοὺς, ἀλλ' εὐσυνειδήτους διδασκάλους τῶν ἐγνώριζον πολὺ θαυότερον τὸν ὕψλόν των προορισμόν. (Σημειώσις: Ἦεν λόγῳ Διαθήκης κατεστρατηγήθη ὑπὸ μακρυνῶν συγγενῶν τοῦ ἀειμνήστου τοῦτου εὐεργέτου).

Τί τὰ θέλετε. Ἡ Θεῖα Πρόνοια, ἡ διαγράφουσα τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἠδύκχησε νὰ ἰδρυθῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάς εἰς τὰς παρὰ τὸν Ἰστρον χώρας καὶ τὴν Ν. Ὀρθόδοξον Ρωσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρον καταφύγιον τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα, ἡ εὐαγγελικὴ φιланθρωπία, ἡ φιλογένεια, ὁ πατριωτισμός, καθ' οὓς χρόνους ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἠπλοῦτο τὸ ἔρεθος τῆς δουλείας. Ἡ Σχολὴ τῶν Ζωσιμάδων εἶχεν εὖρεϊ ἐκεῖ ἑκατοντάδες μιμητῶν.

Ὁ ὑποφαινόμενος, ἐντιμὸς κληρονομικὸς πολίτης καὶ ἱππότης Ἀναστάσιος Κ. Τσοῦφλης, τὸ γένος Ἑλλήν, ἐκ κομποπόλεως Τσεπελόβου τῆς Ἑπείρου, γράφει ἐν τῇ κατὰ τὸ 1870 Διαθήκῃ του ὁ εὐεργέτης, εὐρισκόμενος εἰς γῆρας βαθύ... Τὰ ἀνήκοντα εἰς ἐμὲ κτήματα Ἀλεξανδρίνι καὶ Τσοῦφλέσκι καὶ αἱ οἰκίαι ἐν τῇ πόλει Κισνοβίου μοῖ μὲ τὰ ἐπιπλα καὶ ὅλα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον μου... ἀποτελοῦν μετὰ τῶν γραμματίων καὶ μετρητῶν τὴν ὅλην περιουσίαν μου ἐκ 200.000 ρουβλίων ἀργυρῶν (ἤτοι 23.000 Ὁθωμαν. λίρας). Ἀφῃνω εἰς τὰς ἀπὸ ἐξαδελφόν μου ἀνεψιάς Ταρσίτοαν Κοκκόρου (ἐκ Κουκουλίου) Νί-

τσαν Κέντρου (ἐκ Τσεπελόβου) εἰς ἑκάστην ἀνὰ ρούβλια 8000 καὶ 12000, εἰς τὴν Παρασκευὴν Κοσμά ἀνὰ 600 ρούβλια ἐφ' ὅρου ζωῆς.

Νὰ δίδωνται ἐτησίως καὶ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Κισνοβίῳ Γυμνασίου 530 ρούβλια, ὥστε νὰ ἐξακολουθῇ ἀκαταπαύστως ὑποτροφία δύο εὐφυῶν καὶ ἐπιμελῶν μαθητῶν ἐκ πτωχῶν, ὀρφανῶν καὶ εἰς τὴν ἐξακολουθῆσιν αὐτῶν εἰς ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια, ὀνομαζόμενοι «ὑπότροφοι Ἀν. Τσοῦφλη». Νὰ δίδωνται εἰς τὴν παρ' ἐμοῦ κτισθῆσαν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου ἀνὰ 200 ρ.—Νὰ ἀποσταλῶσιν ἀπαξ 300 ρ. εἰς δημογέροντες Τσεπελόβου, ἵνα διανεμηθῶσιν εἰς μακρυνούς συγγενεῖς μου.—Νὰ ἀποστέλλωνται εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τῶν ὑπουργῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐσωτερικῶν, ἐξωτερικῶν, τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου ἀνὰ 3050 ρ. ἐτησίως, ὅπως δίδουν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ἐτησίως 50 ρ. εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγ. Νικολάου Τσεπελόβου, 1000 ρ. πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου. ἀνὰ 1000 ρ. εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ ἀνωτάτου Ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτηρίου Ἰωαννίνων πρὸς συντήρησιν καὶ ἐκπαίδευσιν πτωχῶν μαθητῶν. Ἀνὰ 1000 ρ. πρὸς τοὺς δημογέροντας Τσεπελόβου πρὸς διανομὴν εἰς τὰς πτωχοτέρας χήρας καὶ ὀρφανὰ, πρὸς συντήρησιν ἐνὸς ἱατροῦ κτλ.—(Ἐν Τσεπελόβῳ σώζεται καλλιμάρμαρον «Τσοῦφλειον Φαρμακεῖον», παράρτημα τοῦ Δημ. Σχολείου).

Πρὸς σχηματισμόν Ἑλληνικοῦ Ἑθνικοῦ στόλου δωροῦμαι ἐτησίως 1000 ρ. Ἐκ τῶν περισσευμάτων νὰ καταβάλλωνται ἀνάλογα ποσὰ πρὸς αὔξησιν τῶν ὑποτρόφων, τῶν κρεβατιτῶν τοῦ Νοσοκομείου Κισνοβίου, πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν μέσων τῶν ἐν Κισνοβίῳ σχολείων τοῦ λαοῦ. Τὰ δύο τρίτα τοῦ περισσεύματος νὰ ἀποστέλλωνται πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς νεοσυσταθείσης Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῶν νέων συστατικῶν Γυμνασίων, τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ. Εἰς τοὺς δημογέροντας Τσεπελόβου ἀνὰ 1000 ρ. ἐτησίως πρὸς διανομὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ὑπανδρεῖαν κορασίων, πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν μέσων τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὀφθαλμιατρείου 1000 ρ. πρὸς προικισμόν πτωχῶν κορασίων Ἀθηνῶν, πρὸς ἐνίσχυσιν Σχολείων λαοῦ ἐν Ἀθήναις. Εἰς τοὺς ἀνεψιούς του καταλείπει ἀνὰ 3500 ρ. ἐτησίως, οἵτινες ἔμειναν ἄγαμοι, μετὰ τὸν θάνατον δὲ αὐτῶν, τὸ ὑπὲρ αὐτῶν κατατεθὲν κεφάλαιον νὰ διατεθῇ οὕτως ὥστε τὸ τέταρτον νὰ χρησιμοποιητῇ διὰ τὰ ἀγαθοεργὰ καταστήματα τοῦ Κισνοβίου, διὰ τοὺς ὑποτρόφους τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου, τὰς ὑποτρόφους μαθητρίδας καὶ δι' ὑπανδρεῖαν πτωχῶν κορασίων τὰ δὲ τρία τέταρτα νὰ ἀποστέλλωνται εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Πανεπιστημίου, τῆς Ἀκαδημίας, τοῦ Ὀφθαλμοατρείου, τοῦ ἱδρυθέντος Ὀρφανοτροφείου Χιχώστα. Καὶ ἐν τέλει ἀφήνει ποσὸν ἀρκετὸν διὰ τὴν κηδείαν καὶ τὰ μνημόσυνά του. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ πόροι τῆς ἐκεῖ κτηματικῆς περιουσίας του παντοτε ἠῤῥανον, ἡ δὲ τιμὴ τοῦ ἀργυροῦ ρουβλίου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἔμεινε σταθερά,

Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν τοῦ πατρίδα ὑπάρχει περιβολὸς μὲ εἰκονοστάσιον εἰς τὸ μέσον, ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον Θεόδωρον. Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ διαπιστώσωμεν, ἂν ἐσκόπει νὰ ἰδρῇ παρὲκ κλήσιον ἢ Ναὸν τοῦ Νεκροταφείου ἐκεῖ, διότι βλέπομεν ὅτι ἰδιαιτέρας τιμῆς ἀπῆλθε παρ' αὐτοῦ ὁ Ἅγιος Θεόδωρος. Ἐν Τσεπελόβω ἐσώζετο μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἡ Οἰκία του, Δὲν πρέπει νὰ καταλογίσωμεν παράληψιν εἰς τοὺς συμπατριώτας του, διότι δὲν ἔλαβον τὴν πρόνοιαν νὰ τὴν διαφυλάξουν; Εἰς Θεσσαλονίκην ὑπάρχει καὶ ἐξ ὧς Τσοῦφλη, διότι καὶ ἡ λοιπὴ Μακεδονία καὶ ἡ πρωτεύουσά της πολλὰ ἐφείλει εἰς αὐτὸν διὰ

δωρεῶν καὶ ἐπιδομάτων, ἐφ' ὅσον εὗρισκετο ἐν τῇ ζωῇ.

Ἐσκιαγραφῆσαμεν ὅσον ἠδυνάμεθα ἓνα τῶν μεγαλυτέρων Ἑθνικῶν εὐεργετῶν ἐκ Ζαγορίου, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ πραγματευθῶμεν καὶ περὶ ἄλλων διότι νομίζομεν ὅτι τοῦτο ἔχει μόνον εἶναι σπουδαῖον ὕλικόν εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ καταφανῇ ἡ ἀνωτέροτης τοῦ χαρακτήρος της. Σημειώτεον ὅτι οἱ ἐξ Ἡπείρου εὐεργεταί, μικροὶ καὶ μεγάλοι, αποτελοῦν καμπληθὴ σειρὰν στρατιωτῶν τοῦ Γένους καὶ τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι εἰς χρόνους χαλεποὺς ἐλάμπρυναν τὸν Ἑλληνικὸν ὀρίζοντα.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

— Σὰν οὐ Τούμπανους τ' ἀεγὼ

Συνώνυμος τῆς γενικῆ γνωστῆς: Μὴ στάξῃ καὶ μὴ θρέξῃ.

Ὁ Τούμπανος (=Πελεκάνος) πᾶλλον ἀσχημὸς ὑδρόβιος πουλί, ἐπειδὴ συνήθως γεννᾷ 1—2 αὐγάς τὰ φροντίζει μὲ ὑπερβολικὴ ἐπιμέλεια γιὰ τὴν συνέχισιν τοῦ εἶδους. Ἡ φροντίδα αὐτῇ τοῦ δυσειδοῦς πουλιοῦ παραλληλίζεται στὴν παροιμία μὲ τὴν φροντίδα τοῦ καταβάλλει κανένας γιὰ κἀνὶ τὸ ἀσχημὸν. Ἐνας πολὺ γέρων π.χ. ὁ ὅποιος ἀέγκατελείφθη στὸν ἑαυτὸν του καὶ περιμένει πλῆρης ἡμερῶν τὸ εἰρηνικὸν του τέλας ἐλέποντας τίς φροντίδες τῶν περὶ αὐτὸν τίς θεωρεῖ ὑπερβολικὰ καὶ ἀσκοπεῖ γι' αὐτὸ καὶ λέει: Μ' ἔχουν, σὰν οὐ τούμπανους τ' ἀεγὼ.

— Σὰν τῆς ἀράψας (¹) τὰ μαλλιά

Παροιμ. γρ. γιὰ ὅ,τι, ἰδίως κλωστὲς κ.τ.τ., εἶναι πολὺ ἀνακατωμένο.

— Σὶ χρυσὸ λιγένη (²) φτύνει

Γιὰ πλοῦσιους μὲν ἀλλ' ἀνίατα ὑποφέροντας.

— Στεφάνουσι κί μπλέτρουσι, βάφτισι κί φέβγα

(Στεφάνωσε καὶ γέμισε τὴν κοιλιὰ σου, βάπτισε καὶ φέβγα)

Ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα τὸ κάθε τι ἢ δὲν ἔχει τὴν ἴδια ἀμοιβή.

— Στοῦ κριμασμένου τοῦ πουρτί (³) σκοινὶ δὲν ἀιαθάνουν (⁴)

Λέγεται γιὰ περιπτώσεις στίς ὁποῖες ἀπαιτεῖται συζήτησις μὲ διάκρισιν καὶ σόφειαν.

— Σύμπα γρηχὲ τὸ μονοδάυλι, ὅσο νῆρθη τὸ τριδάυλι.

Γιὰ ὅσους ζοῦν σὲ στερήσεις καὶ τρέφουν ἀνώφελη «ἀπαντοχή» γιὰ μιὰ καλλιτέρευσι τῆς θέσεώς των.

— Τὰ δικὰ μας τοῦν γειτόνουν

Γιὰ ὅσους θέλοντας ν' ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τίς ἴδιες των εὐθύνες προσπαθοῦν νὰ ἐνοχοποιήσουν ἄλλους.

— Τὰ δίνεις μὶ τὰ χέρια κί τρέχεις νὰ τὰ πάρης μὲ τὰ πόδια

Γιὰ ὅσους ἀναγκάζονται νὰ τρέχουν σιὰ δικαστήρια γιὰ νὰ ἐνάγουν τοὺς κακοὺς χρεοφειλάτας.

1. Ἡ ἀράππισα, ἡ ἀραπίνα.

2. Λεγένη τουρκ. τύπος τοῦ Ἑλλήν. λεκάνη.

3. Τὸ πορτί, ἡ πόρτα, ἄλλοι λένε «στοῦ κριμασμένου τοῦ σπ'τ'...»

4. προσφέρουν, ἀναφέρουν.

ΗΛΙΑ ΒΑΣΙΛΑ

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ Ο ΧΑΛΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

(12/24 'Οκτωβρίου 1798)

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ L. A. CAMUS BARON DE RICHEMON.

Ο Louis Auguste Camus baron de Richemond ήτο γάλλος στρατηγός, γεννηθείς εις Mont Maraul—Bourbon τὸ 1770 καὶ ἀποθανὼν πλησίον αὐτῆς τῆς πόλεως τὸ 1853. Τὸ 1791 ἐχρήμάτισε ἀκόλουθος τοῦ Κόμητος τῆς Προβηγκίας, τὸ 1795 εἰσῆλθεν εἰς τὴν κατωτέραν στρατιωτικὴν Σχολὴν τοῦ Metz, ὁπόθεν ἐξῆλθεν τὸ ἐπόμενον ἔτος μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ὑπολοχαγοῦ τοῦ μηχανικοῦ, μετέσχε τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Ναπολέοντος Α' εἰς Γερμανίαν καὶ Ἰταλίαν, ἐπέδειξεν δὲ λαμπρὰν δρᾶσιν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν μάχην τῆς Πρεβέζης Ἡπείρου, κατὰ τὴν ὁποίαν 400 Γάλλοι ἀντιμετώπισαν τὴν ἐπίθεσιν 15.000 Τούρκων. Τότε συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ὠδηγήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀνέκτησε δὲ τὴν ἐλευθερίαν του τὸ 1801. Κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς Γαλλίαν ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τάγματος, κατόπιν ἀνεχώρησεν διὰ τὰς Ἰνδίας ὅπου διηύθυνε τὰς ὁχυρωματικὰς ἐργασίας εἰς τὴν Νῆσον τῆς Γαλλίας.

Ἐπιστρέφων εἰς Γαλλίαν τὸ 1807 ἔπεσεν εἰς τὰ χέρια τῶν Ἀγγλῶν, οἱ ὅποιοι τὸν ἐκράτησαν αἰχμάλωτον μέχρι τὸ 1810. Ὁ Ναπολέων τὸν ὠνόμασε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του θαρῶνον καὶ τὸν ἐπεφόρτισε νὰ ἔχῃ τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ὁχυρῶν θέσεων τοῦ Ὁδερ καὶ τοῦ Ἑλδα, ἔπειτα νὰ διευθύνῃ τὰς ὁχυρώσεις τοῦ Δάντσιγκ. Ὅταν οἱ σύμμαχοι ἦλθαν νὰ πολιορκήσουν αὐτὴν τὴν πόλιν (1813) ὑπερήσπισεν ἡρωϊκῶς τὴν θέσιν μὲ τὸν Rappe πλέον τοῦ ἐνὸς ἔτους. Ὁ Λουδοβίκος 18ος τὸν ὠνόμασε ταξίαρχον τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1814 καὶ Διοικητὴν τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς τοῦ Σαίν—Σύρ. Κατὰ τὸ Ἑκ α τ ο ν θ ἡ μ ε ρ ο ν ἔλαβε διαταγὴν νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς θέσεις τοῦ μετώπου τοῦ βορρᾶ καὶ συγχρόνως ἐξελέγῃ βουλευτῆς εἰς τὴν Βουλὴν (Γερουσίαν), ποῦ εἶχε συστήσει ὁ Ναπολέων, ὅπου εἶχεν ἀποσταλῇ ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ Allier.

Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βατερλώ ὑπέστη τὴν τύχην τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς, τεθεὶς εἰς διαθεσιμότητα, κατὰ τὴν δευτέραν παλινδρόθωσιν τοῦ Λουδοβίκου 18ου. Ἔτσι ἀπεσύρθη εἰς τὸ ἀγρόκτημά του, ἰδιωτεύσας.

Τὸ 1827 οἱ ἐκλογεῖς τοῦ Allier τὸν ἔστειλαν εἰς τὴν Βουλὴν τῆς ὁποίας μετέσχε μέχρι τοῦ 1837 ἀκολουθῶν τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Κατὰ τὴν 20 Ἰουλίου 1830, ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ἰουλίου τὸν ἐγκατέστησεν ἐκ νέου Διοικητὴν τῆς Σχολῆς τοῦ Σαίν—Σύρ.

Ὁ Richemont ἐξέδωκε Συλλογὴν ποιημάτων μετὰ τὸν τίτλον «Ποιήματα Διάφορα» Evreux, 1829 in 8ο καὶ «Πολιτικά καὶ Στρατιωτικά Ἀπομνημονεύματα», Paris 1830 in 8ο. Ταῦτα ἐπανεξεδόθησαν μετὰ προσθήκας: Moulins, 1858 in 8ο. Τὰ ἀνωτέρω μετέφρασα ἀπὸ σχετικὸν ἄρθρον τῆς Γαλλικῆς ἐγκυκλοπαιδείας.

Ἡ διήγησις τοῦ Richemont σχετικὰ μετὰ τὴν περίφημον μάχην τῆς Νικοπόλεως (24—10—1798) ἔχει ἐξαιρετικὸν καὶ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Ἡπειρωτικὴν Ἱστορίαν, διότι ἀφορᾷ μὲ ἀγνώστη σχεδὸν σελίδα τῆς εἰς τὸν πολὺν κόσμον τῆς πατρίδος μας καὶ εἶναι δομένη ἀπὸ τὸν συγγραφέα, ποῦ ἔλαβεν μέρος εἰς αὐτὴν, ἀπολέσας τὸν ἀριστερόν του βραχίονα, μετὰ ζωντάνια καὶ γλαφυρότητα.

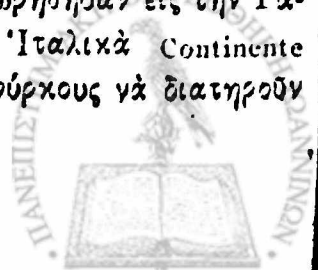
Τὴν ἐξιστόρησιν θὰ ὑπομνηματίσωμεν μετὰ πληροφίας καὶ σημειώσεις, περὶ τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων ταύτης παρμένες ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς καὶ ἀπὸ ἰδικές μου ἔρευνες.

Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς μάχης, ἕπως τὴν κάμνει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, ἅς εἰποῦμεν ὀλίγα πράγματα σχετικὰ μετὰ τὰ προηγηθέντα ταύτης γεγονότα.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1797 τὰ γαλλικὰ στρατεύματα μετὰ Διοικητὴν τὸν στρατηγὸν Gentili κατόπιν ἀδείας τῆς Βενετικῆς Κυβερνήσεως, διατελούσης ὑποχειρίου τοῦ Βοναπάρτου, κατελάμβανον τὴν Κέρκυραν ἀποβιβάσαντες 3225 ἄνδρας καὶ 372 πυροβόλα. Ἀμὰ τῇ ἀποβάσει τοῦ (28—6—97) ὁ στρατηγὸς Gentili ἔγραψε ἐκ τῆς Ἑνετικῆς φρεγάδος «Δόξα» εἰς τὸν Widman Γενικὸν Βενετὸν Προνοητὴν (Proveditore) τῆς Ἐπτανήσου καὶ τῶν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου παραρτημάτων ὅτι «διετάχθη πορὰ τοῦ στρατηγοῦ Βοναπάρτου, συνεπεῖα αἰτήσεως δῆθεν πρὸς τοῦτον τῆς Ἑνετικῆς Κυβερνήσεως, νὰ ἐνισχύσῃ τὰς φρουράς τῶν νήσων καὶ ἀσφάλισι ταύτας ἀπὸ πάσης ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως».

Εἰς τὰς 6 Ἰουλίου 1797 ἀπόσπασμα γαλλικοῦ στρατοῦ ἀπὸ 600 ἄνδρας μετὰ Διοικητὴν τὸν Ταγματάρχην Ἰωσήφ Γκὲς (Gues) ἀπεβιβάζετο εἰς Ἀγία Μαύρα. Ἐκτακτος προνοητὴς Λευκάδος ἦτο ὁ τότε Ἀγγελὸς Βενιέρ, τακτικὸς δὲ ὁ Ἰούστος Ἀντώνιος Τζώρτζης. Εἰς τὴν Λευκάδα ὑπήγματο καὶ ἡ Πρέβεζα τῆς ὁποίας τὴν ἀρχὴν, ἐν ὀνόματι τῆς Βενετικῆς ἐξουσίας, ἦτοκε τότε ὁ Μαρῖνος Βάλλης. Μεγάλην πολιτικὴν ἰσχὺν εἶχεν ἐπίσης εἰς τὴν Πρέβεζα ὁ Ἀλέξανδρος Βαλεντίνι καὶ ὁ καπετάνιος τῆς Καμαρῖας Γιαννάκης Γεωργίτσας συνδεόμενος μετὰ τοῦ πρώτου διὰ κηδεστίας, δηλ. τὴν Ἑλένη Βαλεντίνην, ἀδελφὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχε λάβει σύζυγον ὁ Δημήτριος Ἀλεξάνδρου, υἱὸς τοῦ καπετάν Γιαννάκη.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Πασάροβου (21-7-1718), ποῦ ἐκλείσσε τὸν Ἑνετοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1714-1718 τὰ νησιὰ τοῦ Ἰονίου μετὰ μὲν στενὴ λωρίδα ἐπὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς, ποῦ περιελάμβανε τὰς πόλεις Βουθρωτὸ (Βυζήντρο), Σαγιαῖδα, Πάργα, Πρέβεζα καὶ Βόνιτσα, παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Γαληνοτάτην Δημοκρατίαν τοῦ Ἀδρια. Ἡ λωρίδα αὕτη λέγεται Ἰταλικὰ Continente (στεριά). Διὰ τῆς αὐτῆς συνθήκης ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Τούρκους νὰ διατηροῦν

στόλον εις τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ νὰ πλέουν τὴν ἀκτὴν τοῦ Ἰονίου πελάγους πρὸς Κέρκυραν παρὰ κατόπιν ἀδείας τοῦ Γενικοῦ Βενετοῦ Κερκύρας, ποὺ σπανίως ἐδίεδετο.

Ἡ εἰκογένεια τοῦ Β α λ ε ν τ ί ν η, ἐγκατεστάθη ἐν Πρεβέζῃ ἐπὶ Βενετοκρατίας τὸ 1738 λαβούσα χωράφια καὶ τιμάρια διὰ διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ τῆς θαλάσσης Γεωργ. Γρεμάνη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ κάποιο πιστοποιητικὸ τοῦ νοδάρου τῆς Πρεβέζης Αὐρηλίου Παπαδοπούλου τῆς 11 Μαΐου 1783. Ἡ Βενετία καὶ ἄλλους καπετανέους Ξηρομερίτας, Ἡπειρώτας, Ἰταλοὺς, Δαλματοὺς συμμάχους τῆς εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἔφερε καὶ ἐγκατέστησεν εἰς Πρέβεζαν παρχωρήσασα κλήρους καὶ ὑποχρεώσασα νὰ προδοῦν εἰς τὴν κοπὴν τῶν δασῶν καὶ ἐλαιοφύτευσιν. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Γκενοβέλης, ὁ Πρωκόπης Μαλτέζος, ὁ Γερογιάννης, ὁ Καραβέλλας, ὁ Γκινάκας καὶ ἄλλοι.

Τούτους συχνὰ ἐμισθοδότει ἡ Βενετία ὥστε σχηματίζοντες ἀντάρτικα σώματα Ἑλλήνων νὰ εὐρίσκωνται εἰς διαρκεῖς ἐχθροπραξίας μὲ τοὺς Τούρκους ποὺ ἤθελαν νὰ τοὺς βγάλουν ἀπὸ τὸ Continente Ἡ λωρὶς αὕτη τῆς ξηρᾶς λέγεται καὶ Ex Veneto.

Ἡ δημοσιευομένη εἰς τὴν «Ἡπειρωτικὴν Ἑστίαν» (τεύχη Μαρτίου καὶ Ἀπριλίου 1954) παρὰ τοῦ κ. Κ. Μέρτζιου ἀλληλογραφία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ μὲ τὸν Βενετὸν Προβλεπτὴν Πρεβέζης, φανερώνει τὴν προστασίαν ποὺ παρεῖχεν οὗτος εἰς τὸν καπετὰν Ἀνδρουτσο καὶ ἄλλους καπετανέους Ἑλλήνες ἐναντίον τῶν Τούρκων. Καὶ ἔτσι ἡ Βενετία διησφάλιζε τὴν ἐξουσίαν τῆς, ποὺ ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα ἔφθινε εἰς τὰ μέρη αὐτά, ὥσπου ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Καμποφόρμιο 17-10-1797 ξεδόντιασε τελείως τὸν γηρασμένον Λέοντα τοῦ Ἀγίου Μάρκου καὶ ἡ Γαλλικὴ Δημοκρατία, ἀπέκτα κυριαρχικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῶν ἐπὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς παραρτημάτων αὐτῆς.

Αἱ ιδέαι τῆς ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας, ποὺ εἶχαν γράψει ἐπάνω εἰς τὰ λάβαρα των, οἱ Γαλλικοὶ στρατοί, εἶχαν προηγηθῇ τῆς ἐλεύσεως τούτων εἰς τὴν Ἑπτανήσον, συγχρόνως δὲ ὁ θούριος τοῦ Ρήγα Φεραίου, «Ὡς π ό τ ε π α λ λ η κ ά ρ ι α» ξεσήκωνε ρίγη ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων ραγιάδων τραγουδούμενος ἀπὸ τοὺς Καρμανιόλους καὶ ποπολάρους, ποὺ προσδοκοῦσαν ἀπὸ τοὺς Γάλλους τὴν Ἑθνικὴν ἀποκατάστασιν.

Ὁ μεγαλεπήβολος Βοναπάρτης διέκρινε μὲ δξύνοϊαν τὴν σημασίαν ποὺ εἶχαν αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου διὰ τὸ πέρασμα τῆς Γαλλίας εἰς τὴν ἐγγὺς Ἀνατολήν, διὸ ἔγραφε πρὸς τὸ Διευθυντήριον εἰς τὰ 5)16 Αὐγούστου 1797: «Αἱ νῆσοι Κέρκυρα, Ζάκυνθος. Κεφαλληνία εἶναι δι' ἡμᾶς μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαι παρὰ ὀλόκληρος ἡ Ἰταλία.» Καὶ προσέθεσε: «Τὸ κράτος τῶν Τούρκων ὁσημέραι καταρρέει. Ἡ ἀποκτησις τῶν νήτων τούτων θὰ μᾶς καταστήτῃ ἱκανοὺς νὰ τὸ ὑποστηρίξωμεν ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν ἢ νὰ λάβωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ μερίδιόν μας».

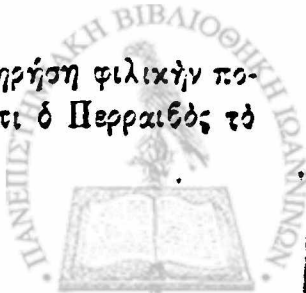
Φυσικοὶ σύμμαχοι τῶν Γάλλων εἰς τὴν Ἡπειρωτικὴν χώραν ἦσαν οἱ πολεμισταὶ τοῦ Σ ο υ λ ί ο υ, διάσημοι διὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων, κατastάντες καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ τὰ φυλλάδια τοῦ Κοραΐ. «Ἡ Βενετία τοὺς Σουλιώτας εἶχε κάμει συμμάχους καὶ παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς τὴν προστασίαν τῆς καὶ

συχνάκις προσελάμβανεν ὡς μισθοφόρους τοὺς γεννασιτέρους ἐκ τῶν πολεμιστῶν αὐτῶν» ὡς ἀναφέρει ἐκθεσις τοῦ Διοικητοῦ τῶν Ἰονίων νήσων Chabot («Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρούμελη», σελ. 284 ὑπὸ Σ π. Πα π π α). Καὶ εἰς ἄλλην ἐκθεσιν τῆς 30/12/1797 ὁ ὑποστράτηγος Rose γράφει εἰς ἐκθεσὶν τοῦ πρὸς τὸν Chabot ἐτι καὶ Σουλιῶται (80.000) μεταξὺ Πάργας καὶ Πρεβέζης, τοὺς ἐποιοὺς οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ ὑποτάξωσιν οἱ Τούρκοι, μοὶ ἐπεμψαν, ὅτε εὐρισκόμενῃ εἰς Πρέβεζαν, προσεῖδαν μεθ' ὑπομνήματος ὑπογεγραμμένου ὑπὸ 11 προύχοντων. Διὰ τοῦ ὑπομνήματός των ἐζήτησαν παρ' ἐμοῦ νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Δημοκρατίας. Κρίνω ἐπάνεγκες νὰ τοὺς προσεταιρισθῶμεν, διότι αὐτοὶ θὰ εἶναι χαλινὸς τὸν ἐπιοῖον θὰ ἀντιτάξωμεν εἰς τὸν Ἀλῆ, ἂν ποτὲ ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐδείκνυνεν ἀξιώσεις ἐπιζημίας διὰ τὰ συμφέροντά μας» (Σελ. 294 τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ὡς ἀνωτέρω.)

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς προσποιήθηκε κατ' ἀρχὰς φιλίαν πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ ἐτι ἦτο καὶ αὐτὸς ὁπαδὸς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐφόρσε εἰς τὸ σαρῆκι τοῦ τῆν Γαλλικὴν τρίχρωμην κονκάρδα, ἀλλ' ὅταν οὗτος ἠττήθη κατὰ θάλασσαν ἀπὸ τὸν Ἀγγλον Ναύαρχον Νέλσονα (Αὐγ. 1797), ἐσταμάτησε ἀπόστημα τὸν ἐφοδιασμόν εἰς τρόφιμα καὶ κρέας τῆς Γαλλικῆς φρουρᾶς Κερκύρας, συνέλαβε τὸν ὑπὸ στράτηγον Ρόζ δι' ἀπάτης, ἀφ' οὗ τὸν ἐκάλεσε διήθεν διὰ συνομιλίας εἰς Φιλιάτες, τέλη Σεπτεμβρίου 1798 καὶ ἐν συνεχείᾳ κατέλαβε ξαφνικὰ τὸ Βυτιζηντρό, ὅπου κόντεψε νὰ ἀίχμαλωτίσῃ τὸν ὑπερασπιστὴν στρατηγὸν Διοικητὴν τῆς Ἑπτανήσου Chabot. Τὸ Πάργα τοῦ 1798 λαβὼν ἄδειαν τοῦ Chabot νὰ πλεύσῃ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἰονίου, ἐμφανίζεται ξαφνικὰ με' ἰσχυρὸ στρατὸ πρὸ τῶν ἀκτῶν τῶν Κεραυρείων ὄρεων καὶ καταστρέφει τὰ δύο Ἑλληνικὰ χωριὰ τὴν Νίβιτσαν καὶ τὸν Ἅγιον Βασίλειον, ποὺ ἤρνοῦντο νὰ δεχθοῦν τὴν κυριαρχίαν του, καὶ τὸν πληθυσμὸν τοὺς σφάζει, ἀίχμαλωτίζει καὶ διασκορπίζει ἄλλου τῆς ἐπικρατείας του. Τότε μόνον οἱ Γάλλοι ἀρχισαν νὰ ἀνοίγουν τὰ μάτια τοὺς διὰ τὴν ὑποκρισίαν τοῦ Σατράπου. Ὅριστικὰ συνήλθον ἀπὸ τὴν πλάνην τοῦ, διὰ τὴν ὑποκρισίαν τούτου, με' τὴν ἀίχμαλωσίαν τοῦ Rose τοῦ «μπουνταλά» ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Χατζῆ Σεχρέτης, ὁ ποιητὴς τῆς Ἀληπασιᾶδος. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1798 κάμνει μιὰ ξαφνικὴ ἐμφάνισις εἰς τὰ ὅρια τῆς Πρεβέζης ὁ Μουχτάρ πασᾶς, υἱὸς τοῦ Ἀλῆ, ἐλπίζων ἐτι θὰ κατελάμβανε ἀμαχητεὶ τὴν πόλιν. Ἡ ἀνευ ἀντιστάσεως διάβασις τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιρροῆς τῶν Σουλιωτῶν, ποὺ ἐφθανε μέχρι Νικοπόλεως, ὡφείλετο εἰς τὸ κλείσιμο εἰρήνης ποὺ ἔκαμ με' τούτους ὁ πονηρὸς Σατράπης. Εἰς τὴν σύναψιν τῆς εἰρήνης δυστυχῶς ἐπαίξε κακὸν ρόλον ἡ φάρα τοῦ Γ. Μπότσαρη καὶ τῶν ἀκολουθούντων αὐτὸν ἄλλων καπεταναίων Σουλιωτῶν. Οἱ πλείστοι καπεταναῖοι Σουλιῶτες εἶχαν ζητήσῃ ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Chabot νὰ συμμαχήσουν μετ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Καὶ πολεμοφόδια μάλιστα τοὺς ἔστειλε ἀπὸ Πάργα καὶ Πρέβεζαν. Πλὴν ὁ πονηρὸς σατράπης κατώρθωσε νὰ διαιρέσῃ τοὺς Σουλιῶτες, νὰ κλείσῃ εἰρήνην με' τούτους, ὥστε ἀπερίσπαστος νὰ διώξῃ τοὺς Γάλλους ἀπὸ τὰς κτήσεις των ἐν Ἠπείρῳ.

Ἐὰν ὁ Γ. Μπότσαρης ἐξαγοράσθηκε με' χρήματα διὰ νὰ τηρήσῃ φιλικὴν πολιτικὴν πρὸς τὸν Βεζύρην, μπορεῖ νὰ τὸ ἀμφισβητήσωμε, μολονότι ὁ Περραιβὸς τὸ

διακηρύττει, ἀλλ' ὅτι ὁμοῦς αὐτὸς ὑπῆρξεν αἰτία νὰ ἀδρανήσουν οἱ Σουλιῶτες τὴν κρίσιμη ὥρα τοῦ κινδύνου τῆς Πρεδέζης δὲν χρειάζεται συζήτησις.

Ἐὰν οἱ Σουλιῶτες ἐπεστράτευαν τοὺς ἰδικούς των καὶ τοὺς Παρασουλιῶτες καὶ ἐπείασαν τὸν δρόμο τῶν Τούρκων, ποὺ περνάει μέσα ἀπὸ τὴν Λάκκα καὶ Λακοπούλα (Λέλοδα—χαράδρα Λούρου) δὲν θὰ ἐφθάναν ποτὲ οἱ Τούρκοι ἔξω ἀπὸ τὴν Νικόπολιν, εἰ γὰλλοι θὰ εἶχαν συμμάχους ἰσχυροὺς καὶ δὲν θὰ ἐνικῶντο ἐκεῖ (¹).

Σχετικὸ μὲ τὰ παραπάνω εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα ἀπὸ «Γράμμα στὸ γιὸ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη» τοῦ Γ. Τερτσέτη (βλ. «Ἀπαντα», σελ. 404, ἔκδοσις Γ. Βαλέτα, Τομ. Γ'). Ὁ Τερτσέτης δίνει συμβουλὲς εἰς τὸν Δημήτρη Μπότσαρη (1814—1877), γιὸ τοῦ ἥρωος Μάρκου ποὺ ἐμπόδαζε εἰς τὴν Στρατιωτικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Μονάχου:

«... Ἐγὼ μάλιστα σοῦ λέγω, ἀντὶς νὰ θυμᾶσαι τὴν δόξα τοῦ γονέου σου, νὰ ἔχης εἰς τὸ νοῦ σου τὸ παλαιὸν ἀνάθεμα καὶ τὴν κατακραυγὴ ποὺ ἐπῆραν οἱ Μποτσαράδες, τὴν ἡμέρα ποὺ ἀρνήθηκαν τὴν πατρίδα, καὶ στὰ περίσια ἄτια καὶ μουλάρια ἐφόρτωσαν τὸ βιό τους, διαβαίνοντας εἰς τὰ Τζουμέρκα, στὸ Βιλαέτι κατὰ τὴν συμφωνίαν μὲ τὸν Βεζύρη, κι' ἀπὸ τὸ Σούλι ἐκατέβηκαν δύο πρωτᾶτα, καὶ μέσα εἰς τὰ σπίτια τοῦ πάππου σου κλαίοντας ἔλεγαν ἐτοῦτα τὰ λόγια: Ποῦ πᾶτε Μποτσαρέοι, γιατί φεύγετε τὴν πατρίδα; Κι' ἐσεῖς, γυναῖκες, δὲν χύνεσθε νὰ βγάλετε τὰ μάτια τῶν αἰδρωῶν σας, ποὺ θὰ καταντήσετε σ' ἐς τούρκικες ἀγκαλιές; Γιωργο Πότσαρη, φρονιμώτερος ἦσουν ἀπ' ὅλα τὰ πρωτᾶτα καὶ τώρα οἱ γαμπροὶ σου καὶ τὰ παιδιὰ σου σοῦ σήκωσαν τὸ νοῦ. Τί εἶναι τοῦτο ποὺ κάνεις; Δὲν ἀποκρίνονταν ὁ γέροντας, γιατί ἡ λύπη τοῦ θόλωνε τὰ φρένα, ἡ λύπη ὅτι ἐμελλε ν' ἀπαρτήσῃ τὴν γῆ ποὺ τὸν γέννησε...»

Αὕτῃ εἶναι ἡ συμφωνία μὲ τὸν Βεζύρη δυνάμει τῆς ὁποίας οἱ Μποτσαρέοι ἀπεχώρουν ἀπὸ τὸ Σούλι, ἀφοῦ πρωτοστάτησαν εἰς τὴν ἐπιζήμιον εἰρήνην, καὶ μετέδωκαν εἰς Βουργαρέλι, ὅπου μετὰ πέντε χρόνια, τὸ 1803, ἐδέχθησαν τὰ θλιβερά λείψανα τῶν συμπατριωτῶν τοὺς κυνηγημένους ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ ἀπιστήσαντος Ἀλῆ πασᾶ.

Συμπληρώνω τὰ προηγηθέντα τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Ἀλῆ κατὰ τῆς Πρεδέζης μὲ τὰ παρακάτω ὀλίγα ἀκόμη.

Κατὰ τὸ διάταγμα τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Βοναπάρτου ἐν Μιλάνῳ εἰς τὰς 7 Νοεμβρίου 1797, καὶ τὸ ὅποion ἐδημοσίευσεν ὁ διοικητὴς τῆς Ἑπτανήσου Chabot εἰς Κέρκυραν, συνιστῶντο τρεῖς νομοὶ εἰς τὰ ἐδάφη τῶν πρώτων Ἑνετικῶν κτήσεων ἐπὶ τοῦ Ἰονίου.

Πρῶτον, Ν ο μ ο ς Κ ε ρ κ ῡ ρ α ς, περιλαμβάνων τὴν νῆσον Κέρκυραν, τοὺς Παξοὺς, τὰς Ἀντιπάξους, τὸ νησί Femo, τὸ Βουθρωτὸν καὶ τὴν Πάργαν.

Δεύτερον, Ν ο μ ο ς Ἰ θ ᾶ κ η ς, περιλαμβάνων τὰς νήσους Λευκάδα, Κεφαλονιά, Ἰθάκην, Πρέβεζαν καὶ Βόνιτσαν.

1. Ἰδὲ Χρὶ Περραιβοῦ, Ἱστορία τοῦ Σουλίου, σελ. 89—49, ἔκδοσις Δημητράκου 1938, Ἀθήναι.

Τρίτον, Νομός Αἰγαίου. Οὗτος περιελάμβανε τὰς νήσους Στροφάδες, τὴν νήσον Τσιρίγο καὶ τὸ Δραγαμέστο δηλ. Ἀστακὸ καὶ Μύτικα.

Ἡ ὀνομασία, νεμὸς Αἰγαίου, ἔδειχνε τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια τοῦ Βοναπάρτου πρὸς επέκτασιν τῆς Γαλλικῆς κυριαρχίας πέραν τοῦ Αἰγαίου. Τὸ διάταγμα καθώριζε καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ὁργανώσεως τῶν ἐδαφῶν, εἰς τὴν ὁποίαν τὴν πλειοψηφίαν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς εἶχαν εἰ γαλλόφιλοι Ποπολάρει, ἐνῶ οἱ παλαιοὶ ἀριστοκράται περιωρίζοντο. Τὰ ἐδάφη ταῦτα στρατολογικῶς θ' ἀπετέλουν μίαν μεραρχίαν μὲ στρατηγὸν μέραρχον καὶ ἀρχηγὸν πυροβολικοῦ καὶ μηχανικοῦ. Εἰδικὸν ἄρθρον τοῦ διατάγματος προέβλεπε τὴν ἀποστολὴν τριᾶκοντα Ἑλληνοπαίδων, ἡλικίας 10—15 ἐτῶν εἰς τὰ Γαλλικὰ Κολλέγια διὰ σπουδᾶς.

(Συνεχίζεται)

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Η ΛΙΓΕΡΗ Κ' Ο ΧΑΡΟΣ

Τρεῖς ἀντρειωμέν' ἐβούλονταν ν' ἄρθουν 'ς τὸν πᾶν κόσμον.

κ' ἡ λιγερὴ τ' ἀγροίκησε, κ' ἡ λιγερὴ τοὺς λέει:

—«Πάρτε μ', ἀντρειωμένοι μου, κ' ἐμέ 'ς τὸν πᾶν κόσμον».

—«Πῶς νὰ σέ 'πάρουμ' λιγερή, πῶς νὰ σέ 'πάρουμ', κόρη,
ποῦ σοῦ βροντοῦν τὰ ροῦχα σου, φυσοῦν καὶ τὰ μαλλιά σου,
χτυπᾷ καὶ τὸ καλὶγι σου, καὶ μᾶς ἀκούει ὁ Χάρος;»

—«Ἐγὼ τὰ ροῦχα βγάνω τα, καὶ τὰ μαλλιά τὰ κόβω
καὶ τὰ καλιγοπάπουτσα 'ς τὴ σκάλα τ' ἀποθένω.

Πάρτε μ', ἀντρειωμένοι μου, κ' ἐμέ 'ς τὸν πᾶν κόσμον,
'ποῦ ἄφηκα μικρὸ παιδί, μικρὸ παιδί 'ς τὴν κούνια,
κλαῖει τὴ νύχτα γιὰ βυζί καὶ τὴν αὐγὴ γιὰ μάννα
καὶ 'ς τὰ γλυκοχαράγματα ποῖός νὰ τὸ λυσοδέσῃ;»

Η ΕΝΘΥΜΗΣΗ ΤΟΥ 1630

Γ. Ο ΓΑΖΗ ΕΒΡΕΝΟΖ *

«Μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Μουράτ τοῦ 1ου, γράφει ὁ Hammer στὴ δεκάτομῃ Ἱστορίᾳ τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας (1), ἀρχί-
σε γιὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς μιὰ καινούργια ἐπο-
χὴ δόξας καὶ δυνάμει, μιὰ σειρὰ ἀπὸ κα-
τακτήσεις στὴν Εὐρώπῃ, ποὺ δὲν διακόπη-
κε παρὰ ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Σουλτάνου στὸ
πεδίο τῆς μάχης τῆς Κόσσοβα (Σκόπια). Σὲ
καιρὸ ποὺ ὁ Μουράτ, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ νι-
κηφόρου στρατοῦ του, διευθυνόταν πρὸς τὰ
βόρεια τοῦ Ἑλλησπόντου, οἱ στρατηγοὶ τοῦ
Χατζή καὶ Ἑβρενόζ, στοὺς ἐποιοὺς, κατὰ
τὴ διάρκειά τῆς ἐναντίον τῆς Ἀγκύρας
ἐκστρατείας του, εἶχεν ἐμπιστευθεῖ τὴ φύλα-
ξή τῶν ἐπαρχιῶν ποὺ εἶχε κατακτήσει στὴν
Εὐρώπῃ, διακρίθηκαν, μὲ περὶ λαμπρά κα-
τορθώματα».

Οἱ τρεῖς πιδ ἰσχυρὲς ἀπὸ τίς οἰκογέ-
νειες, οἱ ὁποῖες κατὰ τοὺς καιροὺς αὐτοὺς
εἶχαν κατακτήσει σὺν κληρονομικὸ τους
δικαίωμα τίς ἀνώτατες κρατικὲς ἐξουσίες, (2)
ἦσαν οἱ τῶν Ἰσεντερελή, Τιμουρτάσι καὶ
Ἑβρενόζ... Σ' αὐτὲς τίς τρεῖς οἰκογένειες,
τὰ ἀξιώματα τοῦ Βεζύρ καὶ τοῦ Μπεϊλέρ-
μπει, μεταβιβαζόταν γιὰ μακρὰ σειρὰ και-
ρῶν ἀπὸ πατέρα σὲ γυιό.

Ὁ Ἑβρενόζ, ἦταν ὁ παλαιὸς συμπολε-
μιστὴς τοῦ Ὀρχάν, (3)... εἶχε πραγματοποιή-
σει τὸ προσκύνημά του στὴ Μέκκα (ἀπὸ
τὸ ἐποιο καὶ τὸ προσωνύμιό του «Χατζή»)
καὶ προσχώρησε στὸ Ὀσμανικὸ στρατόπε-
δο, γιὰ νὰ προσφέρει καὶ στὸ γυιὸ τοῦ πα-
λικοῦ του κυρίου (τοῦ Μουράτ τοῦ Α') τὴ
βοήθεια τῆς πολυχρονιάς του πείρας.

Ὁ Γαζή Χατζή—Ἑβρενόζ, στὴν ἱστο-
ρίᾳ τῶν Τούρκων καθὼς καὶ τῶν Χριστιαν.

* Συνεχίζεται ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

νῶν τῆς περιοχῆς τῆς Μακεδονίας ὅπου
κυριώτερα ἔδρασε καὶ στὴν ὁποία ἔζησε,
πέθανε καὶ τάφηκε, εἶχε πάρει τὸ χαρα-
κτῆρα μυθολογικοῦ προσώπου καὶ ἥρωα·
καὶ οἱ γύρω ἀπ' αὐτὸν παραδόσεις καὶ θρύ-
λοι εἶναι ἀκόμα ζωντανοὶ καὶ ἀφθονότατοι.

Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ
διασώζει ὁ Γάλλος διπλωμάτης Felix Beau-
jour (4)

Ὁ Ἑβρενόζ, ἐπειδὴ σὲ μιὰ καὶ μόνη
ἐκστρατεία εἶχε κατακτήσει ὅλη τὴ Μακε-
δονία τὴν πατρίδα τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου,
καὶ ὁ Μουράτ ἀπέδιδε σημασία στὴν κατά-
κτηση αὐτῇ, θέλησε νὰ ἀνταμείψῃ γενναι-
δῶρα τὸ νικητὴ στρατηγὸ του. Προσφέρ-
θηκε λοιπὸν νὰ τοῦ χαρίσῃ, ὅση ἔκταση
γῆς θὰ μπορούσε νὰ διατρέξῃ ἕφιππος ἀπὸ
ἓνα πρωτὶ ἰσα μὲ τῆλλον. Ὁ Ἑβρενόζ, βρι-
σκόταν τότε στὰ Γιαννιτσά καὶ φεύγοντας
ἀπὸ κεῖ, κατευθύνθηκε πρὸς τὰ νότια· γυ-
ρίζοντας ἔπειτα πρὸς τὰ βορεινὰ καὶ διαγρά-
φοντας κύκλο, σταμάτησε στὰ Καλιακά,
κωμόπολιν στὴν ἀριστερὰ ἔχθη τοῦ Ἀξιοῦ,
σὲ ἀπόσταση τεσσάρων λευγῶν ἀπὸ τὴ Θεσ-
σαλονίκη. Ἐκεῖ ἔμπηξε τὸ τι(ο)πούζι του
(ἓνα εἶδος ρόπαλο, ποὺ κρατοῦσαν ἐπάνω
τοὺς οἱ Τούρκοι σὰ σημεῖο διάκρισης· ἀπὸ
τὴ μιὰ μεριὰ εἶχαν τὸ σπαθί, κι' ἀπὸ τὴ ἄλ-
λῃ αὐτὸ τὸ ρόπαλο), γιὰ νὰ καθορίσῃ μὲ
τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ ὅρια τῶν καινούργιων
του κτήσεων. Κατὰ τὴ διαδρομὴ του αὐτῇ,
εἶχε διατρέξει 96 χωριά· καὶ ἡ παράδοση
ἀναφέρει ὅτι θὰ προχωροῦσε περισσότερο·
καὶ ἔτσι, ἀκόμα κι' ἡ Θεσσαλονίκη θὰ γι-
νόταν κτῆμα του, ἂν δὲν ξεγελιόταν ἀπὸ
λάλημα πετεινοῦ ποὺ παράκαιρα ἀνάγγει-
λε τὴν αὐγή. Ἔτσι, ἡ χώρα πρὸς νότον καὶ

δυσμικά τῶν Γενιτοῶν, περιῆλθε στήν κληρονομική κυριότητα τοῦ Ἑβρενοῦ καί τῆς οἰκογενείας του.⁽⁵⁾

Κατά ἄλλη παράδοσι πού διασώζει ὁ Hammer, ὁ Σουλτάνος, ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ ἀφορμὴ, ἀφ' οὗ δεξιώθηκε φιλόφρονα, τὸν πιστὸ καὶ γενναῖο στρατηγὸ του, διέταξε ἀμέσως νὰ τοῦ δώσουν ὅποιανδήποτε κι' ἂν ᾔθελε ζητήσῃ γενναία καὶ πλουσιώτατη ἀμοιβή, τοῦ ἀπένειμε δὲ ταυτόχρονα καὶ τὸν τίτλο τοῦ «Γαζή» (νικητὴ, τροπαιούχου). Ἀλλὰ ὁ στρατηγός, ἀντὶς γιὰ κάθε ἄλλη ἀμοιβή, παρεκάλει τὸ Σουλτάνο, νὰ τοῦ δωρήσῃ ἓνα κομμάτι γῆς, ἴσαμε τὸ δέρμα ἀπὸ ἓνα βουβάλι, γιὰ νὰ κτίσῃ ἀπάνω σ' αὐτὸ πόλη, τὴν ὁποία ἀπὸ τώρα κατὰθετε στὰ πόδια τῆς Βασιλομήτορας. Ὁ Σουλτάνος θαύμαζε καὶ ταυτόχρονα γέλασε γιὰ τὴν παράδοξή αὐτὴ αἴτησή τοῦ στρατηγοῦ του, καὶ μαζὴ μὲ τίς ἄλλες ἀμοιβές πού τοῦ χάρισε, ἔδωκε καὶ Χάτι Σιερίφ (Αὐτοκρατορικὸ διάταγμα), μὲ τὸ ὁποῖο διέταξε νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐπιθυμία πού αὐτὸς ἐξέφρασε. Ὁ Ἑβρενοῦ, παίροντας τὸ Χάτι, ἔσφαξε τὸ μεγαλειότερο βουβάλι πού βρῆκε, ἔκοψε τὸ δέρμα τοῦ σὲ λεπτότατο ἱμάντα, καὶ μ' αὐτὸν ἔπειτα τριγύρισε τὸ χωρὸ τὸν ἀπαιτούμενο γιὰ τὴ μέλλουσα πόλη, ἣ ὅπως ἄλλοι λένε, ἔχωσε σὲ τέσσαρα σημεῖα πᾶσαλους ἀπὸ ξύλο πλατάνου, καὶ περιβάλλοντάς τους μὲ τὸν ἱμάντα, καθώρισε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ ὅρια τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς τῆς. Οἱ τέσσερες αὐτοὶ πλάτανοι, ἀπάνου στοὺς ὁποίους προσδέθηκε τὸ δερμάτινο ἐκεῖνο σχοινί, φύτρωσαν καὶ ἀναπτύχθηκαν σὲ πελώρια δέντρα, πού σώζονται, ἀκόμα καὶ σήμερα στὰ τέσσαρα σημεῖα τῆς πόλεως καὶ ὀνομάζονται, τὸ μὲν βορεινὸ, πλάτανι τοῦ Μπαρλαούτα καὶ τώρα Μώκιου, τὸ δυσμικὸ, κοντὰ στὴν Ἀγία Παρασκευή, Στραβὸς πλάτανος, τὸ πρὸς τὰ Ἀνατολικά, Κούφις πλάτανος, καὶ τὸ πρὸς τὰ μεσημβρινά, Πλατάνι τῆς Πολιάνας (τώρα πλάτανος Στανίση). Ἀπὸ αὐτὰ δέ, μονάχα ἓνα, ὁ Κούφις, χάθηκε ἔδω καὶ λίγα χρόνια.

Ὁ Ἑβρενοῦ, παρατηρεῖ συνεχίζοντας⁽⁶⁾ ὁ Beaujon, στίς παραδόσεις τῶν Τούρκων Μακεδόνων, διαδραματίζει πρόσωπο παρόμοιο πρὸς τὸ τοῦ Σκεντέρμπεϊ στίς παρ-

μοιες Ἀλβανικῆς. Μὲ μονάχα τοὺς ὅπασπιστές του, προκάλεσε σύνταγμα ἀπὸ 3.000 ἀντίπαλους, κέρδισε αὐτοπρόσωπα δέκα μάχες, δυὸ χιλιάδες πέρασε στὴ κόψη τοῦ σπαθιοῦ του· εἶχε ἡράκλειο δύναμη καὶ μὲ τὴ γροθιά του μπόρουσε νὰ σκοτώσῃ ἐὶς, καὶ κατόπι νὰ τὸ μεταφέρῃ στὴν πλάτη του⁽⁷⁾.

Ἡ κυρία Ἀγγελικὴ Μεταλληνού⁽⁸⁾, μοῦ μεταδίνει ἐπίσης καὶ μιὰ ἄλλη παράδοση, τὴν ὁποία θυμᾶται ἀπὸ γραπτὸ, ἡ μετάδοσις προφορικῇ, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγινε τότε στὴν περιοχὴ ἐκεῖνη τόσο μεγάλη μάχη, πού κοκκίνησαν τὰ νερά τῆς λίμνης τῶν Γιαννιτῶν. Τὸ βράδυ, στὰ ματωμένα τῆς νερά, καθρεφτίστηκε τὸ νιογέννητο φεγγάρι μὲ τ' ἀστέραι, κι' ἀπὸ τότε καθιερώθηκε ἡ ἡμισέληνος σὰν ἑμβλημα τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους⁽⁹⁾.

Μεταφέρω τώρα πρὸς κάτω, ἐλόκληρη καὶ αὐτοῦσια τὴ γιὰ τὸν Ἑβρενοῦ ἐπιτόπια τῶν Χριστιανῶν τῶν Γιαννιτῶν παράδοσι, τὴν περιουλλογὴ (1952) τῆς ὁποίας χρεωστῶ στὸν κ. Ἀλέκο Κουσκολέκα, τ. Διευθυντὴ Α.Τ.Ε Θεσσαλονίκης.

«Ἱστορία ἐκ παραδόσεως ἀπὸ πάππου πρὸς πάππον περὶ τοῦ Ἑλλήνος ἐξομώτου Ἑβρενοῦ Γαζή Μπαμπᾶ τοῦ δράσαντος κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα μ.Χ. τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πόλεως Γιαννιτῶν».

«Ὅς ἂν ὁ Ἑλλήν ἐξομώτης ἀξιωματικὸς τεθεῖς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Τούρκικοῦ Στρατοῦ, ἀφ' οὗ ὑπέταξε τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης, ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν καὶ ὑπέταξεν ἐξ ὀλοκλήρου· λέγεται μάλιστα, ὅτι ἐπροχώρησε καὶ πέραν τῆς Μακεδονίας καὶ ἔφθασε μέχρι Πελοποννήσου, καὶ ὅτι ἐταπεινώσε καὶ τὸν Παλαιολόγον, ἀλλὰ τοῦτο δὲν γνωρίζω, ἂν εἶναι ἀληθές καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Παπαρηγοπούλου εἴμπορεῖ νὰ τὸ μάθῃ κανεὶς.

Εἰς τὸν Ἑβρενοῦ μετὰ τὰς εἰς Μακεδονίαν νικηφόρους ἐπιχειρήσεις εἰς ἀνταμοιβὴν τῇ παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ τότε Σουλτάνου εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ ὀλοκλήρου ἡ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Λουδίου καὶ Ἀχίου (Βαρδάρη) εὐφραυνάτη πεδιάς καὶ

μέχρι σχεδόν του 'Αλιάκμονος, περιλαμβάνουσα άνω των έξήκοντα (60) Χριστιανικών χωρίων.

Ο 'Εβρενός δ' έπονομασθείς υπό των Τούρκων Γαζή Μπαμπάς ήτοι νικητής 'Αγιος, άντι να έγκατασταθής εις τας πρός Δυσμάς της πεδιάδος Μακεδονικάς πόλεις Βέρροιν, Νάουσαν και 'Εδεσσαν έπροτίμησε να άνεγειρή εις τὸ μέσον σχεδόν της πεδιάδος και παρά την 'Εγνατίαν οδόν μίαν νέαν πόλιν καθαρῶς Τουρκικήν, τήν οποίαν και ώνόμασεν Γενιτζέ—Βαρδάρ, δηλαδή Νεάπολιν—Βαρδαρίου ('Αξιοῦ), εις τήν οποίαν έγκατεστάθη, όχι μόνον αὐτός μετὰ της οικογενείας του αλλά και άλλαι, πλέον των 400 οικογένειαι καθαρῶς Τουρκικάι, αἱ πλειστοι των οποίων ήσαν οικογένειαι των υπό τήν ήγεσίαν του συμπολεμησάντων Τούρκων άνωτέρων αξιωματικών, εις τούς όποιους μαζή με τὸν τίτλον τοῦ Μπέη τούς παρεχώρησεν ὡς 'διοκτησίαν των άνα εν εκ των εις τήν πεδιάδα Χριστιανικών χωρίων, τὰ όποια ώνόμασθησαν τσιφλίκια των μπέηδων και των απογόνων των· εις έκαστον των τσιφλικίων τούτων, ὁ 'διοκτήτης - Μπέης έκτιζεν ένα οἶκημα, κονάκι λεγόμενον και εις τὸ όποιον έγκαθίστατο εις αντιπρόσωπος τοῦ Μπέη επιστάτης (σούμπασης τουρκιστί) ὁ όποιος, όχι μόνον επέβλεπεν εις τήν υπό των χωρικών καλλιέργειαν των άγρών τοῦ τσιφλικίου αλλά και εισέπραττεν διά μέν λογαριασμόν τοῦ 'Εβρενός, τὸ 1)10 της δλης παραγωγής, διά δέ λογαρισμόν τοῦ 'διοκτῆτου Μπέη τὸ ήμισυ της ύπολείπου, και τὸ όποιον ήσαν ύποχρεωμένοι οἱ χωρικοὶ να τὸ μεταφέρουν μέχρι της εν Γιαννιτοῖς οἰκίας τοῦ Μπέη. Τὸ μόνο τὸ όποιον έμενε άφορολόγητον, ήτο ή κτηνοτροφία, ἀπὸ τήν οποίαν μόνον ὀλίγα άρνιά και κριάρια προσέφερον, ὡς. δῶρον οἱ χωρικοὶ εις τούς Μπέηδες κατὰ τὰς Τουρκικάς έορτάς τοῦ Μπαϊραμίου.

Οἱ ὡς άνω αντιπρόσωποι των Μπέηδων επιστάται—συμπάσηδες, ήσαν οἱ χειρότεροι: τύραννοι των χριστιανῶν κατοίκων των τσιφλικίων, άφοῦ άνευ της έγκρίσεως των δέν ήδύναντο οἱ χωρικοὶ οὔτε συνοικέσια να συνάπτουν μεταξὺ των τέκνων των.

Πρὸς τελείαν δὲ ύποδούλωσιν και κατατράγγισιν των χριστιανῶν της πεδιάδος

Γιαννιτσῶν, ὁ 'Εβρενός άνήγειρε πλὴν της πόλεως Γιαννιτσῶν και εξ (6) καθαρῶς Τουρκικά χωρία, εις τὰ όποια έγκατέστητεν τὰς οικογενείας των πλέον φανατικῶν Χριστιανομάχων συμπολεμησάντων μετ' αὐτοῦ Τούρκων. Τὰ χωρία δὲ ταῦτα ήσαν 1) τὸ 'Ασικλάρι 2) τὸ Κισιλάρι (σημερινὸν προσφυγικὸν Μανιδαράι) 3) τὸ 'Ασάρ Μπέη (σημερινὸν Δροσερόν) 4) τὸ Νιδίρ (σημερινὸν Πλαγιάρι) 5) τὸ Γιαγιά-Κιοῦ (σημερινὸν Καλή) και 6) τήν Καράμτζα (σημερινὸν Καλλιόπολι), των οποίων οἱ Τούρκοι κάτοικοι ήσαν φοβεροὶ χριστιανομάχοι, μὴ έπιτρέποντες εις τοῦς χριστιανούς, τούς όποιους απέκάλουν Γκιζούρηδες δηλαδή, άπίστους, επί ποινῇ έξοντώσεως των να χρησιμοποιηθοῦν καμπάνες, δταν καλοῦν τούς χριστιανούς κατὰ τὰς Κυριακάς και έορτάς, αλλά μόνον ξύλινα σήμαντρα, πρὸς εκκλησιασμόν.

Οἱ Τούρκοι της πόλεως και των χωρίων, έλάτρευαν τὸν Γαζή 'Εβρενός Μπαμπά ὡς 'Άγιον και προστάτην της πόλεως και επέστευον διτι οὗτος οὐδέποτε θά έπιτρέπη εις έχθρούς να πατήσουν τήν πόλιν των Γιαννιτσῶν. Πέριξ τοῦ τάφου του άνήγειραν Μαυσωλεῖον, εις τὸ όποιον συμπεριέλαβον και τούς τάφους τοῦ υἱοῦ του και τοῦ διδασκάλου τοῦ υἱοῦ του. Όταν οἱ Τούρκοι διήρχοντο πρὸ τοῦ Μαυσωλείου ήταν ύποχρεωμένοι να ύποκλιθοῦν με άνατεταμένας τὰς χεῖρας ψιθυρίζοντες ὀλίγας λέξεις, ὡς φαίνεται παράκλησιν πρὸς τὸν Γαζή Μπαμπά. Τὸ ὡς άνω Μαυσωλεῖον, ὡς άνταλλάξιμος περιουσία, έπωλήθη υπό της 'Εθνικής Τραπεζης της 'Ελλάδος και σήμεραν έχει έγκατασταθῇ εντὸς αὐτοῦ, εκκοκιστήριον δάμδακος. Λέγεται διτι, εκτὸς των στρατηγικῶν λόγων και ένας επί πλέον λόγος ποῦ εξέλεξε τὸ Τουρκικὸν 'Επιτελεῖον τήν πόλιν των Γιαννιτσῶν και έξωσε τήν μάχην κατὰ τοῦ 'Ελληνικοῦ Στρατοῦ, τὸ 1912, ήτο και ὁ φανατισμός τοῦ Στρατοῦ ποῦ προήρχετο ἀπὸ τήν πίστιν διτι ὁ 'Εβρενός δέν πρόκειται να έπιτρέψη να πατήσουν τήν πόλιν του έχθρικά στρατεύματα.

'Απ' εὐθείας απόγονος τοῦ 'Εβρενός ήτο ὁ 'Εμίν—Μπέης, ὅστις έφυγεν ἀπὸ τὰ Γιαννισά μετὰ τήν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν και κατὰ τήν άνταλλαγήν των πληθυσμῶν,

«Ὁ ὡς ἄνω Ἴμλιν Μπέης, ὑπῆρξεν πάντοτε θερμὸς φιλέλληνας, εἰς τὴν ὥραιαν δὲ αἰκίαν τοῦ ἐν Γιαννιτοῖς, στεγάζεται σήμερον τὸ Κρατικὸν Νοσοκομεῖον τῆς πόλεως.»

Ἀπὸ τὸν Hammer ἐπίσης, ⁽¹⁰⁾ παραθέτουμε καὶ τὰ πρὸ κάτω, ἐνισχυτικὰ τῶν παραδόσεων ποὺ προναφέραμε:

«Κατὰ τὲς ἐποχὰς αὐτὰς, ὁ Ἑβρενόζ, κατέκτησε στὰ νότια ἐκείνων τῶν τόπων τὴν Κουμουλτζίνα καὶ τὸ Βαρδάρ. Ἡ ἐνθύμηση τοῦ Ἑβρενόζ στὶς δύο αὐτὰς πόλεις, διατηρήθηκε, ὅχι μονάχα γιὰ τὴν εἰχεν αὐτὸς κατακτήσῃ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν εἰχε σ' αὐτὰς ἰδρύσει, καὶ πλουσιώτατα προικοδοτήσῃ, πολλὰ τζαμιά καὶ Καραβάνσεραϊ⁽¹¹⁾ Τὸ παράδειγμα τοῦ δὲ, ἀκολούθησε καὶ ὁ Σαλασιαχίν.

Τῆς Ἱστορίας τοῦ Hammer, ὑπάρχει καὶ Ἑλληνικὴ μετάφραση⁽¹²⁾, ἀπὸ τὴν ὁποία μεταφέρουμε πρὸ κάτω σχετικὰ ἀποσπάσματα».

Ὅταν ὁ Μουράτ ὁ Α'. ἀπεφάτισε νὰ παντρέψῃ τὸ γιὸ τοῦ (τὸ Βαγιαζίτ, τὸν ἀργότερον Γιλντιρίμ) μὲ τὴ θυγατέρα τοῦ Ἰακῶβ (Γιακούπ σίγουρα) κυρίαρχου τοῦ Κερμιά⁽¹³⁾... «οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν ἐν Προύτῃ πανηγυρικῶς διότι παρέστησαν οἱ πρέσβεις τῶν ἡγεμόνων τοῦ Ἀϊδίν, τοῦ Μεντεσέ, τῆς Κασταμονής, τῆς Καραμανίας, καὶ οἱ Σουλτάνοι τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου, κομίζοντες πολὺτιμα δῶρα: ἵππους Ἀραβικοὺς, ὑφάσματα, δούλους καὶ δούλᾶς Ἑλληνίδας. (σελὶς 217). Ὁ Ἑβρενόζ Βέγης μόνον, Ἑλληνα ἐξεμότης⁽¹⁴⁾ προσήνεγκεν ἐκ τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἑκατὸν ἐκ τῶν καλλίστων νέων καὶ παρθένων ὡς δούλων.

Ἐ τούτων δέ, οἱ μὲν δέκα ποῶτοι, ἐκόμεζον ἕκαστος χρυτὰ πινάκια πλήρη χρυσῶν νομισμάτων, οἱ δὲ ἀκόλουθοι δέκα ἀργυρὰ τριβλία ἕκαστος, μετὰ ἀργυρῶν νομισμάτων. Πάντα τὰ δῶρα ταῦτα καλούμενα Τουρκιστὶ σατσιοῦ, ἐξετέθησαν εἰς θέαν τοῦ Μουράτ, ὃς οὐδὲν ἐκυτῶ τηρήσας, ἔδωκε τοὺς μὲν ἀραβικοὺς ἵππους καὶ τὰ Αἰγυπτιακὰ ὑφάσματα τῷ Ἑβρενῷ, τοὺς δὲ Ἑλ-

ληνας δούλους καὶ δούλᾶς, τοῖς Αἰγυπτίοις πρεσβευταῖς..»

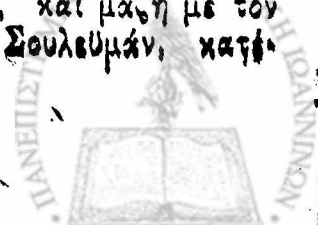
Χαρακτηριστικὸ ἐπίσης τῆς ἰδιόζουσας εὐφυΐας καὶ τῆς διπλωματικότητος τοῦ Ἑβρενόζ, εἶναι καὶ αὐτὸ ποὺ ἀφηγεῖται ὁ Χάμμερ ⁽¹⁵⁾ γιὰ περίοδο τῆς δευτέρας δεκαετηρίδας τοῦ 15ου αἰῶνα, σὲ καιρὸ ποῦ, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βαγιαζίτ τοῦ Α', συνεχίζονταν οἱ ἀνταγωνισμοὶ καὶ ἡ διαμάχη μεταξὺ τῶν ἀντιμαχόμενων καὶ ἀλληλοπολεμούμενων παιδιῶν του:

«Ὅτε ὁ Μουτᾶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτεῦμάν ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ εἰς Ἀνδριανούπολιν τοὺς βέγηδας, ὁ Ἑβρενόζ, οὐ παρέστη, προφασιζόμενος τὸ γῆρας καὶ τὴν τυφλότητα, τὸ μὲν ἀληθῶς, τὸ δὲ καθ' ὑπόκρισιν. Φοβούμενος ὁ Μουτᾶς τὴν παιουργίαν τοῦ γέροντος, καὶ γινώσκων τὴν λιχνείαν αὐτοῦ, ἡγάγασεν αὐτὸν ἐλθεῖν ἀπὸ τοῦ Γενιτζέ Βαρδάρ, ἔπου κατῶκει, εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ καλέσας αὐτὸν εἰς δεῖπνον, παρέθηκεν αὐτῷ τὰ ἀγαπητὰ αὐτῷ λιχνεύματα, ἦτοι λοπάδα βατράχων,⁽¹⁶⁾ ἐλπίζων ὅτι ἐκτείνει τὴν χεῖρα πρὸς αὐτὸν καὶ αὐτῷ διαψεύσει τὴν τυφλότητα· ἀλλὰ τοῦ γέροντος ἡ ὑποκρισία ἐνίκησε τὴν λιχνείαν αὐτοῦ, ὃς οὐδεὶς ἤψατο, ἕως οὗ αὐτὸς ὁ Μουτᾶς ἐκέλευσεν αὐτὸν ἵνα λάβῃ. Ὁ δὲ Σουλτάνος, πεισθεὶς ὅτι ἦν ἀληθῶς τυφλός, ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ θυρωροῦ».

Εἶναι τώρα καιρὸς νὰ περάσουμε καὶ σὲ ἱστορικότερης μορφῆς κείμενα:

Ἀπὸ τὸ ἄρθρο Evrenos τῆς Islam Ansiklopedisi Istanbul 1947, 33 cuz σελ. 414 καὶ ἐπ.⁽¹⁷⁾ μεταφέρουμε πρὸ κάτω τὰ ἑξῆς:

Ὁ Ἑβρενόζ, εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς γιουὺς τοῦ γνωστοῦ ὡς Πράνκο ἢ Φράνκι (Πράνκι) Ἰσά μπεϋ, ὁ ὁποῖος πέθανε σὲ ἡλικίαν 100 χρονῶν καὶ θάφτηκε στὴ Βράνια. Ὁ Ἑβρενόζ, ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς Ἑμίριδες⁽¹⁸⁾ τῆς Ἀσιατικῆς Δυναστείας τῶν Καρασση—Ὀγλοῦ. Ὅταν οἱ Καρασση νικῆθηκαν ἀπὸ τὸν Ὀσμάν τὸν Α', ὁ Ἑβρενόζ προσχώρησε στὸν τελευταῖο αὐτόν, καὶ μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ὀσμάν, τὸ Σουλτεῦμάν, κατέ-

κτησαν τὴ Ρούμελη. (10) Ὁ Ἑβρενός εἰξε-
ρε Ἑλληνικά, καὶ στὰ 1359, ἀναφέρεται
ὅτι ἐβοήθησε τὸν Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζάν-
τιου Κατακουζηνό. Ὅταν ὁ Μουράτ ὁ Α',
ἦταν ἀπασχολημένος μετὰ τὴν Ἀνατολή, ἀφῆ-
κε στὴ Ρούμελη ἀντιπρόσωπούς του τὸν Ἑ-
βρενός μαζὶ μετὰ τὸν Χατζή—Ἰλ μπεύ. Στὰ
1361, ὁ Μουράτ ὁ Α', περνᾷ στὴ Ρούμε-
λη μαζὶ μετὰ τὸν Ἑβρενός, καὶ καταλαμβάν-
ουν τὸ Κεστάν καὶ τὴν Ἰπσάλα. Στὰ 1371
ὁ Ἑβρενός, προχωρεῖ στὴ Μακεδονία, καὶ
καταλαμβάνει τὰ Φιρετζίκ, Ἰσκετζέ, Κα-
βάλα, Δράμα, Καραφέρια καὶ Ζίχνα, Στὰ
1382 ἢ 1385, καταλαμβάνει γιὰ δεύτερη
φορὰ τὴ Σέρρες, καὶ μεταφέρει γιὰ ἐγκατά-
σταση σὲ διάφορα μέρη τῆς Βαλκανικῆς
ἀποίκους ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Στὰ 1385, προ-
χωρεῖ στὴ Μεγάλη Μακεδονία, καὶ κατα-
λαμβάνει, μαζὶ μετὰ τὸ Βεζύρ Τσιανταρλή
Χαλήλ Χαϊρεντίν Πασιά, τὸ Γενιτσὲ Βαρ-
νάρ, καὶ γιὰ δεύτερη φορὰ τὸ Μοναστηρί.
Στὸν ἴδιο καιρὸ καθὼς δρισκόταν στὴν πε-
ριοχὴ τῆς Ὀχρίδας, ἢ Μπάλσια, τὴν ὁποία
πολεμοῦσε ὁ Ἀλβανὸς φύλαρχος Κάρλ Τό-
πια, (20) ζήτησε τὴν προστασία τοῦ Ἑβρενός,
τὴν ὁποία αὐτὸς καὶ τῆς παρεχώρησε, νι-
κῶντας τὸν Τόπια καὶ καταλαμβάνοντάς τη.
Στὰ 1385 ἐπίσης ὁ Ἑβρενός πῆγε στὸ Χα-
τζηλίχ (Μέκκα), καὶ στὰ Σκόπια προτιμήθη-

κε τὸ δικό του στρατηγικὸ σχέδιο, ποὺ εἶ-
χε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ νίκη.

Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Μουράτ, ὁ γιὸς
τοῦ Βαγιαζίτ, στράφηκε πρὸς τὴν Ἀνατο-
λή, ἀφήνοντας τὸν Ἑβρενός στὴ Ρούμελη.
Τότε αὐτὸς κατέλαβε τὰ Βοδενά καὶ τοὺς
Κίτρος. Στὰ 1390, ὁ Ἑβρενός κάνει ἐπί-
θεση στὴν Ἀρβανιτιά, (21) τὴν ὁποία συνεχί-
ζει ἐπὶ 5 ἕως 6 χρόνια.

Ὁ Ἑβρενός, ὑπέργηρος, (σὲ ἡλικία πε-
ρισσότερο ἀπὸ 100 χρονῶν, πεθαίνει καὶ θά-
βεται στὸ Γενιτσὲ Βαρντάρ, ὅπου εἶχεν ἰδρύ-
σει Τζαμί, Μεντρ:σέδες, Ἰμαρέτ, Μιτζίτ,
καὶ ἄλλα ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα (θακούφ),
τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὅποια ἦσαν στὸ
ὄνομα (22) του.

Ὁ Ἑβρενός, ἦταν ὁ πρῶτος πλούσιος
στὴν Τούρκικη Ἐπικράτεια.

Ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ γιούους του, ὁ Ἀλῆς,
ἔπαιξε τὸ μεγαλύτερο ρόλο στὴν κατάκτη-
ση τῆς Σαλονίκης στὰ 1430, καὶ στὰ 1433
μάχεται στὸ Ἀρναουτλούκ (23) (Ἀλβανία)
ὅπου καὶ ἀπέτυχεν· στὰ 1434 (24) ὁμοῦ, ξα-
ναγύρισε ἐκεῖ νικητής. Στὰ 1436, ἡ Ἀρ-
βανιτιά ἐπαναστατεῖ καὶ πάλι.

Στὰ 1478, ἀναφέρεται καὶ γιὸς τοῦ
Ἀλῆ, Σιμισιεντίν (25) Ἀχμέτ, ὁ ὅποιος μά-
χεται στὸ Ἀρναουτλούκ.

(Συνεχίζεται)

Ὑποσημειώσεις:

1. Ἐχομε ὑπ' ὄψει τὸ κείμενο τῆς Γαλλικῆς
τῆς μετάφρασης: (Histoire de l' Empire Otto-
man, depuis son origine jusqu' à nos jours par
J. de Hammer traduite de l' Allemand par J. J.
Hellert. Paris 1835, τομ. 1 σελ. 219
2. Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου. τομ. 2, σελ. 358
3. Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου. τομ. 1, σελ. 273
4. Στὸ ἔργο του Tableaux de Commerce
Grec au 13me siècle.
5. Δὲς καὶ Δ. Σαλαμάγκα, «Γαζή Ἑβρενός»
στὸ περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρ. Ἑστία»
1953, σελ. 163 καὶ ἐπ.
6. Ὅπου πρὸ πάνου.
7. Τὰ πρὸ πάνου κείμενα τοῦ Hammer καὶ
τοῦ Beaujour, τὰ χρεωστῶ στὴν πρόθυμη ἐξυπη-
ρίτηση τοῦ κ. Α. Βαρθολομαίου καὶ τῆς φιλικῆς με-
σολάβησής τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας.
8. Ἱστοριοδίφης τῆς Θεσσαλονίκης.
9. Ἐπιστολὴ Χρυσάνθης Ζιτσαίας ἀπὸ 27-6-
1952.
10. Ὅπου πρὸ πάνου. Τομ. 1 σελ. 222
11. Πιθανολογεῖται ὅτι καὶ ἀπὸ μιὰ ἀκόμα
πηγῇ ἢ ἐκδοχῇ, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος—κι' ὅχι οἱ ἀπὸ-

γονοὶ του—ἔδρυνε στὰ Γιάννινα τὸν Τεκὲ ποὺ εἶ-
ναι γνωστὸς μετὰ τὸ ὄνομα του, καὶ τὸ Τζιαμί ποὺ
τιμῶταν στὸ ὄνομα τοῦ Βαγιαζίτ τοῦ Ἰλντιρίμ,
στρατηγὸς τοῦ ὁποίου εἶχε διατελέσει ὁ Ἑβρενός.

12. Ὑπὸ Κων(ν)τίνου Κρομμύδα, τύποις Χ. Φι-
λαδελφάως, Ἀθήνησι 1870. Τὰ πρὸ πάνου κατα-
χωρούμενα ἀποσπάσματα, τὰ χρεωστῶ σὲ πρόθυ-
μη ἀντιγραφὴ τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας ἀπὸ τῆς με-
τάφρασης αὐτῆς, ποὺ βρίσκεται στὴ Δημοτικὴ βιβλιο-
θήκη Θεσσαλονίκης.

13. Ὅπου στὴν ὑπόσ. 11. Τομ. πρῶτος, σελ. 216

14. Ὅπως θὰ ἰδοῦμε ἀργότερα. ὁ πατέρας τοῦ
Γαζή—Ἑβρενός, ἦταν γνωστὸς μετὰ τὸ προσωνύ-
μιον Πράνκο ἢ Φράνκι. Ἀκόμα δὲ καὶ στοὺς και-
ροὺς μου, «Φράγκος» οἱ Τούρκοι προσωνόμαζαν
τοὺς Χριστιανοὺς καὶ εἰδικώτερα τοὺς Εὐρωπαίους
Καθολικοὺς.

15. Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 422.

16. Πολὺ περίεργη γιὰ ἓνα μουσουλμάνο, ἡ
«λιχνεῖα» αὐτῇ γιὰ τὰ ἀμφίβια τοῦ γλυκοῦ νεροῦ.
Στὴν Ἡπειρο τοῦλάχιστο, καὶ ἡ σκέψη ἀκρίμα-
τοῦ ἐδάματος αὐτοῦ ἦταν ἀγῆτης, καὶ ἱκανὴ νὰ
προκαλέσῃ ἄμετ' ἀνάμεσα εἰς, τοὺς ἀντίστοιχους,
ἀλλὰ ἐκδηλώσεις περιφρόνησης καὶ σχεδὸν πατρῶ-

παράδοτου μίσους κατά των «Φράγκων», ήταν και η κατηγορία ότι τρώγαν «μπακακάδες».

17. Ύστερα από ευγενική περιληπτική μετάφραση του κ. Ραγήπ Σεράβ.

18. Στά Γιάννινα, ένα από τα παλαιότερα Τζαμιά που στους καιρούς μου δε σωζόταν παρά μόνο έρείπιά του ήταν και το στη σημερινή Πλατεία Πάργης—τότε Σιάβ (ισιάδι)—Μεϊντάν (πλατεία, πλάτωμα)—γνωστότατο τζιαμί Έμιρλέρ (των Έμιρδων, των πριγκήπων, των μεγάλων Άρχηγών).

19. Ρ ο ύ μ ε λ η, 'Αρχικά οι 'Οσμανλήδες ωνόμαζαν το Μικρασιατικό Τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (από το ρούμ, Ρωμαίος, Ρωμικός). Μετά την επέκτασή τους δε στη Βαλκανική, και τη Βυζαντινή περιοχή της χερσονήσου του Αΐμου.

20. Τα 'Αλβανικά φύλα και τότε και αργότερα, αντίθετα προς τη στάση που κράτησαν απέναντι των 'Οσμανιδών οι Βυζαντινοί Κεντρικοί και 'Ηπειρωτικοί, είχαν καταπολεμήσει—και Χριστιανά ακόμα όντας στη γενικότητά τους, αλλά κι' αργότερα—τα έπερχόμενα κατά της 'Ηπείρου 'Οσμανικά στίφη. Όμως πολεμούσαν όχι μονάχα για την προσωπική τους ανεξαρτησία, αλλά και για την κατάκτηση από τους Βυζαντινούς του Κάστρου των Γιαννίνων και των 'Ηπειρωτικών περιοχών.

21. Στο Λαμπρίδη αναφέρεται ότι, κατά τους καιρούς αυτούς, οι Τούρκοι είχαν καταλάβει, και για δεύτερη μάλιστα φορά το 'Αργυρόκαστρο. Στο 'Αρναουτλούκ ('Αρβανιτσιά) δε του 'Οσμάν της εποχής, είναι πολύ πιθανότατο να περιλαμβανό-

ταν και τμήματα 'Ηπειρώτικα. Το θέμα της Νικόπολης μαζί με το θέμα του Δυρράχιου, είχαν αποτελέσει τη διοικητική περιοχή της 'Αλβανίας κι' από κει οι αργότερα συγχίσεις 'Ελληνικών, 'Ιλλυρικών και 'Ηπειρώτικων περιοχών στην ορολογία 'Αλβανία. Στά 1390 λοιπόν και έπομένως, οι 'Οσμανλήδες, με επί κεφαλής τον Έβρενόζ, έχοντας εξουδετερώσει και μάλλον μεταβάλλει σε ύποτελή σύμμαχο το Δεσπότη του Κάστρου των Γιαννίνων, πρόβαιναν δοριότερα, πιθανότατα με τη βοήθεια των εγγύριων στοιχείων και μερικών 'Αλβανών φυλάρχων που είχαν προτιμήσει να εξισλαμισθούν ('Ισαήμ, Κωστή, κτλ.)

22. Δες και ύποσ. 11.

23. Πρός τα βόρεια του Γιαννιώτικου Κάστρου, κυριαρχούν ακόμα φεουδαρχικά 'Αλβανοί φύλαρχοι τους όποιους μάλιστα αναγνώριζε εκάστοτε και ύποστήριζε και το Βυζάντιο όταν μαχόταν κατά των 'Οσμανιδών.

24. Μαζύ με τον Μπεϊλέρ—μπέη Ντουραχάν Πασιά της Θεσσαλίας, που ήρθε τότε προς βοήθειά του, και πέρασε—χωρίς να ξέρη—μαζύ με τα στρατεύιάτά του άπανου από την παγωμένη λίμνη.—Ιστορική τοποθέτηση του Γιαννιώτικου και εθρύτατα και στη Θεσσαλία διαδομένου αυτού θρύλου, καθώς και της από το Ντουραχάν ίδρυσης του όμυνύμου Μοναστηριού της Παναγίας, δες Δ. Σαλαμάγκι: 'Ο Παγετός του 1434 και το Μοναστήρι της Ντουραχάνη, στην έφημ. της 'Αθήνας «'Ηπειρ. Μάλλον» φύλλο 20 Μάρτη 1952.

25. Στά Γιάννινα, ύπήρχε και παλαιότατο Τζιαμί έπονομαζόμενο Σιεμισεντίν.

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΛΑΙΑ ΖΑΓΟΡΙΣΙΑ ΦΟΡΕΜΑΤΑ

Ἀνυπολόγιστη εἶναι ἡ ἀξία, τὴν ὁποία ἔχουν τὰ μνημεῖα τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ μας, τόσο ἀπὸ καθα-
ρὰ ἐπιστημονικὴ, ὅσο καὶ γενικώτερα ἀπὸ
ἐθνικὴν ἀποψη. Τὰ στοιχεῖα λοιπὸν, τὰ
ὁποῖα ἔρχονται σὲ φῶς ἀπ' τὴν ἔρευνα πά-
νω σ' αὐτὰ δίνουν τὴν εὐκαιρία σὲ κάθε
ἐρευνητὴ (ἱστορικό, λαογράφο, κοινωνιολό-
γο κλπ.) νὰ καταλήξῃ σὲ χρήσιμα πορί-
σματα γιὰ τὴ μελέτη του. Ἡ μελέτη τῶν
ζωντανῶν στοιχείων τῆς γλώσσας καὶ τῶν
ἡθῶν καὶ ἐθίμων προάγει πολὺ τὸ ἔργο
τῆς λαογραφίας, ἀλλὰ καὶ ἡ μελέτη πάν-
σιὰ παλαιότερα γραπτὰ στοιχεῖα, πού ἀνα-
φέρονται στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν προγό-
νων μας δὲν ἔχουν μικρότερη σημασία γιὰ
τὸν ἐρευνητὴ, εἴτε θέλει αὐτὸς νὰ ἀσχολη-
θῇ μὲ ἱστορικό, εἴτε μὲ λαογραφικόν, εἴτε
καὶ μὲ κοινωνιολογικὸ θέμα. Ὡς πρὸς τὸ
σημεῖο αὐτὸ ἡ δημοσίευση τῶν τέτοιων
γραπτῶν στοιχείων καὶ γενικὰ τῶν παλαιῶν
ἐγγράφων θεωρεῖται ἀπαραίτητη, πολὺ πε-
ρισσότερο, ὅταν τὰ γραπτὰ αὐτὰ στοιχεῖα
ὑπάρχει κίνδυνος νὰ καταστραφῶν.

Τὸ ἀρχαῖο γραπτὸ ντοκουμέντο, πού
σήμερα δημοσιεύουμε στὶς σελίδες τῆς «Ἡ-
περωτικῆς Ἑστίας» εἶναι κάποιος λογαρια-
σμός, πὺν χρονολογεῖται ἀπ' τὰ 1828 ὡς
τὰ 1835. Εἶναι γραμμένος ἀπὸ κάποιον
ράφτη τοῦ χωριοῦ μας καὶ διαλαμβάνει τὰ
ὅσα χρωστοῦσε σ' αὐτὸν ἀπὸ ραφτικά, ἀλ-
λὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἀντίτιμο διαφόρων ὑλικῶν
κάποιος πλούσιος τοῦ χωριοῦ μας, ὁ Χρι-
στόδουλος Κουτούζης⁽¹⁾. Ὁ λογαριασμός
αὐτὸς δίνει ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐνδυ-
μασία τῶν κατοίκων τοῦ Ζαγοριοῦ στὰ πα-
λαιὰ ἐκεῖνα χρόνια. Καθὼς φαίνεται ἀπ'
αὐτόν, ὅχι μόνο οἱ γυναῖκες τοῦ Ζαγοριοῦ
τότε φοροῦσαν τὴν ἰδιότυπη τοπικὴ φορε-
σιά, τὴν γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «Ζαγορίσια»⁽²⁾,

πρᾶγμα πὺν φανερόνουν καὶ διάφορα ἄρ-
χαῖα προικοσυμβόλαια⁽³⁾, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄν-
δρες καὶ τὰ παιδιά φοροῦσαν ροῦχα πολὺ
διαφορετικὰ ἀπ' τὰ σημερινά. Κατὰ κύριο
λόγο παρουσιάζονται τέτοια γιὰ τοὺς ἄν-
δρες «νιτσιλαμάδες», «γελέκα», «μπροῦτσες»
«τινιμάνια», «φέσια» κτλ.

Τὰ εἶδη τῆς ἀνδρικῆς ἐνδυμασίας, πὺν
φορᾶμε σήμερα, «πανιολόνια» κτλ. ἦταν
ἄγνωστο πρὶν καὶ 100 χρόνια τοῦλάχιστο.
Τὰ τέτοιου εἶδους ἀνδρικὰ ροῦχα, πὺν τὰ
ἔλεγαν «στενά» τὰ φοροῦσαν ὅσοι γύριζαν
ἀπὸ τὸ ταξίδι, πὺν ἔφεραν καὶ τὴ μόδα αὐ-
τὴ τοῦ ντυσίματος μὲ «φράγκικα».

Τὰ ντόπια αὐτὰ ροῦχα, ἀνδρῶν καὶ γυ-
ναικῶν τοῦ Ζαγοριοῦ, τὰ ἔραβαν στὸ χω-
ριὸ εἰδικοὶ ράφτες, πὺν λέγονταν «τερζή-
δες». Δὲν ὑπῆρχαν λοιπὸν τότε ἐξέχωρες μο-
δίστερες γὰ τὰ γυναικεῖα φορέματα. Τὴν
τέχνη αὐτὴ τοῦ ράφτη, καθὼς καὶ ἄλλα βιο-
πορτικὰ ἐπαγγέλματα, πὺν ἐξασκοῦνταν
στὸ χωριό, π.χ. μπαλωματῆς, μυλωνᾶς, γι-
δάρης, μπακάλης κτλ. τὰ μάθαιναν ὅσοι
ἦσαν λιγάκι ἀνάπηροι σωματικὰ ἢ καὶ κά-
πως πνευματικὰ καθυστερημένοι. Οἱ πιὸ
γεροί, οἱ πιὸ ἔξυπνοι, οἱ ἀρτιμελεῖς σωμα-
τικὰ προσορίζονταν γιὰ τὸ ταξίδι. Κι' ὁ
ράφτης πὺν μᾶς δίνει τὰ παρακάτω στοι-
χεῖα μὲ τὸ λογαριασμὸ πὺν δημοσιεύουμε,
ὁ Πέτρος Φλωρός, ἦταν λιγάκι κεντός κα-
θὼς φαίνεται ἀπὸ ἄλλα χαρτιά, γιὰ τὸν
ἔλεγαν καὶ «Κουτσοφλωρό».

Ἄλλως τε ἡ πιὸ προχωρημένοι κάπως
στὴν ἡλικία Ζαγορίσιοι θὰ θυμοῦνται τοὺς
«φλοκωτάδες» πὺν ἔφισναν τὰ περίφημα
Ζαγορίσια «φλοκωτά», πὺν δούλευαν τὴν
τέχνη αὐτὴ ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας.
Στὸ χωριό μου τὸ Κουκοῦλι ὁ τελευταῖος
«φλοκωτᾶς» ἴσως καὶ ὁ τελευταῖος τῆς πε-
ριοχῆς μας ἦταν ὁ μακαρίτης Δημητρ. Νε-

στορίδης, ὁ γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα «Κ'ισὸς», ἐπειδὴ ἦταν σακάτης.

Ἀπ' ἔξω ὁ λόγαριασμός, ποὺ διαλαμβάνεται σὲ τρεῖς σχεδὸν σελίδες ἀπὸ ἓνα

στενόμακρο χαρτί, γράφει τὰ ἑξῆς: «λ ο γ α ρ ι α σ μ ὸ ς τοῦ Χ ρ ι σ τ ο δ ο ῦ λ ο υ Κ ο υ τ ο ῦ ζ η διὰ ὅ σ α τοῦ ἔ ρ ρ α ψ α». Μέσα δὲ ὁ καθ' αὐτὸ λογιζασμὸς περιέχει τὰ κάτωθι:

«Ὁ κύριος Χριστόδουλος Κουτούζης νὰ δώσῃ

γροσ. παρ.

ἔτος 1828. Ἐν Κουκούλῃ

διὰ ἓνα ρούχινο φουστάνι τῆς Γιάννενας ραφτικά	12	
διὰ 5 δρ. ὀτρὰ καὶ μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον καὶ 7 κουμπιὰ	3	10
διὰ 6 δρ. χάρτσια καὶ μπρησίμι εἰς τὴν ζώναν τῆς τσούπρας τῆς	3	24
διὰ ραφτικά εἰς αὐτὴν	2	20
διὰ δύο ντουλαμόπουλα καὶ ἓνα πεσλὶ τῆς ἴδιας τσούπρας ραφτικά	5	—
διὰ 4 δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὰ	2	16
διὰ χάρτσια εἰς τὸ ἓνα ντουλαμόπουλο	1	20
διὰ ἓνα λιμπαντὲ τῆς Χριστοδουλίνας καὶ δι' ἓνα ζευγάρι μισομά-	3	20
νικα τῆς Εὐφροσύνης ραπτικό	2	8
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὰ	1	—
διὰ γαϊτάνι καὶ ὀτρὰ εἰς τὰ μισομάνικα	—	20
διὰ 13 κουμπιὰ εἰς τὰ μισομάνικα	—	20
διὰ ἓνα λιμπανιὲ τῆς Εὐγένους καὶ ἓνα κοντὸ τοῦ στεφανῆ ραπτικό	8	—
τὰ δύο	4	20
διὰ 7' δρὰμ. χάρτσια εἰς αὐτὰ	2	16
διὰ 4 δρ. μπρησίμι εἰς τὰ δύο	—	30
διὰ 20 κουμπιὰ εἰς τὸ κοντὸ τοῦ στεφανῆ	7	—
διὰ ἓν φουσιάνι τῆς Ἑλένης ραπτικό	1	20
διὰ 2' δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὸ	10	—
διὰ ἓνα φουστάνι τῆς μάνθενας ραφτικό	3	12
διὰ 5' δρ. χάρτσια εἰς αὐτὸ	1	32
διὰ 3 δρ. μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον	—	10
διὰ 7 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	3	—
διὰ δύο ποδιαῖς μπογασένιας τῆς μάνθ. καὶ γιάν. ραφτικό	1	8
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς αὐταῖς	3	12
διὰ 5' δρ. χάρτσια εἰς αὐταῖς	2	20
διὰ δύο σπάργανα τῆς μαρίνας ραφτικό	1	—
διὰ μπρησίμι εἰς τὰ δύο	3	—
διὰ 5 δρ. χάρτσια εἰς τὰ δύο	2	20
διὰ ἓνα τουμάνι τοῦ ἰδιοῦ (4) ραφτικό	—	20
διὰ μπρησίμι εἰς αὐτὸ	—	20
διὰ ἓνα πεσλὶ τῆς Εὐφροσύνης καὶ μερεμέτι εἰς ἓναν ἀλαιζάν τῆς	2	20
ραφτικό	1	—
διὰ μπρησίμι εἰς αὐτὰ	2	—
διὰ γαϊτάνι καὶ ὀτρὰ εἰς τὸ πεσλὶ	—	20
διὰ 13 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	6	—
διὰ μία σιλιταμάρα τῆς Ἑλένης ραφτικό	2	8
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὴν	12	—
διὰ ἓναν ντουλαμάν τῆς Χριστοδουλίνας ραφτικό	2	16
διὰ 4 δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὸν	—	30
διὰ 5 ρούπια μπογιαλὶ διὰ συντσίφι εἰς τὸν ἴδιον	—	20
διὰ 13 κουμπιὰ εἰς τὸν ἴδιον		

διὰ ἓνα ζευγάρι μισομάνικα τῆς Χριστοδουλίνας ραφτικό	2	—
διὰ μπρησίμι εἰς αὐτὰ	—	20
διὰ 12 κουμπιὰ εἰς αὐτὰ	—	18
διὰ μία ποδιά τῆς Χριστοδουλίνας ραφτικό καὶ μπρησίμι	1	10
διὰ ἓνα ζευγάρι μισομάνικα τῆς Εὐγένος, γαϊτάνι, μπρησίμι, κουμπιὰ καὶ ραφτικό	1	20
διὰ ἓνα φουστάνι τῆς Ἑλένης δημοκατόνι ραφτικό	15	—
διὰ 5 δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὸ	3	—
διὰ 8 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	—	12
διὰ 3 ^α πῆχες πονιμαβί εἰς τὸ ἴδιον	4	—
διὰ ἓνα φουστάνι πέλο τῆς Εὐφροσύνης ραφτικό	6	—
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον	1	10
διὰ 23 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	1	—
διὰ μία ποδιά τῆς Ἑλένης χάρτσια, μπρησίμι καὶ ραφτικό	2	10

Σ η μ ε ί ω σ ι ς. Στὸ μέρος αὐτὸ ἀρχίζει ἡ δεύτερη σελίδα στὴν ἐπικεφαλίδα τῆς ὁποίας ἀναγράφεται «ὁ κύριος Χριστόδουλος Κουτούσης...ν ἂ δ ὥ σ η» καὶ παρακάτω ἐξακολουθεῖ ὁ λογαριασμός:

	γρσσ.	παρ.
διὰ τὴν ὀπισθεν σουμαν	159	12
διὰ ἓνα ζευγάρι μανίκια εἰς τὸν κατφέν τῆς γιάννενας καὶ μερεμέτι ραφτικό	6	—
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὸν	1	12
διὰ 17 κουμπιὰ εἰς τὸν ἴδιον	—	26
διὰ ἓνα ζευγάρι μισομάνικα πέλο τῆς Χριστοδουλίνας, ραφτικό	1	—
διὰ μπρησίμι καὶ κουμπιὰ εἰς αὐτὰ	1	—
διὰ ἓναν λιμπανιέν τῆς μαρίνας ραφτικό	5	—
διὰ 7 δρ. χάρτσια καὶ μπρησίμι εἰς αὐτὸν	4	22
διὰ ἓνα φουστάνι τῆς γιάννενας ραφτικό	8	—
διὰ 2 ^α δρ. χάρτσι εἰς τὸ ἴδιον	1	27
διὰ 3 δρ. μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον	2	—
διὰ 17 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	—	34
διὰ ἓνα ζευγάρι μισομάνικα τῆς ἰδίας μπρησίμι ραφτ.	2	20
διὰ μία ζώνη τῆς τσούπρας τῆς ραφτ. καὶ μπρησίμι	2	20
διὰ ἓνα γελεκόπουλο τῆς τσούπρας τῆς ραφτ. καὶ μπρησίμι	1	20
διὰ ἓνα κοντὸ τῆς Ἑλένης ραφτικό	5	—
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον	1	14
διὰ 25 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	1	10
διὰ μία ζώνη τῆς Εὐφροσύνης ραφτικό	2	20
διὰ 5 δρ. χάρτσια εἰς αὐτὴν	3	15
διὰ 4 πῆχ. οὐβγία εἰς αὐτὴν	—	20
διὰ ἐμπροσθιναῖς καὶ μανίκια εἰς ἓνα κοντὸ τῆς γιάννενας ραφτικό	3	—
διὰ 4 ^α δρ. χάρτσι καὶ μπρησίμι εἰς αὐτὸ	2	32
διὰ 20 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	—	30
διὰ μισομάνικα καὶ μερεμέτι εἰς ἓνα κοντὸ τῆς μάνθενας	2	—
διὰ 25 κουμπιὰ εἰς αὐτὸ	1	—
ἕως ἐδῶ ἐδόθη ὁ λογαριασμός εἰς χεῖρας του	222	14
διὰ ἓνα ντουλαμόπουλο καὶ ἓνα γελέκι τοῦ βασιλάκι ραφτικό	4	—
διὰ δύο δρ. γαϊτάνι καὶ ὁρὰ εἰς τὸ ντουλαμόπουλο	1	14

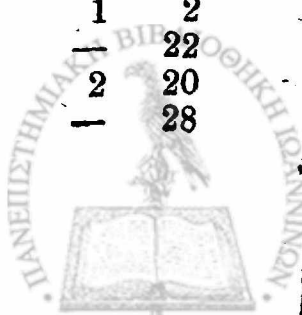
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς τὰ δύο

	1	14
	298	2
διὰ ἓνα ἀντερόπουλο καὶ ἓνα πεσλί τῆς μαρίνας ραφικὸ	5	—
διὰ ἓνα δρ. γαϊτάνι καὶ διτρά εἰς τὸ ἀντερό	—	27
διὰ δύο καὶ μισὸ δρ. μπρησίμι εἰς τὰ δύο	1	27
διὰ ἓνα ρούχινο φουστάνι τῆς Εὐφροσύνης ραφικὸ	8	—
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὸ	1	14
διὰ 12 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	—	20
διὰ ἓναν νιουμπέν μεσήρικον τῆς μαρίνας ραφτ.	10	—
διὰ ἓνα ζευγ. μισομάν. κα τοῦ μάνθου ραφτ. καὶ μπρησίμι	2	20
διὰ ἓνα φέσι μὲ φρούτα τοῦ βασλάκι ραφτ. καὶ μπρησίμι	2	20
διὰ ἐμπροσθιναῖς καὶ μανίκια εἰς ἓναν νιουλαμάν τοῦ στεφανῆ ραφτ.	6	—
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὸν	1	20
διὰ ἐμπροσθιναῖς καὶ ἓν γελέκι τῆς μάνθυνας ραφτ. καὶ μπρησίμι	3	—
διὰ 13 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	—	26
διὰ ἓναν νιουλαμάν τοῦ στεφανῆ ραφικὸ	10	—
διὰ δύο ἄσπρα φέσια τοῦ γιάννη ραφικὸ	3	—
διὰ ἓνα ζευγάρι μανίκια εἰς τὸν κατφέν τῆς γιάννενας σιάσ μο σα- ραϊ καπάκι ραφικὸ	10	—
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς αὐτὸν	1	16
διὰ μισὸ δρ. διτρά εἰς τὸ ἴδιον	—	14
διὰ 18 κουμπιὰ εἰς τὸν ἴδιον	—	36
γρoσ.	296	32

Σ η μ ε ί ω σ ι ς. Ἐδῶ τελειώνει ἡ δεύτερη σελίδα τοῦ λογαριασμοῦ καὶ ἀρχίζει ἡ τρίτη, στὴν κορυφὴ τῆς ὁποίας διαλαμβάνονται, ὅπως καὶ στὴν δεύ-
τερη «ὁ κύριος Χριστόδουλος Κουτούζης νὰ δώσῃ» καὶ
συνεχίζεται ὁ λογαριασμὸς ὡς ἐξῆς:

	γρoσ.	παρ.
διὰ τὴν ἀνιυκριν σοῦμαν	296	32
διὰ ἓνα ζευγ. μανίκια καὶ ἓν ἕτερον φουστάνι χακῆρι τῆς γιάν- νενας σαραϊ καπάκι σιάσιμο ραφικὸ	10	—
διὰ δύο δρ. μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον	1	16
διὰ 22 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	1	4
διὰ ἓνα ζευγ. μανίκια καὶ ἓνα φουστάνι ἐντιανένιο τῆς γιάννε- νας ὁμοίως σιάσιμο τὰ μανίκια σαραϊ καπάκι	5	—
διὰ δύο δρ. γαϊτάνι καὶ μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον	1	16
διὰ 18 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	—	36
γρoσ.	316	24

διὰ ἓνα ζευγάρι μανίκια εἰς τὸ κατφένιο φουστάνι τῆς Ἑλένης
σιάσιμο σαραϊ καπάκι ραφικὸ 8 | — || διὰ δύο δραμ. μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον | 1 | 16 |
διὰ 24 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	1	8
διὰ ἓνα φουστάνι κατφένιο τῆς μαρίνας ραφικὸ	6	—
διὰ 1^η δραμ. μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον	1	2
διὰ 11 κουμπιὰ εἰς τὸ ἴδιον	—	22
διὰ ἓνα κοινὸ τῆς ἰδίας ραφικὸ	2	20
διὰ 1 δρ. μπρησίμι εἰς τὸ ἴδιον	—	28

διά 16 κουμπιά εις τὸ ἴδιον	—	32
διά σιτάσιμο τὰ μανίκια εις τὸν κατὰ τοῦ στεφανῆ καὶ μερμεῖτι ραφτικὸ	5	—
διά 2 ^ο δρ. γαϊτάνι εις αὐτὸν	1	30
διά 1 ^ο δρ. μπρησίμι εις τὸν ἴδιον	1	—
διά 5 κουμπιά εις τὸν ἴδιον	—	10
διά ἓνα ζευγάρι μισομάνικα τῆς Χριστοδουλίνας ραφτικὸ καὶ μπρησίμι	2	20
διά ὀτρὰ εις αὐτὰ	—	20
διά 12 κουμπιά εις αὐτὰ	—	18
διά μία φάνελα τοῦ στεφανῆ ραφτικὸ καὶ ράματα	2	20
διά μία σαλταμάγκα τῆς ἑλένης ραφτικὸ	5	—
διά μπρησίμι εις αὐτὴν	2	—
διά ἓνα φουστάνι δημοκατίνι τῆς μάνθενας ραφτικὸ	15	—
διά ἓνα κοντὸ τῆς ἰδίας ραφτικὸ	6	—
διά 2 ^ο πῆχ. πανὶ φράγγικα εις αὐτὰ	4	2
διά 4 δρ. μπρησίμι εις αὐτὰ	2	32
	γρ.	386 24

Τριακόσια ὀγδοῇντα ἕξ καὶ παράδες εἴκοσι τέσσαρες καὶ ἑξαναδόθη πάλιν ὁ παρὼν λογαριασμὸς εἰς χεῖρας του· διὰ τὰ ὅποια ἀκόμη δὲν μὴ ἐπλήρωσε ἕως 1835 ἐράφθησαν.

ΠΕΤΡΟΣ Ν. ΦΛΩΡΟΣ

Δὲν διαλαμβάνεται στὸ σχετικὸ λογαριασμὸ ἂν ξωφλήθηκε αὐτὸς καὶ πότε. Πάντως ὅμως ὅπως δῆποτε αὐτὸς θὰ ἔχη ἐξοφληθῇ, γιατί ὅταν ἀργότερα ἢ ἴδια οἰκογένεια Κουτούζη, εἶχε φύγει καὶ βρισκόταν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία, πὺν σώζεται, φαίνεται ὅτι διατηροῦσε φιλικώτατες σχέσεις μὲ τὸν Πέτρο Φλωρο. Ἄλλως τε αὐτὸ τὸ γεγονὸς εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορο γιὰ ὅλους μας σήμερα. Δημοσιεύουμε αὐτὸν τὸν λογαριασμὸ γιὰ νὰ ρυθῶν οὐδὲν δημοσιότητα μερικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ εἶδος τῆς ἐνδυμασίας, τὸ κόστος τῶν ραφτικῶν, καθὼς καὶ τὴν ἀξία τῶν διαφόρων ὑλικῶν ραπτικῆς. Γιὰ τὸν ἐπιστήμονα ἐρευνητὴ, πὺν θὰ ἀσχοληθῇ κάποτε μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Ζαγορίου, ἴσως τὰ στοιχεῖα αὐτὰ νὰ τοῦ φανοῦν χρήσιμα.

Υποσημειώσεις

1. Ὁ Χριστ. Κουτούζης, πὺν διαλαμβάνεται ἐδῶ, εἶναι ὁ παππὺς τοῦ Χριστοδούλου Κουτούζη, γιατροῦ, ἀπὸ τὸ χωριὸ μας πὺν διέπρεψε σὰν ἐπιστήμονας καὶ σὰν πατριώτης στὴ Συῶρνη κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ περασμένου αἵωνα, καὶ τίς ἀρχές τοῦ αἵωνα πὺν περνᾶμε.
2. Στὸ Ῥθνικὸ μας μουσεῖο στὴν Ἀθήνα, ὑπάρχει ὁλόκληρη συλλογὴ ἀπὸ τὰ παλαιὰ γυναικεῖα φορέματα τοῦ Ζαγορίου μὲ τὸ ὄνομα «ἐνδυμασία γυναικὸς Τσεπελόβου».
3. Βλέπε πραγματεία μου, πὺν δημοσιεύτηκε στὸ ὑπ' ἀριθ. 7 τοῦ 1952 τεῦχος τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» μὲ τίτλο «Οἱ προικοδοσίες στὸ Ζαγόρι στὰ παλαιὰ τὰ χρόνια».
4. Ἐννοεῖ τὸν ἴδιο Χριστόδουλο Κουτούζη.

ΚΩΝ, ΑΘ, ΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΝΗΣΙΣΤΑΣ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ

(ΤΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΜΕ ΤΟ ΧΟΡΟ ΚΑΓΓΕΛΑΡΙ,
ΚΑΙ ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΔΑΖΑΡΟΥ)

1. Ιστορική εισαγωγή

Ἡ Ἡπειρος, σὺν χώρᾳ ἀκριτικῇ, ἔχει ὑποστῇ κατὰ καιροὺς πολλὰς ἐπιδρομὰς ξένων λαῶν, πού φυσικὸ εἶναι νὰ ἄφησαν ἀνάμνηση στὸ λαό, στίς παραδόσεις του καὶ στὸν τόπο. Σὲ τέτοιες ἐγκαταστάσεις, γιὰ ἓνα διάστημα, Σλάβων καὶ Ἀλβανῶν, Βενετσιάνων καὶ Τούρκων, ὀφείλεται ἡ παρουσία ξενικῶν τοπωνυμίων ἐκεῖ.

Τὸ τοπωνύμιον Νησίστα, ὅσο καὶ ἂν θέλωμε νὰ τὸ σχετίσουμε μὲ τὸ Νησί, εἶναι σλαβικῆς προελεύσεως⁽¹⁾. Μὲ τέτοια κατάληξη—παροξύτονο «—ισία» καὶ προπαροξύτονο «—ιστα»—εἶναι γνωστὰ πολλὰ χωριά στὴν Ἡπειρο, ὅπως εἴσης καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Στὰ Τζουμέρκα ἀναφέρω πρόχειρα τὰ: Μπρένιστα, Νησίστα, Γραισίστα, Λειψίστα, Τζουβίστα, Ραψίστα, Κουκουλίστα, Κουσουβίστα, Σεκλίστα, Νεζερίστ(ο)α (:) κ.ἄ. Καλὸ εἶναι ὅλα αὐτὰ τὰ ξενόφωνα καὶ κακὸν ὄνομα νὰ ἐξελληνισθοῦν καὶ ἡ μετονομασία εὐτυχῶς προχωρεῖ γρήγορα καὶ πολλὰς φορὲς ἀρκετὰ ἐπιτυχημένα. Γιὰ τὴ Νησίστα γίνεται πρόταση νὰ ὀνομασθῇ Ἀθῆναϊον, γιατί κάπου ἐκεῖ κοντὰ, μεταξὺ Ραψίστας καὶ Νηρίστας⁽²⁾, λένε ὅτι ἔκειτο ἡ ὁμώνυμη ἀρχαία πόλις. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ κάνω γνωστὸν, ὅτι κατὰ ἀπὸ τὸ Χάβο, σὴν θέσῃ Μανουρά, σώζονται ἀρχαῖα τεῖχη ἰσοδομικὰ μὲ πελώριους λίθους καὶ, ἂν γίνονταν ἀνασκαφές, ὑπάρχει πιθανότητα ν' ἀνευρεθῇ ἄγνωστη ἀρχαία πόλις.

Καὶ στὴ θέσῃ Ἑλληνηκό, κοντὰ

στὰ Πλατάνια τῶν Πιστιανῶν, ὑπάρχουν ἐρεῖτια ἀρχαίου συνοικισμοῦ καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ του διερεύνηση θὰ ἦταν εὐχρὶς ἐργο. Ἐπίσης στὸ χωριὸ Κουκουλίστα ὑπάρχουν λείψανα παλαιῶν κάστρων, κτιρίων καὶ ἀντικειμένων. Ἡ Ἡπειρος δυστυχῶς ἔχει μελετηθῇ ἐλάχιστα ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως⁽³⁾. Στὰ ἀρχαῖα χρόνια, σὴν περιοχὴ τῶν Τζουμέρκων κατοικοῦσαν οἱ Ἀθαμανεῖς, ἡ χώρα τους λεγόταν Ἀθαμανία καὶ τὰ Τζουμέρκα Ἀθαμανικά. Ὁς ἡ πρωτεύουσά τους ἦταν ἡ Ἀργιθέα, ἄλλῃ δὲ σπουδαιότερη πόλις ἡ Θεοδώρια. Δυσμικὰ συνορεύαν μὲ τὴν χώρα τῶν Μολοσσῶν.

Λαμπρότατο θρησκευτικὸ κέντρο τῆς ἀρχαίας Ἡπείρου ἦταν ἡ Δωδώνη μὲ τὸ πανάρχαιο μαντεῖο τοῦ Διός. Παλαιότερα θρησκευτικὸς ἐπίσης χώρος ἦταν καὶ ἡ περιοχή τοῦ Ἀχέροντος καὶ τοῦ Κωκυτοῦ κοντὰ σὴν Πάργα, ὅπου πιστεῦναι ὅτι γίνεται ἡ καθόδος στὸν Ἅδη. Εὐύτερο πολιτικὸ κέντρο τῆς περιοχῆς ἦταν ἡ πόλις Ἀμβρακία, ὅπου ἡ σημερινὴ Ἀρτα. Στὰ χρόνια τοῦ βασιλεῖς Πύρρου, ἡ Ἡπειρος μὲ πρωτεύουσα τὴν Ἀμβρακίαν γνώρισε ἀκμὴ. Στὰ χρόνια ὅμως τῶν Ρωμαϊκῶν ἐπιθέσεων καὶ ἀργότερα, γνώρισε μεγάλες καταστροφές, ἀπ' τὴς ὁποῖες ἀνέλαβε κάπως σὴν περιοδὸ τῶν ἡπειρωτικῶν Δεσποτάτων.

Ὁ Ζυγὸς τοῦ Μετσόβου, τὸ Γεφύρι τοῦ Κοράκου καὶ τὰ στεγὰ τοῦ Μακρυνόρους ἦταν οἱ διαβάσεις τῶν Ἠπειρωτῶν γιὰ τὴν

Θεσσαλία καὶ τὴν Αἰτωλοακαρνανία διὰ ξηρᾶς.

Ἀπὸ τὸ 1430 περίπου, πὺν οἱ Τοῦρκοι πῆραν τὰ Γιάννινα, ἀρχίζει ἡ Τουρκοκρατία στὴν Ἡπειρὸν πὺν βάσταξε ἕως τὸ 1912. Ἡ σκλαβιά ἦταν μακρόχρονη καὶ τὰ δεινὰ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας ἀφάνταστα. Τὰ βάσανα ἀπὸ τὶς καταπίσεις, συνδυασμένα μὲ τὶς θλίψεις ἀπ' τὴ φτώχεια τοῦ τόπου καὶ τὸν ξενιτεμό(*), δικαιολογοῦν τὴν εὐγενικὰ μελαγχολία τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ καὶ τὴ μακρόσυρτη καὶ σὰ θρηνώδη μουσικὴ του. Τὸ εἶπε καὶ ὁ ἐθνικός μας ποιητὴς Κωστῆς Παλαμᾶς: «Γιαννιώτικα, Σμυρνιώτικα, Πολίτικα, | μακρόσυρτα τραγούδια ἀνατολίτικα, | λυπητερά! | Πόσο ἡ καρδιά μου δένεται μὲ σᾶς!». Πόσο χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ σήμερὰ τὰ ποιετικά τραγούδια τῶν πολὺπαθῶν ἀδελφῶν μας τῆς Βορείου Ἡπείρου!

Ἀπὸ τὴ γῆ τῶν Ραγιάδων, τὰ πλούσια χωράφια ἀποτελέσαν Ἰσιφλίκια τῶν Σπαχίδων(*) καὶ τῶν Μπέδων, πὺν τοὺς τὰ εἶδινεν ὁ Σουλτᾶνος πρὸς ἀνταμοιβὴν γιὰ τὶς ὑπηρεσίες τους. Σ' αὐτὰ οἱ Χριστιανοὶ δούλευαν σὰν σκλάβοι καὶ πλήρωναν τοὺς βαρύτερους φόρους: χαράτσι, δέκατο, γήμορο κλπ. Ἐπειὰ ἦσαν τὰ κτήματα τῶν Μονῶν καὶ Ἐκκλησιῶν (βακούφικα) πὺν δὲν εἶχαν φορολογικὰς ἐπιβαρύνσεις. Μερικὰ μέρη εἶχαν πάρει προνόμια ἢ ἀπὸ τὸν κατακτητὴ σύμφωνα μὲ τὸν ὅρσμον τῆς παραδόσεως, ἢ ἀπὸ τὴν Βασιλομήτορα, ἢ καὶ ἄλλως. Τέλος ἦταν καὶ τὰ διάφορα Κεφαλοχώρια πὺν ἐξουσίαζαν τὴν ὀρεινὴ γῆ τοὺς πληρῶνοντας τοὺς ὀρισμένους φόρους καὶ ἀπολαβαίνοντας σχετικὴ ἀνεξαρτησία, ὅπως τὰ Σουλιωτοχώρια, τὰ χωριά τῆς Χιμάρας, τοῦ Ζαγορίου, τὸ Γαργίκι καὶ τὸ Χόρμοβο, τὰ Βλαχοχώρια τῆς Πίνδου.

Ὅταν στὴν Ἡπειρὸν κυριάρχησε ὁ Ἀλῆ πασᾶς (1788—1822), μὲ τὶς καπιέσεις καὶ τοὺς ἐκβιασμοὺς ἔπαρνε τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐδημιούργησε τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἰσιφλίκια πὺν τὰ εἶδινε στοὺς εὐνοουμένους του(*). Πολλὰ χωριά τῆς Ἀρτας καὶ τῶν Τζουμέρκων ἀνῆκαν σὲ τέτοια ἰσιφλίκια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἀργότερα Τούρκων ἢ Τουρκαλβανῶν μπέδων. Οἱ κάτοικοι

κοι ὁμως πολλῶν ἀπ' αὐτὰ τὰ χωριά ἐπλήρωναν στὸν Μπέη τὸ ποσὸ πὺν ἤθελε καὶ ἔτσι ἐξαγόραζαν τὸ χωριό τους.

Ὡς πρὸς τὴ διοίκησιν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἡ Ἡπειρὸς διηρεῖτο σὲ τρία τ μ ἡ μ α τ α (πασαλίκια ἢ βιλαέτια ἢ Γεν. Διοικήσεις):

α) Τὸ τ μ ἡ μ α Ἰωαννίνων πὺν περιεῖχε τὶς διοικήσεις: Ἀρτης, Πρεβέζης, Ἰωαννίνων, Κονίτζης, Γρεβενῶν, Βεντζῶν καὶ Μετσόβου.

β) Τὸ τ μ ἡ μ α Δελβίνου πὺν περιεῖχε τὶς διοικήσεις: Φαναρίου, Μαργαριτίου, Παραμυθίας, Φιλιατῶν, Δελβίνου καὶ Ἀργυροκάστρου καὶ

γ) Τὸ τ μ ἡ μ α Αὐλῶνος πὺν περιεῖχε τὶς διοικήσεις: Πωγωνιανῆς, Τεπελένης, Πρεμετῆς, Αὐλῶνος, Μπερατίου, Σκραρίου καὶ Μαλακάστρας(†).

Ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰ. ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία διηρέθη: α) σὲ βιλαέτια (Γεν. Διοικήσεις), β) σὰν τ ζ ἄ κ ι α (διοικήσεις) γ) κ α ζ ἄ δ ε ς (ὑποδιοικήσεις) καὶ δ) ν α χ ι ἑ δ ε ς (δήμους). Αὐτῶν προΐσταντο κατὰ σειρὰν οἱ: β α λ ἡ δ ε ς, μ ο υ τ ε σ α ρ ῖ φ α ι, κ α ῖ μ α κ ἄ μ α ι καὶ μ ο υ δ ῖ ρ α ι. Στὰ βιλαέτια, τὰ σαντζάκια καὶ τοὺς καζᾶδες ὑπῆρχαν διοικητικὰ συμβούλια ἀπὸ Μουσουλμάνους καὶ μὴ Μουσουλμάνους. Στοὺς Δήμους, κοντὰ στὸν μουνδῖον ἦταν ἓνας ἢ δύο μ ο υ χ τ ἄ ρ α ι (ὑποδήμαρχοι ἢ πάρεδροι) πὺν ὁ ἓνας ἦταν Χριστιανός. Αὐτὸ τὸ σύστημα διατηρήθηκε μέχρι τέλους τοῦ σουλτανικοῦ καθεστώτος (26 Ἀπριλ. 1924). Τὰ βιλαέτια τὰ διοικοῦσε β ε ζ ὑ ρ η ς ἢ π α σ ᾶ ς τριῶν ἢ δύο ἱππουρίδων, τὰ σαντζάκια ὁ μ π ἑ η ς (ἐνίοτε ὁ βαλῆς) ἢ σ α ν τ ζ ἄ κ μ π ε η ς (ἔφερε μίαν ἱππουρίν)· τοὺς καζᾶδες ἄλλοι κατώτεροι ὑπάλληλοι (β ο ῖ δ ὁ β α ι ἢ σ ο υ μ π ἄ σ ε ι ς (=ἀνώτεροι ὑπαξιωματικοί), ἂ γ ᾶ ς κλπ.).

Γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν δημοσίων δρόμων παλαιότερα ἦταν τὰ ἄρματολίκια πὺν τὰ ἀναλάβαιναν Χριστιανοὶ ἀναγνωρισμένοι ἀπὸ τὸ Κράτος ἢ οἱ δερβενγάδες. Τελευταῖα ὁμως τὴ φρούρηση αὐτὴ ἀνάλαβε ἡ τουρκικὴ χωροφυλακὴ μὲ τοὺς ζ α π ι τ ι ἑ δ ε ς πὺν ἐπέβλεπαν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν.

Στὴ Νησίστα οἱ ξαπιτιέδες εἶχαν τὰ καρακόλια καὶ τὴν κούλια (φυλάκια καὶ στρατώνα). Τὸ πιὸ πάνω ἱεραρχικὸ κέντρο βρισκόνταν στὴν Κιάφα, στὸ στενὸ μεταξὺ Κουμζιάδες καὶ Ἀβαρίτσα, ὅπου ἦταν στρατώνας μὲ δύναμη Τάγματος. Πιὸ πάνω ὑπῆγοντο στὴν ὑποδιοίκηση Φιλίππιδος καὶ τέλος στὴ Γεν. Διοίκηση Ἰωαννίνων ὅπου ἡ πρωτεύουσα τοῦ βαλῆ ἢ παλαιότερα τοῦ πασᾶ.

2. Τοπικὲς παραδόσεις γιά τὴ Νησίστα(*)

Οἱ ὀνομασίαι τῶν τοποθεσιῶν τῆς γῆς(τοπωνύμια) ἐκφράζουν συνήθως διάφορα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐδάφους ἢ πραγμάτων ποὺ βρίσκονται ἐκεῖ καὶ προξενοῦν ἐντύπωση στοὺς ἀνθρώπους(*). Πολλὲς τέτοιες τοποθεσίαι, ἀξιοπρόσεχτες γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ ὁμορφίαι τους ἢ τὴν ἀγριότητα ἢ ἄλλες χτυπητὲς ιδιότητες, περιβάλλονται ἀπὸ τὴ λαϊκὴ παράδοση μὲ περιέργες διηγήσεις γιὰ νὰ δικαιολογῆται ἡ ἔκτακτη καὶ ξεχωριστὴ ἐμφάνισή τους. Ὁ Ἀχέροντας ποταμὸς καὶ ἡ Ἀχέρονα λίμνη, ἡ Ντρομπάκι τοῦ τῆς Λίμνης τῶν Ἰωαννίνων, ἡ Δράκολιμνη τοῦ Παπύγκου, ἡ Γκούρα τῶν Σχωρετσάνων, ὁ Χάβος τοῦ Ξηροβονίου, οἱ πηγὲς τοῦ Λούρου στὸν Αἶ—Γιώργη, οἱ σπηλιές, οἱ γκρεμοί, τὰ λαγκάδια καὶ πάμπολλα τέτοια παραδείγματα εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ.

Ἄλλα πάλιν μέρη ἀπὸ τυχαῖα περιστατικὰ ἢ διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα ἀποκοτῶν ἀῆμη καὶ μνημονεύονται ἢ στὰ τραγούδια ἢ στὶς τοπικὲς παραδόσεις. π. χ. ὁ Πλάτανος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὁ πλάτανος τοῦ Ζαΐμη, ἡ τρύπα τοῦ Δεσπότη, ὁ βράχος τοῦ Ἀράπη, ἡ Σπηλιὰ τοῦ Νταβέλη κ.π.ᾶ.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ πολυποίκιλα κτίσματα ἀνθρωπίνων χειρῶν, ὅπως εἶναι: τὰ κάστρα καὶ οἱ πύργοι, τὰ ἀρχαῖα ἐρεΐπια, τὰ μοναστήρια καὶ τὰ γραφικὰ ἐκκλησιάκια καὶ τὰ τουρκικὰ τζαμιά, τὰ εἰκονίσματα τὰ γεφύρια, τὰ ὑδραγωγεῖα, οἱ μύλοι, οἱ νεροτριβὲς καὶ τὰ μαντάνια, τὰ καρακόλια καὶ οἱ παλιοὶ στρατώνες, τὰ ἀπόμερα χορταριασμένα χαλάσματα ὅπου οἱ φωλιές τῶν φιδιῶν καὶ ἄλλων ἐρπετῶν, οἱ

καλιγόμενοι δρόμοι, τὰ χάνια, οἱ βρύσες κ.π.ᾶ.

Στοὺς λόγους αὐτοὺς καὶ ἄλλους πολλοὺς ὀφείλονται καὶ οἱ ὀνομασίαι πέρα πολλῶν τοπωνυμίων. Γι' αὐτὸ ἡ μελέτη τοῦ τοπωνυμικοῦ τῆς χώρας διαφωτίζει ἕνα σωρὸ ζητήματα γεωγραφικά, ἱστορικά, ἐθνολογικά, γλωσσικά, ἀρχαιολογικά, λαογραφικά κ. ᾶ.

Ἡ Νησίστα, χωριὸ δυτικὰ τῶν Τζουμέρκων, δεξιὰ τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ Ξηροβούνι⁽¹⁰⁾, ἔχει ἀρκετὲς τέτοιες τοποθεσίαι καὶ ἀπ' αὐτὲς σημειώνομε κυρίως ἐκεῖνες, στὲς ὁποῖες ξετυλίγεται χαρακτηρισμένα ὀλόκληρος ὑπερφυσικὸς κόσμος παραμυθένιος, ὅπως εἶναι: Ὁ Χάβος μὲ τὰ Βαενάκια καὶ τὸ Κακολάγκαδο· τὰ Λυὸ Παιδάκια ποὺ μαρμάρωσαν στὴ μέση τῆς πλαγίαις τοῦ βουνοῦ· τὸ Νερό τῆς Συκιᾶς κάτω ἀπ' τὴ Μπιστούρα στὸ Ντερβένι, ὅπου ὅταν γίνονταν ἀγιασμός τὰ Φῶτα, ἡ εἰκόνα τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἔπαιρνε στὸν ἀέρα τὸν εὐσεβῆ Σίμο, τὸν ἔφερε τρεῖς γύρους καὶ ἔπειτα τὸν ἄφηνε πάλι στὴ θέση του⁽¹¹⁾· τὸ Μπέσιχο μὲ τὴν κρούα βρύχη του καὶ τὲς μικροσπηλιές ὅπου φώλιαζε προσωρινὰ ὁ Δράκος ὅταν ἐτοιμαζόταν ν' ἀρπάξῃ τὴν ὁμορφότερη κοπέλλα τῆς Νησίστας ἀπ' τὸ χοροστάσι τοῦ πανηγυριοῦ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς⁽¹²⁾· ὁ ποταμὸς Ἀραχθὸς ποὺ δὲν ἔχει γεφύρι ἐκεῖ κοντὰ καὶ ὁ κόσμος ἀναγκάζεται νὰ περνᾷ ἢ μέσα, ἢ ὑπὸ χη πόρος, ἢ μὲ τὸ μονόξυλο καὶ γι' αὐτὸ κινδυνεύουν πολλοὶ καὶ πολλοὶ πνίγονται· «τὸ ποᾶμι αὐτὸ τρώει δώδεκα νομάτους τὸ χρόνον γι' ὅταν δὲν βροῖσκη, σκούζει καὶ βογγάει. Προτιμᾷ τοὺς ξωμεροῦτες διαβάτες καὶ ἐν γένει τοὺς περαστικοὺς ποὺ δὲν τοὺς ἔχει εὐχολὰ στὸ χέρι του, ἐνῶ τοὺς ντόπιους τοὺς ἔχει ποὺ τοὺς ἔχει»· ὦ πόσο μεγάλο καλὸ θάκανε στὸν τόπο ὅποιος ἔφτιαγε ἐκεῖ ἕνα γεφύρι. Θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ κατασκευὴ ἐκκλησίας καὶ τὸν μεγάλον αὐτὸν εὐεργέτη θὰ τὸν εὐγνωμονοῦσε «μικρὸς τρανὸς»· τὰ τριὰκι ποτὰμι (Ἀραχθὸς, Βουβὸς=Λούρος καὶ Ἀσπρος=Ἀχελῷος) ποὺ ὡς ἀδέρφια εἶχαν ἀποφασίσει νὰ πᾶνε ἀντάμα στὴ μάνα τους, τὴ θάλασσα· ἐνῶ λοιπὸν κοιμῶνταν τὰ τριὰ μαζί στὶς πηγὲς τους,

ξύπνησαν νὰ πᾶνε στὴ θάλασσα τὰ δυὸ κρυφὰ χωρὶς νὰ σηκώσουν καὶ τὸν Ἄραχθο, ὁ ὁποῖος, μὴ ξύπνησε ἀργὰ καὶ εἶδε ὅτι τὸν γέλασαν τ' ἀδέρφια του, ὠργισμένους ἔσχισε τὰ βουνὰ καὶ τοὺς κάμπους μὲ μεγάλη βιασύνη καὶ ἔφθασε ἔτσι γρηγορώτερα στὴ θάλασσα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ κοίτη του εἶναι ἀπότομη καὶ ἄγρια.

Τὸ Νε ρ ὁ πού ξεπήδησε κατὰ τὴν ἀναζήτησιν κρυμμένου θησαυροῦ γιὰ αὐτὸς πού ὠνειρεύτηκε τὸ «βλίσιδι» δὲν πῆρε μαζί του καὶ ἐκεῖνον πού εἶδε στὸν ὕπνο του ὅτι ἦταν μαζί. Μέρη ὅπου φυτρώνει τὸ Τε σ σ ε ρ ο φ ύ λ λ ι πού ἔχει τὴ μαγικὴ δύναμη ν' ἀνοίγῃ κλειστὲς πόρτες ἀπὸ ὑπόγειες μυστικὰς λαβυρινθώδεις κρύπτες σὰν παλάτια ὅπου φυλάγονται θησαυροὶ καὶ πού μπορεῖ νὰ τὸ βρῇ ὁ σκαντζόχοιρος, ὅταν κλειστοῦν τὰ νεογέννητα μωρὰ του, γιὰ ν' ἀνοίξῃ νὰ τὰ βυζάξῃ (π.χ. στὸ χωριὸ Καντζῆ τοῦ κάμπου τῆς Ἀρτας)· ἐπίσης τὸ Σ ε ρ ν ι κ ο β ὀ τ α ν ο, τὸ Σ τ ε ι ρ ὀ χ ο ρ τ ο καὶ τὸ φ ι δ ὀ χ ο ρ τ ο· τὸ Δ α ι μ ο ν ο λ ᾱ γ κ α δ ο· τὰ Ἀ λ ὡ ν ι α τῆς Κάλως καὶ τῶν Ξ ω τ ι κ ῶ ν μὲ τὶς Τ ᾱ β λ ε ς καὶ τοὺς χ ο ρ ο ὺ ς πού, ὅταν χορεύουν οἱ ψυχόμετρες, φαίνονται ἀπὸ τοὺς Σ α β β α τ ο γ ε ν ν η μ ἔ ν ο υ ς καὶ τοὺς ἁ λ α φ ρ ο ῆ σ κ ι ω τ ο υ ς νὰ στέκωνται ἕνα μέτρο πάνω ἀπὸ τὴ γῆ σὰν ἄρνες, καὶ μὲ τὸν Κ ο υ τ σ ὀ, ὁ ὁποῖος ἅμα πατήσῃ ἄνθρωπο, ἢ ἅμα ἄνθρωπος πατήσῃ τέτοια τάβλα μὲ τὶς καλὸτυχες καὶ τὸν Κουτσό, βουρλίζεται καὶ «τὸν βρίσκει ἀπ' ὅξω», χάνει τὴ μιλιὰ του, πιάιεται καὶ ἀρρωσταίνει βαρειά· ὅλοι σχεδὸν οἱ κατὰ καιροὺς κουτσοὶ καὶ παρμένοι τοῦ χωριοῦ ἔχουν ἀπὸ μιὰ τέτοια ἱστορία, ὅτι δηλ. τοὺς πῆραν Νεράϊδες ἢ πάτησαν τὴν τάβλα τῆς Κάλως· μέρη ὅπου ἔγιναν ἀπαγωγὲς ἀνθρώπων ἀπὸ Νεράϊδες· Σ τ ο ι χ ε ι ω μ ἔ ν α χ α λ ᾱ σ μ α τ α καὶ Κ τ ῖ ρ ι α· Β ρ ὺ σ ε ς μ α γ ε μ ἔ ν ε ς· μέρη πού ἔπεσε ἄ σ τ ρ α π ὀ β ὀ λ ο σὲ βάθος σαράντα ὀργυιὲς καὶ βγήκε σὲ σαράντα μέρες, τὸ ὁποῖον ὅποιος τὸ βρῇ, τὸ χρησιμοποιεῖ γιὰ πολὺτιμο φυλακτό· μ ἔ ρ η π ο ὺ β ο ὕ λ ι α ἔ α ν ἀπὸ βαρεῖα ἀμυρτιά ἢ δεσποτικὴ κατάρα· μέρη ὅπου βρεθῆκαν εἰ κ ὀ ν ε ς Ἀ γ ῶ ν· μέρη πού ἐγκατεστάθησαν «γ α ν ἔ

μ ἔ ν α» μ ε λ ῖ σ σ ι α θεοτικά, ὅπως στὰ «στεφάνια» τοῦ Χάβου, πού ἔχουν ἀπειρὴ ποσότητα ἀπὸ μέλι καὶ κερί, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι βακούφικα, δὲν τολμᾷ κανεὶς νὰ τὰ τρυγήσῃ στοὺς ἀπότομους γκρεμούς. Ἐνας πού δέθηκε μὲ σχοινὶ καὶ κατεβάσθηκε ἐκεῖ νὰ μαζέψῃ μέλι, σὲ μιὰ στιγμὴ νόμισε ὅτι τὸ σχοινὶ ἦταν φίδι καὶ τὸ ἔκοψε μὲ τὸ μαχαίρι καὶ ἔτσι ἔπεσε στὸ χάος καὶ κομματιάστηκε· ἀλλὰ μέρη ὅπου ἔγινε φ ο ν ι κ ὸ καὶ ὅταν περνᾷ κανεὶς μόνος του, ἀκούει τὸ αἷμα νὰ σκούζῃ καὶ νὰ καλῇ σὲ βοήθεια καὶ ὁ διαβάτης μ' ἀνατριχίλα καὶ παγερὸ φόβο σ' αματᾷ τὸ τραγούδι ἢ τὸ σφύριγμα μὲ τὸ στόμα, ὅσο νὰ ξεπεράσῃ τὸ μέρος ἐκεῖνο, καὶ ἕνα σωρὸ ἀλλὰ πού κάνουν ὅλον τὸν τόπο καὶ τὰ πράγματα νὰ φαίνωνται ἐμψυχωμένα, νὰ ἔχουν δυνάμεις μαγικὰς καὶ νὰ ἐξασκοῦν μυστηριώδη ἐπίδραση στὸν κόσμον τῶν χωριῶν.

3. Τὸ βούλιασμα τοῦ Χάβου

Τὸ Β ο υ ν ὀ τ ῆ ς Ν η σ ῖ σ τ α ς (ὁ Γ ο ρ γ ὀ μ υ λ ο ς καὶ ἡ Κ ο λ ο κ υ θ ῖ ᾱ) καὶ τὸ Β ο υ ν ὀ τ ῆ ς Φ α ν ε ρ ω μ ἔ ν η ς, ὀρεινοῦ χωριοῦ στὰ βορειοανατολικά, μὲ ὅλην τὴν πρὸς τὰ κάτω περιοχὴν ἕως τὸν Ἄραχθο, ἄλλοτε δὲν χωρίζονταν οὔτε εἰχαν τὴ φοβερὴ χαράδρα μὲ τοὺς σὰν ἀβύσσους γκρεμούς καὶ τοὺς φρικτοὺς ἀπότομους βράχους, ἐκεῖ πού περνᾷ τώρα τὸ Κ α κ ο λ ᾱ γ κ α δ ο καὶ σχηματίζεται ὁ Χάβος. Ἐκεῖ ἀπλώνονταν χωριὸ ὀλόκληρο μὲ πλούσια σπῖτια καὶ καλοδουλεμένα χωράφια καὶ πλῆθος καρποκλάρια, μὲ ἀνθρώπους χριστιανούς καλὸκαρδούς καὶ μ' Ἐκκλησιὰ ἑακουσμένη τὴν Ἀ γ ῖ α Π α ρ α σ κ ε υ ῆ τοῦ Χάβου, ἀνάμεσα σὲ θεόρατα πυκνόφυλλα πολύκλαδα πλατάνια καὶ ἀλλὰ γέρικα φουνιωτὰ δέντρα.

Ἀλλὰ, ἐνῶ ἡ ἡρμὴ ζωὴ κυλοῦσε μὲ τὸν καινικὸν τῆς ρυθμὸς, ποῖος ξέρει ἀπὸ ποιά θεϊκὴ ὀργὴ ἢ δοκιμασία, τὰ δυὸ Βουνὰ ξεχώρισαν ἀπότομα, ἡ γῆ τοῦ χωριοῦ ἀνοίξε σὲ πελώρια χαλάσματα, τεράστιοι ὄγκοι γκρεμίστηκαν ὅπως σὲ μεγάλο σεισμὸ καὶ τὸ εὐτυχισμένον χωριὸ ὀλόκληρον καταπλακώθηκε καὶ βούλιαξε.

Προτοῦ γίνῃ ἡ πολυδάκρυτη αὐτὴ κατὰστροφὴ, ἐκεῖ ζοῦσαν καὶ δυὸ ἀδελφές, ἡ

μιὰ καλὰ ἀποκαταστημένη πού καλοπερνοῦσε, ἡ ἄλλη φτωχεῖα χήρα μὲ τὰ δυὸ παιδάκια της, πού πήγαινε ὅλη μέρα στὴν πλούσια ἀδελφή της τῆς ἔκανε ὅλες τὶς δουλειές καὶ στὴν ἀρχὴ ἔπαιρνε λίγο φαγητό γιὰ τὰ παιδάκια της, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὰ παιδιά της φτωχῆς ἦταν καλύτερα ἀπὸ τὰ παιδιά της πλούσιας, ἡ πλούσια σταμάτησε νὰ τῆς δίνῃ φαγητό. Τότε ἡ φτωχὴ σοφίστηκε τοῦτο: ἐκεῖ πού ζύμωνε στὸ σπίτι τῆς ἀδελφῆς της, στὸ τέλος δὲν ἔπλενε τὰ χέρια της καὶ ὅταν γύριζε στὸ σπίτι της, τὰ πλύματα τῶν χειρῶν της (προζυμώματα) τὰ ἔφτανε χυλὸ καὶ ἔτρεφε τὰ παιδιά της. Τὰ παιδιά της ὅμως ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι παχουλὰ σὰν καλοθρεμμένα, ἐνῶ τὰ παιδιά τῆς πλούσιας ἦταν ἀδύνατα καὶ κιτριναῖρα.

Γι' αὐτὸ ἀρχισε ἡ πλούσια νὰ φθονῇ τὴ φτωχεῖα καὶ τὴν ἀνάγκαζε στὸ ἐξῆς πρὶν φύγῃ νὰ πλένῃ τὰ χέρια της γιὰ νὰ μὴν πηγαίνει τροφὴ στὰ παιδιά της. Τότε ἡ φτωχεῖα ἀπελπίστηκε, δὲν ἤξερε τί νὰ κάμῃ γιὰ νὰ ζήσουν καὶ, ἐνῶ κοιμῶνταν μὲ τὰ νηστικά παιδιά της, εἶδε στὸν ὕπνο της τὸ Χριστό, τὸν Μεγάλο Παρήγορο τῶν πονεμένων καὶ τῶν στερημένων. «Δεῦτε πρὸς Με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς», λέγει τὸ Πανάκραντο Στόμα Του. Τῆς εἶπε λοιπόν: «Πάρε τὸ λίγα τυρὶ πού ἔχεις στὸν τάλαρο, νὰ τὸ δώσῃς στὰ παιδιά καὶ αὔριο τὸ πρωὶ ἐσὺ μὲ τὰ παιδιά σου καὶ τὴν ἀγελάδα σου νὰ φύγετε μόνοι σας κρυφὰ πρὸς τὰ βουνά. Στὸ δρόμο πού θὰ πηγαίνετε, ὅταν ἀκούσῃς μεγάλο βρόντο καὶ χαλασμό, νὰ μὴν γυρίσῃς πίσω νὰ ἰδῇς».

Τὴν αὐγὴ, ἡ φτωχὴ μὲ τὰ παιδάκια της καὶ τὴν ἀγελάδα ἔφυγε χωρὶς νὰ εἰπῇ τίποτε πούθενά καὶ ἐνῶ ἦταν ἀρκετὰ μακριὰ ἀπ' τὸ χωριό, ἀκούει πίσω της χαλασμὸ κόσμου, νοιώθει νὰ σειέται ὁ τόπος καὶ νὰ ἐκέβωνται τὰ βουνά. Βούλιαξε ὁ Χάβος... Δὲν βάσταξε καὶ γύρισε πίσω νὰ ἰδῇ, λέγοντας: «Ἀχ, ἀδερφοῦλα μου!», γιατί θυμήθηκε ἀμέσως καὶ πόνεσε γιὰ τὴν πλούσια σκληρὴ ἀδελφὴ της πού τώρα θὰ καταπλακώθηκε. Στὴ στιγμὴ ὅμως ἔγιναν πέτρα καὶ αὐτὴ καὶ τὰ παιδιά της καὶ ἡ ἀγελάδα καὶ κάπου ἐκεῖ στὰ βουνὰ δείχνουν οἱ

περαστικοὶ καὶ οἱ τοσπάνηδες τοὺς μαρμαρωμένους⁽¹³⁾.

Στὸν τόπο τῆς καταστροφῆς γιὰ πολὺν καιρὸ, ὅταν περνοῦσε διαβάτης, ἀκούε μέσα ἀπὸ τὴ γῆ καὶ τὰ καταπλακωμένα σπῖτα νὰ βγαίνει φωνὴ κοκόρου πού φαίνεται, εἶχε γλυτώσει, εὑρίσκει τροφὴ καὶ ἔζησε ἀρκετὰ ὅσο ἀκούγονταν τὸ λάλημα του. Πολλὲς φορὲς συνέχεια ἤρθαν ἄνθρωποι μὲ σύνεργα καὶ ἐκεῖ πού νόμιζαν ὅτι ἀκούγαν τὸν κόκορα, ἔσκαβαν βαθεὰ μήπως ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι, ζωντανοὶ ἀκόμη, γιὰ νὰ τοὺς σώσουν. Ἀλλὰ ὅταν ἔφθαναν βαθεὰ, ἀκούγαν τὸν κόκορα σ' ἄλλο μέρος πρὸ πέρα. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ἐκεῖ καὶ παραπέρα ὥσπου κάποτε ἔπαυσε νὰ λαλᾷ⁽¹⁴⁾.

Αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος τοῦ παλινοῦ χωριοῦ μὲ τὴν ἔκκλησι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς τοῦ Χάβου, τὸ ὁποῖον βούλιαξε μὲ τὴν παλιὰ πλάση.

4. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς τῆς Νηοίστας.

Ὁ κόσμος, πού γλύτωσε ἀπ' τὸ βουλιασμένο χωριό, ἔχτιζε τὰ σπιτάκια του στὴν ἄλλην ἔκταση πού φαίνονταν στέρεη. Μὲ τὰ χρόνια οἱ πρόχειροι συνοικισμοὶ μεγάλωναν καὶ σχηματίσθηκε ἄλλο χωριό. Ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα, ἕνας τοσπάνος, ἐκεῖ πού εἶναι ἡ σημερινὴ νέα Ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, εἶδε σὲ ἕνα πουργάρι θεόρατο καὶ γέρικο, στὰ «σταυρώματα», μιὰν εἰκόνα. Τὸ διέδωσε στὸ νέο χωριό καὶ πῆγε κόσμος πολλὸς «μετὰ πίστεως, εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ,» καὶ εἶδε μὲ ἱερὴ φοικίαση ὅτι ἦταν ἡ εἰκόνα τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς τοῦ βουλιασμένου Χάβου. Ἱερὸ δέος κυρίευσεν τὴν ψυχὴν τοὺς καὶ ὅλοι μὲ εὐχαρίστηση καὶ πίστη ἀποφασισαν νὰ χτίσουν στὸ μέρος ἐκεῖνο νέα Ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς καὶ ὁλόγυρα νὰ μαζευθῇ τὸ νέο χωριό.

Σὲ γενικὴ μάζωξη ὅλο τὸ χωριό ἔβαλαν τὴ δουλειὰ μπροστὰ καὶ ἔτσι ἔγινε ἡ σημερινὴ Νηοίστα. Στὸν καστανόφυτο λόφο της μὲ τὰ παλιὰ πελώρια πουργάρια παρὰ τὰ σφιχτοκρατοῦν κισσοὶ καὶ ἀντίκλαρα (=ἔξοι), μὲ τὶς κρανιὲς καὶ τοὺς δέντρους (=εἶδος βελανιδιάς μὲ μεγαλύτερα φύλλα) καὶ τὶς βατομουριές, τὶς κρουτσουπιές καὶ

τοὺς γράβους καὶ τὰ παλιούρια, ἔγινε ἡ σημερινὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. Δούλεψαν οἱ πιὸ διαλεχτοὶ μαστόροι καὶ βοήθησε «μεντάτι» ὅλο τὸ χωριὸ κουβαλώντας πέτρες, ἀσβέστη, ξύλα καὶ ψωμί. Φαντασθῆτε κόσμον πολὺ, ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, καὶ ζῶα φορτηγὰ καὶ καρροταῖνια νὰ κινοῦνται ἀπὸ τὰ γύρω ῥέματα καὶ τίς πλαγιές καὶ τὸ βουνὸ σὲ ἀσταμάτητη κίνηση πρὸς τὸ μέρος ποὺ χτίζονταν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἄλλοι νὰ κουβαλοῦν, ἄλλοι νὰ βοηθοῦν, ἄλλοι νὰ σκάβουν, ἄλλοι νὰ πελεκοῦν τίς πέτρες καὶ τὰ ξύλα καὶ ἄλλοι νὰ χτίζουν. Πυρετὸς δουλειᾶς καὶ κοχλασμός ἐνθουσιασμοῦ! Τὸ κοινὸ λαϊκὸ συναίσθημα γιὰ τὸ ἀγαπημένο σ' ὅλους τοὺς ἔργο ποὺ τοὺς πλημυρίζει ἀπὸ ἀγαλλίαση, γιατί πιστεύουν ὅτι ἔτσι κάνουν μεγάλον καλὸ γιὰ τὴν ψυχὴ τους, ἐκτὸς τούτου γιατί θὰ φτιάσουν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τους ποὺ θὰ τὴν καμαρώνουν γιὰ πάντα αὐτοὶ καὶ οἱ ἀπόγονοί τους. Εἶναι κι' ἓνα τραγούδι ποὺ συνηθίζεται σὲ τέτοιες περιστάσεις ποὺ ἐκφράζει τὴν κοινὴ προσπάθεια καὶ τὸν ὁμαδικὸ δεσμὸ τῶν χωριανῶν: «Συν:άζονταν, τοιμάζονταν ὅλο τὸ βιλαέτι νὰ χτίσουν πύργον κι' Ἐκκλησίαν κι' ἀφόρ'γο μαναστήρι.»¹. Ὅταν ἀποτελείωσε, ἦταν πολὺ ὁμορφὴ ἡ Ἐκκλησία αὐτὴ μὲ τὰ χαγιάτια τῆς, τὸ ψηλὸ καμπαναριό, τὸ κοιμητήριον, τὸ νεκροταφεῖον καὶ τὸ ἐπιβλητικὸ κολούρι (=περίβολος) μὲ τίς δυὸ μεγαλόπρεπες πύλες (ἀριστερὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ δεξιὰ τῶν γυναικῶν) μὲ τὰ σκαλοπάτια, μὲ τὰ τουφωτὰ αἰωνόβια δένδρα καὶ τὴ μαγευτικὴ θεά. Ἡ Ἐκκλησία φέρει πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδον τῶν ἀνδρῶν χρονολογία «1804». Ἴσως τότε νὰ χτίστηκε ἐκ θεμελίων, ἴσως καὶ νὰ χτίστηκε σὲ θέσιν προϋπάρχουσας Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ σώζονται σημεῖα.

Τὸ χωριὸ ἔχει κι' ἄλλες Ἐκκλησίες πολὺ παλιές, ὅπως τοῦ Ἀϊ-Λιά κοντὰ στὴ Συκιὰ μὲ ἐπιγραφή: «ἱστορήθη ὁ πάνσεπτος ναὸς τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου Προφήτου Ἡλίου ἐπιτροπεύοντος καὶ περιποθοῦντος Θανάση Δημήτριον ἐν ἔτει 1814 μαρτίου 24». Εἶναι ξυλόσκιον μονόκλιτον μὲ ἱερό, ἀνδρικό καὶ γυναικείο καὶ φέρει ὡραῖες τοιχογραφίες σ' ὅλους τοὺς τοίχους. Εἰκονίζονται οἱ Προφ' Ἠλίας, ἅγιος Ἰωάν-

νης ὁ θεολόγος, ἅγιος Λουκάς, ἅγιος Γεώργιος (ὄχι καβαλλάρης), Παντελεήμων, Πέτρος, ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ἅγιος Παῦλος, ἁγία Μαρίνα, Βαρβάρα, Αἰκατερίνη, Μάρκος, Ματθαῖος, Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης, Θεόδωρος ὁ Τήρων, Βίκτωρ, Νέστωρ, Δημήτριος, Πέτρος Ἀλεξανδρείας, πρωτομ. Στέφανος, Ρωμανός, ἡ Πλατυτέρα, Νικόλαος, Κήρυκος, Σίλβεστρος Ἀντίπας, Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων, Λάζαρος, οἱ 4 Ἱεράρχαι, ὁ Παγκάκιστος, ὁ προφ. Ἰωάννης ἐντὸς τοῦ κήτους. Εἰς τὸ γυναικεῖον εἰκονίζεται ὁ ἐν Ἐδέμ Παράδεισος, οἱ χοροὶ τῶν Μαρτύρων, Προφητῶν, Ὁσίων, οἱ Ἅγιοι Πάντες κ.ἄ.

Ἄλλη Ἐκκλησία εἶναι τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὸ Περδικάρι ὁμοία μὲ τὸν Ἀϊ-Λιά μὲ ὡραῖες τοιχογραφίες σ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων καὶ στὸ νάρθηκα μὲ τὴν εἰκονογράφηση τῆς Κολάσεως ὅπου ποικιλία τιμωριῶν: γιὰ τὴν Κουρκουσούρα ποὺ παίρνει λόγια ἀπὸ τὸν ἓνα καὶ τὰ πηγαίνει στὸν ἄλλον, γιὰ τὸ Μυλωνᾶ ποὺ κλέβει στὰ ἀλέσματα, γιὰ τὸ ἀντρώγυνο ποὺ κάνει διάφορες ἁμαρτίες κ.ἄ.

Ἄλλη Ἐκκλησία εἶναι τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὴ Λάψανα, ὅπου στὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ σώζονται ὡραῖες παλιές τοιχογραφίες ἀπὸ παλαιότερη Ἐκκλησία.

Ἀπὸ ὅλες ὁμως τίς Ἐκκλησίες τῆς Νησίστας—δέκα περίπου ἐν ὅλῳ—ἡ Ἀγία Παρασκευὴ εἶναι ἡ ἐπίσημη καὶ πολυῖακουσμένη. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς Ἐκκλησίες, εἶναι καὶ ἀρκετὰ εἰκονίσματα καὶ Σταυροὶ στοὺς δρόμους. Ὅλα αὐτὰ ἀποδείχνουν ὑπερβολικὴ εὐσεβία τῶν κατοίκων στὰ σκοτεινὰ ἐκεῖνα χρόνια τῆς σκλαβιάς.

Τὰ εἰκονίσματα καὶ οἱ Σταυροὶ ἀρχισαν νὰ στήνωνται ἀφθονὰ στὴν Ἠπειρο, ἐπειδὴ ἔλειπαν Ἐκκλησίες, κατὰ προτροπὴ τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, γιὰ νὰ συγκρατῆται ὁ χριστιανικὸς κόσμος στὴν πίστη του τότε ποὺ κινδύνευε νὰ ἐξισλαμισθῇ⁽¹⁴⁾.

5 Παράδοση γιὰ τὸν

«Ἅγιον», τὸν Πάτερ—Κοσμᾶ.

Ὅπως διηγόταν ἡ πολὺκλαυτη μητέρα μου—ποὺ δὲν ξέρω ἂν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα—πέρασε ἀπὸ τὸ χωριὸ ὁ

Ἅγιος Ἐρομάριος καὶ Ἰσαπόστολος Κ ο -
σ μ ᾱ ς ὁ Α ἰ τ ω λ ὁ ς ⁽¹⁶⁾ καὶ δίδαξε καὶ
εἶπε καὶ ἀρκετὲς προφητεῖες, οἱ ὁποῖες συμ-
φύρονται μὲ τὶς προφητεῖες τοῦ Ἀ γ α -
θ α γ γ ἑ λ ο υ, ὅτι δηλ. θαρθῇ καιρὸς πού
ὁ τρόπος θὰ ζωσθῇ μὲ ἓνα ράμμα (τηλέγρα-
φος), ὅτι ὁ στρατὸς πού φοροῦσε ἄσπρα θὰ
γίνῃ μαῦρος σὰν τὸ κοράκι (ὅτι θὰ φορέσῃ
μαύρη στολή), ὅτι κάποιε θὰ ὑποστῇ ἐπί-
θεση ἢ Ἑλλάδα ἀλλὰ νὰ εὐχώμαστε νὰ
πιασθῇ τὸ θηρίο ἀπὸ τὸ Κ ε ρ α λ ι (Κων-
σταντινούπολιν) καὶ ὅχι ἀπὸ τὴν οὐ ρ ᾱ
(Αὐλῶνα), γιατί ἂν συμβῇ τὸ δεύτερο καὶ
σπάσῃ ἢ Αὐλῶνα, τότε τὰ ἐκεῖ χωριά θὰ
τραβήξουν πολλὰ καὶ πρέπει ὅλοι νὰ εἶναι
ἐτοιμοὶ κάθε στιγμή νὰ φύγουν γιὰ νὰ κρυ-
φτοῦν στὰ βουνά, ἀλλὰ νὰ μὴν ξεχάσουν
νὰ πάρουν μαζί τους ἁλάτι γιὰ νὰ μποροῦν
νὰ τρῶνε τὰ χορζάρια· γι' αὐτὸ τὸ σακουλά-
κι μὲ τὸ ἁλάτι νὰ τὸ ἔχουν κρεμασμένο στὴν
μέση τῆς πόρτας πάνω ἀπὸ τὸ θυροστόμι
γιὰ νὰ τοὺς χτυπήσῃ ὅταν θὰ φεύγουν στὸ
κεφάλι καὶ νὰ θυμηθοῦν νὰ τὸ πάρουν· ὅτι
ἂν τὸ θηρίο πιασθῇ ἀπὸ τὸ Κεφάλι, θὰ γί-

νῃ τέτοια μάχη καὶ σφαγὴ μπροστὰ ἀπὸ
τὴν Πόλιν, ὥστε τὸ αἷμα θὰ τρέχῃ σὰν πο-
τάμι πού μέσα θὰ μπορῇ νὰ πλῆν πενταήτι-
κο δαμάλι, γιατί ἐκεῖ θὰ χτυπηθοῦν πολλὰ
Βασίλεια. Εἴτε στὸ Κεφάλι ὁμῶς, εἴτε στὴν
οὐρὰ πιασθῇ τὸ θηρίο, θὰ γίνῃ μεγάλος
χαλασμός ὅλων τῶν λαῶν πού θὰ πιασθοῦν
καὶ στὸ τέλος θὰ σκάσῃ τὸ «τόπι τῆς κα-
ταστροφῆς». Ἀλλοίμονο τότε σὺς πολίτες
καὶ τὰ σταυροδρόμια! Ὁ θάνατος τότε θὰ
εἶναι προτιμότερος. Ὁ κόσμος θὰ λήθῃ: «Εὐ-
γάτε σεῖς οἱ πεθαμένοι νὰ μποῦμε ἐμεῖς οἱ
ζωντανοί». Καλότερος ὅποιος ἐπιζήσῃ! θὰ
φάγῃ μὲ ἀσημένιο χουλιάρι καὶ οἱ ἄνθρω-
ποι θὰ εἶναι τόσο λίγοι, σὰν τὶς κρانيές, ὥστε θὰ
βυθίζῃς χιλιόμετρα γιὰ συναντήσῃς ἄνθρω-
πο. Ἐπίσης ὁ Ἅγιος μὲ μιὰ ἀπλὴ κατάρα
ἔκαμε νὰ βουβαθοῦν τὰ ἀσταμάτητα κοά-
σματα πλήθους βατράχων σὲ ἓνα βάλλτο πού
ἀνησυχοῦσαν τοὺς περιοίκους⁽¹⁷⁾.

Καὶ ἄλλες προφητεῖες εἶναι γνωστὲς στὸν
κόσμο, πού, ὅταν οἱ χωριανοὶ τὶς ἀναφέρουν,
προσθέτουν «τὸ εἶπε ὁ Ἅγιος».

(Σ υ ν ε χ ῖ ζ ε τ α ι)

Ὑποσημειώσεις :

1. G. Stadtmüller, τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνητικῆς τῆς Ἠπείρου. Ἐν με-
θοδικόν πρόγραμμα. «Ἠπειρ. Χρονικά» τ. Θ' (1934) σελ. 159—160.
2. Μητροπολίτου Ἀρτης Σεραφεῖμ τοῦ Β ο ρ ζ α ν τ ῖ ο υ, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος
περίληψως τῆς ποτὶ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἠπειρωτικῆς πόλεως Ἀρτης καὶ τῆς ἐσαυτῶς
νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης συλλεγὲν καὶ συνταχθέν χάριν τῶν φιλομουσῶν καὶ φιλαρχαιολό-
γων ὁμογενῶν. Ἐν Ἀθήναις 1884, σελ. 321 σπμ. 1στ'.
3. Δ. Ε θ α γ γ ἑ λ ὁ ς, οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου. Ἀθήνα: 1947.
4. Δ η μ. Α. - Ζ ὠ τ ο υ, Ἡ ἑνημερία τῶν Ἠπειρωτῶν. Ἐκδόσεις Β'. Ἀθήνα: 1936.
5. Κ. Δ α ς α ρ ὶ θ η, Οἱ Τούρκοι Σπαῖδες. «Ἠπειρ. Ἑστία», ἔτ. Α' τεύχ. 1 (Μάιος
1952) σ. 10—14. τεύχ. 2 (Ἰούνιος 1952) σ. 137—146. — Χ : κ. Π α τ σ ῆ λ η, Οἱ Τούρκοι Σπα-
χῆδες. «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», ἔτος Α' τεύχος 8 (Δεκεμ. 1952) σ. 787—793, ἔτος Β' τεύχος 9
(Ἰανουάρ. 1953) σ. 25—32.
6. Σ π. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο υ, Ἱστορία Ἀλβανίας. Ἐν Ἀθήναις 1895 σ. 601 ε.
7. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο υ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου τ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1857 σελ.
368—364.
8. Πρβλ. Κ ω ν. Ἀ θ. Δ ῖ α μ ᾱ ν τ η, Ἡ Ἀγία Παρασκευή, τὸ πανηγύρι καὶ ὁ ἀρτί-
κος ἐπὶ Νηρίστα τῶν Τζουμέρκων. περιοδ. «Ἑλλην. Δημοσιουργία», ἔτ. Β', ἀρ. τεύχ. 37 σ. 368
—366 καὶ ἀρ. τεύχ. 39 σελ. 522—525.
9. Γ. Π. Ἀ ν α γ ν ω σ τ ο π ο ὕ λ ο υ, Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἠπειρω-
τικῶν τοπωνυμίων. «Ἠπειρ. Χρονικά», τ. Α' (1926) σ. 86—100.
10. Μητροπολίτου Ἀρτης Σεραφεῖμ Βυζαντίου, Δοκίμιον... ἔ. 2. σ. 321. Π. Ἀ ρ α β α ν -
τ ι ν ο υ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1857.
11. Κ. Ἀ. Δ ῖ α μ ᾱ ν τ η, Ἐθίμα κατὰ τὶς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων ἐπὶ Νηρίστα τῶν
Τζουμέρκων. «Ἠπειρ. Ἑστία», τεύχ. 20 (Δεκεμβρ. 1953) σελ. 1276.
- Κ. Α. Δ ῖ α μ ᾱ ν τ η, τὸ πανηγύρι τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς ἐπὶ Τζουμέρκα μὲ τὸ χορὸ
Καγγελάρι. «Ἀλβανία» 1953 σελ. 69 κ. ε.
12. Ἡ παράδοση αὐτὴ ὁμοιάζει περίεργα μὲ τὴν προαιδοποίηση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δάτ
καὶ μὲ τὸ πάθημα τῆς γυναίκας τοῦ Δάτ ἐπὶ τὴν Παλαιὰ Διαθήκην: «Καὶ ὅτε ἐξήγαγον αὐτὸς
ἦμα (οἱ οὗοι ἄγγελοι τὸν Δάτ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς του), εἶπεν ὁ Κύριος, διδώσωσιν τὴν ζωὴν σου»

μη περιβλέψῃς ὅπωσιν σου. καὶ μη σταθῇς καθ' ὅλην τὴν περίχωρον· διασώθητι εἰς τὸ ὄρος, διὰ νὰ μὴ ἀπολεσθῇς... Καὶ ἔβρεξε ὁ Κύριος ἐπὶ τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ κατέστρεψε τὰς πόλεις ταύτας, καὶ πάντα τὰ περίχωρα, καὶ πάντας τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, καὶ τὰ φυτὰ τῆς γῆς. Ἄλλ' ἡ γυνὴ αὐτοῦ περιβλέψασα ὀπίσθεν αὐτοῦ, ἔγινε στήλη ἁλατος». (Γένεσις, κεφ. 19' 17 καὶ 24—26).

14. Γιὰ τὸ Κακολάγκαδο, γιὰ τὴ βουλευσμένη παλιὰ πλάση καὶ γιὰ τὸν πετεινὸ ποῦ λαλοῦσε βαθειὰ μέσα στὰ γκρεμίσματα βλ. καὶ Γ. Κοτζιούλα, τὸ Κακὸ λυσιπάντημα καὶ ἄλλα διηγήματα. Ἀθήνα 1939 σελ. 6.

15. Ἀνάλογη χαρά, ἀλλὰ σὲ ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη κλίμακα, θὰ συνεῖχε τίς ψυχές τοῦ λαοῦ γιὰ τὰ κοινῆς ὠφελείας μεγάλα ἔργα τῶν αἰώνων: τὰ πελασγικά τεῖχη, τίς Ἀκροπόλεις καὶ τὰ τεῖχη τῶν πόλεων, τοὺς Τάφους, τίς Πυραμίδες, τὰ Μαυσωλεῖα καὶ ἐν γένει τὰ θαύματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τοὺς Ναοὺς καὶ τίς Ἐκκλησίες κ. ἄ. Πολὺ παραστατικὴ εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ Βεργίλιου στὴν Αἰνείαδα γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς Καρχηδόνας. Ἐπίσης ἡ ἐργασία γιὰ τὸ φτιάσιμο τῆς καμπάνας στὸ μεγαλόπνοο ποίημα τοῦ Schiller «ἡ Καμπάνα», γιὰ ν' ἀναφέρωμε μόνο δύο παραδείγματα τέτοιων περιγραφῶν.

16. Ν.Β. Πατσέλη, Τὸ Δελιδνάκιον τῆς Ἡπείρου. Ἀθήναι 1948 σ. 77.

17. Περί αὐτοῦ βλ. Φ. Μιχαλόπουλου, Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, Ἀθήναι 1940.

Ὁ Ἀν. Ν. Γούζας ἀναφέρει (Βίοι Παράλληλοι, τ. ΣΤ', σ. 243) ὅτι ὁ Ἅγιος Κοσμάς πέρασε καὶ ἀπὸ τὸ Συρράκο καὶ δὲν ἀποκλείεται στὸ τότε ὁρομολόγιό νὰ πέρασε καὶ ἀπὸ τὴ Νησίστα.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Ο ΔΙΓΙΑΝΟΣ

Στὴν Ἀρτα τᾶργανα βαροῦν, στὴν Ἀρτα κάνουν γάμο,
ρηγόπουλο παντρεύεται, βασιλοπούλα παίρνει.

Ὅλο τὸν κόσμο κάλεσε, τὴ γῆ τὴν οἰκουμένη,
τὸ Δίγιανο δὲν κάλεσε, ᾗ τὴν κακογνωμιά του,
γιατὶ σκοτώνει τοὺς γαμπροὺς καὶ παίρνει τίς νυφάδες.
Νάτος καὶ ὁ Γιάννος πόρχεται, νάτος καὶ ὁ Γιάνος ποῦρθε,
καὶ κατεβλίνει ἀπ' τ' ἄλογο καὶ βγάζει τὸ σπαθί του,
καὶ λέει στ' ἀρχοντόπουλο καὶ στὴ βασιλοπούλα:

—Καὶ ποῖο γαμπρὸν ἐσκότωσα καὶ ποιά νύφη ἐπῆρα;

Φέρτε μου τώρα γλήγορα καὶ μὴν χασομερᾶτε,

σαράντα λίτρες μάλαμα καὶ ἑφτά μαργαριτάρια,

νὰ μὴν σκοτώσω τὸν γαμπρό, τὴν νύφη νὰ μὴν πάρω.

(ΑΓΙ ΘΕΡΟΥ: Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων)

"...ΑΝΕΠΑΙΣΧΥΝΤΑ, ΕΙΡΗΝΙΚΑ..."*

Παντρεύτηκε ο γέρο-Κωσταντής, απόκτησε παιδιά και θυγατέρες· πάντρεψε αδέρφια κι' αδερφάδες, και το παλιό το Λιβανάτικο, γέμισε κόσμος και παιδιά. Εύλογία Θεού!... Έχτισε καινούργιο σπήτι, αγόρασε κτήματα και μαγαζιά· απόκτησε βίβες και χρήματα, τιμή κι' υπόληψη· έγινε το πρώτο σπήτι στην αγορά των Γιαννίνων κι' ο πρώτος νοικοκύρης.

Δόξα νάχει ο Μεγαλοδύναμος!... προσηυχήθηκε ο γέρο—Κωσταντής, κι' έκανε το σταυρό του.

Σά μιὰ κορώνα και μιάν αποθέωση δλης αὐτῆς τῆς εὐτυχίας, τοῦ φαινόταν τώρα οἱ Τσικνοπέφτες, οἱ γιορτές αὐτῆς τῆς ἐργασίας, ἡ ἐκφραση τῆς ἀγάπης και τῆς συνεργασίας ποὺ κρατοῦσε τότε ἀνάμεσα ἐργοδότῃ κι' ἐργάτῃ, «ἀφεντικὸ» και «κάλφα».

Ἡ «μπούλα», ἀπὸ τὰ χαράματα τοῖμαζε μέσα σὲ τεράστια ντεψιά τὶς κρεατόπητες μὲ τὰ πολλὰ και τὰ ψιλὰ σπιτίσια πέτρα, τὸ μπόλικο βούτυρο και τοὺς πλατειοὺς κριτσανιστοὺς κόθρους.

Στὴν ἀπέναντι κρεβάτα, ἀράδ'—ἀράδα στρωνόταν τὰ τραπέζια γιὰ τοὺς ἑκατὸ και περισσότερους καλφάδες, και στὴν κορφή ο γέρο-Λίβανος, ὁ «πάππος» μὲ τοὺς ντουλαμάδες και τὰ πτούρια του, κατακάθαρος και καλοντυμένος, μὲ τὸ βαθυχρῶμο καλοσιδερωμένο φέσι. Ὅλοι οἱ καλφάδες τῶν μαγαζιῶν, τῶν ταμπακαριῶν, τοῦ μώλου, τοῦ καϊκιῦ, ὁ φύλακας, ὅλοι ἔτσι τρώγαν τὸ ψωμὶ τοῦ Λίβανου, στρωνόταν στὸ πλούσιο τραπέζι, μὲ τὰ τσίπουρα, τοὺς μεζέδες, τὰ πλούσια φαγιά, τὶς πῆτες, τὰ τυριά, τὰ γλυκύσματα.—Μὲ τοὺς γαζοτενεκέδες κουβαλοῦσαν στὴν κρεβάτα τὸ γλυκὸ σπητιάσιο κρασί ἀπ' τὰ πλατεῖα δαένια, ἀφύθου, καλόπιστο, ἀγνὸ, γιορταστικό.

* Συνέχεια ἀπ' τὸ προηγούμενο και τέλος.

Ἡ μεγάλη κρεβάτα, δπου ἀφεντικά και καλφάδες μοιάζαν μιὰ μεγάλη οἰκογένεια, συνεργάτες και δικαί, βογγοῦσε ἀπὸ τὸ γλέντι, τ' ἀστεῖα, τὰ πειράγματα, τὰ γέλοια, τὶς εὐχές, τὰ τσουγκρίσματα, τὰ τραγούδια, και καμμιά φορά, τὶς ἀσυναρτησίες και τὶς λιγομάρες τῶν μεθυσμένων. Ἰσαμε ἀργὰ τὸ βράδυ, κοντὰ νὰ δύσῃ ὁ ἥλιος, βαστοῦσε τὸ τραπέζι, κι' οἱ γκαζοτενεκέδες ἀνεβκατέβαιναν συχιά, γεμάτοι ἀπὸ τὸ μυρωδάτο και ξανθὸ κρασί.

Ἀναστέναζε ὁ γέρο—Κωσταντής, και μὲ θλιμμένο μάτι ἀντίκρυσε τὴν ἀπέραντη κρεβάτα ποὺ τώρα ἦταν ἐρημη, βουβή και κρύα.

Οἱ ἀμπαστάδες, μαοῦνες παραδοτοσκισμένες, κατάξεροι και ἀδειανοί, σὰ καυὰγια ἀχρηστα κι' ἀπορριγμένα στὸ γυαλό. Στὸ πολυθρόνο ταμπακαρεῖο, σιγὴ και νέκρα. Οὔτε τώρα τσαρουχάδικο, οὔτε κοντουρατζίδικο, οὔτε κορδελλάδικο· οὔτε ἀποθήκες, οὔτε διός... Ὁ πόλεμος τοῦ Δώδεκα, κι' ὁ ὕστερον, τοὺς δρῆκε μὲ βίβες πολὺ τὸ πρᾶμα ὑψώθηκε λαϊμάργησαν, και ρευστοποίησαν. Ποῦ νὰ φανταστοῦν τὸν κατοπινὸ μεγάλο ὑψωμό; Τοὺς δρῆκε ἡ μεγάλη πτώση τῆς δραχμῆς, κι' ἔτσι δλη τους ἡ περιουσία ἡ μεγάλη και τρανή, ἔλυσε χωρὶς νὰ τὸ νοιώσουν· γλύστρισε, ξέφυγε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ χέρια τους.

Ἀνοιξαν καινούργες ἀγορές· ἡ μηχανὴ ἀντικατάστησε τὸ δουλευτό· τὰ χημικά δόξα, τὸ βελανίδι και τὸ πεῦκο· τὸ Εὐρωπαϊκὸ παπούτσι, ἡ μπότα και τὸ σκαρπίνι, πῆραν τὴ θέση τῆς κορδέλας· τὸ λεπτὸ γοδάκι, πῆρε τὴ θέση τῆς γόδας· τὸ λάστιχο τοῦ αὐτοκίνητου, ἀντικατάστησε τὸ τσαροῦχι. Ὅλα μέσα σὲ λίγα χρόνια, ἦρθαν ἀνω—κάτω. Οἱ ἄνθρωποι, δὲν πρόφτασαν νὰ παρακολουθήσουν τὸ ἀναποδογύρι

σμα της εργασίας, της τιμιότητας, της πίστης, της ήθικης, της θρησκείας, όλων.— 'Ο κάλφας, έγινε εργάτης· τ' αφεντικό, εργοδότης· ή «μπούλα», έσβυσε, εξαφανίστηκε. Τό μίσος άντίς τη συνεργασία, ή μπακαμποντιά άντίς την εϋσυνειδησία. Ψεύτισαν, και τό πράμα, και οί άνθρωποι:—'Ολα, άνω-κάτου.

Όμως... Δοξασμένοι νάναι ο Μεγαλοδύναμος! Τό σπῆτι του, τό είχε ο γερο-Κωσταντής. Τά παιδιά του είχαν μεγαλώσει, καλά και προκομμένα· τά κορίτσια του, είχαν τά προικιά τους. Λίγο-πολύ, είχε τό δικό του: ή δουλειά είχε περιοριστεί, μά δέ σταμάτησε έντελώς. «'Ο Κύριος έδωκε, ο Κύριος άφείλετο». Μήπως ήταν μικρό πού είδε την πατρίδα του ελεύθερη; Πού νά τό πίστευε· ούτε και στ' όνειρό του ακόμα!...

Δοξασμένος νάναι ο Μεγαλοδύναμος!...

Ξαναπήρε τώρα τη μαζιά στά χέρια του, κι' ανακάτευε τη ζεστή τη στάχτη ο γερο-Κωσταντής. 'Η φωτιά είχε μερώσει· και τά πεσμένα κάρβουνα, έχυναν μιά γλυκειά θαλπωρή στο χαμηλό μαντζάτο.

Τά κομιτάτα!... Θυμήθηκε τώρα τ' άνταρτικά!... Τόν Καπετάν Κρομμύδα και τόν Καπετάν Πουτέτσι!

Ένα πρωινό, είχανε βρή μέσα στο Κάστρο μερικά ζευγάρια κομμένα αυτιά, γιατί κάποιοι γυρολόγοι είχαν χρησιμοποιήσει τά δικά τους για κάποια προδοσία. Στη Μακεδονία γινόταν τότε χαλασμός· μά ή κίνηση είχε ξαπλωθή και στην 'Ηπειρο.

Γύρισε τά μάτια κατά τις μεγάλες όστρέχες της κρεβάτας, όπου είχαν κρυμμένα τους γκράδες και τά μαλιχέρια. Πόσες λαχτάρες και πόσοι φόβοι!... Κάθε τόσο, τσαρούχια και σελιάχια, κάπες και φουσέκλίκια, έφευγαν κρυφά, με πιστικούς ανθρώπους για τους άντάρτες πού προετοίμαζαν στά λαγκάδια τό μεγάλο κίνημα. Οί Ρουμάνοι, δλέπεις, οί 'Αρβάνιτες και οί Βούλγαροι, δούλευαν τότε έντατικά.

Θυμήθηκε ύστερα τό Μπανταλογιώργο πού τόν είχαν για θελήματα στο μαγαζί. Παληκάρι 'Ισαμ' εκεί επάνω, άντρας γερός, λιγάκι άπλοϊκός, όμως ένθουσιώδης και πατριώτης. "Ακουγε άντάρτικο κι' έλαμπε τό μάτι του.

Τρέλλα τόν είχε πιάσει νά πάη στο 'Ελληνικό.

Είχε δέν είχε, τό κατάφερε νά πάη στην 'Αθήνα τόν καιρό των 'Ολυμπιακών. Σά γύρισε από κεϊ, ήταν άλλος άνθρωπος· ο άέρας της λευτεριάς, τόν έκανε νά μη λογαριάξη πιά κανένα. Με καρμπογια είχε ζωγραφίση στους τοίχους της κρεβάτας δύο τεράστιους άντάρτες, με τά φουσέκλίκια τους, τά τσαρούχια τους, τις κάπες και τους κρούκους, και δίπλα, δυό τεράστιες 'Ελληνικές σημαίες. Πού ν' ακούση συμβουλές ο Μπανταλογιώργος!

Σέ λιγάκι, τόν έχασαν, και τό μαγαζί κι' ή πατρίδα, κι' οί δικόι του· πήρε τις κορφές, και γίνηκε κι' αυτός άντάρτης. Σκοτώθηκε άργότερα σέ κάποια συμπλοκή στη Σκάλα της Παραμυθιάς.—Θεός χωρέση τό καλό, τό άδολο παλληκάρι!...—Τόν 'Αρανή 'Αντάρτη!...

Θυμήθηκε κατόπι τό Δώδεκα, τόν άποκλεισμό, την πολιορκία, τό Μπιζάνι· τους άνώνυμους χωριάτες, πού κρεμόταν μετέωροι από τά πλατάνια των Γιαννίνων, με τά ιλιγμία της θιαστικής ποινής κολλημένα στά στήθια τους.—Ποιός θυμάται τώρα, ούτε τά όνόματά τους!...

Περνοῦσαν οἱ μῆνες, καὶ μιὰ πάγωναν, μιὰ ζωντάνευαν οἱ ἐλπίδες στὰ στήθια τῶν πολιορκημένων.

Ἕνα πρωῒνό, καθὼς ἐτοιμαζόταν γιὰ τὸ μαγαζί, ἔλεπει στὸ σπῆτι τοῦ Ἀλκαλάι—πού ἦταν ξένος ὑπήκοος—τῇ Γαλλικῇ σημαίᾳ. Παραξενεύτηκε!... Ρίχνει τὸ μάτι κατὰ τὸ Κάστρο, τὴ νὰ ἴδῃ!... Σειρὰ ἀπὸ ἄσπρες σημαιοῦλες!... Δὲν τολμοῦσε νὰ πιστέψῃ τὰ μάτια του!... Βγαίνει στὸ Μῶλο, ὅλος ὁ κόσμος, ἓνα σωρὸ γυναικόπαιδα, εἶχαν μαζευτεῖ στὸ καφενεῖο τοῦ Γιώργη τῆς Σταμάτως, κι' ἀντίκρουζαν κατὰ τὸ δρόμο τοῦ Ἀη—Νικόλα, σὰν κάτι νὰ πρόσμεναν, κάτι ποὺ δίσταζαν ἀτοί τους νὰ πᾶνε πρὸς αὐτό, ἀπὸ φόβο μὴν ἦταν ψέμμα, ὄνειρο, ἀχνός...

Καὶ νὰ πουργόταν ἀπὸ τὴν ἀγορὰ ὁ καυμένος ὁ Βασίλης ὁ Μαϊντάτσης, τρικλίζοντας σὰ μεθυσμένος!...—Μπρὲ τι συμβαίνει; Ποῦ νὰ μιλήσῃ!... Ποτάμι, καλοκαιριάτικος χεῖμαρρος, ροβολοῦσαν ἄφθονα τὰ δάκρυα στὸ διψασμένο πρόσωπο.

Λυγμοί κι' ἀναφυλλητά!... Κανένας δὲν τολμοῦσε νὰ χαράξῃ τὴν ἐρώτησιν ποὺ ἔκαιγε ὅλων τὰ χεῖλια...

—Ἦρθαν;

Ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δάκρυα καὶ τοὺς λυγμούς τὸ καὶ ἄφερε στὸ τέλος ὁ καυμένος ὁ κυρ-Βασίλης νὰ μᾶς δώσῃ τὸ ἀνεπάντεχο τὸ μήνυμα.

—Ἦρθαν!...

Γέμισαν δάκρυα τὰ μάτια τοῦ γέρο-Κωσταντῆ στὴν ἀνάμνησιν τῆς στιγμῆς ἐκείνης:—Φιλιά, χαρὲς, ἀγκαλιάσματα, λυγμοί....

—Χριστὸς Ἀνέστη! σωστὸ παραλήρημα!...

Νταπαντάπ!... νταπαντάπ!... νταπαντάπ!...

—Χακί καθαλλαρέοι, ἡλιοκαμένοι, μαλλιαροί, κατέβηκαν ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ Κάστρου. Χύθηκε ἀπάνω τους ὁ κόσμος νὰ τοὺς καταπιῇ. Αὐτοὶ γελοῦσαν, φρόντιζαν νὰ μὴν πατήσουν κανένα τ' ἀλογά τους, καὶ μοίραζαν ἄσπρη κουραμάνα.

Ἡλιος καὶ καλοκαίρι! Χαρά Θεοῦ!

Ἀνοιξὴ στὶς σκλάβες τὶς ψυχές, καὶ

καμπάνες στὶς Ἐκκλησιές, καὶ ντουφεκιές καὶ Πλατεῖα κατακόκκινη ἀπὸ τὰ πεταμένα φέσια.

Ποῦ δρέθηκαν μονομιᾶς ὅλα ἐκεῖνα τὰ καπέλλα, σκληρὰ καὶ μιραμπό, καὶ σκούφοι μαγειρικοὶ καὶ ντρίτσες παιδικές σὲ γέρικα κεφάλια;

—Δοξασμένος νᾶναι ὁ Μεγαλοδύναμος!...

Μήπως ἦταν μικρὸ ποὺ εἶδε τὴν πατρίδα του ἐλεύθερη ὁ Γερο-Κωσταντῆς; Μιὰ μικρὴ τρέμουλα περνοῦσε σὰ ρίγος στὰ σπυριά τοῦ κομπολογιοῦ του.—Μὰ ἦταν μικρὸ πρᾶγμα αὐτὸ ποὺ ἀξιώθηκε νὰ ζήσει;...

Νῦν ἀπολύοις τὸν δούλον Σου Δέσποτα!...

Καὶ θυμήθηκε τὸ μακαρίτη τὸ γαμπρὸ του, τὸ γιατρὸ τὸ Στέφανο, ποὺ τὸ φώναξε ἀπ' τὰ κατάβαθα τῆς ψυχῆς ποὺ τοῦφευγε τὸ πρωῒνό ἐκεῖνο, σὰν ἔμαθε πῶς ἔπessαν τὰ Γιάννινα.—Τὴν ἄλλη μέρα, κᾶναν τὴν κηδεῖα του. Κι' ἦταν ὁ πρῶτος νεκρὸς στὸν ὁποῖο παρουσίασαν ὅπλα οἱ Ἑλληνικὲς περίπολες, καὶ χαιρέτησαν οἱ Ἕλληνες Ἀξωματικοί.—Ὁ καυμένος ὁ γιατρός!... κι' εἶχε τόσο δουλέψει γιὰ τὴν ὠραία, τὴ μοναδικὴ ἐκείνη ὥρα!...

Νῦν ἀπολύοις τὸν δούλο Σου, Δέσποτα!... Ξανάπε μονολογώντας ὁ γέρο-Κωσταντῆς. Καὶ δὲν ξεκαθάριζε μέσα του καλὰ, ἂν τῷ λεγε τώρα γιὰ τὸ γαμπρὸ του ἢ γιὰ τὸν ἴδιο του ἑαυτό...

Πλησίαζε τὸ Πάσχα. Κατὰ τὸ Μεγαλοδεδέμαδο, τὸ κακὸ παράγινε ὁ πόνος ὁ τρανός, σὰν καρφὶ ποὺ μπαίνει ὅσο πᾶει καὶ πιὸ βαθεῖα, ἐυνάμωνα, μεγάλωνα. Τὸ ἄσθμα, κι' ἡ ἀγωνία, κι' ὁ ἰδρωτὰς ὁ κρύος...

Ἀχ! καὶ δὲ θὰ προφτάσω νὰ κᾶνω καὶ φέτο Πασκαλιά, συλλογιζόταν ὁ γέρο-Κωσταντῆς.

Τῇ Μεγάλῃ Πέμπτῃ, γιὰ μιὰ στιγμὴ, νόμισε πῶς ὅλα πιά τελείωσαν... Κι' ἦταν μόνος του στὸ σπῆτι!...

Μὲ κόπο σύρθηκε ἴσαμε τὸ μαγειριό, ἔρριξε λίγο κρασί σ' ἓνα ποτηράκι, κάπου ξετύρωσε λίγο ἀντίδωρο. Ἐκανε εὐλαβικά τὸ σταυρὸ του, σκέφθηκε νοερὰ τὸ Σταυρωμένο ἀνήμερα Χριστό, εἶπε τὸ Πάτερ ἡμῶν, τὸ Μνήσθητί μου Κύριε, καὶ μετὰ

λαβε μόνος του. Πώς νά παρουσιασθῇ στο Μεγάλο τὸν Κριτὴ ἀκοινώνητος; Βία ἦταν... ποῖος νά φωνάξῃ τὸν παπᾶ; Ὁ Θεός, θὰ τοῦ σχωροῦσε αὐτὴ τὴν ἁμαρτία...

Ὅμως, δὲν εἶχεν ἔρθει ἀκόμα ἡ ὥρα του...

Ἐτοιμος ἦταν ὁ γερο-Κωσταντῆς νά παρουσιασθῇ στο Μεγάλο τὸν Κριτὴ μὰ τοῦλάχιστο, νᾶκανε γιὰ τελευταία φορὰ Χριστὸς Ἀνέστη μὲ τὰ παιδιὰ του...

Σὰ συνῆρθε, βγῆκε σιγὰ· σιγὰ στὴν αὐλὴ τοῦ ταμπακαρειοῦ. Πῆρε μιὰ καρέκλα, καὶ κάθισε στὸν ἥλιο. Κι' ὁ νοῦς του, γύριζε ὥρε; στὰ παλῆα. Ἡ εἰκόνα ὅλης τοῦ τῆς ζωῆς, περνοῦσε γοργή καὶ ζωηρὴ στὰ μάτια του, ποὺ κύταζαν θλιμμένα, τὰ ταμπακαρεῖα καὶ τίς κρεβάτες, τοὺς μύλους καὶ τοὺς ἀμπασιᾶδες, σὰ σὲ παντοτεινὸ ἀποχαιρετισμό...

Τὴν ἄλλη μέρα—Μεγαλοπαράσκευο—τὰ κατάφερε νά πάῃ ἴσαμε τὸν Ἀη-Νικόλα τῆς ἀγορᾶς, ποὺ τόσα χρόνια ἦταν Πίτροπος του. Ἀνασπάστηκε τὸ Σταυρωμένο,

καὶ βγῆκε πρὸς τὴν ἀγορά. Πέρασε ἀπὸ τὰ παλιὰ του μαγαζιά ποὺ τᾶχε φκιάσει μὲ τὸ ἴδρω του, καὶ γύρισε ἀπὸ τὸ Κουρμανιό. Ψώνισε αὐγά, τυρὶ χλωρό, σαλάτες γιὰ τὸ Πάσχα. Κατέβηκε ἀπὸ τὸ Μῶλο καὶ στάθηκε κυττάζοντας τὴ Λίμνη, ὁ Νησί, τὸ Τζαμί, τὸν Τεκὲ τοῦ Σιέη Ραζή, τὸ Πέραμα, ὅλα... Καὶ γῆς, καὶ οὐρανό, καὶ νερά, καὶ καλάμια, κι' ἱτιές, καὶ πλατάνια...

Δευτέρα ἀπόπασχα τὸ βράδυ, τὸν ἄρπαξε ἡ τελευταία ἀγωνία. Ὅλοι του οἱ γιοιοὶ τὸν κρατοῦσαν δακρυσμένον στὴν ἀγκαλιά τους· ἓνα γύρω, πλῆθος συγγενῶν. Κι' αὐτός, τὸ μάτι του, μέσα στο τρανὸ τὸ χαροπάλεμα, στραμμένο ψηλὰ κατὰ τὴν Ἀνατολή· ἔκανε εὐλαβικά τὸ σταυρό του, καὶ παρακαλοῦσε:

Χριστέ μου... Παναγιά μου... τὸ θάνατο, δὲν τὸν φοβᾶμαι... μόνο... συντομέψτε μου τούτῃ τὴν ἀγωνία...

Βιαστικὲς—διαστικὲς μέσα στο σκοτάδι κατέβαιναν πρὸς τὸ Μῶλο δυὸ σκιές· ἡ μιὰ, κρατοῦσε τὸ Φανό.

Γεμάτος περισυλλογή, ψιθυρίζοντας ἐπι-

θανάτιες εὐχές, κρατώντας εὐλαβικά στὰ χέρια του τὰ Ἅγια Μυστήρια, ἀκολουθοῦσε ὁ παπᾶς τῆς ἐνορίας. Οἱ ἀραιοὶ διαβάτες, σταματοῦσαν γεμάτοι δέος, καὶ ταπεινοὶ καὶ σκυφοί, ἔκαναν τὸ σταυρὸς τους.

Περνοῦσε ἡ Ἁγία Μετάληψις.

Στὰ θαθειά του, φούντωνε μιὰ προσευχή:
—Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν...
ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά...

Θεὸς σχωρέσει τὸ γέρο-Κωσταντῆ τὸ Λίβανο!...

ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Συντμήσεις—λ.=λέξη, ἀ.=ἀραβική, π.=περσική, τ.=τουρκική, λατ.=λατινική, ιτ.=ιταλική, ξ.=ξενικό, σλ.=σλαβικό, ιδ. γιαν.=ιδωμαντική γιαννιώτικη, θ.=θές, ιδ. σημ.=ιδίως σημασίας.

Ἅγια Μυστήρια=δ.λ. φανός.

Ἀη Γιάννης τῆς Μπουνίλλας=ἐξοχικὸς ναὸς (παράπλευρα στον τῶρα προσφυγικὸ συνοικισμό Ἀνατολή) ὅπου παλῆξ ξεκινούσαν (ἐξπροβοδοῖσαν) καὶ δεχόταν (στὸ γυρισμὸ) τοὺς ταξιδιώτες· παλῆξ, ὑπῆρχε ἐκεῖ καὶ ὁμώνυμο χωριὸ (Βογίλα).

Ἀμπαστᾶς=μεγάλῃ καὶ θαθειά σκάφη γιὰ τὴν κατεργασία τῶν πεταίων μὲ τὸ *χάρτζι* (λ.ἀ.=τὸ μὲ καθωρισμένους ἀνάλογες μίγμα ὑλικῶν, γιὰ διάφορους (οἰκοδομικοὺς, θυροσδεφικοὺς κ.ἄ.) σκοποὺς, τὸ καμωμένο ἐδῶ ἀπὸ κοινοποιημένα θελανίδια, πεδνα, οὐράκι, περιττώματα οὐλῶν (οὐκλζ-όσκατα, ἀπὸ τὸ ὅποιο καὶ ἐπίθ.—ἀρης) διαλυμένα μέσα σὲ θραστό νερό.

Ἀργαστηριαρεῖοι=οἱ ἀργαστηριάρχες, εἰ μαγαζιᾶτορες, οἱ καταστηματαρχες, καὶ καθέννας πού ἄσκούσε ἐπάγγελμα σὲ ἀργαστήρι (μαγαζί) ὁ ἀργαστηριάρχης. ἦταν ταυτόχρονα καὶ μιὰ κοινωνικὴ διαβάθμιση τῆς ἐποχῆς.

Βουβαλινά=δέρματα βουβαλίου, πού ἐρχόταν ἀκατέργαστα ἀπ' ἐξω· βουβάλια ὅμως χρησιμοποιούσαν καὶ τὴν περιοχὴ τῶν Γιαννίνων, γιὰ σύρσιμο ἀραμπάδων· συνήθως αὐτὰ προερχόνταν ἀπὸ τὰ Μπιτόλια, γιὰ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων. οἱ τροχοὶ τῶν ἀραμπάδων τους ἦταν ξύλινοι.

γυιτρός Στέφανος=ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου, πού κηρύττεισε τὴ μέρα πού μπήκε ὁ Κων)νος στὰ Γιάννινα. Πρὶν ξεφυγῆς, ζήτησε καὶ τοῦ φέραν ἕναν Ἑλληνα στρατιώτη.

γκέγκας=Ἦτσι λέγαμε αὐτὰν πού θὰ μπορούσαμε σήμερα νὰ ὀνομάσουμε χαλβαδοπώλη, μαγαζιάτορα ἢ υπαίτιο μὲ τᾶβλα· οἱ ἴδιοι ταυτόχρονα πωλοῦσαν καὶ *μπιρσι(ε)λιά* (εἶδος στραγάλια) καὶ ἦταν καὶ σαλπιτιζήδες· τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ, τὸ ἄσκούσαν συνήθως Ἀλβανοὶ τῆς Γ' κεγκουριάς, μὲ τὴν ιδιότυπη στολή τους.

Γκουσιτερέλης=παραγκιῶμ ἀπὸ τὸ ἰδ. γιαν. γκουσιτερέλ, μικρὸ ὑδρόβιο πτηνὸ τῆς Ἀίγης τῶν Γιαννίνων ἢ κολυμβίς.

Ἐριμπάμπας=παραγκιῶμ, παράνομα ἀπὸ τὸ. ἔλ. ρὲ μπάμπας (στὸ γιαν. ἰδ., ὁ μπάμπας, ὁ θεὸς).

Θρασκιάς=ὁ Β. Δυτικὸς τῶν Νησιωτῶν μας. **Μαῖστρος** τῶν θαλασσινῶν καὶ **Μπάτης** τῶν Γιαννίνων.

καλίγζα—(ὄνομ., τοῦ *καλίγζ*) εἶδος ἀνοιχτὰ τσόκαρα, πού τὰ συγκατοῦσε στὸ πόδι καρφωτῇ, δερμάτινη συνήθως λωρίδα· ὑπάρχουν τέτοια καὶ πολυτελῆ, διαποικιλμένα μὲ σεντέφι ἀπὸ τὸ λατ. *καλίγκα*=στρατ. ὑπόδημα.

καπλατισμένη=ἀπὸ τὸ τ. *καπλαμά*=ἐπίστροφή μὲ λεπτὰ φύλλα ἀπὸ ἀσημί, χρυσάφι, ἐδῶ ξύλο καρυδιάς· τὰ παρόμοια καπλατισμένα *σεντούκζα* (τ.) *μπαούλα* (ἰτ. *μπαούλο*) *καρ(σ)έλλες* (ἰτ. *κασέλα*), τὰ διακοσμοῦσαν συνήθως μὲ διάφορα ποικίλματα, ἀρχικὰ ἐπὶ ὠνύμων, χρονολογικῶς κτλ.

κεντήματα=μὲ πολύχρωμα νήματα στὸ ἐπάνω μέρος τῆς πόχας τοῦ τσαρουχιοῦ, στὸ μεσιανὸ ἐμπρόσθιο ἔνωμα τῆς· τὰ κεντήματα αὐτὰ, ἦταν πολλὲς φορὲς ἀξιοπρόσεχτη ἐργασία λαϊκῆς τέχνης.

κερί=μὲ τὸ ὅποιο κέρωναν τὴν οὐτρά (δ.λ.), γιὰ περισσότερη συνοχή καὶ εὐκολώτερο γλῶστριμά της στὲς τρύπες πού ἔκανε τὸ σουβλί.

κζαμενοῦς κζο=ὑποκ. τοῦ *κζάμενο*· αὐτὸ, ζεστό, ἀγνίζοντα.

κομιᾶτα=λ.ξ. ἐπαναστατικὲς ἀνταρτικὲς ὁργανώσεις κατὰ τοὺς τελευταίους (ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀκόμα) χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, (κυρίως ἀπὸ τὸ 1904 καὶ ἔπειτα).

κορδέλες=εἶδος λαϊκὸ σκαρπίνι ἀπὸ θακέτα, μονοκόμμα, ἐσώραφα γιὰ τίς λαϊκότερες τάξεις, ἀπὸ τὸ ἰτ. *κορντέλλα*, *κορδέλα*, ταινία. πιθανότατα, ἀπὸ παλαιότερο τρόπο κατασκευῆς, μὲ σχινιά μπροστά.

κουδουνάκια=μικρὰ σφαιρικὰ προσαρμοσμένα στὲς τραχιλιές τῶν ἀλόγων τῶν ταξιδιωτικῶν ἀμαξιών (ἢ καὶ στὲς *ταλίνες* δ.λ. ἀκόμα), πού κουδούνιζαν μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς περιπατήσιδς τους. **κουντούρες**=τὸ σκαρπίνι τῆς ἐποχῆς· τὸ ἐπάγγελμα, (καὶ ἐπώνυμο ἀκόμα), —ατζής.

κόθρος=παχὺς καὶ πλατὺς γῦρος πίπτας, σχηματισμένος ἀπὸ τὲς ἄκρες τῶν πέτρων (φύλων) (ἀπὸ τὸ πέττωρο. δ. Γλωσσάριο Ἀραβαντινοῦ).

Κωλομπότο=συχνὰ εἰ γυναῖκες τῶν παλῶν ταρμπάνων, συνεργαζόταν στὴ βιοτεχνία τῶν συζύγων τους, ἢ ὅποια ἔτσι σπαιρνε οἰκογενεῖα· κὸ χαρακτήρα· μερικὲς, καταπιανόταν, ἀκόμα καὶ μὲ τίς πιὸ θερπεῖες δουλειᾶς της.

Λάστιχο Ἀυτοκίνητο=ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ἀρχισαν τὰ αὐτοκίνητα στὰ Γιάννινα, τὰ λάστικά τους ἀντικατέστησαν τὰ πετσώματα τῶν τσαρουχιῶν, τὰ ὅποια ἔλειψαν σιγά—σιγά ὡς εἶδος ὑπόδησης· ὅλοι, τότε, οἱ χωρικοὶ, φοροῦσαν τσαρούχια.

Λαψίστα=μεγάλο λιμνώδες έλος, που έπι-
κοινωνεί με τη Γιαννιώτικη λίμνη με μάννες (αυ-
λακες)· το χειμώνα μεταβάλλεται κι' αυτό σε
έκτεταμένη λίμνη. Έπίσης και παρόχθιο χωριό.

Λέοζα=Τά με καθαρής δερμάτινης ύφης
άπορρίμματα του πέτσιου (αυτιά, άκρα ποδιών
και άλλα αποξύσματα) (άπό το τ. λέοζ. πτώμα),
άπό τά όποια, με βράσιμο, βγάξαν την κόλλα
(μαραγκών, έπιπλοποιών κτλ.), τό λεγόμενο στα
Γιάννινα **γκάλζ** (του)

Λουρζά=ζώνη για τη μέση, για έπποσκευές·
ίμάντες.

Μάκινες=καλούπι· μέσα στο όποιο σιδερών-
ναν τά φέσια· άπό κεϊ, και τοπωνύμιο, και έπωνυμιο.

μαντύλι πολιτικό=τό μαντύλι ήταν ή κα-
λύπτρα της έποχής· παληότερα, έκάλυπτε όλα τά
μαλλιά και σιγά—σιγά, έξελίχθηκε σε διακοσμη-
τικό του κεφαλιού, με ζωγραφιστά ποικιλόχρω-
μα άπάνω του λουλούδια. Ήταν όλα τους φκια-
σμένα άπό τουλπάνι, λευκό (φακίόλι) ή βαμμένο
μαύρο (μπουγιάμα). Τό **πολιτικό**, σημαίνει προ-
έλευση άπό την Κων/πολη. Στα Γιάννινα, άνθου-
σε άλλοτε και αντίστοιχη βιοτεχνία· έχουμε ακό-
μα και έπαγγελματικό έπωνυμιο Μαντηλάς.

μαριγάμπες=γυναίκες του συγκροτήματος
Καφέ—σιαντάν ή άμάν· οί άλλιζώτικα περιμαν-
τόνες ή τοιγγίστες (άπό τό π. τσεγγί=χορευ-
τής). οί γυναίκες του πάλκου· πιθανόν νά έχη κά-
ποια σχέση με τό 'Ιταλ. **γκάμπα**=γάμπα.

μέστια=άλλοιως, **τερλίτζα**, **λαπούδες**· των
Τούρκων, άπό μαλακό λεπτό πετσί (προειά),
που τό φορούσαν άπό μέσα άπό τά παπούτσια,
για νά μπορούν μ' αυτό νά πατούν τό ίερό έδα-
φος του προσκυνήματός τους, στο όποιο δέν έπρε-
πε νά μεταφερθῇ χῶμα του δρόμου.

μιραμπό=καπέλλο έπιστημότερο κάπως άπό
τό σκληρό (δ.λ.), μεταξύ του, και του κλάκ, ύψη-
λου πύλου· στα Γιάννινα επί Τουρκοκρατίας τά
φορούσαν οί γιατροί, οί καθηγητές και άλλοι έπι-
στήμονες. Ο γιατρός ό Πισπιρής φορούσε κλάκ.

μονάτος=άγνός σκέτος· χωρίς ανάμιξη οι-
τηρών ή όσπριων.

μουσκέτο=φορητό όφοφυλάκιο, κλεισμένο
πλευρικά με πλέγμα μεταλλικό δικτυωτό (τσιπα).
σχετίζεται πιθανότατα με τό ίταλ. **μόσκα**, **μύγα**,
και **μοσκαγιόλο** όφοφυλάκιο.

μπακράτσι=μικρό έπιτραπέζιο δοχείο νε-
ρού· τό τ. όμώνυμο, δοχείο άντλησης, δερμάτινος
κάδος.

Μπανταλογιζώργος=γιαννιώτικο παληκάρι,
ό γνωστότατος Μακαρόνας (δ. άρθρο μου στην
'Ηπ. Έστία' 1953, σ. 245). Στόν τόπο που σκο-
τώθηκε, ό άνώνυμος Έλληνας έδωσε για θύμηση
λιθοσωριά· και τό μέρος έκείνο έγινε τοπωνύμιο=
στού Μακαρόνα. Τό έπιθετό του, **Ζωγράφος**·
μακρόνα τόν βγάλαν, γιατί ήταν στεγνός και πα-
νύψηλος.

Μπλίτς=πηγή του Μιτοκελιού, άνάμεσα
Στρούνι και Ντραμπάτοβα (σλ. Ντόμπρο—δόν-
τα=καλό νερό, σήμερα Κρουνέρι) άπό τό σλ.
όμπλίτς=άπό κεϊθε.

μυζάς=σχετικά βαρύ άπό μάζα μπρούζου

έργαλειο του χεριού της βιοτεχνίας των τσαρου-
χιών, με τό όποιο χτυπούσαν τά πετσώματα, για
ν' άποχτήσουν πιότερη συνοχή, (τάχα άπό τό με-
στός,) σε σχήμα άναποδογυρισμένου άνθους κρίνου.

Νεομάρτυρας=Αγ. Γεώργιος. Μακεδόνας
που μαρτύρησε στα Γιάννινα, σε ηλικία 30 χρονών.

Όβορρός=στό γιαν. ιδ., **Ούβουρρός**. πλα-
κόστρωτος συνήθως διάδρομος, είσοδος, αλλη, προ-
αύλιο. (λέξη πιθανότατα σλ. προέλευσης· **ντβόρι-
σζε**=αλλη· **όμπόρ**=βοσκότοπος).

ούτρά=νήμα στριφτό, μετρίου πάχους, για
τό ράφιμο της πόχας (έπάνω μέρους) του τσαρου-
χιού, με τόν πάτο· πιθανή καταγωγή της άπό τά
γερμανικά. (δ. Δεξ. Γαλλο—γκραικικό Κοραή)

Παπα—Κρομύδας=γνωστότατος επί τρεις
γενιές έφημέριος του 'Αγίου—Νικόλα της 'Α-
γοράς.

πάππια=παρόνομα είδους κομμώσεως της
έποχής.

παράκλι=γωνιακό, συνήθως χτιστό στόν τοί-
χο, άνατολικά, προς την όροφή· μικρό έρμάριο,
όπου τοποθετούσαν τά Κονίσματα και την καντύ-
λα· ιερή γωνιά οικιακής λατρείας στα παληότε-
ρα σπήτια και χρόνια (πιθανότατα άπό τό **παρά-
κληση**).

πατήκζα=είδος παντόφλας, έμβάδας· ίσως
άπό τό **πατητήκι**, άπό τό πάτημα που γίνεται του
πίσου μέρος της παντόφλας, τό όποιο στο πατή-
κι έπαυσε και νά ύπάρχη.

πεζούλζα=χαμηλά χτιστά τοιχάκια, παρά-
πλευρα άπό τίς πόρτες είσόδου των σπιτιών, που
καμιά φορά ήταν και μεγάλοι μονόλιθοι· άρχι-
κά, βοηθητικό για νά καβαλήσης ή ξεκαθαλίσης
(ξεπεξέψης) ύποζύγια.

ποδήματα=έτσι λέγαμε τίς ψηλές ίσαμε τό
γόνα μπότες.

προύσσα=μίγμα άπό συντριμμένα κάρβου-
να και σιάχη. Θρακιά, που καταντάει τελικά σε
χόβολη· ίσως άπό τή ρίζα **πυρ**—όπως και τό **πρι-
όβολος** (άτοαλένιο σύνεργο, που χτυπόντας τό
στερνάρι (χαλίκι), βγάξει σκαντζλήθρες (σπιν-
θήρες), και άνάβει τήν ίσκα), **πριάρι**, και ίσως
και άλλα.

Ρίο γκράντε=πηγή δερμάτων στη Ν. 'Αμε-
ρική (Βραζιλία).

ρόπαλο=στό γιαν. ιδ., **τπούζ**· άπό τό όμώ-
νυμο τ. **τοπόνζ** ή **ντοπούζ**, ιδ. σημ.

Ρούγα=λιθόστρωτοι (άλλοτε) δρόμοι· ή σημε-
ρινή έδος Σούτσου (Μικρή Ρούγα), και ή έβραϊκή
συνοικία περί τή νέα Συναγωγή παράπλευρα
του Κουρμανειού (Πλατεία Νεομάρτυρα) Μεγά-
λη Ρούγα· άπό τό παλαιότερο ιτ., **ρούγκα**=δρό-
μος στενός και σκολιός. 'Η συνοικία **Λειβαδιώτη**
—όπου ή Μικρή Ρούγα—είναι ή άρχαιότερα οι-
κισμένη χριστιανική συνοικία των έξω άπό τό
Κάστρο των Γιαννίνων.

Σάντα—Καταρίνα=όπως και τό Ρίο—γκράν-
τε (δ.λ.)

σάντζα=χαμηλά ξύλινα σκαμνάκια, ή κα-
γενικά σκαμνί, κατά τό έβρ. γιαν. ιδ.

σκληρά=τά γνωστά μπομπέ ή melon, που
μετά τόν πόλεμο 12—13, τά παρέσυρε ή ρεμπού-

σλίκα (στό γιαν. ιδ., ἀραιπούπλικα) ὅπως ὀνομάζεται τὸ ἀπὸ μαλακὸ πύλημα καπέλλο.

Σκρόπς=παραγκῶμι· ἀπὸ τὸ σκράπ! (τίποτε, μηδέν· π.χ. δὲν ξέρει. δὲν καταλαβαίνει (ἀπὸ τέχνη. γράμματα) σκράπ!.

Ταλίκες=τετράτροχα μεταφορᾶς ἐμπορευμάτων· λ. σλ. ἔλκυθρο,

Ταμπακαρεϊδ=βυρσοδεφεῖο· ἀπὸ τὸ ταμπάκος, βυρσοδέψης· ὑπάρχει ἂ. λ. τεμπάγ, ιδ. σημ.

Τεκές Σιέη Ραζή=θρησκευτικὸ φιланθρωπικὸ ἱδρυμα ἀπὸ ἀφιέρωμα (βακούφ), πάνω ἀπὸ τὰ θερινὰ λουτρά (σήμερα οἶκος ἀνοχῆς), ὁ γνωστός Τεκές Γαζή Βρενός (1388). Ὁ Σιέη-Ραζή, ἦταν ὁ τελευταῖος διαχειριστής του.

Τελζούκζα=εἶδος ψηλῆς γκέττας, ποὺ σκέπαζε τὸ μπροστινὸ τμήμα τοῦ παπουτσιοῦ· ἀπὸ τὸ τ. τουζλούκζ, ιδ. σημ.

Τελιατίνι=μισάδι (μισὸ δέρμα). συνήθως κόκκινο δαμμένο, πυκνοχαραγμένο σὲ σχῆμα μικρῶν ρόμβων μὲ εἰδικὸ χτένι, προωρισμένο εἰδικὰ γιὰ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ τσαρουχιοῦ (πόχα), γιὰ σελλάγια, λουριά κ.ἄ., κατεργασμένο κατὰ τρόπο ποὺ νὰ τρίξη καὶ νὰ ἀπλώνη εἰδικὸ ἄρωμα. Καμμιά φορά, τὸ βάφαν μαῦρο ἢ καὶ κίτρινο.

Τζιμπές=λ.τ. εἶδος μακρὺ ἐπανωφόρι τῆς παληᾶς γιαννιώτικης ἐνδυμασίας· καὶ ἐπώνυμο.

Τσιντσιφίλι=στό γιαν. ιδ., τσιντσιφίλζ, κοινιοποιημένη ἀρωματικὴ ρίζα μὲ πιπερίζουσα γεύση· πιθανότατα, τὸ ζιντζιβέρεως ρίζα (δ. Φαρμακολογία Ἀφαντούλη).

φαμελίτης=λ.ξ. προέλευσης· οἰκογενειάρχης. στοιχεῖο τῆς συντηρητικῆς μορφῆς τῆς τότε κοινῆς διάρθρωσης.

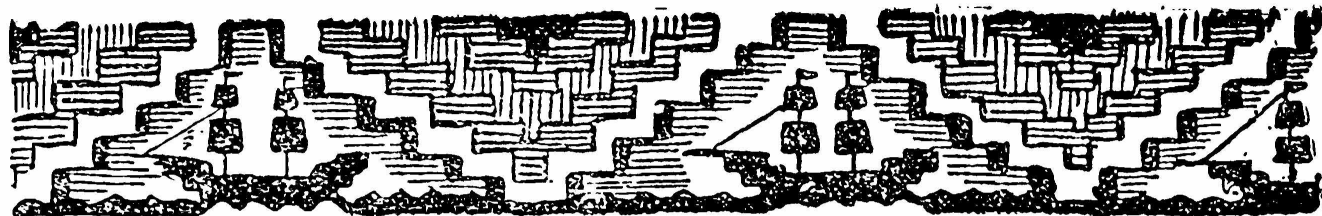
φάμω=πιθανό, ἀπὸ τὸ γαλλ. φάμ ἢ σύζυγος.

Φανός=κατὰ τὴ μετάβαση ἱερέα γιὰ νὰ μεταλάβῃ ἀσθενῇ ἢ ψυχorraγούντα μὲ τὸν Ἄρτο τῆς Προθέσεως, προπρευσόταν πάντοτε νεωκόρος κρατώντας ἀναμμένο φανὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Χατζής=πρόσθετο οἰκογενειακὸ ἐπώνυμο τῆς οἰκογένειας Σαλαμάγκα, ἀπὸ πρόγονο ποὺ εἶχε προσκυνήσει στοὺς Ἁγίους Τόπους.

Ὡρα ἀλλὰ Τούρκα=ποὺ ἀρχίζε νὰ μετρίεται ἀπὸ τὴ δύση τοῦ Ἡλίου. μιά, δύο κτλ. ὥρες νύχτα· μετὰ τίς πρωινὲς δώδεκα, τὸ μέτρημα συνεχιζόταν ἴσαμε τὲς ἰσάριθμες βραδινές.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΠΟΓΚΑ

ΤΑ ΖΩΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΥΛΙΑ ΣΤΟΥΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥΣ ΘΡΥΛΟΥΣ*

ΤΟ ΑΗΔΟΝΙ

Τὸ ἀηδόνι θεωρεῖται καὶ στὴν Ἑπειρὸ ὡς ὁ βασιλεὺς τῶν πουλιῶν γιὰ τὸ πολὺ ὥρο καὶ γλυκύτατα παθητικὸ τραγούδι του.

Μελαχροινὸ καὶ πολὺ φτωχικὰ ντυμένο, σὰ μαθητοῦρι τῆς παλῆας Καλούσιας, δὲ σοῦ δίνει τὴν ἐντύπωσι ὅτι κρύβει στὸ λαρυγγί του τὶς εὐγενέστερες νότες τῆς μουσικῆς, τὶς ὁποῖες στάθηκε ἀδύνατο νὰ μιμηθοῦν πλήρως οἱ συνθέτες.

Τὸ ἀηδόνι θεωρεῖται ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν λαϊκὸς τραγουδιστής, γιατί δὲν εἶναι ἐγωϊστικὸ καὶ δὲν πηγαίνει μονάχα στὴ γαλήνη τῶν δασῶν γιὰ νὰ ξελογιάσῃ ὡς καὶ τὰ ἄγρια θηρία, τὰ ὁποῖα ζυγώνουν, λένε, κι' αὐτὰ στὸ ἀηδόνι γιὰ ν' ἀκούσουν τοὺς γλυκοὺς του λαρυγγισμούς, ἀλλ' ἀρέσκεται καὶ στὴ συντροφιά τοῦ ἀνθρώπου.

Στὴν ἄκρη τῆς Καλούσιας τῶν Ἰωαννίνων, κάτω ἀπὸ τὴ συνοικία «Λακκώματα» καὶ λίγο πρὸ πάνω ἀπὸ τὴ σημερινὴ πλατεῖα Σαπουντζάκη, ἦταν μιὰ ρεμματιά, ἀδιάβατη σχεδόν. Διάφορα θαμνοειδῆ καὶ ἄφθονες μελικοκκιές, μὲ τὰ σκληρὰ σὰ σίδερο κλαρά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ Ὅμηρος λέει ὅτι κατεσκευάζοντο καὶ τὰ καλλίτερα δόρατα, ἐτεχνουργοῦσαν ἓν πυκνὸ σύδενδρο μὲ βαθειὰς σκιές. Στὴ γραφικὴ αὐτὴ ρεμματιά ἐφώλιαζε ἡ ἀνοιξιακὴ ἑνα ζευγάρι ἀπὸ ἀηδόνια, γι' αὐτὸ καὶ ἡ γειτονία αὐτὴ λέγεται ἀκόμα καὶ σήμερα ἀπὸ τοὺς παλιότερους «Ἀηδὸν Μαχαλᾶς».

Καθισμένο τὸ ἀρσενικὸ σὲ κλωναράκι μελικοκκιᾶς ἢ θάμνου ἄρχιζε τὶς νύχτες, τὰ μελωδικώτατα καὶ ἀτέλειωτα τραγούδια του, χάριν τῆς Δουλτσινέας του, ποὺ κλωσσοῦσε ἐκεῖ κοντά.

Τὰ τραγούδια του αὐτὰ κατὰ τὶς σεληνοφώτιστες ἡσυχες νύχτες τοῦ Μαΐου ἀκούονταν ἀπὸ πολὺ μακριά, πολλοὶ δὲ Καλουτσηνοὶ ξαγρυπνοῦσαν στὰ χαγιάτια καὶ στὶς αὐλόπορτες. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες συνοικίες ἔρχονταν κάποτε Γιαννιώτες γιὰ ν' ἀπολαύσουν τὸ ἐρωτικὸ του τραγούδι. Τὸ τραγούδι βαστοῦσε ὅλη τὴ νύχτα, ὡς τὶς πρωῒνές σχεδὸν ὥρες.

Τὸ ξαγρύπνισμα αὐτὸ τοῦ ἀηδονιοῦ ἢ φαντασία τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ τῶν Ἀγγραφιωτῶν τὸ ἀποδίδει σὲ ὄρκο ποὺ ἔκανε κάποτε τ' ἀηδόνι:

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος (τὰ ἐλάφια καὶ τὰ ζαρκάδια).

Μιά μαγιάτικη νύχτα, λένε, γλυκειά και μυρωμένη, γύρισε τὸ ἀηδόνι ἀποσταμένο ἀπὸ τὶς τρεχάλες καὶ τὰ γλέντια κι' ἔπεσε νὰ κοιμηθῇ, χωμένο σὲ μιὰ πυκνὴ χλωρασιά. Τὸ πῆρε γλυκὰ καὶ βαθειὰ ὁ ὕπνος καὶ δὲν καταλάβαινε πὼς σηκώθηκαν τῇ νύχτα ἀπὸ κάτω του οἱ κληματοῖδες ἀπὸ τὶς ἀγρόμπελες καὶ τὰ ἀγιοκλήματα καὶ τοῦ περδίκλωσαν ἀπὸ ζήλεια τὰ ποδαράκια καὶ τοῦ ἔσφιξαν τὰ φτεράκια του. Ξυπνάει κάπο· εὖ τὸ καημένο, πασκάει νὰ φύγῃ, ποῦ νὰ φύγῃ. Ἀγκαλιασμένο ὅπως τυχουν οἱ χλωρασιὲς κι' οἱ κληματοῖδες δὲν μπορεῖ οὔτε γκίχ νὰ κἀνῃ. Πασκάει, ξαναπασκάει, φωνάζει, σκουῖζει, χιτυπιέται: "Αἴντε μωρὲ Μάη⁽¹⁾ τοῦ λέει, σὲ πάντεχα γιὰ φίλο γκαρδιακό, καὶ σὺ μοῦ φέρθηκες σὰν ὁ χειρότερός μου ὀχτρός. Ἄς μπορέσω νὰ ξεπερδίκλωθῶ αὐτῇ τῇ φορᾷ, κι' ἂν ματακλίσω μάτι σὲ νύχτες σου νὰ μὴ μὲ λέν ἀηδόνι.

Κι' ἀπὸ τότες, ποῦ ξεπερδίκλώθηκε, λαλάει ἀδιάκοπα ὅλη τῇ νύχτα γιὰ πείσμα τοῦ Μάη.

Γι' αὐτὸ κι' οἱ Γιαννιώτες σὲ ἀποκρηάικα χορευτικὰ τραγούδια τοὺς μιλάνε μὲ εὐγνωμοσύνη γιὰ τ' ἀηδόνι:

Ἔνα ν' τ' ἀηδονάκι
—τὸ χελιδονάκι—
τὸ Μάη μηνὰ λαλεῖ

Μ' αὐτοὺς τοὺς πρώτους στίχους ἀνοίγει τὸ παλιὸ αὐτὸ τραγούδι, ποῦ κατόπι ἀβγατάει σὰν εἶδος προπαίδειας:

Δύο πέρδικες γραμμένες,
τρεῖς πόδια ἢ πυρουσιὰ,
τέσσαρα βυζιά ἢ γελάδα,
πέντε δάχτυλ' ἔχ' ἢ χεῖρα,
ἕξ ἀστέρια ἔχει ἢ Πούλια

.

Τὸ ἀηδόνι, ἐπειδὴ δὲν ζῇ σὲ κλουβὶ καὶ ἐπειδὴ δὲν τὸ κυνηγοῦν γιὰ τὸ κρέας του—ἐκεῖνος ποῦ ἔτρωγε καρδιὲς ἀηδονιῶν δὲν ἦταν ἡπειρώτης, οὔτε καὶ Ἕλληνας—βρίσκεται σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἠπείρου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «Ἀηδὸν Μαχαλᾶ» τῶν Ἰωαννίνων, τοπωνύμια γιὰ τ' ἀηδόνι ὑπάρχουν καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἠπείρου. Ἡ Μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν, κοντὰ στὴ Λεπαλίτσα τοῦ ἀλύτρωτου Πωγωνίου, βρίσκονταν πρὸ ἀμνημονευτῶν χρόνων στὴ θέσι «Ἀηδονολαλοῦσα». (Πιὸ καθαρὸ ἐλληνικὸ τὸ βορειοηπειρώτικο αὐτὸ τοπωνύμιο ἀπὸ τὸ μισοτούρκικο γιαννιώτικο «Ἀηδὸν Μαχαλᾶς»). Σήμερα τὴν Ὀστενίτσα, κοντὰ στὸν Πωγωνίσκο, τὴ λένε, γιὰ τὰ πολλὰ, χωρὶς ἄλλο, ἀηδόνια, Ἀηδονοχώρι.

Ἀλλὰ καὶ τῆς Θεσπρωτίας τὶς ἀκρογιαλιὲς τὶς συγκινεῖ τὸ ἀηδονολάλημα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεσπρωτὸς τραγουδιστὴς ψάλλει:

«Λάλει μπιμπίλη (2) μ' ἄλῃος,
λάλει καὶ μὲν' ἀηδόνι,
λάλει σὲ τὶς ἀκρογιαλιὲς
π' ἀράζουν τὰ καράβια»

.

1. Ὁ Γρανίτσας καὶ ὁ Λουκόπουλος λένε Ἀπρίλη.

2. π. bibbūl=ἡ ἀηδὼν.

Σιὸ τραγούδι δὲ τῆς Πάργας τ' ἀηδόνια πρέπει νὰ σωπάσουν:

«Ἀηδόνια μὴ λαλήσετε, μόνο νὰ βουβαθῆτε
καὶ σεῖς οἱ μαῦροι τσάμηδες στὰ μαῦρα νὰ ντυθῆτε.
Τὴν Ἀγυιὰ τὴν πήρανε, στὰ Γιάννενα τὴ βάλαν,
κι' ἡ Πάργα θέλει πόλεμο, θέλει νὰ πολεμήσῃ.»

Κι' εἶναι πολὺ παθητικὸ τ' ἀηδονολάλημα, γιὰτὶ, κατὰ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, ἡ Ἀηδὼν εἶχε πατέρα, τὸν Πανδάρεω καὶ σύζυγο, τὸν βασιλεῦς τοῦ Ζηθίου. Φθονοῦσε, ὁμῶς, ἡ Ἀηδὼν τὴ συννυφάδα τῆς τῆ Νιόβης, ἐπειδὴ αὐτὴ εἶχε πολλὰ παιδιά, ἐνῶ ἡ ἴδια εἶχε μονάχα ἓνα. Καὶ κάποια μέρα θέλοντας νὰ σκοτώσῃ τὸ μεγαλύτερο παιδί τῆς Νιόβης, κατὰ λάθος σκότωσε τὸ μονακὸν βόδι τῆς παιδὶ τὸν Ἰτυλο. Οἱ θεοὶ συγκινήθηκαν κάποτε ἀπὸ τὸ πολὺ τὸ κλάμα καὶ τὸν μεγάλο θρήνο καὶ τὴν ἔκαναν ἀηδόνι, ποὺ ὥς τὰ σήμερα κλαίει μελωδικὰ τὸ θάνατο τοῦ γυιοῦ τῆς. Καὶ δὲν ἦταν μονάχα ἡ Ἀηδὼν, ποὺ ὑπέφερε, ἀλλὰ καὶ οἱ δικοὶ τῆς συμμερίσθηκαν τὴ συμφορὰ καὶ ζήτησαν ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ μεταμορφώθηκαν ὅλοι σὲ πουλιά. Καὶ ἔτσι ἔγιναν ὁ πατέρας τῆς «Ἀλιάετος», ἡ μάννα τῆς «Ἀλκυὼν», ἡ ἀδελφὴ τῆς «Χελιδὼν», ὁ ἀδελφὸς τῆς «Ἐποψ», κι' ὁ ἄνδρας τῆς Πολύτεχνος ἔγινε «Πελεκᾶνος». Αὐτὴ εἶναι ἡ θλιβερὴ ἱστορία τοῦ μελαγχολικοῦ κελαδήματος τοῦ Ἀηδονιοῦ.

* *

Οἱ Ἑπειρῶτες τὸ ἀηδόνι, γιὰ τὸ γεμᾶτο μελαγχολικὴ ἀνησυχία κελάδημά του, τὸ θεωροῦν καὶ ὥς ἀγγελιαφόρο κακῶν εἰδήσεων. Αὐτὸ μετέφερε καὶ τὸ «κακὸ μαντᾶτο» στὸν τραγικὸ μῦθο τοῦ «Γιοφυριοῦ» τῆς Ἀρτας. Γιατὶ διὰν:

«Σαράντα πέντε μάστοροι κι' ἑξήντα μαθητάδες
τρεῖς χρόνους ἐδουλεύανε τῆς Ἀρτας τὸ γιοφύρι
Ὀλημερῆς ἐχτίζανε κι' ἀπὸ βραδὺ γκρεμίζεται
Μοιρολογοῦν οἱ μάστοροι καὶ κλαῖν οἱ μαθητάδες
Ἀλλοίμονο στοὺς κόπους μας, κρῖμα σὲς δούλεψές μας
Ὀλημερῆς νὰ χτίζουμε, τὸ βράδυ νὰ γκρεμίζεται»

μικρὸ ἦταν τὸ πουλί, ἀναφέρει ἡ παράδοσις, ποὺ φάνηκε ἀπὸ τὴ δεξιὰ καμᾶρα κι' ἄρχισε νὰ τραγουδῇ μὲ ἀνθρώπινη φωνὴ τὸ «κακὸ μαντᾶτο» γιὰ τὴ γυναῖκα τοῦ Πρωτομάστορα.

«Ἄν δὲν στοιχειώσῃς ἄνθρωπο, τοῖχος δὲ θεμελιώνει.
Καὶ μὴ στοιχεῶσῃς ὄρφανό, μὴ ξένο, μὴ διαβάτη,
παρὰ τοῦ Πρωτομάστορα τὴν ὥρη τὴ γυναῖκα.
Πῶρχεται ἀργὰ τ' ἀποταχειά, πῶρχετ' ἀργὰ στὸ γιῶμα»
Τ' ἀκουσ' ὁ Πρωτομάστορας καὶ τοῦ θανάτου πέφτει.
Κάνει γραφὴ καὶ στέλνει τὴν μὲ τὸ πουλί τ' ἀηδόνι.

* *

Τὸ ἀηδόνι εἶναι τὸ μόνο ἀπὸ τὰ ὠδικὰ πτηνά, ποὺ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑποφέρει τὴν αἰχμαλωσίαν. Κλεισμένο σὲ κλουβὶ γρήγορα πεθαίνει ἀπὸ τὴ μεγάλῃ του τὴ λύπη. Ἀλλὰ καὶ μικρὸ ὅταν τὸ πιάσουν, τὸ ἀηδόνι δὲ ζῇ πάντα.

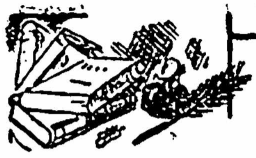
Στὰ 1910 στὸ Κριθαροπάζαρο τῶν Γιαννίνων εἶχε τὸ καφενεῖο τοῦ ἑνὸς θυμόσοφος ἄνθρωπος. Ἦταν μεγάλος θαυμαστής—ἂν καὶ ὄχι γραμματισμένος—τῆς «Ἡμέρας» τῆς Τεργέστης τοῦ Χαλκοκονδύλη, ποὺ στὰ καλογραμμένα ἄρθρα τῆς ἐνεσάρκωνε τότε τοὺς πόθους τοῦ ἀλύρωτου ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ἦ ἀν καὶ μεγάλος «πουλάς». Εἶχε στὸ καφενεῖο τοῦ κρεμασμένα σόϊα—σόϊα κλουβὶ ἀ μὲ καναρίνια, γαλιάντρες, κοτσύφια καὶ βάλθηκε ν' ἀποκτήσῃ καὶ ἀηδόνι. (Κάποτε μάλιστα τοῦ ἔφυγε ἓνα καναρίνι ἀπὸ τὸ κλουβί. Ἀφῆσε τοὺς καφφέδες (τὶς καφφέδες, ἔλεγαν τότε) καὶ τὸ κυνηγοῦσε στὸ Κριθαροπάζαρο ρίχνοντας ἑρὸ νὰ βῇ ξη τὰ φτερά του γιὰ νὰ τὸ πιάσῃ. Ἦξαιρε πὼς δὲ ζοῦν τὰ μεγαλωμένα ἀηδόνια καὶ παραφύλαξε ἀπὸ τὸ σπίτι του, ποὺ ἦταν κοιτὰ σιὴ ρεμματιά τοῦ Ἀηδὸν Μαχαλά, τὶς κινήσεις τοῦ ἀηδονιοῦ, βρῆκε τὴ φωλὴν καὶ ἔκλεψε τὰ 3—4 μικρά του. Τὰ ἔβαλε σ' ἓνα κλουβὶ ὕστερα, τὸ κρέμασε στὸ παραθύρι τοῦ σπιτιοῦ του καὶ ἀνάγκασε ἔτσι τοὺς γονεῖς τῶν νὰ τὰ ταΐζουν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ σύρματα, τὰ καψαρά. Ἀλλὰ δὲν ἔζησαν παρὰ λίγες μόνο μέρες. Αὕτῃ ἡ ἀπόπειρα τοῦ σχωρεμένου Σιούλα Μπούκα ἔγινε ἀφορμὴ νὰ μὴ ξανάρθῃ πιά τ' ἀηδόνι ἄλλῃ χρονιά στὴν Καλούτσια. Γενικὴ πίκρα χύθηκε τότε σ' ὅλους τοὺς Καλουτσινούς, γιατί ἔχασαν, ἀπὸ μιὰ ἀπερισκεψία, τὸν καλλίτερό τους ἀνοιξιάτικο τραγουδιστή.

Καὶ δὲν ἦσαν ἀπλὸς καὶ τυχαῖος τραγουδιστής. Τὸ ἀηδόνι αὐτὸ τοῦ «Μαχαλά» ἦταν κάτι τὸ ἐξαιρετικό. Οἱ λυρικές του μελωδίες ἔκαναν αἰσιόδοξη τὴ ζωὴ, κατὰ τὶς ἀπαλὲς καὶ γλυκερὲς νύχτες τοῦ Μαΐου, καὶ ἔδιναν φτερά στίς ἀπλὲς ψυχές, καὶ αὐτὲς πετοῦσαν ὀνειροπόλες, ἔσμιγαν μὲ τὴ Μητέρα Φύσιν καὶ ἔφταναν ὡς τὸ Θρόνο τῆς Ἀθανασίας. Κάποια τέτοια στιγμή ὁ ἄγνωστος ἡπειρώτης στιχουργὸς θὰ ἔφκιασε καὶ τὸ τραγούδι του:

Μὲ γέλασάνε τὰ πουλιά, τῆς ἀνοιξὸς τ' ἀηδόνια.

Μὲ γέλασαν καὶ μοῦειπανε, πὼς Χάρος δὲ μὲ παίρνει...

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΣΤΗΝ ΑΔΕΡΦΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΣ

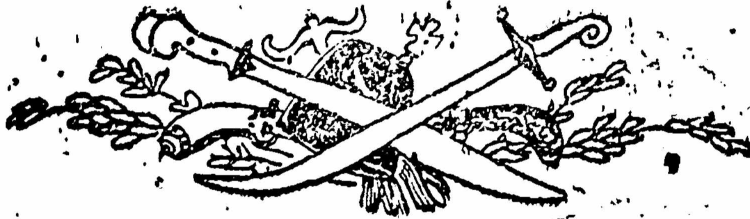
Μακεδονία, δεύτερη πατρίδα μου
προσκυνητής ξανάρχομαι κοντά σου
τ' ἀχνάρια νά-πατήσω τοῦ Δραγούμη σου
καὶ νάνασάνω τὸν ἀέρα τοῦ Μελαῖ σου.

Νὰ γονατίσω πάνω στήν Ἀμμούδα σου,
Στὸ Βίτσι ν' ἀνεβῶ, στὸ Μάλι—Μάδι,
στὸ Μπέλις νὰ ξανάβρω τοὺς συνάδελφους
—ψυχὲς ἡρώων—νὰ γυρίζουν στὸ σκοτάδι.

Νὰ σκορφαλώσω ὥς τὴν Ἀλεβίτσα σου
κι' ἀπὸ ψηλά νὰ σ' ἀγκαλιάσω μὲ τὸ βλέμμα
καὶ νὰ φιλήσω τ' ἅγιο—τ' ἅγιο χῶμα σου
τὸ ζυμωμένο μὲ μπαροῦτι, ξάκρου κι' αἷμα.

Μακεδονία, δεύτερη Πατρίδα μου
στὸν Πλάστη μιὰ θερμὴ δέηση κάνω:
«Ἄν δὲν γενεῖ ν' ἀναπαυτῶ στήν Ἥπειρο
στὸ χῶμα σου ἄς γίνῃ νὰ πεθάνω».

Γ. Δ. Λύκας

ΤΟ ΘΑΝΑΤΗΦΟΡΟ ΧΑΔΙ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ*

Τὸ Εὐλόκαστρο εἶναι ἓνα μικρό, τόσο-δούλικο Ἠπειρώτικο χωριουδάκι σκαρφαλωμένο σὲ κάποιο κακοτράχαλο ὕψωμα ἀνάμεσα Ἀετόπετρας καὶ Κερασόβου. Στὰ λιγυστὰ πλινθόκτιστα σπιτάκια του ἔρισκόταν μόνιμα θρονιασμένη τοῦ Θεοῦ ἡ εὐλογία καὶ τῆς εἰρήνης ἡ ἀρμονία πρὶν ἔρθῃ ὁ κοσμοχαλαστής ὁ πόλεμος. Οἱ λιγυστὲς φαιλίες του, ἀνθρώποι τοῦ δίκου καὶ τῆς ἀγάπης ζοῦσαν ἀδελφωμένα μεταξύ τους καὶ μακριὰ ἀπ' τοῦ πολιτισμοῦ τὴν κακομοιριά καὶ τὴ μίζερία.

Ἡ γῆ δλόγυρα εἶναι σκληρὴ κι' ἀχάριστη. Κι' ἡ φύση ἀγρία καὶ παρθένα. Οἱ Εὐλοκαστρίτες πάλεuan σκληρὰ δλοχρονίς μετ' τὴ γῆ, μετ' τὴ φύση καὶ τὰ ζωντανὰ τους, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ λιγυστὸ καλαμποκίσιο ψωμὶ τῆς χρονίᾳς γιὰ τὴ φανίλια τους. Ὅμως κάθε θράδυ, μὰ κάθε θράδυ, εὐχαριστοῦσαν τὸ Θεὸ γιὰτὶ τοὺς χάριζε ἀγάπη, εἰρήνη καὶ ἀμέριμνη εὐτυχία.

Σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ γνωρίσαμε τὸν πόλεμο.

Σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ ποὺ τὰ σπιτία του ἦταν ἔρημα τώρα, γιὰτὶ τοὺς κατοίκους τοὺς συνεπῆρε ἡ λαχτάρα νὰ ζήσουν στὸν ἐλεύθερο ἐλληνικὸν ἀγέρα, μακριὰ ἀπ' τὴν κυριαρχία τῶν Ἰταλῶν ποὺ, πρὶν λίγες μέρες, στὴν πρόσκαιρη προέλασή τους, εἶχαν ἐγκατασταθῇ στὸ χωριό.

Ἀδελοὶ τώρα, ἔρημοι οἱ δρόμοι του.

Σφραγισμένη κι' ἡ ἐκκλησιά μετ' τὸ κάτασπρο, φωτεινὸ σοδάντισμα, τὸν μεγάλου χορταριασμένο περίβολο καὶ τὰ πανύψηλα, ἐπιβλητικὰ κυπαρίσσια. Κι' ἡ καμπάνα τῆς ἀκόμα, ποὺ πρὶν λίγες μέρες ἦταν τόσο φλύαρη, τώρα σιωπᾷ ἐπίμονα καὶ πεισματική. Ἀδελοὶ καὶ τὸ μεγάλο, πέτρινο σκο-

λειό. Ἡ αὐλὴ του δὲν ἀντιβοῦζει τώρα τὰ χαρωπὰ τιτιλίσματα τῶν παιδιῶν.

Μέσα στὴν ἀπέραντη αὐτὴ ἔρημιὰ μετ' τὴν καταθλιπτικὴ σιωπὴ τῆς, μόνου ποὺ καὶ ποὺ λίγα ἀδέσποτα πουλερικά, ποὺ τριγυρίζουν ἐδῶ κι' ἐκεῖ γυρεύοντας μάταια τροφὴ καὶ δείχνουν σασισμένα, γιὰτὶ πέρασε τόσος καιρὸς δίχως ἡ στοργικὴ νοικοκυρὰ νὰ φανῇ στὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ καὶ μετ' τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς κάλεσμα ν' ἀπλώσῃ τὸ σπάταλο χέρι τῆς καὶ νὰ σκορπίσῃ ἀφθονὴ τὴ βροχή.

Σ' αὐτὸ, λοιπόν, τὸ πρὶν εὐλογημένο καὶ τώρα παντέρνημο χωριουδάκι μᾶς χάλιδεψε ἡ πρώτη καφετερὴ ἀνάσα τοῦ πολέμου.

* Ἦταν στὶς 14 Νοεμβρίου 1940.

Ἀπὸ τὴν προηγουμένη εἶχε ἀρχίσει ἡ προέλαση τοῦ συντάγματός μας μετὰ τὴν πανωλεθρία τῶν Ἰταλῶν στὸ Καλπάκι καὶ στὴν Πίνδο. Ὁ λόχος μας διετάχθη νὰ κινηθῇ μετ' ἀξονα Καλαμάς—Ἀετόπετρα—Εὐλόκαστρο ποὺ μόλις δυὸ ὥρες πρὶν τῷχαν ἐκκενώσει οἱ Ἰταλοί. Οἱ διμοιρίες κατέλαβαν τὰ ὑψώματα καὶ σύμφωνα μετ' τὴ διαταγὴ τοῦ συντάγματος, ἐτοιμάστηκαν γιὰ τὴ διανυκτέρευση.

Ἀντίκρου μας, σὲ τρία χιλιόμετρα ἀπόστασης, τὸ χωριὸ Κερασόβου ποὺ τὰ τρομερὰ τοῦ ὑψώματα κατεῖχαν οἱ Ἰταλοί. Πρῶτ—πρῶτ' τὴν ἄλλῃ μέρα θὰ ἀρχίζε ἡ ἐπιθεσὴ μας γιὰ τὴν ἐκπύρευσή τους.

Θόλις ἀρχισε νὰ συρροῦνῶν οἱ διπλοσκοποὶ πῆγαν στὶς θέσεις τους καὶ μετς, τσακισμένοι ἀπὸ τὴ σύντομη πορεία, ξεκουραζόμασταν. Περιμέναμε ἀνυπόμονα τὰ μεταγωγικά τοῦ λόχου ποὺ θάφερναν τρόφιμα, γιὰτὶ, καθὼς διετάχθη εἰσιστικὴ ἡ προέλασή μας, δὲν εἶχαμε πάρει καθόλου τρέ-

* Ἀπόσπασμα ἀπὸ εὐρύτερο κείμενο

φιμα μαζί μας κι' όπως είναι γνωστό ή πεί-
να δέν κάνει καλή συντροφιά με την κούραση.

Ξαπλωμένος δίπλα στο λοχαγό κάτω από μιὰ θαλανιδιά σώπαινα όπως κι' εκεί-
νος. Είμαστε και οι δύο μας νέοι άνθρωποι,
γεμάτοι σφρίγος και ιδανικά. Το τσακι-
σμένο από την κούραση σώμα μας ξεκου-
ραζόταν, όμως οι σκέψεις μας ταξίδευαν
μακριά. Ή δική μου προς κάποια νεανι-
κά, αστόχαστα αίσθηματάκια, προς κάποι-
ες επιδιώξεις, προς την καλή, την καλή, την
καλή μου μητέρα. Εκείνου ποιός ξέρει
προς τὰ ποῦ φτερούγιζε. Τὰ μάτια μου, τὰ
συνηθισμένα στο πλούσιο νυχτερινό φῶς
τῶν πόλεων, μάταια προσπαθοῦσαν νὰ κα-
τατοπισθοῦν μέσα στο πηχτό και ἀδιαπé-
ραστο σκοτάδι τῆς φθινοπωρινῆς Ἡπειρω-
τικῆς νύχτας. Γύρω μου ἔνοιωθα νὰ με κυ-
κλώνη ἡ ἄγρια φύση και κάπου ἐκεῖ κον-
τὰ νὰ ὑπάρχη ὁ ἐχθρός. Ὁ ἐχθρός ὁ πολυ-
μίσητος, ποῦ δίχως ἀφορμὴ ἤρθε νὰ μᾶς
ξεσηκώσῃ, νὰ μᾶς ἀναστατώσῃ, νὰ μᾶς
ἀπομακρύνῃ ἀπὸ κάθε μας ἀγαπητὸ γιὰ νὰ
μᾶς περιπλέξῃ στὴ ματωμένη περιπέτεια.
Και ὁ φόβος. Ὁ φόβος ποῦ φώλιαζε ἐπί-
μονα μέσα μας γιὰ τὸ μεγάλο, τὸ τρομερὸ
ἀγνώστο ποῦ μᾶς περίμενε. Και ἡ αὐριανή
πρώτη μας ἐπίθεση. Ὑστερα ἀπὸ λίγο,
ὕστερα ἀπὸ λίγο. Ἡ ἐπίθεση. Ἡ πορεία
πρὸς τὸ φανατισμένο ἐχθρὸ ποῦ περιμένει
ταμπουρωμένος νὰ σὲ ὑποδεχτῇ με φωτιά
και μολύβι. Οἱ νεκροί, οἱ τραυματίες, τὸ
αἷμα, τὰ βογγητά. Ὅ, τι φρικιαστικώτερο
εἶχαμε διαβάσει κι' ἀκούσει γιὰ τὴν ἐπί-
θεση ζωντανεῦσε μέσα μας ἐκείνες τὶς ὥρες,
ἀναπόληση ἐφιαλτική.

Και ὕστερα... ἡ ἐφοδος. Ἡ τελειωτική
ἐξόρμηση πρὸς τὶς ἐχθρικές θέσεις. Ἡ φρε-
νιασμένη κούρσα τῶν μελλοθανάτων ἀνάμε-
σα στο σιδερόπηχτο και πύρινο θανατηφό-
ρα φράγμα. Οἱ χειροβομβίδες. Τὰ συρματο-
πλέγματα. Ἡ ξιφολόγχη (ἐμπρός, τινακτὰ
νίξατε...). τὸ πέσιμο πάνω στὶς μπούκιες
τῶν ἐχθρικών πολυβόλων. Τὸ πήδημα μέ-
σα στο ἐχθρικό χαράκωμα τὸ γεμάτο ἀπὸ
ἀνθρώπους ἀποφασισμένους νὰ ξεπαστρέ-
ψουν πολλοὺς πρὶν πεθάνουν. Τὸ ἀγκάλια-
σμα μαζί τους σὲ μιὰ πάλη ζωῆς ἢ θανά-
του.... Τὸ αἷμα... Τὸ αἷμα...

Πόσες εἰχόνες ἐφιαλτικῆς παῦ ὕστερα

ἀπὸ λίγο ἦταν πολὺ πιθανὸν νὰ ὠχριοῦν
μπροστὰ στὴν πραγματικότητα.

Ὅταν ἔφτασαν τὰ μεταγωγικά τοῦ λό-
χου με τὰ τρόφιμα ἦταν περασμένα μεσά-
νυχτα. Ξεφορτώθηκαν σ' ἓνα ξέφωτο και
κεῖ συγκεντρώθηκαν, κατὰ διαταγὴν τοῦ
λοχαγοῦ, οἱ ὀμαδάρχαι γιὰ νὰ πάρουν τὶς
μερίδες τῶν ὀμάδων ποῦ τὶς χῶριζε ὁ λο-
χίας σιτιστής, ψαχουλεутὰ μέσα στο σκο-
τάδι.

Ξαφνικά... ἓνα ὑπόκωφο μακρινὸ μουγ-
κητό. Ἐπειτα κι' ἄλλο, κι' ἄλλο. Κι'
ἔπειτα κάτι σὰν σφύριγμα, ξέμακρο στὴν
ἀρχὴ ποῦ ὀλο δυνάμωνα και γινόταν χο-
χλιάκισμα, οὐρλιαχτό. Πρὶν προλάβουμε νὰ
καταλάβουμε τί συμβαίνει μιὰ, δύο, τρεῖς,
τέσσερες κι' ὀλας ὀβίδες ἐχθρικές εἶχανε
σκάσει γύρω μας. Σκίρτησαν ἀπὸ τὸ φόβο οἱ
καρδιές μας. Νᾶτος ὁ πόλεμος, νᾶτος ὁ θά-
νατος. Σίγουρος, ἀπρόσβλητος, κυριαρχικός.
Τὸ ἐχθρικό πυροβολικό, πρὶν συμπτυχθῇ
εἶχε ἐπισημάνει τὶς θέσεις μας και τώρα
μᾶς ἔστειλε τὰ ἐπισκεπτήριά του.

Μιὰ τρικυμισμένη λαχτάρια φώλιασε
γιὰ λίγο μέσα μας. Δειλιάσαμε και σαστί-
σαμε. Ἀλλὰ μόλις ἀκούσαμε τὴ φωνὴ τοῦ
λοχαγοῦ μας ἡρεμῇ, ψύχραιμῇ και ἀσυγκί-
νητῇ ὅπως πάντα νὰ διατάσῃ ἀκροβολι-
σμοὺς συνήλθαμε, σκορπίσαμε, ξαπλωθήκα-
με κατάχαμα και καρφώσαμε τὰ βουρκω-
μένα ἀπ' τὸν καπνὸ τῶν ἐκρήξεων μάτια μας,
τὰ γεμάτα ἀπὸ τὴν πρώτη βουβὴ λαχτάρια
πέρα, βαθεῖα μέσα στο σκοτάδι. Πρὸς τὰ
ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ξέραμε πὼς θ' ἀκουστοῦν τὰ
καινούργια σφύριγματα τοῦ θανάτου.

Πρώτα μιὰ μακρινή, ἀπέκοσμη λάμ-
ψη, ἔπειτα μιὰ βοή ὑποχθόνια. Κι' ὕστερα
ἓνα μανιασμένο, διάπυρο μετέωρο ποῦ τρέ-
χει φρενιασμένο μέσα στο κατασκότεινο
διάστημα πρὸς ἐσένα, ἓνα σφύριγμα πα-
ρατεταμένο και ἀπειλητικό, ἓνα χο-
χλιάκισμα φρικιαστικό, μιὰ καυτὴ ἀνάσα
ποῦ σοῦ χαϊδεύει τὸ πρόσωπο, μιὰ τρομε-
ρὴ ἐκρήξη κάπου κοντὰ σου, ἓνα σύμφωνο
ἀπὸ καπνοὺς κι' ἀπὸ χῶματα μαζί με ἐν-
τονὴ μυρωδιὰ μπαρουτιοῦ, κι' ἓνα πλῆθος
ἀπὸ βουίσματα χρυσοκαϊθάρων—εἶναι τὰ
θραύσματα τῆς ἐβίδας ποῦ σκορπίζονται

πρὸς κάθε κατεύθυνση ψάχνοντας γιὰ τρυφερή, εὐαίσθητη σάρκα.

Κι' ἐμεῖς, τὰ φτωχὰ κι' ἀδύναμα ἀνθρώπινα πλάσματα μὲ τὴν ἀνυπεράσπιστη σάρκα, πεσμένα μπρούμητα, ἕνα μὲ τὸ χῶμα, εἴμαστε ὅλο μάτι καὶ ὅλο αὐτί. Βλέπαμε κι' ἀκούγαμε τὸ θάνατο νᾶρχεται φλογερός, μανιασμένος, γρήγορος. Γιὰ ποιοὺς ἄραγε ἀπὸ μᾶς ἔδειχνε τὰ πύρινα δόντια του τὸ σαρκοφάγο ἱπτάμενο τέρας;

Βλέπαμε καὶ ἀκούγαμε. Ὅμως ἡ σκέψη μας, ἡ φτωχή μας ἡ σκέψη φτερούγιζε μακρὰ, πολὺ μακρὰ. Ἐκεῖ... πίσω... σὲ κάποιο μικρὸ, φωτεινὸ κι' εἰρηνικὸ σπιτάκι. Ἐκεῖ ποὺ ἔμεινε, ἴσως γιὰ πάντα, ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς μας. Ἡ στοργικὴ σύντροφος, ἡ τρυφερὴ ἀρραβωνιαστικιά, οἱ πικραμένοι γονεῖς... καὶ τὰ τρυφερά χαριτωμένα, σγουρόμαλλα ἀγγελουδάκια μὲ τὰ ὀλοκάθαρα ματάκια, τὰ ἀπλὰ βελούδινα μάγουλα καὶ τὸ γάργαρα γέλιο...

Κάπου μισὴ ὥρα συνεχιζόταν τὸ σφυροκόπημα τῶν θέσεών μας. Κάπου μισὴ ὥρα ἔβρεχε σίδερο καὶ φωτιά ὅταν ξαφνικά, ἀπὸ κάπου πίσω μας ἄρχισαν νὰ βογγᾶνε τὰ δικὰ μας πυροβόλα. Ἐπτελναν κι' αὐτὰ μὲ τὴ σειρά τους θανατηφόρα ἐπισκεπτήρια ἐθιμοτυπίας στοὺς Ἰταλοὺς τοῦ Κερασόβου. Ἀραιές, λιγοστὲς ἦταν οἱ ὀβίδες τους στὴν ἀρχή. Ἐψάχναν νὰ ξετρυπώσουν τίς ἐχθρικές πυροβολαρχίες. Ἐπειτα ὅμως, ὅταν τίς ἀνακάλυψαν, ἄρχισαν δραστικὴ βολή. Ἀλλ' ἐπαλλήληδες ἐφεύγαν οἱ ὀβίδες τους πρὸς τίς ἰταλικὲς θέσεις.

Δὲν περιγράφεται ἡ ἀνακούφιση ποὺ δοκιμάσαμε. Ἀμέσως ξαναδρήσαμε τὸ κλονισμένο ἠθικὸ μας καὶ μπορῶ νὰ πῶ πῶς διασκεδάσαμε τῶρα μὲ τὴ μονομαχία τοῦ πυροβολικοῦ.

Σπάνιες, διστακτικὲς ἔρχονταν τώρα οἱ ἰταλικὲς ὀβίδες, ὡς πρὶν σὲ λίγο σταμάτησαν ὀριστικά. Τὴν ἄλλη μέρα καὶ μετὰ τὴν κατάληψη τοῦ Κερασόβου διαπιστώσαμε τὴν ἀφορμὴ τῆς ξαφνικῆς σιωπῆς τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ. Τρία ἀπὸ τὰ τέσσαρα βαρεῖα πυροβόλα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἰταλοὶ γιὰ τὸ σφυροκόπημα τῶν θέσεών μας τὰ δρήκαμε κυριολεκτικὰ σπαραχιασμένα. Τὸ πυροβολικὸ μας τᾶξε ἐξακριβῶσαι καὶ τὰ βίγητε ὀριστικά.

Ὅταν ὁ λοχαγὸς πείστηκε πῶς τὸ ἐχθρικό πυροβολικὸ σῶπασε ὀριστικά, διέταξε τοὺς ὀμαδάρχας νὰ κάνουν ὀνομαστικὸ προσκλητήριο καὶ νὰ διαπιστωθοῦν εἰς τυχὸν ἀπώλειες τοῦ λόχου.

Ὅλοι περιμέναμε μὲ ἀγωνία τὸν ματωμένο ἀπολογισμὸ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου καταιγισμοῦ. Ποιοὶ καὶ πόσοι ἄραγε ἀπὸ τοὺς ἀγαπημένους συναδέλφους μας εἶχαν πληρῶσει μὲ τὴ ζωὴ τους τὴν πρώτη γνωριμία μας μὲ τὸν πόλεμο; Ποιοὶ εἶχαν ποτίσει μὲ τὸ πολὺτιμο αἷμα τους τὴν ἐνδοξη καὶ μαρτυρικὴ Ἑπειρωτικὴ Γῆ γιὰ νὰ ἀνθίξῃ πάντοτε στὰ μπαρουτοκαπνισμένα βράχια τῆς τῆς δέντρο τῆς Ἐλευθερίας; Ποιοὶ καὶ πόσοι ἔγραψαν τὸ ματωμένο πρόλογο τῆς καινούργιας ἐνδοξη ἱστορίας τοῦ συντάγματος καὶ τοῦ λόχου; Γιὰ πόσους; θὰ φτάσουν... ἐκεῖ, ...πίσω, στὶς πόλεις καὶ τὰ χωριὰ θλιβερά μαντάτα; Πόσες μανούλες, πόσες γυναικες καὶ ἀδερφές πολυαγαπημένες θὰ σπαράξουν ἀπὸ τὰ ἀνήλεα μηνύματα τῶν θανάτων καὶ θὰ μαυροφορεθοῦν; Πόσες δροσερές καὶ γόνιμες ἀγκαλιές θὰ μαραθοῦν;... Ὅκτῳ ἐλαφρῶς τραυματῆται καὶ ἕνα μεταγωγικὸ ζῶο νεκρὸ ἦταν ὁ ματωμένος ἀπολογισμὸς τῆς γνωριμίας μας μὲ τὸν πόλεμο.

Ἐτοὶ δεχτήκαμε τὸ πρῶτο ματωμένο του χᾶδι. Ἐτοὶ εἶχαμε τὴν πρώτη ἐπαφὴ μαζί του, τὸν γνωρίσαμε καὶ ἔλειψε πιά ὀριστικά ἀπὸ μέσα μας ἡ ἀγωνιώδης ἀναμονή. Δὲν ἀναρωτιόμαστε πιά «ποῦ;» «πότε;» «πῶς;».

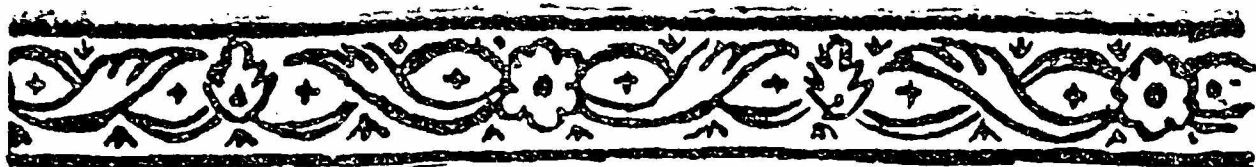
Τώρα ξέραμε, ὅτι σὲ κάθε μας βήμα, κάθε ὥρα, κάθε στιγμή θὰ τὸν εἶσκαμε μπροστὰ μας. Θὰ χρειαστῇ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουμε ψυχραῖμα στοργικὰ καὶ μὲ κάθε θυσία. Θὰ πρέπη νὰ τὸν δαμάσωμε καὶ νὰ τὸν κερδίσουμε. Γιὰ τὴν Πατρίδα, γιὰ τὴ φυλὴ καὶ τὰ πεπρωμένα τους.

Σήμερα ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ εἰρήνη εἶναι διάχυτες παντοῦ ἀπὸ νῶ ἀπ' τὴν πολυθλασμένη πατρίδα. Κι' ἐγώ, ξαναγυρίζοντας ἀπὸ τὴ ματωμένη μου ἀνάμνηση ξεχειλίζω τὴ χαρὰ τῆς εἰρήνης καὶ μέσα μου τραγουδάει ὁ Σολωμὸς τὸν ὀλόχρυσο, αἱματοποτισμένο του στίχο:

«Ἀπ' τὰ κοκκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά»

Ι Ι Ι Ι Ι Ι Ι

”ΟΙ ΕΡΜΕΣ...”

Χαμηλή συννεφιά σκέπαζε τὸ μέτωπο. “Ὀλη τῇ νύχτα ἔδρεχε κι’ ἔκανε τοὺς δρόμους ἀδιάβατους ἀπὸ τὴ λάσπη... Πόση λάσπη!.. Εἶχε δοθῇ ἡ διαταγὴ τῆς κλιμαμακωτῆς ὑποχωρήσεως. Τὸ τμήμα μας θὰ ἔφευγε τὴν τρίτη ξεμερώνοντας. Ἐτοιμαστήκαμε καὶ ξεκινήσαμε. Ἡ χαμηλὴ συννεφιά καὶ ἡ βροχὴ μᾶς προστάτευαν ἀπὸ τὰ ἀεροπλάνια. Στὰ χαράματα βρισκόμασταν δῶθε ἀπ’ τὴ γέφυρα τοῦ Δρίνου. Μιά τεράστια ἀλυσίδα ἀπὸ φαντάρους καὶ ζῶα ἐπέστρεφε πρὸς τὸ Ἀργυρόκαστρο. Οἱ φαντάροι προχωροῦν βουβοί. Μόνο τὰ πέταλα τῶν μουλαριῶν κι’ οἱ προκισμμένες ἀρβύλλες καθὼς θιάζουν τὸ βῆμα τους διαπόπτουν τὴν ἡσυχία. Ἐνα σύννεφο σὰν αὐλαία τραβιέται ἀπ’ τ’ Ἀργυρόκαστρο πρὸς τὸ βουνό. Καρμιὰ κουθέντα. Μοναχὰ καρμιὰ βρισιὰ τῶν ἡμιονηγῶν πρὸς τὰ δύστροπα ζῶα θύμιζε πορεία ἀνθρώπων. Ἡ βροχὴ χόντραινε καὶ τὴν ἀκουεσὶν τσακανάη στὸ κράνος. Βαδίζαμε σὲ μιὰ ἀτέλειωτη μουλαροσειρὰ τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς. Περάσαμε κάτω ἀπ’ τ’ Ἀργυρόκαστρο καὶ τ’ ἀφήσαμε δεξιὰ μας. Τὸ κυττάξαμε ἔτσι καθὼς ξεπρόβαλλε φρεσκολουσμένος καὶ ξανὰ χαθήκαμε στὶς σκέψεις μας... Δὲ μπορούσαμε νὰ λαγαρίσουμε τοῦτες τίς σκέψεις...

Ἡ βροχὴ ἔπεφτε σὲ χοντρές σταγόνες ποὺ γλυτρώντας ἀπὸ τὸ κράνος ἐγλειφان στὸ χιτῶνιο καὶ ξεδιάντροπες γλυστρουσαν πρὸς τὸ ξαναμμένο ἀπ’ τὸ φορτίο καὶ τὴν κούρασὴ κορμὶ μου. Τὸ ἀίσθανόμουν αὐτὸ τὸ νερὸ σιγὰ-σιγὰ νὰ κυλάει πρὸς τὴ ραχοκοκαλιὰ καὶ νὰ μοῦ πηρουλιάζει τὰ κόκαλα. “Ὀλοι μας γινήκαμε μουσικίδι καὶ κανένας μας δὲ βαρυγκόμησε γιὰ τούτη τὴ βροχὴ. Τὰ «γεράκια» πάνω ἀπ’ συννεφιά θούϊζαν καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐβρουν κανένα

ξάνοιγμα ἀνάμεσα ἀπ’ τὰ σύννεφα γιὰ νὰ ὀρμήσουν... Στὴν πορεία τῆς χωρὶς ἡττα ὑποχώρησης τὸ καρδάνι μας ἔχασε τὴ συνοχή του. Ἐμείνα οὐραγὸς μὲ πέντε φαντάρους... Φτάσαμε τοὺς Γεωργουτσάτες καὶ προχωροῦσαμε εἰς τὸν δρόμον ἀπ’ τὰ χωράφια τοῦ διπλανοῦ μικροῦ χωριοῦ τρεῖς γυναῖκες νὰ τρέχουν πρὸς τὸ δημόσιο δρόμο καὶ πρὸς ἐμᾶς. Κάτι φωνάζαν ἀλλὰ δὲν ξεχωρίζαμε λόγια. Σταθήκαμε. Ἡ χοντρὴ βροχὴ χάθηκε καὶ τὴ θέση τῆς πῆρε μιὰ ἀριὰ ψιλὴ δροσοῦλα σὰν εἴταν βγαίνει τὸ οὐράνιο τόξο. Πήδησαν εἰς τὸν μικρὸν χατάκι καὶ ἰάτες οἱ γυναῖκες στὸ δρόμον πλησίαζαν πρὸς ἐμᾶς. Ἡ μιὰ ἦταν γριὰ ἀλλὰ στέργια κι’ οἱ ἄλλες γερές καὶ μεστωμένες γυναῖκες. Τὰ δάκρυα ἀπ’ τὰ μάτια τους ἔτρεχαν ποτάμι... ἡ κουθέντα τῆς διακεκομμένο μοιρολόι... Τίποτε δὲν καταλάβαμε. Σὰν πλησίασαν ῥίχτηκαν καὶ μᾶς φίλησαν ἕναν-ἕναν καὶ μὲ ἕνα κλάμμα σπαρακτικὸ ποὺ μᾶς ῥάγισαν τὴν καρδιά ἔλεγαν σὲ μισόλογα πνιχτὰ ἀπ’ τοὺς ἀναστεναγμοὺς καὶ τὰ δάκρυα «ποῦ μᾶς ἀφήνετε ἐμᾶς τ’ ἔρμες...» Αὐτὴ ἡ σκηνὴ κράτησε πολὺ καὶ σὰν παραγᾶλινε ὁ θρῆνος ἡ μιὰ μιλοῦσε κι’ ἡ ἄλλη συμπλήρωνε «Τὶ ἔχουμε νὰ τραθήξουμε ἐμεῖς τώρα...» “Ὀλοι μας κλάψαμε. Τὰ δάκρυά μας κύλισαν ἀνεμπόδιστα ἀπ’ τὰ μάγουλα στὸ λαιμό. Κλαίγαμε σὰ μικρὰ παιδιὰ κι’ αὐτὲς «οἱ ἔρμες» μᾶς ξαναφιλοῦσαν κι’ ἐνώθηκε ὁ θρῆνος μας κάτω ἀπ’ τὸν πένθιμο οὐρανὸ τῆς πατρίδος τῶν. Μᾶς γέμισαν τίς τσέπες καρύδια καὶ μεῦ δώσαν καὶ μιὰ «κατοστάρα» ρακί. Ἐμεῖς σὰ νὰ θεωρούσαμε τὸν ἐαυτὸν μας ὑπεύθυνο ντρεπόμασταν καὶ γυρῶσαμε δίπλα τὸ κεφάλι μας καὶ κλαίγαμε, καὶ κλαίγαμε ἀσταμάτητα. Ὁ ψυχραιμότερος τῆς παρέας

μόλις κατώρθωσε ν' άρθρώσει «'Ο Θεός είναι μεγάλος γιαγιά». Τὰ μουλάρια είχαν τραβήξει μπροστά στο διάστημα αυτό. Φίλησαμε τὸ χέρι τῆς γριᾶς χωρὶς νὰ τῆς ποῦμε τίποτε. Ἐνα φίλι λέει πολλά. Μὰς φίλησαν κι' αὐτὲς καὶ ξεκινήσαμε. Θέλαμε νὰ απομακρυνθοῦμε τὸ γρηγορώτερο. Μιὰ βαριά κατάθλιψη μὰς πῆξε. Καὶ σὺν περπατήσαμε καμμιὰ εἰκοσιὰ μέτρα φώναξε ἡ μία «δὲ μὰς σκοτώϊαταν καλύτερα...» Κα-

νένας μας δὲ γύρισε νὰ κυττάξῃ... Ἡ βροχὴ δυνάμωσε κι' ἄρχισαν πάλι τοὺς πῆδους στὸ κράνος μας.

Πέρασαν δεκατέσσερα χρόνια ἀπὸ τότε. Καὶ ὁμῶς κάθε φορὰ ποὺ θυμᾶμαι αὐτὴ τὴν εἰκόνα ἡ καρδιά μου ματώνει καὶ τὰ μάτια μου ὑγραίνονται.

...ὦ! κάλλιο νὰ μὴ θυμέμουναι αὐτὴ σκηνὴ γιὰ «τ' ἔρμες»!..

ΧΙΜΑΙΡΑ

Ἔχει ἀπομείνει στὴν ψυχὴ σου τὸ φεγγάρι
κι' ὁ μόσχος τῆς ἀγάπης στὰ μαλλιά.
Στὰ μάτια σου, σπειρὶ μαργαριτάρι
ἔπηξε ἐκείνη ἡ πίκρα σου ἡ παληά.

Θησαύρισμα ἀκριβό. Στὰ ἐρωτικά σου χέρια
σφίγγεις τὶς ἀναμνήσεις σου ζεστές.
Σβυσμένα τῆς ζωῆς ὅλα τ' ἀστέρια
γιὰ νὰ μπορῆς νὰ ζῆς μόνο στὸ χτές.

Κι' ἔγινε αὐτὸ τὸ χτές θερμὴ λατρεία
μιὰ μυστικὴ θρησκεία τῆς ψυχῆς.
Κι' ἔγιεν ἡ πικρὴ σου ἡ ἱστορία
κι' ὁ τάφος τῆς παρθένας σου ζωῆς.

Κι' ἀναρωτιέμαι τώρα ποὺ τὰ χρόνια
μοῦ δίδαξαν παράξενους σκοποὺς
κι' ἀπ' ὅλα τῆς ζωῆς μου τ' ἀκροκλώνια
ἐτρύγησα τοὺς ὠριμοὺς καρπούς.

Νᾶναι καὺμὸς γιὰ κεῖνον τούτη ἡ ἀπάτη
ποὺ σὲ μιὰ πλάνη πύει νὰ λυτρωθῇ,
ἢ μήπως μιὰ χαρὰ ποὺ βρῆκε κάτῃ
τὸ νόημα τῆς ζωῆς νὰ ἐμπιστευθῇ;

Χρυσάνθη Σιτσιλιά

ΓΙΩΡΓΟΥ ΡΑΓΚΟΥ

Η ΖΗΛΕΙΑ

Ὁ Ἀντώνης Βάτικας ζούσε μὲ τὴν ἀδερφή του τὴ Σμαράγδα. Εἶχαν ὀφρανεῖ ἀπὸ μικρὰ καὶ μεγάλωσαν μὲ τὴ φροντίδα μιᾶς ἀκληρῆς θειᾶς τους.

Τὸ ἀγόρι, σὰν πάτησε τὰ δεκαπέντε, ἐπιάσε δουλειὰ σ' ἓνα ψαράδικο κι' ἐδγάζε τὸ ψωμί τὸ δικό του καὶ τῆς ἀδερφῆς του. Σὰν πέθανε κι' ἡ θειὰ τους ἡ γριά Κατίγκω, τὸρφανὸ κορίτσι ἔμαθε νὰ πλέκη καλὰ θία. Κάθε μέρα κατέβαινε στὴν ἔχθη τοῦ ποταμοῦ κι' ἔκοβε τρυφερά καλάμια ἢ βλαστάρια λυγαριάς, ποὺ τῆς χρειάζονταν στὴν τέχνη της... Σκυρμένη στὸ κατώγι ἀπ' τὸ πρῶτο ὡς τὸ ἔραδου ἰδρωκοποῦσε ἡ δόλια κόρη, γιὰ νὰ κερδίξῃ κάτι γιὰ τὴν προίκα της καὶ γιὰ τὸ σιγῶν τοῦ σπιτιοῦ της. Ἀλλοτε καθόταν στὸν ἀργαλειὸ κι ὕψαινε μάλλινο σκουτέρι ἢ λινὸ σιντόνι ξεχνώντας τὸν κόπο μ' ἓνα σιγαλὸ τραγουδάκι...

«Τάκου—τόκου ὁ ἀργαλειός μου,
τάκου κι ἔρχεται ὁ καλὸς μου!..»

—Καλημέρα, ἀδερφή μου—ὁμορφὴ μου γερακίνα,—τῆς γλυκομιλοῦσε ὁ ἀδερφός της γυρίζοντας ἀπ' τὴ δουλειὰ του...

Κι ἐκεῖνη πρόσχαρὰ τοῦ ἀπαντοῦσε:

—Καλῶς τὸν ἀδερφό μου, τὸ χρυσό μου τὸν αἰτό μου!

Κι ἔτσι κυλοῦσε ἡ ζωὴ τους ἀπονήρευτα κι ἀγαπημένα σὰν τὸ γάρφαρο ρυάκι.

* *

Μεγάλωσε ὁ Ἀντώνης κι ἔγινε ἓνα γεροδεμένο παλληκάρι, γνωστικὸ καὶ τιμημένο. Ὁ πειρασμός τὸν ἔβαλε νὰ ρίξῃ τὰ μάτια σὲ μιὰ γειτονοπούλα του τὴν Κίτσα... Τὴν ἐρωτεύθηκε τρελά... Ἀλλὰ πάλι δὲν ἤθελε νὰ δεθῇ μαζί της μὲ στεφάνι γιατί εἶχε ἀδερφή ἀνύπαντρη.

—Πρῶτα νὰ παντρεύω τὴ Σμαρούλα—ἔλεγε—νὰ τὴ σπιτονοικοκυρέψω κι ὕστερα ἀνοίγω κι ἐγὼ τὸ σπίτι μου... Μὰ ἡ Κίτσα δὲν ἦταν ἀπὸ κεῖνες τίς γυναῖκες, ποὺ τίς ξεφορτώνεσαι εὐκολα, σὰν μπλέξῃς μαζί τους. Ὁμορφῇ, πονηρή, πεισματάρη, δὲν ἄργησε νὰ σκλαβώσῃ τὴν καρδιά τοῦ ψαρά: Παῖγνιδι στὰ χέρια της ὁ νιός, ὑπάκουος κι ἀβουλος, γύρευε τὰ χάδια καὶ τὰ φιλιὰ της.

Μὰ ἡ πανούργα κόρη ἀσυγκίνητη ἀποτραβίστανι... Πρῶτα νὰ μὲ παντρευτῆς, ἔλεγε, κι ὕστερα τρῶς τὸ μέλι!

—Μὰ τὴν ἀδερφή μου τι νὰ τὴν κάμω, ἀγάπη μου! ψιθύριζε θειλὰ ὁ Ἀντώνης.

—Δοτὴν ἢ ἐμένα! Αἰάλαξοι!.. Πρῶταξες ἡ Κίτσα,

Μιὰ μέρα ὁ νιός ἀποφάσισε νὰ πῇ τὸ μυστικὸ στὴν ἀδερφή του.

—Σμαρῶ μου, θὰ σοῦ εἰπῶ κάτι, ἀλλὰ νὰ μὴ μοῦ κακιώσῃς!..

—Μπᾶ, ἀδερφέ μου! Καὶ γιατί νὰ θυμώσω; Μπας καὶ δὲν εἶσαι ἐσὺ ὁ ἀφέντης ἐδῶ μέσα;

—Ἀγάπησα, ἀδερφή μου, μιὰ κοπέλα καὶ θέλω νὰ τὴν κάμω γυναῖκα μου.

—Ἡ ὥρα ἢ καλὴ, ἀδερφέ μου!... Μετὰ χαρᾶς μου νὰ σὲ ἰδῶ παντρεμένο!.. Καὶ ποιά εἶναι ἡ καλὴ σου;

—Ἡ Κίτσα, ἡ γειτονοπούλα μας. Ἐ! πῶς τὴ βρίσκεις;

—Χρὶ! Νὰ σοῦ πῶ! Εἶναι λιγάκι ψηλέρυτα καὶ ζηλιάρη, καλὴ μου, ἀλλὰ δὲν πειράζει. Ἀφοῦ ἐσὺ τὰποφάσισες, ἐμένα δὲν μοῦ πέφτει λόγος.

—Ἡθελα, Σμαρῶ μου, νὰ σιγουρέψω ἐσένα πρῶτα κι ὕστερα νὰ κάμω τὸ δικό μου γάμο. Γι' αὐτὸ λῆω νὰ κρατήσω μυστικὴ τὴν ἀρρεβῶνα μου, ὥσπου νὰ βγῇ τὸ δικό σου τυχερὸ πρῶτα.

—Μπᾶ, ἀδερφέ μου, γιατί νὰ σοῦ γίνω ἐμπόδιο; Κοίταξε τὴν εὐτυχία σου καὶ δὲν θὰ πάω κι ἐγὼ χαμένη... Δὲν μὲ πῆραν τὰ γεράματα. Ἐσὺ εἶναι μεγαλύτερος... Ἐπειτα μαζί θὰ ζήσουμε... Κι ἐγὼ θάμαι τὸ ἴδιο καλότυχη, ἀρκεῖ νὰ νοιώθω ἐσένα εὐτυχισμένο.

—Ἀδερφοῦλα μου, εἶσαι σωτὴς ἄγγελος... Δίπλα στὴ γυναῖκα μου—σοῦ τὀρκίζομαι—θὰ σ' ἀγαπῶ καὶ σένα μὲ τὴν ἴδια θέρμη..

* *

Ἡ Κίτσα μπῆκε στὸ σπίτι τοῦ Ἀντώνη. Μιὰ καινούργια ζωὴ ἄρχισε.

Ἐκεῖνος κολυμποῦσε σ' ὠκεανὸ εὐτυχίας. Ζοῦσε σὲ παραμῦθι. Ἐβάζε τὰ δυνατὰ του νὰ τίς εὐχαριστῇ καὶ τίς δυό, καὶ τὴ γυναῖκα του καὶ τὴν ἀδερφή του. Μὲ τὸ τραγοῦδι στὰ χεῖλη ξεκινοῦσε πρῶτ' γιὰ τὸ ψάρεμα, ἔανοίγονταν στὸ πέλαγο μὲ τὴ βαρκούλα του καὶ ὀλημερῆς πάλευε μὲ τὰ κύματα γιὰ τὸ μεροδούλι-μεροφάγι. Πόσα ὄνειρα δὲν ἐπλάθε γλιστρώντας πάνω στ' ἀφρισμένα νερά!... Καὶ τὸ ἔραδου, καθὼς γύριζε μὲ τὴ σοδεῖά του, ἄλλοτε πολλὴ κι ἄλλοτε λίγη—κεφαλόπουλα, τσιπούρες, μπαρμπούνια—ἀστραφτε ἀπὸ χαρὰ καὶ δὲν ἔδλεπε τὴν ὥρα πότε νὰ βρεθῇ κοντὰ στὶς δυὸ ἀγάπες του.

Πρῶτα χαιρετοῦσε τὴν ἀδερφή του περνώντας ἀπὸ τὸ ἱερόγειο καμαράκι της, ἀπὸ σκυρμένην ἢ

πλεκε κανίστρες ή θραϊνε.

—Καλησπέρα, αδερφή μου. όμορφή μου γερακίνα! Κι ενώ τη φιλούσε στο λαιμό, έκείνη του άπαντούσε γλυκά.

—Καλώς τόν αδερφό μου. τό χρυσό τόν αϊτό μου!

Ή γυναίκα του άκουγε από ψηλά από τόν όντά τά τρυφερά τους λόγια και κάτω την τσιμπούσε στην καρδιά της.

Καθώς ό άντρας της ανέβαινε κουρασμένος, τούχωνε τό δηλητήριο.

—Πιά! αυτά τά ζαχαρώματα; Δέν ντρέπεσαι, καημένη. κοτζάμ μαντρίχαλος;

—Αμή τί νομίζεις, πώς είναι κοριτσούδι; πίσω

—πίσω ή αδερφή σου, γιά νά τη χαϊδεύης τόσο;

—Σέ πειράζει πού γλυκοκουβεντιάζω μέ την αδερφή μου; άπαντούσε έκείνος στενοχωρημένος.

—Και βέβαια μέ πειράζει, ξεφώνιζε έκείνη μέ θυμό... Όλο σ' αότην σπαταλάς τίς παίνιες σου και τίς αναλατιές σου. Για μένα τη γυναίκα σου τσιγκουνεύεσαι τά γλυκόλογα...

—Πώς σου πέρασε στό νού αϊτό. άγίπη μου; Σέ λατρεύω πάντα., αλλά αγαπώ και την αδερφή μου... Ή Σμαρώ άκουγε τό διόλογο αυτόν και χαϊρόταν για την άγάπη του αδερφού της.

Γότερα κρυφομουρμούριζε: "Αν είχε ή ζήλεια ψώρα, θα την είχε όλη ή χώρα.

Μιά μέρα, πού έλειπε ό Άντώνης, ή Κίτσα πλησίασε τη Σμαρώ μέ γαλιφίες και της είπε:

—Δέν έρχεσαι, καλή μου, στό κατώγι νά μέ βοηθήσης νά τραβήξω λίγο λάδι από τό βαρέλι;

—Μπράβο; Γιατί όχι;—άποκρίθηκε πρόθυμα ή Σμαρώ—, και πεταχτή έτρεξε κοντά στη νύφη της.

Μπήκαν μαζί στό ύπόγειο. Ή Κίτσα γύρισε τό βαρέλι, ή Σμαρώ άκούμπησε τό δοχείο στην τρύπα του βαρελιού, γιά νά πιάνη λάδι. Σέ μιá στιγμή σκουντάε: ή πονηρή γυναίκα την κουνιάδα της, άθελα τάχα. Τό δοχείο έξήυγε από τό χέρι της και τό λάδι χύθηκε.

Τό μεσημέρι, σάν γύρισε ό άντρας της κι είπε τό γνωστό «Καλημέρα, αδερφή μου, χρυσή μου γερακίνα» κι άκουσε τό συνηθισμένο «Καλώς τον τόν αδερφό μου, τό χρυσό μου τόν αϊτό μου!»—, γέλασε σαρκαστικά ή Κίτσα και του σφύριξε στ' αϊτό:

—Χαχαχά!... Χρυσή σου γερακίνα, αλλά σήμερα από στραβωμάρα της χύθηκε όλο τό λάδι. Σύρε νά λήξ στό κατώγι...

Τού Άντώνη όμως καρφ! δέν του κήηκε. Μέ τό ίδιο γελαστό ύφος είπε:

—Και γιά ένα δοχείο λάδι θα μιλώσω έγώ την αδερφή μου; Ή ζήλεια γυναίκα του κοκκίνισε σάν πιπεριά κι' έφυγε γρυλλίζοντας.

—Μά είναι γιά όείμο, κουτεντά!...

Ένα πρωί ή Σμαρώ δέν σηκώθηκε όρεδίτη, όπως πάντα, γιά νά πιάνη δουλειά... Ένοιωσε βαρύ τό κεφάλι της και κάτω παράξενες σουβλιές στα κόκκαλα. Τό βράδυ την έλναψε δυνατή θέρμη. Πονούσαν τά μηλίγγια της, σάν νά της τά σφυροκοπούσαν. Ή θίψε στέγνωσε τά χείλη της.

Ή αδερφός της έκείνο τό βράδυ ήταν σκυθρω-

πός κι άμίλητος... Μόλις έγγιξε τό φαγι, πού του άπείθωσε μπροστά του ή γυναίκα του... Κάθισε σιμά στό κρεβάτι της Σμαρώς και της θρόύιζε τό μέτωπο μέ την άπαλάμη... Κάθε λίγο της ψιθύριζε πονητικά:

—Σμαράγδα μου, πονάς;

—Άχ! αδερμούλη μου, πεθαίνω!... Σάν νά μου τρυπών τά μηλίγγια μέ μαχαίρι.

—Κουράγιο, Σμαρώ μου!... Θα περάσει!... Έκείνη του χαμογέλασε και θυβίστηκε σέ νάρκη... Ξυλοκουβεντιάζοντας πότε—πότε... Κατά τά μεσάνυχτα τραντάχτηκε από έναν παροξυσμό πόνου. Έβριξε μιá πνιγμένη φωνή:

—Διψάω!... Καίγομαι!... Δώστε μου λίγο νεράκι!.

—Έγώ νά σου φέρω, καλή μου! είπε ή Κίτσα πού άγρυπνούσε, σάν κάτω νά κακομελετούσε ξαπλωμένη.

Ή Άντώνης κουρασμένος μόλις είχε πάρει τό πρωτόπνι.

Ή Κίτσα πετάχτηκε οβέλιτη από τό στρώμα της, πήγε στό μαγειρείο, τράβηξε κρύο νερό από τη στάμνα ύστερα ξεβούλωσε ένα μπουκάκι κι έβριξε κάτω μέσα στό μαστραπέ... Γλιστρησε μαλακά στην άρρωστης τό κρεβάτι, έσκυψε, της άνασήκωσε τό κεφάλι και της έδωσε νά πιη. Έκείνη μέ τη δίψα πού είχε, τό στραγγιξε μονορούφι ως τόν πύτο... Την άλλη μέρα ή Σμαρώ χειροτέρευσε...

Τώρα ένοιωσε και φοβερά τσιμπήματα στό στομάχι της. Σέ λίγο ή κοιλιά της άρχισε νά πρήζεται, φούσκωνε σάν νιχούλι.

Ή γιατρός έρθε, είπε, τό παριτόναιο πειραγμένο και διάταξε ήλιοθεραπεία... Ή γιατρόςα του χωριού—μιá γριά πονηκομαμή—είπε, πώς έχει άνεμογγάστρι και χρειάζεται μάγια και ξορκισματα... Ή Άντώνης παρίτησε τη δουλειά του και καθόταν πικραμένος.

Ή γυναίκα του δέν διάταξε.. Έχυσε τό δηλητήριο:

—Χι! Καμάρισε τώρα τίς προκοπές της αδερφής σου... Τί τους θέλεις τους γιατρούς;

Αυτή είναι άγγαστρωμένη. Φως γανάρ! Δέν τη βλέπεις;

Τά λόγια χτύπησαν σάν μαχαίρες στην καρδιά του... "Α! όλα κι όλα! Άτιμίες αυτός στό σπύτι του δέν σήκωνε!.

—Σκύλα!—ούρλιαξε—Θά μου τό πληρώσης αυτό! Πάρε τά μάτια σου και χάσου από μπροστά μου! Δέν θέλω νά σέ σφάξω μέ τά χέρια μου! Μά δέν μπορώ νά βλέπω τη ντροπή σου!

Ή δύστηνη Σμαρώ έβλεπε σέ κλάματα. Τού κάκου διαμαρτυρήθηκε:

—Ψάματα, αδερφέ μου! Είμαι καθαρή! Είμαι παρθέναι!

Έκείνος δέν ήθελε ν' άκουση. Όλοάα βρυχιόταν:

—Άτιμη! Πρόστυχη! Γκρεμοστακίσο!

Ή Σμαρώ σφόγγισε τά δάκρυά της, σηκώθηκε τρικλίζοντας και ούρθηκε έξω από τό χωριό σ' ένα έρημο καλύδι... Τη μέρα καθόταν στο σταυροδρόμι και ζητιανευε. Τό βράδυ τρώκωνε στόν άχυρώνα.. Ζούσε μέ ξεροκόμματα και λάχανα... Άλλά έκείνο τό πρήξιμο της κοιλιάς όσο πήγαινε

και μεγάλωνε.. Έφτασε ως τὸ λαιμό της. Τῆς ἔπιανε τὴν ἀνάσα.. Πόσο παραλλαγμένη, πόσο κα-
κόθωρη φαίνονταν τώρα ἡ ἀμοιρη Σμαρῶ! Ὅταν
πήγαινε στὴ δούση νὰ δροσιστῇ ἢ νὰ πλύνῃ τὰ
λάχανα, κίταζε τὴν ὄψη της στὸν καθρέφτη τοῦ
νεροῦ, ἔδλεπε τὴν ἀσχήμια της καὶ ἔσοποῦσε σὲ
κλάματα.. Σιχάθηκε τῇ ζωῇ της, ποθοῦσε τὸ θά-
νατο..

—Θεέ μου, γιατί με τυραγνάζεις; Κόψε με νὰ ἡ-
συχάσω!

* * *
Ἐφυγε ἡ Σμαρῶ ἀπ' τὸ σπῖτι τὸ πατρικό τους,
χάθηκε κι ἡ χαρὰ ἀπ' τὴν καρδιά τοῦ Βάτικα..
Ἐβῆσε τὸ χαμόγελο ἀπὸ τὰ χεῖλη του, ζάρωσε
τὸ πρόσωπό του ἀπὸ τὴ θλίψη καὶ τὴ συλλογῇ..
Ἀνόμενος ἔφευγε τὸ πρωὶ γιὰ τὴ δουλειά του,
κατασυσσασμένος καὶ βουβός γύριζε τὸ βράδυ, σὺν
νὰ πήγαινε σὲ φυλακὴ. Κι ἡ γκρίνια μὲ τὴ γυναί-
κα του ὅλο καὶ φούντωνε. Τοῦ κάκου ἐκεῖνη μὲ
τις γαλιφιές πάσχιζε νὰ τὸν ἡμερέψῃ.

—Ἀφέντη μου, τρελάθηκες; Ἐβαλες νὰ χά-
σης τὸ κεφάλι σου; Σὲ καλὸ σου!

—Σκάσε, μωρὴ φτονιαρά, μωρὴ γρουσουζιά,
βρουχιόταν ἀγρία ἐκεῖνος.. Μοῦ φευγάτισες τὴν
ἀδερφή μου κι ἔχεις στόμα νὰ μιλάς ἀκόμα..

—Τὶ σοῦ φταίω ἐγώ; Ἐσὺ τὴν κυνήγησες..

—Ἐσὺ μοῦβαλες σπιουνιές, ποῦ νὰ ὀφθῇσαι, ἀλει-
τούργητη.. Καὶ κλειόντας τὴν πόρτα μὲ θυμὸ ἔφευ-
γε γιὰ τὴν ταβέρνα, ὅπου τὸν περίμενε ἡ παρά
του.., κάτι θαλασσοδόλικοι μπεκρηῆδες. Μόλις τὸν
ἔβλεπαν, τὸν ὑποδέχονταν μὲ πειράγματα καὶ χά-
χανα.

—Βρὲ καλῶς τὸν Ἀντώνη.. Μὰ τί μοῦτρα εἴ-
ναι αὐτά, θλάμη; Μπᾶς καὶ σοῦ θούλιαξιν τὰ
καράβια; Δόξα σοι ὁ Θεὸς μιὰ φαρὸβάρκα ἔχεις
κι ἂν πάῃ κατ' ἀνέμου, μικρὴ ζημιὰ.. Κι ἀρχίζει
ἡ κρασοκατάνυξη.

Ὁ Βάτικας τοὺς κοίταζε μὲ θολό, σκοτεινια-
σμένο μάτι, ἔτοιμος νὰ κλάψῃ, καὶ καθὼς ἀδεια-
ζε τὴν πρώτη κούπα, ἔσοποῦσε σὲ δόγγο, σὺν
μουγκρητὸ πληγωμένου θηριόυ, καὶ χτυποῦσε τὸ
ποτήρι στὸν πάγκο..

Ὁ καημός του δὲ σηκώνει ἀστεία, ἀδέρφια!
Ἀχ! Δὲν ξέρετε ἐσεῖς, δὲν μπορείτε νὰ νοιώσετε..

—Ἰπομονή, Ἀντώνη.. Ἰπάρχουν καὶ χειρό-
τερα..

Καὶ δὲν ἄργησαν νὰ φανοῦν αὐτὰ τὰ χειρότερα—
καθὼς τὰ κακομελέτησε ἐκεῖνος ὁ κακόγλωσσος..
Πρῶτο χτύπημα τῆς μοίρας, θεϊκὴ θαρρεῖς τιμι-
ρία, ἀρρώστησε τὸ μονάκριβο παιδί τοῦ Βάτικα
καὶ πέθανε.. Πῆγε νὰ τρελαθῇ κι αὐτὸς κι ἡ γυ-
ναῖκα του.

Ἡ χαροκαμένη μάνα ἔχασε τὸν ὕπνο της, ἔκο-
ψε τὸ φαγὶ καὶ βράχνιασε ἀπὸ τὸ πολὺ μοιρολό-
γι.. Ὁ Ἀντώνης κλεισθήκε στὸν ὄνταῦ καὶ πάλ-
λευε νὰ οἰσθῇ τῇ φλόγα τῆς καρδιᾶς του μὲ τὸ
ρακί.. Τὸ πιότη κι ἡ στενοχώρια μέρα μὲ τὴ μέρα
τοῦ ροκάνιζαν τὰ σωθικά. Τέλος ἔπεσε στὸ κρε-
βάτι. Πρῆστηκε τὸ συκώτι του, τοῦπιασε τὴν ἀνά-
σα. Ἐνοιωσε κάτι σὺν στοιχειωμένο δέντρο νὰ πλώ-
νῃ ρίζες καὶ κλωνάρια μέσα στὴν κοιλιὰ του. Ἡ
γυναῖκα του τὰ χρειάστηκε. Ἐτρεχε ἀνάμα-

λιασμένη, μὲ δάκρυα στὰ μάτια. Τοῦ κουβαλοῦσε
γιατροῦς, μὰ τοῦ κάκου. Σὲ λίγο τὸ ντελάλησαν
σ' ὅλη τὴ χώρα..

—Πεθαίνει ὁ Βάτικας, τὸ στοιχειὸ τῆς θά-
λασσας!

* * *
Στὸ σπῖτι τοῦ Βάτικα κουρσάρους τῆς νύχτας
τριγύριζε ὁ χάρος καὶ παραμόνευε νὰ πάρῃ τὴν
ψυχὴ τοῦ ἀρρώστου. Βυθισμένος σὲ λήθαργο τίς
πιο πολλές ὥρες ὁ Ἀντώνης, ἀνοίγε ξαφνικὰ γιὰ
λίγο τὰ μάτια του, ξυπνοῦσε ἀπ' τὸ ἐφιαλτικό
τοῦ ὄνειρο καὶ τότε θαρροῦσε, πῶς ἀκούε πάνω
στὴ σκεπὴ τοῦ σπιτιοῦ τὸ φτεροκόπημα ἐνὸς γυῖα.
Σφαδάζοντας ἀπ' τὸν πόνο, λουσμένος ἀπ' τὸν
ἵδρωτα τῆς ἀγωνίας του, ψιθύριζε στὴ γυναῖκα
του, ποῦ ξημεροβραδιάζονταν στὸ πλευρό του ἀπελ-
πισμένη..

—Ἀχ! Μωρὴ Κίτσα, δὲν θὰ τελειώσῃ ποτὲ αὐ-
τὸ τὸ μαρτύρι; Δὲν θὰ σωθοῦν οἱ ἁμαρτίες μου;

—Σόχασε, πουλί μου..—μουρμούριζε κλαψιάρι-
κα ἐκεῖνη—κι ὁ Θεὸς εἶναι μέγας..

—Δὲν βαριέσαι.. Κούφιος παρηγοριές.. Πῶς νὰ
σηκώσῃ ὁ Θεὸς τέτοιον κρίμα σὺν τὸ δικό μου;

Πῆρα ψυχὴ στὸ λαιμό μου.. Ἐδιώξα τὴν ἀδερ-
φή μου! Σκότωσα τὴ Σμαρῶ μου!

—Μὴν τὸ λές αὐτό, ἀμοιρε. Μπορεῖ καὶ νὰ ζῇ
κάπου.

—Δὲν γίνεται νᾶναι ζωντανὴ καὶ νὰ μὴ φαί-
νεται τόσα χρόνια.. Ἀχ! ὁ φονιάς ἐγὼ γιατί νὰ
μὴν κρατήσω τὸ θυμὸ μου;

Φταῖς κι ἐσὺ, μωρὴ γυναῖκα, ποῦ μοῦ ἀνα-
φες τὸ φιλοτιμο.. Σὺν καρφιά πόρινα μοῦ τρυποῦ-
σαν ταῦτιά τὰ πειραχτικά σου λόγια.. «Καμάρωσε
τὴν προκομμένη ἀδερφή σου!»

—Ἐξέχασέ τα αὐτά, καλέ μου.. Μὴν ξύνεις παλιές
πληγές καὶ χειροτερεῖς τὴν ἀρρώστια σου!

Ἡ κακὴ ὥρα τόφερε.. Ἐγὼ εἶπα μιὰ κουβέν-
τα, ποῦ μπορούσα καὶ νὰ τὴν καταπιῶ.. Πῶς εἴ-
ναι ἀγγαστρωμένη ἡ ἀδερφή σου.. Τὶ μ' ἔμελε
ἐμένα; Ἐσὺ ἦσουν ὁ ἀφέντης. Κι ἐσὺ ἔπρεπε νὰ
διαφεντέψῃς τὴν τιμὴ σου.. Κάλλιο νὰ μοῦ εἶχε δε-
θῇ ἡ γλώσσα παρὰ τὸ κακὸ ποῦκαμα. Εἶμαι κι
ἐγὼ κριματισμένη, σέρνω λιθάρι ἀσήκωτο στὴ ρά-
χη μου.

—Παναγιὰ μου, συχώρα με!

Βαγγελίστρα μου, γιάτρεψε τὸν ἄντρα μου,
καὶ θὰ κρεμάσω μπροστὰ στὴν εἰκόνα σου ἀση-
μένιο καντήλι, θὰ σοῦ φέρω μιὰ λαμπάδα ἴσια μὲ
τὸ μπόγι του.. Εὐπόλυτη θ' ἀνέδω στὴ Χάρη σου
νὰ λειτουργηθῇ τὸ Δεκαπενταύγουστο.. Καὶ σταυ-
ροκοπιόταν.

Ἡ Κίτσα γονάτιζε μὲ συντριβὴ κάτω ἀπὸ τὸ
εἰκονοστάσι, σταύρωνε τὰ χέρια καὶ κάθονταν
ὥρα πολὺ δουισμένη σ' ἑκσταση καρτερώντας τὴ
θεῖα Βοήθεια.. Ὁ ἀρρωστος παρακολουθοῦσε μὲ
τὸ μάτι τὴ δέηση τῆς γυναίκας του, φέλλιζε κι αὐ-
τὸς μιὰ σύντομη προσευχή—«Βάλε τὸ χέρι σου,
Μεγαλόχαρη», κι ἀλαφρωμένος, σὺν κάποιο μα-
γικὸ βοτάνι νὰ θαλασμάμωνε τὴν πληγὴ του, δουθί-
ζονταν πάλι στὴ νάρκη του.

* * *

Ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἦταν στίς δόξες του τὸ ἀνοι-

βιάσιμο ήλιοβασίλεμα. 'Απ' τάνοιχτο παράθυρο φαίνονταν χρυσά προβατάρια τὰ σύννεφα στὴ θύση καὶ ἔμπαιναν εἰς μυρμηδόνες τῶν ἀνθισμένων δέντρων. Ἐνα κοῦλι κελαηδεύει στὴ θαλασσινὴ πλαγιά καλῶντας τὸ ταῖρι του, γιὰ νὰ κουρνιάσουν στὴ φωλιά τους. Κάτω στὸ λιμάνι ἕνα ἐμπορὶ σφύριζε σαλπάροντας καὶ ἀκούγονταν τὰ βραχνὰ ξεφωνίσματα τῶν βαρκάρηδων. Ἐνας βουκολάτης ἔκλει κεντὰ κάπου σαλινοῦσε τὰ βόδια του γυρίζοντας ἀπὸ τὸ γρῶμα. Πάνω στὸ ξωκλήρι τ' Ἀθ—Γιῶργη ὁ παπᾶς χτυποῦσε τὸ σήμαντρο γιὰ τὸν ἐσπερινό. Ἡ Κίτσα—ποῦ ὡς τὴν ὥρα αὐτὴ ἔκλωθε μύριες ἀγνοίες καθισμένη εἰπλά στὸν ἄρρωστο—σγκώθηκε, ἔκαψε τὸ σταυρὸ τῆς, ἔβριξε λάδι στὸ καντήλι, ὑπερὰ ἀναψα τὸ φτίλι του καὶ ψιθύρισε:

—Ἀφέντη μου Ἀθ—Γιῶργη, κάρε τὸ θάμα σου!...

Ὁ Ἀντώνης ἀνοίξε τὰ μάτια, τὰ γύρισε πρὸς τὴ λευκορόδινη γλωσσίδα τοῦ καντηλιοῦ καὶ σάλεψε ἀργὰ τὰ κοκκαλιάρικα χέρια του κάνοντας τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ.

—Ὦχ! Θέ μου, δόγηθα με, —εἶπε ἀγκομαχώντας— καὶ ἔχεις πάλι τὸ κουρασμένο κεφάλι: του στὸ σκληρὸ χωριάτικο προσκεφάλι του.

—Πῶς αἰσθάνεσαι, νοικοκύρη μου; Δὲν εἶσαι λίγο καλύτερα; τὸν ρώτησε ἡ γυναῖκα μὲ πικρὸ χαμόγελο σκύβοντας ἀπένω του.

—Μὲ τὴ δύναμη τοῦ Κυρίου ἔβγαλα καὶ αὐτὴ τὴ μέρα ζωντανός. Μὰ ἡ νύχτα... αὐτὴ ἡ τροφερὴ νύχτα πῶς θὰ περῇ;

—Ἰσχυροῦ, καλὲ μου! Θὰ σοῦ δώσω τὸ ὑποβότανο καὶ θὰ κοιμηθῇς σὺν ἀρνάκι.

Εἴφνου ἀκούστηκαν δειλὰ χτυπήματα στὴν ἐξώπορτα. Ἡ Κίτσα πήγε ν' ἀνοίξῃ καὶ εὖ λίγο γύρισε συνοδευοντας μὲ μαυροφορεμένη γυναῖκα καὶ ἕνα μικρὸ παιδί, ποῦ κρατιόταν ἀπὸ τὸ φουστάνι τῆς μάνας του. Ὁ ἄρρωστος ἔβριξε νυσταγμένη ματιὰ στὰ ἔξω πρόσωπα, σταμάτησε πρὸ πολλοῦ στὴ γυναῖκα, σὺν κάποια θύμηση γιὰ τοῦ ξυνοῦ, καθήνησε αἰνιγματικὰ τὸ κεφάλι, σὺν γὰ προσπαθεῖν νὰ ξεβλάσω τὸ μυαλό του, καὶ ρώτησε:

—Ποῖ εἶσαι αὐτὴ;

—Μὲ ξενίτσου, μὲ διαβατικὴ γυναῖκα μὲ τὸ παιδί τῆς, ποῦ θὰ ξενυχτήσουν μαζί μας ἀπόψε, εἶπε ἡ Κίτσα—σκύβοντας στ' αὐτὴν του, ἐνῶ ἡ Σμαρὴ ὕψωνε ἱκετευτικὸ βλέμμα στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίδος καὶ σταυροκοπιόταν ψαλλίζοντας:

—Γιὰτρέφῃς τον, Βαγγελάτορα μου! Γιατρέφῃς του! Ἰότερα κίθησε κοντὰ στὸ κρεβάτι τ' ἄρρωστου συλλογισμένη.

Τὸ παιδί:—ἕνα ζωηρὸ ἀγγελούδι: μὲ ξανθὰ μαλλιά καὶ γαλανὰ μάτια—ἐν τὴν ἀφῆνε σ' ἡσυχία τὴ μάνα του. Τῆς τρεβοῦσε τὴν κοιλιά, τῆς ξεκούμπωνε τὸ πολκάκι. Σὲ μὲ σιγμὴ ὁ ἄρρωστος ἔβριξε τὴ κοιλίαν του στὸ παιδί καὶ ἕνα βελὸ χαμόγελο ἔσκαψε στὰ χεῖλιά του. Χούφτωσε τὸ χέρι τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ χάλιζε. Ἰότερα ρώτησε:—Πῶς σε λένε, μικρὲ μου!

—Γιάννη, εἶπε ὁ πιτσιρίκος ὁρρατῇ.—Ἀχ! σὺν τὸ βουλιασμένο μου παιδί μοιάζει, ψιθύρισε.

Καὶ δύο ἄκρα—δύο κόμποι μαργαριτάρια—

ἐλαμψαν στὰ μάτια του καὶ ἕνας στεναγμός—σπασμός—τράνταξε τὰ στήθη του. Οἱ δύο γυναῖκες ἄφωνες ἔκουβαν τὰ κεφάλια τους καὶ ἕνας κόμπος τῆς ἐπνιγε στὸ λαιμό. Τὴ θλίβετ' αἰωπὴ, ἔκζεσε ἡ φωνὴ τοῦ μικροῦ.

—Μάνα, πῆς μου ἕνα παραμῦθι!.

—Σώπα, καλὸ μου.—εἶπε ἡ μάνα.—Ὅρεξ' ἔχει ὁ ἄρρωστος γιὰ τὰ παραμῦθια σου;

—Μάνα, θέλω παραμῦθι. Ξανάπεισε κλαφιάρικα τὸ ἀγοράκι. Ὁ ἄρρωστος ξανάνοιξε τὰ μάτια του, σὺν κατὶ νὰ τὸν τοῖμπησε, καὶ τιθύρισε.

—Ἐλα λοιπὸν Χριστιανή μου! Πῆς του τὸ παραμῦθι νὰ ἡσυχίση!.

—Μὰ χαλασιὰ μου! εἶπε ἡ Σμαρὴ, θὰ ταράξω τὴν ἡσυχία τ' ἄρρωστου!.

Ὁ ἄρρωστος χαμογέλασε καὶ εἶπε.

—Ὀχι, δὲν περᾷς. Τὸ θέλω καὶ ἐγώ.—Ἔτσι τὸ συνήθιζε καὶ ἐγὼ νὰ ξεγελῶ τὸ γιόκα μου... Ἀχ! Δίκη μου παιδί μου, μ' ἔφαγε ὁ κατμὸς σου! Ἡ Σμαρὴ πῆρε θάρρος.

—Ἀφοῦ εἶναι ἔτσι, θὰ τὸ εἰπῶ.

Ὁ μικρός, σὺν γὰ τὸν κατακράδνε μὲ μαγική δύναμη, κίθησε στὴν ποδιά τῆς μάνας του, σταύρωσε τὰ χεράκια του καὶ κρέμενταν ἀπὸ τὸ στόμα τῆς.

Ὁ Ἀντώνης στύλωσε τὰ μάτια του στὸ ταβάνι καὶ ἀνοίξε τ' αὐτιά του σὺν κατὶ τὸ ἀνεπὶν τεχο νὰ περῇ. Ἡ Κίτσα, σὺν γὰ μὴν τῆς καλοῖρεσαν τὰ κινήματα τῆς Σμαρῆς καὶ τοῦ γιοῦ τῆς, στραβομυτερούνας μὰ δὲν εἶπε τίποτε. Μόνο πότε—πότε ἔβριχνε λοξὰς ματιὰς στὴ μάνα καὶ τὸ παιδί, σὺν νῆεσε νὰ μαντέψῃ τὸ μυστικὸ τους.

Ἡ Σμαρὴ ἔπιαξε λίγο τὸ μαῦρο μαντίλι τῆς, τῶσε μὲ τέχνη, ὥστε νὰ φανοῦν καλύτερα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τῆς ἐσθρόης καὶ ἔρχισε:

—Κόκκινη κλωστή δαμένη,
στὴν ἀνέμη τυλιγμένη,
δὲς τῆς κλωτσο νὰ κινήσῃ,
παραμῦθι ἀρχινήσῃ!

Μὲς φορὰ καὶ ἕναν καιρὸ ἦταν θυὸ ἀέρας ἀρραγνὰ, μὰ πολλὸ ἐμνοιασμένα... ἕνα παιδί καὶ ἕνα κορίτσι... Ὅλη ἡ γειτονιά μιλοῦσε γιὰ τὴν ἀγάπη τους. Τὸ ἀγορὶ ἔγινε ἑρπᾶς καὶ ἡ κόρη ἔπλεκε καλὴναια.

Κι' ὅπως λέω ἀλήθεια, ἔτσι νὰ κοπῇ ἕνα κλωστή: ἀπὸ τὸ δέντρο, ποῦ βαρύνει τὰ στήθη τοῦ ἄρρωστου... Εἴφνου ὁ ἄρρωστος τραντάχτηκε ἀπὸ ἕνα δυνατό σπασμό. Τοῦ φάνηκε σὺν νῆεσε, μ' ἕνα κρὶν κάποιος κλαδί μέσα στὰ σωθικά του.

—Ἀχ! ἐλλίγησα! ἀναστήναζε.

—Ἰότερα, μανούλα! ρώτησε τὸ παιδόπουλο.

—Ἰότερα, μωρό μου, ὁ μικρός ἔαρξε μὲ γάλλω. Ἀγάπησε μὲ γειτονοπούλα καὶ τὴν παντρεύτηκε. Ἄρρασαν καλὰ κήρυκτον καιρὸ. Ἀπόχτησαν καὶ ἕνα ἀγοράκι... Ὁ παρὴς ἀγαπᾷ τὴ γυναῖκα του, ὅμως ἀγαπᾷ τὸ ἴδιο καὶ τὴν ἀδερφή του. Κάθε ἀγῆ καὶ κῆς ἔρῃ ἀλλὰζαν τρυφερά γλῶσσολογία ὁ ἀδερφός μὲ τὴν ἀδερφή του. Τίκοιγε ἡ γυναῖκα τοῦ παρὸ καὶ ἔσκαψε ἀπὸ τὸ κακό τῆς.

—Γιατί, μανούλα;

—Γιατί, παιδί μου, ήταν φτονιάρα. Ζήλευς..
"Ήθελε νά αγαπάη μονάχα αὐτήν ὁ ἀντρας της..
Κι ὅπως ἀλήθεια λέω, ἔτσι νά ραγιστῇ κι ἓνα
κλαδί ἀπὸ τ' ἀρρώστου τὰ στήθη.

Κράκ! Ττοακίστηκε κι ἄλλο κλωνάρι στοῦ
Ἀντώνη τὰ φυλλοκάρδια..

—Ἀχ! Θεέ μου, δόγγηξε μὲ ἀνακούφιση καὶ
σύλωσε ἐρωτηματικὸ τὸ βλέμμα του στὴν ἄγνω-
στη. Τὴν ἔτρωγαν τὰ φίδια τὴν Κίτσα.

Ταράχτηκε σύγκορμη, τρικλίζοντας ἀποτρα-
βήχτηκε στὴ σκοτεινὴ γωνιά, σὰν νάθελε κάπου
νά κρυφτῇ. Μιά τρεμούλα τὴν ἔδερνε.. Ὁ φόβος
γυάλιζε στὴ ματιὰ της.. Ἦθελε νά φοβερίσῃ τὴ
Σμαρῶ, νά τῆς φράξῃ τὸ στόμα, μὰ καὶ τῆς ἔκο-
θε τὴ φωνή, τῆς ἔπιανε τὰ πόδια.. Κουλουριάστη-
κε σὰν ὄχιὰ ἔτοιμη νά ριχτῇ, μὰ δὲν εἶχε πιά
δύναμη.. Ὁ ἀρρώστος ἀνασηκώθηκε γιὰ πρώτη φο-
ρὰ ὕστερα ἀπὸ καιρὸ - ἄπλωσε τὸ κοκκαλιάρικο
χέρι του καὶ χάϊδεψε τὸ κεφάλι τοῦ μωροῦ.

—Ἀχ! τί καλὸ ποὺ μοῦκαμε τὸ παραμῦθι σου,
μικρὲ μου!.

Ὑστερα ἔρριξε ἱκετευτικὴ ματιὰ στὴ Σμαρῶ
σὰ νά τῆς ἔλεγε..

—Καὶ παρακάτω τί ἔγινε; Ἡ Σμαρῶ κατάλα-
βε καὶ συνέχισε:

—Τὸ λοιπὸν ἡ ζηλιάρα γυναῖκα νὰ τί σοφί-
στηκε μιὰ βραδιά, γιὰ νά ξεφορτωθῇ τὴν κουνιά-
δου της. Μιά μέρα ἡ ἀδερφή τοῦ φαρὰ ἀρρώστου.
Ἡ θερμὴ της φλόγιζε τὰ σωθικά. Διψοῦσε. Γύρευε
ἓαν κόμπο νεράκι νά δροσιστῇ. Ἡ ζηλιάρα ἡ
νύφη της σηκώθηκε καὶ τῆς ἔδωσε νά πιῇ.. Μὰ μέ-
σα στὸ νερὸ τοῦ μαστραπᾶ ἔρριξε ἡ κακούργα
κάμπουσες νεροφίδες.. Ἡ κοπέλα μαζὶ μὲ τὸ νερὸ
κατάπιε καὶ τὰ φίδια.. Σὲ λίγες μέρες πρῆστηκε
ἡ κοιλιὰ της. Ὁ ἀδερφὸς της κόντευε νά τρελα-
θῇ ἀπὸ τὴ λύπη του. Ἡ γυναῖκα του τοῦδινε
μυητὲς μαχαιριές..

—Χρ! καμάρωσε, προκομμένε, τὴν ἀγγαστρω-
μένη ἀδερφή σου!.

Ἐκεῖνος πειράχτηκε.. Ἀναφε τὸ φιλότιμό του.
Ντράπηκε γιὰ τὸ κατάντημα τῆς ἀδερφῆς του..
Τὴν ἄρπαξε ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὴν ἔδωξε μὲ
τὶς κλωτσιὰς ἀπὸ τὸ σπίτι του.. Κι ὅπως λέω ἀλή-
θεια, ἔτσι νά λυθῇ κι ἓνα πλοκάμι ἀπὸ τοῦ ἀρ-
ρώστου τὴν καρδιά.

Κράκ! Ἐανάπεσε ἄλλο κλαδί τοῦ στοιχειωμέ-
νου δένδρου..

—Ἀχ! Θεέ μου, μοῦφυγε ἓνα λιθάρι ἀπὸ τὰ
στήθη, ξεφώνισε ὁ Ἀντώνης. Ἡ δύναμη τοῦ ξα-
νάρχονταν. Στὰ ὠχρά μαγουλά του ἔσκαγαν ξε-
θωριασμένα τριαντάφυλλα. Τὸ αἷμα ξυπνοῦσε στὶς
φλέβες του.. Ἀνασήκωσε τὸ σκεβρωμένο κορμί
του, μάζεψε τὰ μουνδιασμένα πόδια του, ἀναδι-
πλώθηκε στὸ κρεβάτι..

—Κυρά μου εἶσαι γητεύτρα; εἶπε ρίχνοντας
ματιές γεμάτες ἀπορία στὴ Σμαρῶ. Σὰν νά μὲ
γιατρεύουν τὰ λόγια σου.

—Ἀνθρώπέ μου, δὲν ξέρω μάγια... μουρμούρι-
σε ἡ Σμαρῶ μὲ φωνὴν τρεμάμενη χαμηλώνοντας
τὰ μάτια.. Τὸ γιατρικὸ τῆς ἀλήθειας οὐ δύνω,
Μὰ ὁ μικρὸς δὲν κρατιόταν ἄλλο,

—Μανούλα, πές μου καὶ παρακάτω..

—Ναί, μωρό μου, πρέπει νά τελειώσω τὴν ἱστο-
ρίαν.. Ποῦ σταματήσαμε; Ἀ! Ναί! θυμῆθηκα.. Τὸ
λοιπὸ—εἶπαμε—ὁ φαρὰς κυνήγησε τὴν ἀδερφή
του, γιὰ τὴν πίστη τῶν συκοφαντίων τῆς γυναίκας
του.. Ἡ δύστυχὴ κοπέλα χάθηκε ἀπὸ τὸ χωριό..
Ἠγγεσθ' ἓνα θάσος, χώθηκε σὲ μια παρατημένη
καλύβα καὶ ζοῦσε μὲ ἀγριοβλασταρά..

Μιά μέρα πέρασε ἀπ' τὸ καλύβι τῆς ἓνας
γεροντάκος. Αὐτὸς δὲν ἦταν ἀδιάφορος καὶ βια-
στικός σὰν τοὺς ἄλλους. Ζήτησε νά μάθῃ γιὰ τὴ
ζωὴ της, γιὰ τὴν τύχη της.

Ἡ Σμαρῶ τοῦ διηγήθηκε τὰ βάσανά της.
Τοῦδεῖξε τὴν πρησμένη κοιλιὰ της.

Ὁ γέρος ζάρωσε τὰ φρύδια σκέφτηκε κι εἶπε:

—Μὴ φοβάσαι, κόρη μου! Θὰ σὲ γιατρέψω!.

Ἡ κοπέλα πήδησε ἀπὸ τὴ χαρὰ της.

—ὦ! καλέ μου ἄνθρωπε, ἂν ἔχεις αὐτὴ τὴ
δύναμη, δούλα σου θὰ γίνω!.

—Θὰ ξαναγυρίσω! τῆς εἶπε. Περίμενε! Καὶ
χάθηκε ἀπὸ μπροστά της ὁ γέρος.

Σὲ κάμποση ὥρα ξανᾶρθε μαζὶ μὲ δυὸ ἄλ-
λους ξυλοκόπους ποὺ κρατοῦσαν ἓνα καζάνι γε-
μᾶτο γάλα καὶ μιὰ χοντρή τριχιά.. Ἡ κοπέλα τὰ
ἔβλεπε ὅλα σαστισμένη.. Ἀναψαν μιὰ φωτιά καὶ
ἔβαλαν ἐπάνω της τὸ καζάνι μὲ τὸ γάλα. Ὅταν
ἄρχισε νά βράζῃ σκορπώντας τὸν εὐωδιασμένο
ἀχνό του, οἱ ἄλλοι δύο ξυλοκόποι κρέμασαν τὴν
κόρη ἐπάνω ἀπὸ τὸ καζάνι μὲ τὸ κεφάλι κάτω..
Ὁ γέρος ἔδινε θάρρος.

—Μὴ φοβηθῇς. Θυγατέρα μου! Κράτα ἀνοι-
χτὸ τὸ στόμα σου κι ἀνάσανε βαθιά..

Καὶ τὸ θάμα ἔγινε! Σὲ λίγη ὥρα ἄρχισαν νά
πέφτουν ἀπὸ τὸ στόμα τῆς κοπέλας κατὶ φιδό-
πουλα σὰν γουστέρες, ἐφτὰ ὅλα ὅλα.. Μεμιὰς ἡ
ἄρρωστη ξαλάφρωσε κι ἀναστέναξε. Τότε τὴν ξε-
κρέμασαν. Ἡ κόρη ἐνοιώθη πιά σουρωμένη τὴν
κοιλιά της. Ἐπese στὰ πόδια τοῦ γέρου καὶ τοῦ
τὰ φιλοῦσε μὲ ἀναφυλλητὰ ξεφωνίζοντας:

—Θεέ μου, φίδια στὴν κοιλιὰ μου! Ὁ γέρος
κούνησε τὸ κεφάλι.

—Κόρη μου, μουρμούρισε, ἔχεις ἓναν ἐπί-
βουλο ἔχτρο, ποὺ θέλεις τὸ χαμό σου.

Μὰ εὐτυχῶς ἤρθα νωρὶς καὶ τοῦ χάλασα τὰ
σχέδια.

Ἡ κόρη ἔσφιξε τὶς γροθιές της..

—Τὸν ξέσω.. τὸν μαντεύω αὐτὸν τὸν ἔχτρο
μου εἶπε. Εἶναι ἡ ζηλιάρα γυναῖκα τοῦ ἀδε-
ροῦ μου.. Ἀπὸ τὸ Θεὸ νά τῷ βρῇ ἡ κακούργα!

Ὁ γέρος πῆρε τὴν κοπέλα στὸ σπίτι του καὶ
τὴν ἔκαμε γυναῖκα τοῦ παιδιοῦ του.

Ἐξῆσαν ἀπὸ τότε εὐτυχισμένοι.. Ἀπόχτησαν
κι ἓνα ἀγοράκι, ἓνα ἀγγελούδι σὰν ἑσένα μω-
ρό μου!.

Ὁ μικρὸς ἔμεινε λίγο συλλογισμένος· ὕστε-
ρα ρώτησε:

—Κι ὕστερα τί ἀπόγινε, μανούλα; Ἀντάμωσε
ἡ κόρη μὲ τὸν ἀδερφό της;

Τὸ παρμῦσι τέλειωσε, γιόκα μου!..

Ὁ Ἀντώνης γιὰ πρώτη φορὰ, σπρωγμένος
ἀπὸ μιὰ δύναμη μυστηριακὴ, ἀπαρτίδισε στὸ

στρώμα του, κάθισε διπλοπόδι και έριξε διαπεραστική ματιά στην άγνωστη γυναίκα..

Με τρεμάμενη φωνή ρώτησε:

—Κυρά μου, πούθε έρχεσαι και πώς σε λένε; Πούθε γονοκρατιέσαι; Τι περίεργο πράμα! Μου θυμίζεις τη χαμένη αδερφούλα μου τη Σμαρώ!.

“Απλώσε το χέρι του και της τράβηξε το μαντήλι. Κοίταξε επίμονα το ξέσκεπο πρόσωπό της και χλωμιάζοντας έριξε κραυγή:

—Θεέ μου είναι αλήθεια; “Η μέ γελούν τα μάτια μου; Αυτή είναι ή ίδια ή Σμαρώ..

—Ναί. “Αντώνη μου, ή άδικημένη σου αδερφή.. Κι έπεσε με λυγμούς στην άγκαλιά του.

—Σμαρούλα μου, συχώρα με για το κακό, πού σουκάμα!..

—Δέν φταίς εσύ, αδερφέ μου. “Εκείνη φταίει! Κι έδειξε με το δάχτυλο την Κίτσα, πού ζάρωσε στη σκοτεινή γωνιά τρέμοντας σαν το πουλί μπροστά στο γεράκι.

—Ναί, ή ζηλιάρη γυναίκα σου. Καμάρωσέ την τώρα! Για κοιτά την πώς φιδοζώνεται!.

—Σκύλα! βρυχήθηκε ό Βάτικας.. Θά ξεράσης αίμα!.. “Οχι ά φαρμακερή, θά σου σπάσω τό κεφάλι!..

Μά ή Σμαρώ μπήκε στη μέση με παρακάλια:

—Για τό Θεό, αδερφέ μου!.. “Οχι αίματα!.. Χάρισε της τη ζωή, αφού τη συχώρεσα κι' εγώ...

—“Ετσι, Σμαρώ μου, αφού τό θέλεις εσύ... Μά νά μήν την ξαναϊδω στο σπίτι μου την πανούκλα!.. Νά πήγ στον πατέρα της και νά γεράσει ζωντοχώρα!

—Ναί, αδερφέ μου... Τέτοια τιμωρία της πρέπει. “Εσκαψε λάκκο για μένα, αλλά έπεσε ή ίδια μέσα... “Η παροιμία λέει: «Κάμης πάθης, καρδιά μή σέ πονέση!». Μά ή Κίτσα, κίτρινη σαν θειάφι, σωστό κουρέλι, είχε ξεπορτίσει κιόλας... γιατί βρωμούσε μπαρούτη πιά εκεί μέσα. “Ο Βάτικας

σφίγγοντας τη Σμαρώ στην άγκαλιά του έλεγε και ξανάλεγε...

—Και τώρα, αδερφούλα μου, τίποτε δέν θά μάς χωρίση. “Από δω και πέρα σέ κρατώ κοντά μου.

—“Εσχνάς όμως. “Αντώνη, πώς έχω άντρα και παιδί!.. πού δέν τους αλλάζω για όλους τους θησαυρούς του Κόσμου...

—“Ότε έρτημος εγώ πάλι, Σμαρώ μου; “Αν είναι έτσι, κάλλιο άς πεθάνω!..

—Θεός φυλάξει, αδερφέ μου!.. Θά γιάνης πρώτα-εγώ θά σέ γεροκομήσω- κι' ύστερα θά πάμε στο σπίτι μου... “Ο άντρας μου θά χαρή πολύ νά-χη τον κουνιάδο του σύντροφο στη δουλειά του. “Ερείς, δουλεύει ένα νεροπρίνο και κερδίζει άρκετά, ώστε δέν θά πεινάμε...

—Εύχαριστώ, Σμαρώ... Μά δέν τό βροτάει ή ψυχή μου νά ρημάξη τό πατρικό μας σπίτι. “Εδω γεννήθηκα. “Εδω πέρασα μι άκέρια ζωή, πότε γλυκιά και πότε πικρή. Είμαι θεμένος με τον τόπο αυτό. “Ας με νά κλείσω τα μάτια στο σπίτι των γονέων μου, έδω πού ξεψύχησε και τό μόνο μου παιδί!..

—“Αντώνη, πρέπει νά ξεσκάσης. Γι' αυτό θάρθης μαζί μου. Σου τό ζητεί κι' ό γιός μου.. “Κ!.. Γιαννάκη, τί λές; Θέλεις νά πάρωμε και τό θείο μαζί μας;

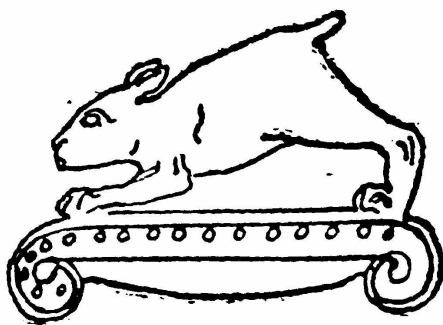
Τά μάτια του παιδιού άστράψαν, έσκυψε τό κεφαλάκι του και είπε ντροπαλά.

—Ναί, μάνα.. είναι τόσο καλός ό θεϊός.. και του άρέσουν τα παραμύθια.

“Ο Βάτικας άπλωσε τό χέρι του χάνθηκε τον πιτσιρίκο και τον φίλησε, ενώ τα μάτια του δάκρυαν.

—“Εχεις δίκιο, πουλακι μου. Μά τα πιτινίζια σου θά ξεχνώ κι' εγώ τον πόνο μου.

“Όστερα άναζητώθηκε, γύρισε τό βλέμμα γεμάτο εδγνωμοσύνη προς τό είκονοστασι κι' έκαμε τό σταυρό του ψιθυρίζοντας: «εύχαριστώ, Παναγία μου!»

ΜΑΝΘΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Καθηγητοῦ

ΑΠ' ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ Χ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗ *

Ὁ Χρηστοβασίλης εἰσηκούετο πολὺ ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Μεσσανίου καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἱδιοκτῆτου καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν καλὴν του καρδίαν. Ἦτο προσέτι καὶ διασκεδαστικὸς τύπος καὶ πολλὰκις ἐδημιούργει φαιδρὰ ἐπεισόδια εἰς θάρος φίλων. Ἄς παρακολουθήσωμεν τὸν Γ. Σωτήριον διηγούμενον ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ τοιαῦτα.

«43. Τῇ 4 Ἰουνίου 1884 Δευτέρα. Ἐκκινήσαντες ἐκ Μεσσανίου ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Φαναριοφαντάων κ. Ἰλαρίων ἐκ Στενιμάχου, ὁ ἀνεψιὸς τῆς Α. Σ. Βασιλάκης, ὁ Χρηστοβασίλης καὶ ἐγὼ ἐποχούμενοι ἐφ' ἵππων καὶ ἐγὼ καλοθρεμμένου ὄνου τῆς ἐπιστάσεως καὶ κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Χρηστοβασίλη ἐνεδύθη τὴν ὥραιαν μέλαιναν καινουργὴ ἐνδυμασίαν αὐτοῦ, διότι ἐπρόκειτο, ὡς μοὶ εἶπεν, νὰ προξενήσωμεν ἐκπληξιν εἰς τὸν φίλον μας καὶ συμπατριώτην μας Γυμνασιάρχην τὸν κ. Κ. Νεστορίδην. (πρόκειται περὶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Γυμνασιάρχου Τρικκάλων Κωνσταντίνου Νεστορίδου). Ὁ ὄνος μου προεπορεύετο τῶν τριῶν ἵππων καὶ περὶ τὴν 9 ὥραν π.μ. ὑπὸ τὸν φλέγοντα ἥλιον ἐφθάσαμεν εἰς τὸν ποταμὸν τῶν Τρικκάλων τὸν Ληθαῖον, παραπόταμον τοῦ Πηνειοῦ, τοῦ ὁποῦ ἐπειδὴ ἡ λιθίνη γέφυρα ἦτο πεσμένη εἶχε γείνη προσωρινῶς ξυλίνῃ τοιαύτῃ 7μ. μήκος 7μ, πλάτος καὶ ἄνωθι τοῦ ὕδατος 0, 50μ. Τὸ ὕδωρ τότε τοῦ ποταμοῦ μόλις ἦτο 0, 30μ. εἰς δὲ τὰ πλάγια δύο μέρη πρὸς τὸν ποταμὸν ἦσαν ξύλα ὀρθία μόλις 0, 25μ. Ὁ ὄνος μου, ὡς εἶπον, προεπορεύετο καὶ εἶχε φθάσει σχεδὸν εἰς τὸ μέρος τῆς γεφύρας, ὁπό-

τε εἰσελθόντες οἱ ἵπποι ἐκρότουν ἐπὶ τοῦ ξυλίνου πατώματος αὐτῆς· τρομάξας δ' ὄνος ἐκ τοῦ κρότου ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω, ἰδὼν ὁμῶς τὴν εἰσοδὸν πεφραγμένην ὑπὸ τῶν τριῶν ἵππων παραλλήλως βαινότων ἐπήδησε μετ' ἐμοῦ εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἀμέσως με' ἐξήγαγον εἰς τὴν ἀπέναντι ἀριστερὰν ὄχθην ἀβλαβῇ μὲν ἀλλὰ πλήρη βορβώδους ὕδατος· ἐγὼ τότε κατελήφθην ὑπὸ τοσοῦτου νευρικοῦ γέλωτος, ὥστε οἱ συνοδοιπόροι μου νομίσαντες ὅτι πληγῶθεις βαρέως κλαίω· ἀφιππεύσαντες ἔδραμον πρὸς βοήθειάν μου, ἀφοῦ δὲ τοὺς ἐβεβαιώσα, ὅτι οὐδὲν ἔπαθον, ἱππεύσαμεν καὶ ἐξακολούθησαμεν διὰ τὰ Τρίκκαλα ἀπέχοντα 15—20 λεπτὰ τῆς ὥρας· ὁ Χρηστοβασίλης μοὶ εἶπε τότε «θὰ σοῦ τὰ χάρισω τὰ φορέματα, ἂν πηγαίνης μ' αὐτὰ εἰς τὰ Τρίκκαλα». Γελῶν τότε ἐγκαρδίως «εὐχαριστῶ πολὺ», εἶπον, «διὰ τὸ δῶρον»· τί «γελᾷς», μοῦ εἶπε· «γελῶ», ἀπεκρίθην, «διότι δὲν ἐσκέφθης ποῦ θαῦρω τᾶλλα, ν' ἀλλάξω;» Ἐν τούτοις ὥσοῦ φθάσωμεν εἰς Τρίκκαλα ὁ θερμότατος ἥλιος τοῦ Ἰουνίου εἶχε ξηράνῃ τελείως αὐτὰ καὶ δὲν εἶχον μένη ἐπ' αὐτῶν εἰμὴ φακοειδῆ τινα στίγματα, τὰ ὅποια μιά καλὴ ψύκτρα τῆς ἐπιστάσεως, ὅτε ἀφιππεύσαντες εἰσήλθομεν ἐκαθάρισε σχεδὸν τελείως. Εἰς τὴν ἐν Τρικκαλοῖς ἐπιστάσιν διέμενεν ὁ Γενικὸς Ἐπιστάτης ἐφ' ὅλων τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀγροτικῶν κτημάτων τοῦ Χριστάκη Ζωγράφου, Σπυράκης Βασιλείου α' θεῖος τοῦ Χρηστοβασίλη, τ. ἔ. ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς του ἔχων παρ' αὐτῇ γραμματέα γενικὸν τὸν ὁμήλικόν μας Ναπολέοντα Χαρισιάδην Ζαγορίσιον ἐκ Σκαμνελίου· ὁ Σπυράκης τὴν προηγούμενη Κυριακὴν 3 Ἰουνίου εἶχεν ἀναχωρήσει με-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου.

τὰ τοῦ ἱπποκόμου τοῦ εἰς Λάρισσαν δι' ὑπὸν θεσιν τῶν κτημάτων. Ὁ Ναπολέων μᾶλλον ἐδέχθη φιλοφρονέστατα καὶ ὁ ὑπηρετήτης ἐπιστάσις κατὰ διαταγὴν τοῦ μᾶς προσέφερε γλυκὸ θύσινο καὶ καψὲ κλπς Μετ' ὀλίγον ἡ Α.Σ. ὁ Μητροπολίτης μετὰς τοῦ ἀνεψιοῦ Βασιλάκη διηυθύνθησαν ἐφιπποι εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν, ὅπου ἐφιλοξένησαν αὐτοὺς ὁ Τρίκκης Μελέτιος. Οἱ τρεῖς δὲ ἡμεῖς τ.ξ. ὁ Χρηστοβασίλης, ὁ Ναπολέων κ' ἐγὼ ἤρχισαμεν νὰ συνομιλῶμεν καὶ νὰ χαριεντιζώμεθα.

44. Τῇ αὐτῇ Δευτέρᾳ 4 Ἰουνίου 1884 περὶ ὥραν 11 π.μ. φερέσας τὸν ὑψηλὸν πύλον τοῦ κ. Σπουράκη τοῦ θεοῦ τοῦ Χρηστοβασίλη καὶ πράσινα δίοπτρα καὶ οὕτω καταστάς ἀγνώριστος ἐξήλθομεν οἱ δύο ὁ Χρηστοβασίλης καὶ ἐγὼ καὶ μετὰβημεν εἰς εἰς τὸ ἐν τῇ ἀριστερᾷ ὁχθῇ τοῦ Ληθαίου Καφενεῖον τοῦ Χατζῆ Γώγου. Ἐκεῖ ἐξήτησεν ὁ Χρηστοβασίλης 2 λουκούμια καὶ δύο ποτήρια κρύο νερό. Μόλις ὁ ὑπηρετὴς ἔφερε τὸν δίσκον διερχόμενος ὁ Γυμνασιάρχης καὶ ἰδὼν τὸν Χρηστοβασίλην ἦλθε καὶ καθήσας εἰς τὴν ἰδίαν μεθ' ἡμῶν τράπεζαν ἠρώτησε περὶ ἐμοῦ. Ὁ Χρηστοβασίλης, ὡς εἶχομεν συνεννοηθῇ, εἶπεν εἰς τὸν Γυμνασίχην ὅτι εἰμαι Ἐπιθεωρητὴς τῶν Γυμνασίων Θεσσαλίας. Ὁ Γυμνασιάρχης Κ. Νεστορίδης κρύψας τὴν ταραχὴν τοῦ ἀπετάθη πρὸς ἐμὲ καὶ ὥτει ἀπορῶν εἶπε, «πῶς δὲν ἐγένετο τοῦτο γνωστὸν αὐτοῦς ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας». Ἐγὼ τότε μὲ φωνὴν ἡλλοιωμένην ἀπεκρίθην. «Ἐπειδὴ οἱ βουλευταὶ Λαρίσσης ἔκαμαν εἰς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον μας παράπονα κατὰ τοῦ Γυμνασιάρχου τῆς καλέσας με ὁ κ. Ὑπουργὸς μὲ διέταξε νὰ μεταβῶ εἰς Λάρισσαν, προσθέσας, ἐπειδὴ θὰ μετέβαινον εἰς Θεσσαλίαν, νὰ ἐπιθεωρήσω καὶ τὰ Γυμνάσια Βόλου καὶ Τρικινάων καὶ οὕτω ἀποβιβάσθεις εἰς Βόλον τὴν παρελθοῦσαν Τρίτην τὸ ἑσπέρας, τὴν Τετάρτην ἐπιθεώρησας τὸ Γυμνάσιον Βόλου, τὴν Πέμπτην ἰαν πρωτὶ ἀναχωρήσας ἐκ Βόλου ἔφθασα ἐνωρὶς εἰς Λάρισσαν, ὅπου τὸ ἀπόγευμα 3 μ.μ. ὥραν ἐπιθεωρήσας τὸ Γυμνάσιον Λαρίσσης ἐξήτασα τὰ ὑπὸ των Βουλευτῶν καταγγελλθέντα, τὰ ὅποια ἦσαν ὅλως ἄδικα, τὴν Παρασκευὴν 1 τρέχοντος συνήντησα τὸν φίλον μου κ. Χρη-

στοβασίλην, ἀνεχωρήσαμεν μαζὶ τὴν 11 π.μ. καὶ διενυκτερεύσαμεν εἰς τὸ χωρίον Νεοχωρίον εἰς τὴν ἀριστερὰν ὁχθῇ τοῦ Πηνειοῦ εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπιστάσιαν, εἰς τὸν κ. Νικολάκην Γκίκαν. Χθὲς δὲ Σάββατον ἀναχωρήσαντες ἦλθομεν εἰς Μεσδάνιον τὴν μεσημβρίαν ὅπου παραμείνας μέχρι σήμερον Δευτέρας μόλις πρὸ 2 ὥρων ἀφικόμεθα ἐνταῦθα. Ὁ κ. Γυμνασιάρχης εἶπε τότε «ἐπιτρέπεται κ. Ἐπιθεωρητά, μεθ' οὗ ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὁμιλῶ νὰ μάθω τὸ διομά σας», πολὺ εὐχαρίστως, εἶπον, «Σπαθῆς Γεώργιος τοῦ Νικολάου τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας, Καθηγητῆς τῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ». «Σας συγχαίρω ἐγκαρδίως, εἶπεν ὁ Γυμνασιάρχης, εἰσθε υἱὸς φίλου μου καὶ συμφοιτητοῦ μου. Λοιπὸν πῶς ἔχει ἡ οἰκογένειά σας ἅπασα; «Πολὺ καλὰ εὐχαρίστῳ». «Λοιπὸν ποῦ ἀγαπάτε; νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ Γυμνάσιον ἢ εἰς τὸ οἶκόν μου;» Ὁ κ. Χρηστοβασίλης εἶπε, «πᾶμε, δάσκαλε μεγάλε, σπίτι σου». Ὁ κ. Γυμνασιάρχης ἐδάδισεν ἐμπρὸς, ἡμεῖς οἱ δύο ἡκολουθοῦμεν μόλις δυνάμενοι νὰ κρατήσωμεν τὰ γέλια. Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Γυμνασιάρχου ὅστις προπορευθεὶς ἤνοιξε τὴν θύραν καὶ ἐνῶ ἡμεῖς μόλις εἶχομεν εἰσέλθει καὶ ἐκλείομεν τὴν ἐξώθυραν, ὁ Γυμνασιάρχης εἶχε προσπεράσει τὴν εὐρεῖαν αὐλήν, εἰς τὴν κλίμακα τῆς ὁποίας εἶχε κατέλθει ἡ Φανιώ τὴν ὁποίαν εἶχε παραγγεῖλει νὰ τακτοποιήσῃ τὸ δωμάτιον, διότι, εἶπεν, ἔρχονται οἱ κ.κ. Χρηστοβασίλης καὶ ἕνας Ἐπιθεωρητὴς. Ἡμεῖς βαδίζοντες ἀργὰ καὶ ὄντες εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς ἠκούσαμεν τὴν κ. Φανιώ νὰ ἐρωτᾷ τὸν Γυμνασίχην «ποῦ;» ὅστις ἀπεκρίθη «δὲν βλέπετε Φανιώ τοὺς δύο αὐτοὺς τὸν Χρηστοβασίλην καὶ τὸν Ἐπιθεωρητὴν μὲ τὸ ψηλὸ καπέλλο καὶ τὰ γιालιά;» Αὕτη γελῶσα εἶπεν, «ἐγὼ βλέπω τὸν κ. Χρηστοβασίλην καὶ τὸν Γεώργην τὸν διδάσκαλον τοῦ Μεσδάνιου». Τότε ἡμεῖς ἐσχάσαμεν κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον ἀπὸ τὰ γέλια, ὁ δὲ Γυμνασιάρχης ἀποταθεὶς πρὸς ἐμὲ, εἶπεν «ἂ συμπέθερε τοῦ διαόλου μοῦ τὴν κατάφερες θαυμάσια». Ἐπειτα στραφείς πρὸς τὸν Χρηστοβασίλην εἶπεν ἐν παρωδίᾳ τὸ τοῦ Ἀρταφέρους πρὸς τὸν Ἰστιάιον κατὰ τὸν Ἡρόδοτον «Χρηστοβασίλη (Ἰστιαῖτε) τοῦτ' ἐνὶ ὑπόδημα ἐγ-

ραφας σὺ ὑποδήσατο δὲ Γεώργιος ('Αριστα-γόρας). Παρήγγειλε δὲ τὴν Φανιώ νὰ μᾶς προσφέρῃ ἀπίδια ζαχαρωμένα διατάξας αὐτὴν νὰ δώσῃ πρῶτον εἰς ἐμέ. Μόλις ἡ Φανιώ ἤλθε προσφέρουσα τὸν δίσκον εἰς ἐμέ ὁ Γυμνασιάρχης εἶπε· «πιάσε δάσκαλε, τὸ ἀπίδι ἀπὸ τὴν οὐρά, φάγε το καὶ κράτει τὴν οὐρά». «Ἔτσι θὰ κάμω, ἀπήντησα, θὰ φάγω τὸ ἀπίδι καὶ τὴν οὐρά θὰ τὴν κρατήσω νὰ τὴν χῶσω στὸν... σου». Ὁ Γυμνασιάρχης τότε γελῶν ἐγκαρδίως καὶ αὐτὸς ἐστράφη πρὸς τὴν Φανιώ λέγων· «πῶς τὴν ἔπαθα σήμερα μὲ τὰ δυὸ κερατόπουλα;» Ἀφοῦ ἐγὼ ἔφαγα τὸ ἀπίδιον, ἐπῆρα τὸ ποτήριον μὲ τὸ νερὸ καὶ πῶν ὀλίγον ἐπιστρέφων αὐτὸ ἤκουσα τὴν Φανιώ νὰ μοῦ λέγῃ ἰταλίστι τὰ ἐξῆς· Bevete, Sicgor, Maestro. l' acqua e della marunchena (Πίετε κύριε διδάσκαλε, τὸ νερὸ εἶναι ἀπὸ τὴ Μαρούγκαινα). Τότε οἱ γέλωτες καὶ τῶν τεσσάρων ἐγέμισαν τὸ δωμάτιον. Ὁ Χριστοδασίλης διηγῆθη εἰς τὸν Γυμνασιάρχην τὰ κατὰ τὴν 16 Σεπτεμβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους συμβάντα μὲ τὴν ἄμαξαν καὶ τὴν πρὸς τὸν ἄμαξαδὴγὸν συμβουλὴν μου καὶ λοιπά. Ὁ κ. Γυμνασιάρχης εἰς μὲν τὴν Φανιώ εἶπε «κατάλαβες Φανιώ ποὺ ἐμπλέξαμεν μὲ σατανάδες», ὡν δὲ πολὺ ἀστείος ἀπετάθη πρὸς ἐμέ καὶ γελῶν μοῦ εἶπε «ἂν συμπέθερε τοῦ διαόλου θὰ γράψω τοῦ Φώτου (¹) νὰ μὴ σ' ἀφήσῃ κρασί». «Ἐγὼ εἶπα αὐτὰ, ἀπεκρίθην, διὰ τὸ καλὸ τὸ ἰδικό σου, ἔπρεπεν ἡ κυρία ἐνῶ ἡξεύρει τὴν γλῶσσαν μας νὰ μὴ μὲ ὠμίλει ἰταλικά.» Αὕτη δὲ ἀπεκρίθη «ἐάν σὰς ὠμίλουν ἑλληνικά δὲ θάλεγες τὰ ἀστεῖα τὰ ὁποῖα εἶπετε, οὔτε τὴν Μαρούγκαινα, οὔτε τὰ καλαμπόκια».

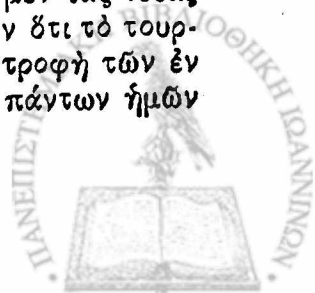
Ἔτσι ἐπέρασαν τὴν πενταετίαν ἀπὸ τοῦ 1881 μέχρι τοῦ 1885 οἱ Χριστοδασίλης καὶ Σωτήρης εἰς τὸ Μεσδάνιον ἐκτελοῦντες τὸ καθήκον των, δικτακεδάζοντες καὶ δημιουργοῦντες φαιδρὰ ἐπεισόδια.

Ἀλλ' ἐπρόκειτο οἱ δύο ἀληθμόνητοι φίλοι νὰ χωρισθῶν καὶ ἐπὶ μίαν εἰκοσιπενταετίαν ζῶντες χωριστὰ ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον διὰ τῆς ἀλληλογραφίας ἐπεκοινωνοῦσαν.

Τὴν πρώτην Μαΐου 1885 ὁ Χριστοδασίλης παραιτηθεὶς ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Χρ. Ζωγράφου ἀνεχώρησεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἀποκατασταθεὶς εἰργάσθη ὡς δημοσιογράφος εἰς τὴν Ἐφημερίδα τοῦ Κορομηλά καὶ εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν», ὑπὸ τῆς ὁποίας ἀπεστάλη εἰς τὴν Μόσχαν διὰ τὴν στέψιν τοῦ Τσάρου Νικαλάου τοῦ Β', εἰς τὴν ὁποίαν παρευρέθησαν περὶ τοὺς 150 ἀνταποκριταὶ τῶν Ἐφημερίδων. Τότε ἐγνώρισε καὶ τὸν ἡγεμόνα τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπέστειλε τὸ ποίημά του «Σὼπρεπε νὰ ἦσουν Βασιλιάς» ὅταν ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς. Ἐπίσης ἀπέστειλε ποίημα πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς μητρὸς του βασιλίσσης Βικτωρίας.

Βραδύτερον ὁ Χριστοδασίλης εἰργάσθη εἰς τὴν Ἑταιρίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὴν 2αν Αὐγούστου τοῦ 1908 ὁ Γ. Σωτήρης μετέβη εἰς Ἀθήνας ἐνθα συνήντησε τὸν Χριστοδασίλην· ἀλλ' ἄς συνεχίσωμεν ἀκολουθοῦντες τὰ ἀπομνημονεύματα... «τὴν ἐπιοῦσαν μετέβην εἰς τὸ κατάστημα τῆς Ἑταιρείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁδὸς Σκοφοκλέους, ὅπου εὑρον τὸν φίλον μου Χριστοδασίλην εἰς τὸ μεσουράνημα τῆς δόξης του. Εἰ καὶ πρόεδρος ἦτο τῆς ἐν λόγῳ ἑταιρείας ὁ κ. Ν. Καζάζης ὁ κύριος μοχλὸς καὶ διευθυντὴς ἦτο ὁ Χριστοδασίλης. Ἐκεῖ εὑρον αὐτὸν καὶ τοὺς κ.κ. Κίτσιον Μπότσαρην στρατηγόν, Πεταλᾶν Συνταγματάρχην καὶ ἄλλους τινὰς συνεδριάζοντας καὶ συσχεπτομένους περὶ τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος, ἐπειδὴ τὴν ἐπιοῦσαν ἔπρεπε νὰ κυκλοφορήσῃ τὸ ἑβδομαδιαῖον φύλλον τῆς ἐν λόγῳ Ἑταιρείας τὸ φέρον τὸ ὄνομα αὐτῆς «Ἑλληνισμός». Ὁ κ. Ν. Καζάζης τότε ἀπουσίαζεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ὤλη ἡ διεύθυνσις τῆς Ἑταιρείας ἦτο εἰς χεῖρας τοῦ Χριστοδασίλη, διὰ τοῦτο καὶ ἡ συνεδρία αὐτὴ ἦτο σπουδαία διότι ἀφεώρα τὸ τουρκικὸν σύνταγμα καὶ οἱ πλείστοι τῶν συνέδρων εἶχον τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ τουρκικὸν σύνταγμα ἦτο ὠφέλιμον διὰ τοὺς ἐν Τουρκίᾳ χριστιανούς καὶ μάλιστα διὰ τοὺς ὁμογενεῖς. Ὁ στρατηγὸς Κίτσιος Μπότσαρης ἠσπάζετο μὲν τὰς ἰδέας τοῦ Χριστοδασίλη, ὅστις ἔλεγεν ὅτι τὸ τουρκικὸν σύνταγμα ἦτο ἡ καταστροφὴ τῶν ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανῶν καὶ πρὸ πάντων ἡμῶν

1. Φῶτος Νεστορίδης, ἀδελφὸς τοῦ Γυμνασιάρχου, κρασινόμος εἰς Νεγάδες ἀρχικῶς καὶ κατόπιν ἐγκατασταθεὶς μονίμως.

τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἡ φωνὴ τοῦ στρατηγοῦ Κίτσιου Μπότσαρη δὲν εἰσηκούετο ὑπὸ τῶν ἄλλων· ἐνῶ συνέζήτουν καὶ ὁ Χριστοβατίλης δι' ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων προσεπάθει νὰ πείσῃ τοὺς ἀντιθέτους διὰ τὸ ἐν Τουρκίᾳ σύνταγμα ἀντί, ὡς φρονῶσιν αὐτοί, θὰ ὠφελήσῃ τοὺν ἀντίον θὰ βλάψῃ τὸν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμόν, εἰσῆλθον καὶ χαίρετῆσας πρῶτον τὸν Χριστοβατίλην ἔπειτα τοὺς ἄλλους ἐκάθησα πλησίον τοῦ Χριστοβατίλη. Τότε ὁ στρατηγὸς Κίτσιος Μπότσαρης ἀποταθείς πρὸς ἐμὲ εἶπε: «σεῖς, διδάσκαλε, οἱ ἐν Τουρκίᾳ τί φρονεῖτε ἐκεῖ διὰ τὸ τουρκικὸν σύνταγμα;» «Ποιό, εἶπα, τὸ τουρκικὸν σύντριμμα;» «ἐμεῖς εἶπα, οἱ ἐν Τουρκίᾳ γνωρίζοντες καλῶς τοὺς τούρκους, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ πιάσουν τοὺς λαοὺς μὲ τὴν ἄμαξαν, τὸ τουρκικὸν σύνταγμα θεωροῦμεν καταστροφὴν καὶ ἐμπαιγμὸν διὰ τοὺς χριστιανούς, διότι οἱ Τούρκοι καὶ μὲ τὰ σουλτανικὰ φερμάνια καὶ τοὺς ἱραντέδες καὶ τὰ κηρύγματα περὶ ἰσπολιτείας ἰσωνομίας καὶ λοιπὰ τοιαῦτα λέγουν νὰ ἀπέναντι τῶν νόμων ὅλοι εἴμεθα ἴσοι, δηλαδὴ

ὁ Μουσουλμάνος Μουσουλμάνος καὶ ὁ Γκιάουρης Γκιάουρης, διὰ τοῦτο τὴν μὲν Ἑλληνικὴν λέξιν σύνταγμα ἀποκαλοῦμεν σύντριμμα τὴν δὲ ἀντίστοιχον Τουρκικὴν Χουριέτ μεταφράζομεν ἀχουριέτ καὶ ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς διανοούμενοι αὐτὴν τὴν ἰδέαν ἔχουν, ἄλλως τε καὶ ἡ Α.Θ.Π. ὁ Οἰκουμένης Πατριάρχης κ. Ἰωακείμ ὁ Γ' ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου κατέκρινε τὸ τουρκικὸν σύνταγμα· καὶ δὲν παρῆλθε καιρὸς, ὅτε ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο μία φαινάκη, ἦτο κατὰ τὸ λεγόμενον στάχτη στὰ μάτια τῶν προστατῶν τῆς Χριστιανοσύνης καὶ μᾶς ἔσωσεν ὁ Βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος· ὅλοι τότε οἱ συνέδροι παραδεχθέντες τὰς περὶ τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος ἰδέας τοῦ Χριστοβατίλη παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ γράψῃ ὅ,τι πρέπει καὶ ἐννοεῖ διὰ τὸ τουρκικὸν σύνταγμα καὶ οὕτω τὴν ἐπισῶσαν 4 Αὐγούστου 1908 ἔγραψεν εἰς τὸν Ἑλληνισμόν (ἐφημερίδα) δριμύτατον ἄρθρον κατὰ τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος...

(Συνεχίζεται)

ΧΙΟΝΑΝΘΡΩΠΟΣ

Μὲ στῆσαν ἔδαπὰ διὸ κοπελλιᾶς
στοῦ περβολιοῦ τὰ ἔμπα, λέει, περδάρη.
Σὰ μ' εἶδεν, ὦ τρομάρα ποῦχει πάρει,
μιὰ θειάκω ζαλωμένη βατυλιᾶς.

Τὴ νύχτα οἱ γριᾶς οἱ πασχαλιᾶς
μὲ τὸ πρᾶγδ συνέριζαν φεγγάρι,
στὰ κλώνια τους, ἡ ἀνοιξι σὰν πάρει,
πὼς πάλε σπίνοι θάχουνε φωλιᾶς.

Μὲ δάγκασε, φίλῃ μὲ περιπάθεια,
ξεμάλλιαγῃ τοῦ μαχαλᾶ ἡ τρελλή
καὶ μούταξε στεφάνι ἀπ' ἀγκάθια.

Παπποῦ τρισήλιε, δός μου τὴν εὐχή σου,
οἱ σάρκες μου νὰ τρέξουν ἀμπολή.
Κι' ἂν πιοῦν τὰ λάφια, μὴν παραλοήσου.

Ἰωσήφ Ράπτης

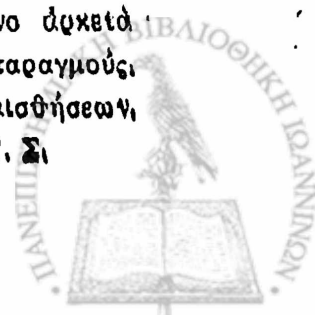
ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΚΙΠΗΣ

Ὁ ποιητὴς ποὺ ἀνθολογοῦμε σήμερα κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, χωρὶς νὰ ἔχη γεννηθῇ σ' αὐτὴ. Δὲν μποροῦσε ὅμως νὰ τὴν ξεχάσῃ ὁ ἴδιος, γιατί δὲν ἦταν μόνον ἡ καταγωγὴ ἀλλὰ κι' ὁ ἐνδοξος θυρῶλος τῆς καταγωγῆς του, ποὺ δὲν τὸν ἄφηνε νὰ τὴν λησμονήσῃ. Ἡ Φράσαρη καὶ τὸ Σούλι, μ' ἄλλα λόγια ἡ Βόρειος καὶ ἡ Νότιος Ἡπειρος ἔρρεαν στὶς φλέβες του· καὶ ἦταν ἀκόμα τὸ μεγάλο Μεσολόγγι, ποὺ χαρακτηρίστηκε πόλη ἱερή, γιατί ἐκεῖ οἱ ντόπιοι Μεσολογγῖτες καὶ οἱ Σουλιῶτες, ποὺ μαζί τους ἦταν κι' ὁ παπποῦς του, πολέμησαν, μαρτύρησαν, σκοτώθηκαν κι' ἔγραψαν τὴν τραγικώτερη καὶ τὴν ἐνδοξότερη σελίδα τῆς ἐπανάστασης τοῦ 21. Σ' ἓνα τραγούδι ποὺ ἀφιερώνει στὸν πατέρα του παραπονεῖται πὼς δὲν θάκούσῃ πλέον ἀπὸ τὸ στόμα του Ἡπειρώτικες ἱστορίες. Ἱστορίες ἡρωϊκῆς ποὺ μιλοῦσαν γιὰ τὰ ἐνδοξα χρόνια. Τέτοια πράγματα δὲν λησμονοῦνται. Ἀποτελοῦν βιώματα οἰκογενειακά καὶ ἐθνικά· καὶ εἶναι αὐτὰ ποὺ δημιουργοῦν τὶς πατρίδες καὶ τὰ ἔθνη. Μὲ τὸ βίωμα λοιπὸν τῆς Ἡπείρου ζοῦσε ὁ ποιητὴς, τῆς Ἡπείρου τῆς πολεμικῆς, τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς σπουδασμένης, τῆς φιλελεύθερης· καὶ τέτοιος ὑπῆρξε ὁ ποιητὴς. Ὅσο κι' ἂν τὸν ἐτράβηξε ἡ Γαλλία καὶ ἰδιαίτερα ἡ Προβηγκία, ὅσο κι' ἂν ἔζησε χρόνια μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, παραμένει πάντοτε Ἑλληνικὸς καὶ φιλελεύθερος, ἐρσστής τῶν Ἑλληνικῶν ἰδεωδῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς λεβεντιάς. Ἡ ποίησή του προδίδει ἓνα πνεῦμα ἀπλὸ καὶ γελαστό, ποὺ χαίρεται τὸν ἥλιο καὶ τὴ ζωὴ, τὴν Ἑλλάδα καὶ τ' ἄρματα, τὸν ἀγῶνα, τὴν ἀλήθεια, τὴ λευτεριά. Διαβάζοντας κανεὶς τὸ ἔργο του παρακολουθεῖ μιὰ πνευματικὴ πορεία ποὺ γίνεται μὲ βῆμα σταθερὸ καὶ χωρὶς ταλαντεύσεις. Ἀγαπάει τὸν ποιητὴ καὶ θαυμάζει τὸν ἄνθρωπο, ποὺ εἶχε τὴν τόλμη μπροστὰ σιὸ φέρετρο τοῦ Παλαμᾶ νὰ βροντοφωνήσῃ τοὺς στίχους, ποὺ θὰ τὸν ὠδηγοῦσαν κατ' εὐθείαν σιὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα, ἂν ἔπεφταν στὰ χέρια τοῦ κατκτητῆ.

Δὲν ἔχει τὸ ξάφνισμα τοῦ μεγάλου, δὲν ἔχει τὴ γοητεία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔλυσε στὰ χέρια του τὴν τέχνη. Ἀλλὰ δὲν κατατρώχεται ἀπὸ καμμιὰ νοσηρότητα. Ἔχει τὴ διαύγεια τοῦ Ἀττικοῦ οὐρανοῦ καὶ τὴν αὐστηρὴ γραμμὴ τοῦ Ἡπειρώτικου τοπίου. Σπάνια ὑψώνεται σὲ ὕψη, ἀλλὰ ποτὲ δὲν πέφτει χαμηλά. Χωρὶς νὰ εἶναι ἀηδόνι—οὔτε ὡς πρὸς τὴ γοητεία τοῦ ἀηδονιοῦ οὔτε ὡς πρὸς τὸν παθητικὸ καὶ πονεμένο σκοπὸ του—χωρὶς νὰ εἶναι κορυδαλλός, μοιάζει τὸν πετροκότση, ποὺ τὸν ἐξυμνεῖ σὲ κάποιον τραγούδι του. Ἔχει ἓνα τόνο ἀρκετὰ χαρωπά, σχετικὰ δυνατὸ, πολὺ εὐχάριστο, μὲ δίχως ὅμως μεγάλους ψυχικοὺς ἀναταραγμοὺς. Αὐτὸς εἶναι ὁ Σκίπης. Χίλιες φορές προτιμότερος ἀπὸ τοὺς ποιητὲς τῶν νοσηρῶν παραισθήσεων,

Τ. Σ.

ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΟ ΗΠΕΙΡΟ

Τὸν ἔρχομό μου σὴν ζωὴ ὁ πατέρας μου
χαίρετ' ἔσπερε με σὺ πάρα ἐνὸς παλίου —
ἐνὸς παλίου Σοδωναίου, Ἡπειρώτικου —
~~Ἡπειρώτικου Σοδωναίου~~
~~ἐνὸς παλίου Σοδωναίου~~ νουφεκίου.

Καὶ σὺ

~~ὦν δὲ~~ μνησθήσῃ απ' τὸν τοῦχο τὸ ζεκρέματόν
καὶ τὸ φαχνά καὶ τὸ φτωχά γὰρ μου πῦ
τὰ χεῖρά σου τὸ ἀμύσαν, τὰ χεῖρά σου τὸ θόζοντα
— Γυνὸς πρόγονοι μου ἔσοι! —

Καὶ χαλῶνται τὰ βουνὰ τῆς πρώτης μου —
τῆς πρώτης μου πατρίδας, τῆς Ἡπείρου,
καὶ σὺ φωνὴς ἀγῶν με σήκωσαν, με ^{φρονέει} ~~φρονέει~~
μέ τ' αὐτὰ τὰ φτερά — με τὰ φτερά τοῦ Οὐανίου

Καὶ ἔξῃσα πάντα με τὴν ἐνθεὴ ἀκόνα σου
καὶ ζωὴ με τὸ ἀνεκάλυπτο δράμα σου! —

Εἰληνομαίη Γῆ καὶ Ἰὺ μου ἀνώοιμη,
καὶ με γὰρ ὡς χορὴν ἀνὰ τὴν λατρίαν σου.

Σωτήρης Σκίπης
Τῆς Ακαδημίας Ἀθηνῶν

ΚΑΛΒΕΙΑ ΜΕΤΡΑ

ΣΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΜΟΥ

3

Μοιρολόγια για Σέ
δέν ταιριάζουν πατέρα μου,
στον ώραϊο θάνατό σου.
Μήτε αρμόζουν στον τάφο σου
μάτια μνημεία.

Ἡ ψυχή σου ἡ περήφανη,
πὺ περήφαιη ἄς δείχνηται,
σ' ἄλλους ἥρωες ἀνάμεσα
τῆς ζωῆς, ὁποῦ ἀντάμωσες
στοὺς ἡλιοκόσμους,

Ἐνα πάνθεο ποὺ χιτίζεται
ὀλοένα θωρώντας
ἀπὸ στίχους, ποὺ ἡ δύναμη
ἡ δική σου καὶ μόνη,
τοὺς ὁμορφαίνει.

Κουβεντιάζουν ἀντίλαλοι
τῶν βουγῶν στὴν ψυχή μου,
κι' ὦ πατέρα, ἀητοφτέρουγο
τ' ὄνομά σου μεσοῦρανα
θενὰ πετάξει!

4

Δέν θὰ σ' εὔρω, γυρίζοντας!
τὸ τραπέζι θ' ἄν' ἄδειο
πιά τὰ βράδια, στὸ ἀπέδειπνο.
Καὶ τὴν πίππα καπνίζοντας
ἀναμεσά μας.

Ἱστορίες Ἡπειρώτικες
δέν θὰ λὲς ὅπως ἄλλοτε
κι' οἱ σκιὲς τῶν προγόνων σου
Σουλιωτῶνε δὲ θ' ἄρχονται
στὸ κάλεσμά σου.

Ἀχ, πεθαίνοντας, πέθαναν,
πᾶν κι' ἐκεῖνες... Στὸ μνήμα σου
τὶς ἐπῆρες μαζύ σου,
συντροφιά ἐκεῖ τὶς νύχτες
νὰ σοῦ κρατᾶνε.

Κι' ἔτσι ὁ τάφος σου ἐσένα
μιὰ νεκρὴ πολιτεία!
Κι' ὅταν μπρὸς σου θὰ δέομαι,
θενὰ δέομαι, πατέρα μου,
καὶ γιὰ τὸ Σοῦλι.

ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΜΟΥ

13

Τὶ σὰν εἶναι χεῖμῶνας,
τὶ ἂν ὁ κῆπος γυμνώθηκε
ἀπ' τὰ ρόδα ποὺ ἀγάπαγες,
ἀπ' τὰ ρόδα ποὺ σοῦ πλεξά
τόσα μυνοκέτα;

Τῆς καρδιάς σου τὰ ρόδα
τῶρ' ἀνθοῦν καὶ σὰν κῆπος
εὐωδιάζει τὸ σπίτι μας,
εὐωδιάζουν τὰ πράγματα
ἀπὸ τὸ ἀρωματίζουν.

Τὶ ἂν τὸ κρύο τὰ σκόρπισε,
ἀπ' τὰ δέντρα, ἀπ' τὰ θάμνα,
τὰ πουλιά ποὺ σὲ μέθαγαν,
τὰ πουλιά ποὺ σὲ λίκνιζαν,
μὲ τοὺς ρυθμούς των;

Ἡ λαλιά σου τὸ ἀηδόνι
εἰν' ἐκεῖνὴ μιᾶς ἀνοιξης,
ποὺ ποτὲ δὲν τελειώνει
καὶ φῶλιά του ζεστή
εἰν' ἡ ψυχή μου.

ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

21

Νοσταλγῶ ἓνα ξωκλήσι σου
 μὲς τὰ πεῦκα τῶν λόφων σου,
 ὦ Ἀθήνα, χαμένο.
 Νὰ σημαίνει ἡ καμπάνα του
 ἐκεῖ σὰν φτάνω.

Θαμπὰ νᾶναι τριγύρα μου
 καὶ νὰ καῖν δυὸ λαμπάδες
 φτωχικὲς στὰ εἰκονίσματα
 δυὸ Ἀγίων ἀσήμετων
 κι' ἀγνοημένων,

Καὶ νὰ μπαίνω στὴν ὥρα
 τῆ γλυκειὰ τοῦ Σπερνοῦ.
 Νὰ μὴ ἔχω συλλεΐτουργους
 πάρεξ κάποια γερόντισσα
 κι' ἓναν τσοπάνο.

Καὶ γεμᾶτος κατάνυξη,
 νὰ θαρρῶ ἐκεῖ στὸ βάθος
 πὼς ψέλνει τὸ τροπάριο
 τὸ ἀγαπητὸ του ὁ Ἀλέξανδρος
 Παπαδιαμάντης.

*

ΥΜΝΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΥΛΗ

Ὁρθώσου, Ἑλληνικὴ Φυλὴ: Πέπλον ἀνάρσιο λησμονιᾶς
 στὴ συμφορὰ σου ρίξε
 καὶ τὸ γλυκὸ χαμόγελο ποὺ σοῦ πηγαίνει ἀσύγκριτα
 στὰ χεῖλη πάλι δεῖξε

Ἄν ἀπὸ τόπους ἱεροὺς ποὺ φοινικιά εἴσουν ὥς τὰ χιτῆς
 μοιάξεις σὰν κλαδεμένη,
 ἢ ρίζα σου στὰ βάθη τους, — κανεῖς ὀχιτρος δὲ θὰ τὴ βρεῖ! —
 αἰώνια εἶναι καὶ μένει.

Μὲς στοὺς αἰῶνες ποὺ κυλοῦν καὶ ποὺ γιὰ Σένα εἶναι στιγμές,
 πόσα δεινὰ δὲν εἶδες;
 Μὰ νέφη ἦταν περαστικά καὶ νὰ! σὲ λίγο σκόρπισες
 σὰν ἥλιοςτις ἀχτίδες.

Πόσες φορές οἱ βάρβαροι μ' ὀνόματα λογίς—λογίς
 δὲν πάτησαν τὴ γῆ σου;

Ὅμως ποτὲ δὲν μπόρεσαν, φυλὴ μου, τὴν ἀθάνατη
 νὰ οβύσουνε πνοή σου.

Καὶ τὴν τραχιά τὴ γλῶσσα τους ἀντὶ νὰ σοῦ σταλάζουνε,
 τὴ θεία λαλιά σου ἐκείνοι
 βπῆσαν καὶ σιγὰ-σιγὰ τοὺς μάλαξες, τοὺς μόρφωσες
 στὸ Ἑλληνικὸ καμίνι.

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΝ ΑΣΜΑ

ΕΥΤΥΧΙΖΩ ΟΣΟΥΣ ΜΠΟΡΕΣΑΝ...

8 Εὐτυχίζω δσους μπόρεσαν, ὕστερα
ἀπὸ χρόνων στὰ ξένα ἀπουσία,
σὰν τὸ γιὸ τοῦ Λαέρτη, στὸν τόπο τους
νὰ ἐπιστρέψουνε πιά, καὶ μακριάθε

Τὸν καπνὸ τῆς γλυκειᾶς καπνοδόχης τους
νὰ ξανοίξουν καὶ δάκρυα νὰ χύσουν,
τοὺς προσμένει πιστὴ μιὰ συντροφισσα,
ἐν' ἀγόρι, ἕνας γέρος πατέρας.

Τῇ δικῇ σου κανεῖς τὴν ἐπάνοδο
δὲν προσμένει. Τὸ σπῖτι σου εἶν' ἔρμο.
Ἄλλοι πέθαναν, ἄλλοι σκορπίσανε,
ἄλλοι πιά δὲν ποθοῦν νὰ γυρίσεις.

Μὰ τί νοιάζε! Θὰ ὑπάρχει τοῦ Ἀπόλλωνα
πάντα κάποιος ναὸς σιὸ νησί σου.
Σῦρε ἱκέτης του, ἂν νοιώθεις πὼς δύνασαι
μ' ἀξιοπρέπεια νὰ κρούσης τὴ λύρα.

*

ΤΙ ΣΑΝ ΗΡΘΕ...

11 Τὶ σὰν ἦρθε καὶ πάλι χαρμόσυνη
ἐποχὴ τῶν ξεφύρων; Τὶ ἂν πλέκουν
ὅλ' ἀγάπες στὴν Πλάση καὶ βιάζονται
πεταλοῦδες νὰ γίνουν οἱ κάμπιες

Τὶ εὐωδιὲς ἂν ξεχύνει τὸ ἀγιόκλημα
καὶ λαλεῖ μαγεμένα τὸ ἀηδόνι;
Τὶ ἂν γεμίζει ἀπὸ ἀδρόφυλλα ὁ πλάτανος
γιὰ νὰ ρίξει σκιὲς δροσεμένες;

Ἡ καρδιά μου εἶν' ἔμένα ταφόπετρα
τῶν νεκρῶν μου τῶν πόθων. ὦ φύση,
τὰ σειρήνιο τραγοῦδι σου ἀνώφελα
ἀρμονίζεις περνώντας κοντά μου.

Μ' ἂν καὶ πάλι ἀπαιτεῖς, ἀπ' τὴν τέλεια σου
τὴ γιορτὴ, νὰ μὴ λείψει ὁ ἐραστής σου
ὁ παλιός, στὰ μαλλιά νεκρολούλουδων
θὰ φορέσω στεφάνι γιὰ νὰ ρθῶ.

ΠΡΩΤΟΒΡΟΧΙ

21 Καθισμένος κοντά στο παράθυρο
σὲ γρικῶ, πρωτοβρόχι! Ποιὰ γλύκα,
μοῦ ἐτοιμάζεις ξανά, διαβατάριχη,
σιτὴ θαμπὴ τοῦ Σεπτέμβη αὐτὴ μέρα;

Ἔχει φύγει λοιπὸν ἀπρομήνυτα
τὸ ξαιθό, μαγικὸ καλοκαίρι,
καὶ στοὺς ἄλλους ἐμοίρασε τ' ἄμετρα
ἀγαθὰ του χωρὶς νὰ τὸ νοιώσω;

Ἀχ, σ' ἐμὲ ποιὸ τριαντάφυλλο, ποὺ ἀνθισεν
ἔτσι ἄργά, θεὰ φέρει τὴ λίγη
εὐωδιά του σμιγμένη μὲ τὸ ἄρωμα
τῆς βρεγμένης τῆς γῆς καὶ τῶν φύλλων;

Καὶ τὰ μάτια μου δάκρυα θὰ χύσουνε
σὰν τοῦ ἀρρώστου, ποὺ αἰσθάνεται ξάφνου
ἡ ζωὴ νὰ τὸν κράζει κι' ἡ ἀνάρρωση
τοῦ φιλεῖ τὸ χλωμὸ μέτωπό του.

ΑΙΟΛΙΚΗ ΑΡΠΑ

ΣΤΟΝ ΖΑΝ ΜΟΡΕΑΣ

2 Γαλήνιος καὶ περήφανος στὶς ξωτικές τῆς Δύσης
ἀνάμεσα ἰς ὁμορφίες,
ἡ Μοῖρα σου ἦταν νὰ διαβείς καὶ νὰ τὶς τραγουδήσεις
στὶς μαγεμένες σου «Στροφές».

Ὅμως στὸ βάθος σιᾶθηκες σὰν παραστρατισμένος,
κάποιος ἀρχαῖος ὕμνωδός,
ποὺ ὁ ὕπνος του ξάφνου ἐκόπηκε κι' ἐξύπνησε σὰν ξένος
στὸν βάρβαρον αἰῶνα ἐμπρὸς.

Κι' ἐζησες μὲ τὴ θύμηση τῆς πρώτης σου λαμπράδας
καὶ μίλησες παντοῦ, παντοῦ,
μὲ τὴν ἀγέραστη φωνὴ τῆς λατρευτῆς σου Ἑλλάδας
καὶ τοῦ παλιοῦ της τοῦ καιροῦ.

7 ὦ ποιητὴ! ἀπ' τὸ μνημα σου, ὅς εἶτανε, τὸ ξένο,
τὴν τέφρα τὴν ἱερὴ σου
ν' ἀπερνα καὶ νὰ πηγαινα στὸ πλεόν ἀγαπημένο
βουνὸ τῆς Ἀττικῆς σου.

Κι' ἐκεῖθε, ἀπαγγέλοντας κάποια στροφή σου ὠραία,
ξάφνου νὰ τὴ σκορποῦσα
στὸ ἀγέρι, ποὺ θὰ φύσαγε σὰν τὴ δική σου ἰδέα,
σὰν τὴ δική σου Μοῦσα,

ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ ΤΟΠΙΑ...

12 Συχνά σās συλλογίζομαι Θεσσαλικά τοπία,
ντυμένα με τὸ χρώμα σας τὸ μαλακὸ κι' αἰθέριο,
με τὰ ἐπικά σας πρωϊνά, τὰ βράδυα σας τὰ θεϊα,
κάτου ἀπ' τὸ γέρον Ὀλυμπο, πὺν κλείνω ἐντός μου ἀκέραιο!

Κι ἤθελα νὰ ξανᾶβ'επα τὰ πλούσια σας λιβάδια
καὶ ν'ἀμπαινεν ἡ πράσινη χαρά τους μέσα μου ὅλη,
τὴν ὥρα πὺν τὰ παρδαλὰ βόσκουν ἐκεῖ γελάδια
καὶ πὺν παρέκει τραγουδοῦν σὲ δρύας σκιά οἱ βουκόλοι.

*

Ω ΠΕΤΡΑ...

27 ὦ πέτρα, ὦ ἔνθεο μάρμαρο, μοῦ ἀρέσεις σὲ μιὰ πύλη
σὲ μιὰν ἀρχαία γέφυρα, σὲ μιὰ δεξαμενή,
καὶ μὲς στὰ ἐρείπια ἐνὸς ναοῦ πὺν τὰ πικρά μου χεῖλη,
ἀρχίζουνε καὶ σιγολὲν γιὰ σὲ μιὰ προσευχή.

Σὲ κάποια σκάλα ἀχοντικοῦ σπιτιοῦ σ' ἔχω θαυμάσει,
σὲ συντριμμένο Θέατρο, σὲ χεῖλος πηγαδιοῦ,
κι' ἴσως μοῦ ἀρέσεις πὺν πολὺ σὲ κάποιαν ἄδεια βάση,
τὸ ἄγαλμα, πὺν ἐβάσταες νὰ πλάθω μετὰ τὸ νοῦ.

Ὅμως σὲ μιὰ ταφόπετρα, πὺν πνίγει τὸ χορτάρι,
καλύτερα ὄνειρεύομαι σὲ νύχτα ἑαρινή,
ὅταν τὸ φῶς του τὸ γλωμὸ σκορπίζει τὸ φεγγάρι
καὶ δείχνει μιὰ μισόσβυστην ἐπάνω ἐπιγραφή.

*

ΠΟΣΟ ΜΟΥ ΑΡΕΣΕΙ...

35 Πόσο μοῦ ἀρέσει, σὲ γλυκὲς στιγμὲς τοῦ δειλινοῦ,
ὅπου στὴ λιμνοθάλασσα ὁ ἥλιος βασιλεύει,
νὰ περπατῶ μονάχος μου στὴ στρατά τοῦ χωριοῦ
κι ἀργὰ στὸ νοῦ μου ἡ σκέψη μου νὰ γαληνεύει.

Γιατὶ θὰ ἰδῶ τὴ μαγδαλιά καὶ θενὰ στοχαστῶ,
πόσες γενιὲς δὲν εὐφρανε μετὰ τ' ἄνθη τὰ λευκά της,
πόσες γενιὲς δὲ χάρηκαν τὸν πλούσιο της καρπὸ,
πόσοι δὲ βρήκανε ὁροσιά διαβάτες στὴ σκιά της!

Καὶ στὸ πεζοῦλι τὸ παλιὸ σὰν ἀκουμπήσω ἐκεῖ,
ἐσένα τότε θὰ σκεφτῶ, ζωή, πιά δίχως μῖσος,
καὶ θενὰ νοιώσω μέσα μου πὺν ἀλήθεια εἶσαι σοφή,
μ' ὅλες σου τίς ἀτέλειες κι ὅλα τὰ λάθη σου ἴσως.

Κι' ἔτσι μετὰ μάτια, πὺν γιὰ μιὰ στιγμή μετὰ σὲ νερά
ἐλπίδων καθρεφτίστηκαν, θὰ ἰδῶ κάθε χωριάτη,
ὅπου γυρνᾷ ἀπ' τὰ ἔργα του τῆς μέρας τὰ σκληρά,
βαστάζοντας περήφανος ἕνα σταχιδὸν δαμάτι.

ΓΥΝΑΙΚΑ ΙΕΡΗ...

ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΜΑΣ

Ἔτσι ἀρχινάει τὸ παραμῦθι,
 ποὺ λέγαμεν ἕναν καιρὸ:
 «Κάποτε ἔδω, σ' αὐτὸ τὸ σπίτι,
 »μὲ τοῦ Μαρτιοῦ τὸν ἔρχομό,
 »θενάρχονταν τὰ χελιδόνια.
 »νὰ χτίσουν στὶς σκεπὲς φωλιές
 »μὲς στὰ τραγούδια τοὺς νὰ φέρουν
 »τῶν περασμένων τὶς χαρὲς».

ᾠ, μὴν τὸ λές τὸ παραμῦθι,
 ποὺ λέγαμεν ἕναν καιρὸ!
 τώρα στὸ ἴδιο σπίτι
 τὸ σκοτεινὸ,
 Τρεμοπετοῦν οἱ νυχτερίδες
 σὰν τὶς ἐλπίδες
 καὶ κουκουβάγιες στὶς σκεπὲς
 —ᾠ, μὴν τὸ λές—, ἔχουν φωλιές.

Εἰν' ἡ ΣΤΙΓΜΗ

Εἰν' ἡ στιγμή, εἰν' ἡ ὥρα
 ποὺ ξεθυμένει ἡ μπόρα.
 Τοῦ κήπου κάθε γλάστρα,
 σκορπᾷ εὐωδία καὶ πάστρα.

Γιατὶ δὲ βγαίνεις ὅξω
 νὰ ἴδεις τὸ Οὐράνιο Τόξο;
 Θαρρεῖς πὼς τὸ ἀκρουράνι
 τὸ φόρεσε στεφάνι.

Θαρρεῖς πὼς σκύβει ἡ Πλάση
 τῇ Γῇ γιὰ ν' ἀγκαλιάσει.

Πὼς ἄλλαξεν ἡ Μοῖρα
 τοῦ Κόσμου κι' ὅλα γύρα

Ριγοῦν ἀπὸ εὐτυχία
 γλυκιὰ σὰν μελωδία.

Κι' ἐμεῖς; Πὼς τὰ στερνά μας
 σφογγίζουμε δάκρυά μας.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

Βάλε τὸ πράσινο φουστάνι,
 —γεια σου χαρά σου Ἀναστασιά—
 ρίξε καὶ τὸ λευκὸ γιορντάνι
 στὰ κατσαρά σου τὰ μαλλιά.

Κι' ἔτσι ὅλη νιότη πάλι κι ὅλη
 λεβεντοσύνη κι' ὁμορφιά,
 κατέβα κάτω στὸ περβόλι
 χαράματα μὲ τὴ δροσιά.

Ὅσοι σὲ δοῦνε θεὰ ποῦνε
 πὼς ἀνθισεν ἡ μυγδαλιά
 καὶ κελαϊδώντας θὰ σταθοῦνε
 στ' ἄσπρα σου στήθια τὰ πουλιά.

Κι' ἐγὼ ποὺ ἀπόστασα νὰ νοιώθω
 βαρὺ χειμῶνα στὴν καρδιά,
 γεμάτος ἔρωτα καὶ πόθο
 θάρθω κοντά σου, Ἀναστασιά,

Ο ΠΡΟΜΥΘΕΑΣ ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΟ

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ

Στή μνήμη μου ἔτσι εἶναι σιητή, Χριστέ μου, ἡ γέννησή σου:

Νὰ καίει τὸ τζάκι στὴ γωνιά κι' ἔξω νὰ πέφτει χιόνι.
Δίπλες νὰ πλάθει ἡ μάνα μου κι' ἀξέχαστα γλυκά.

Μὲ χαμογελαστὰ
τὰ πρόσωπά μας, τῶν παιδιῶν τῆς γειτονιάς ν' ἀκοῦμε,
—νὰν τὰ ποῦμε;—
τὰ κάλαντα τὰ εὐφρόσυνα. Νᾶναι μεγάλη σκόλη,
νὰ μπαίνει μὲς στὸ σπίτι μας ἡ Βηθλεὲμ ἡ πόλη,

ΠΑΙΑΝΕΣ

ΝΙΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

6

ὦ Νιαῖτα ποὺ σᾶς μέθυσαν τὰ τέσσερα κρασιά,
τῆς Ὁμορφιάς, τῆς Λευτεριάς, τῆς Δόξας, τῆς Πατρίδας,
ποῖος τάχα Μάρκος Μπότσαρης παντοῦ σᾶς ὀδηγᾷ;
Ποῖος τάχα Λεωνίδας;

Καὶ τὴν ὁρμή σας δὲν τὴ σπᾶν, ὦ Νιαῖτα Ἑλληνικά,
μήτε τὰ ἐμπόδια ποὺ οἱ ἐχθροὶ σᾶς ἔχουνε στημένα,
μήτε τὰ στουρναρόχιστα τῆς Λιαπουριάς βουνά,
ὦ νιαῖτα ἀρματωμένα.

7

Χιτυᾶ ἡ καμπάνα... Πόλεμος! Βοῦίζει τὸ χωριό,
Περήφανες ὑψώνονται σημαῖες σιτὸν ἀγέρα,
Σκύβουν λεβέντες καὶ φιλοῦν τὸ χέρι τὸ δεξιὸ
τῆς μάνας, τοῦ πατέρα.

Τὸ τρέμουλο ἀπὸ τὴ φωνή, νὰ κρύψουν οἱ γονιοὶ
μάταια πασκίζουν ὅταν λέν: «Παιδιὰ μὲ τὴν εὐχή μας!»
Κι αὐτοί, ἀποχαιρετῶντας τοὺς ξεσποῦν σὲ μιὰ ἰαχή:
«Ἡ Νίκη εἶναι δική μας!»

ΣΤΟΝ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Μεσ' ἀπὸ τὰ κάγκελα τ' ἀόρατα
 τῆς ἀπεραντῆς μας φυλακῆς,
 μέσα στὸ κελλὶ τὸ σκοτεινὸ μας,
 δὲν ἐβάσταξες στὸν πόνο τῆς φυλῆς
 κι ἔπεσες σὰ δρυῖς
 ἀπὸ τὰ χτυπήματα
 κάποιων μαύρων ξυλοκόπων
 στὸ σκοιάδι τῆς νυχτιᾶς τῆς τραγικῆς,
 δίχως νὰ προσμείνεις τὴν ἀχτίδα
 τῆς καινούργιας χαραυγῆς.

Κι ἔπεσες καθὼς ἀπὸ σεισμὸ
 πέφτει μιὰ μαρμάρινη κολόνα
 κάποιου παναρχαίου ναοῦ.
 Σὰ ναός, ὅπου χτυπιέται
 ἀπ' τὰ βόλια τῶν βαρβάρων.
 Σὰν τὸν Παρθενῶνα,
 ἤρωα, ποιητὴ τοῦ Αἰῶνα.

Μάτια στερεμένα ἀπὸ τὶς τόσες
 συμφορές,
 δάκρυα δὲ θὰ χύσουνε γιὰ Σένα.
 Θὰ σὲ κλάψουνε μιὰ μέρα
 οἱ ἴδιοι αὐτοὶ ποὺ μᾶς σκοτώνουν
 ἕναν—ἕνα,
 σὰν ξυπνήσουν ἀπ' τὴ μέθη τους
 κι ἀντικρύσουν τὴν ἐρημίαν
 ἐσκορπίσανε στὸ διάβα τους
 σ' ἀναρίθμητες καρδιές.

Φεύγεις, πᾶς γιὰ τὸ ταξίδι σου
 τὸ Ἀχερούσιο, τὸ στερνό,
 ὦ πρωτότοκε ἀδερφέ μας,
 ὅμως κοίτα πῶς ξοπίσω σου
 οἱ Ἕλληνες σὲ χαιρετᾶνε.
 Ὁ καθένας ἕνα στίχο σου
 ψέλνοντας μελωδικό,
 σὲ ξεπροβοδᾶνε
 μὲ τὰ μύρια σου τραγούδια,
 ποὺ βουτίζουν σὰ μελίτσια
 πάνω ἀπ' Ἀπριλιοῦ λουλούδια,
 σὰ νὰ προμηνᾶνε τὴν Ἀνάστασι,
 ὦ μεγάλε ραψωδέ μας.

[Ἀπαγγέλθηκε στὴν κηδεῖα του, ἐπὶ κατοχῆς]

Ο ΓΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ)

ΣΚΗΝΗ. 1

Ἡ σκηνὴ δείχνει ἀκροθάλασσο, κομένο ἀπὸτομα δεξιὰ ἀπὸ ἓνα βράχο κι' ἀριστερὰ ἀπὸ κάμποσα δέντρα ποὺ πλῆθυσιν ὥραϊα τὴν ἀτέλειωτη θάλασσα. Δεξιὰ ἓνα μοινοπάτι σύρριζα σὶν βράχο ποὺ σιγίβει, χάνεται πίσω του. Πλάϊ στὰ δέντρα, πρὸ πύλαια μικροῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης καὶ μπροστὰ στημένα ἀγάλματα τοῦ Ἑρωτα, τῶν Χαρίτων, τῶν Ἑστιάδων καὶ τοῦ Πάνα. Γυναῖκες σκεπασμένες μὲ ἄσπρους πέπλους καὶ κρατῶντας ὑδρίες στὰ χέρια σέκουν ἀράδα μπροστὰ στ' ἀγάλματα.

ΧΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Γλυκιὰ πατρ' ἃ, ποὺ οἱ Θεοὶ σὲ διάλεξαν
γιὰ κατοικί' αὐτοὺς κι' οἱ πῶς μεγάλοι
τὸν Ὀλυμπό σου πῆραν κι' οἱ μικρότεροι
τὸν Ἑλικῶνα καὶ τὸν Παρνασσό σου·
κι' ἄλλοι τὸ Λύκαιό σου καὶ τοὺς λόφους σου,
ἄλλοι τὰ δάση σου, ἄλλοι τὶς πηγές σου,
ἄλλοι τὶς θάλασσές σου, τ' ἀκρογῶνιά σου
κι' ἀγιάσαν κάθε σου ἄκρη, κάθε κώχη
καὶ μὲ τὶς πρόγονές μας καταδέχτηκαν
ἔρωτικά νὰ σμίξουν, ὥς κι' ὁ Δίας
καὶ σπείραν τοὺς ἡμίθεους καὶ τοὺς ἥρωες
καὶ γίναμε θεῶν ἀπόγονοι ὅλοι,
ὦ Χώρα, ποὺ οἱ Μεσογαιοπελαγίτικοι
λαοὶ σ' ἔχουν ἐσένα γιὰ ὀμφαλό τους,
Χώρα ρυθμῶν, Χώρα ἀγαλμάτων καὶ ναῶν
ποιὰ Μοῖρα τραγικὴ σ' ἐκαταράσθη
καὶ δέκα χρόνια τώρα τὴν ἐρήμωση
ἐπάνω σου σκορπίζει καὶ τὸ πένθος;

ΞΕΝΟΣ

Τοὺς ἀλκυνόνιους, τοὺς πικροὺς τοὺς θρήνους σας
πάρτε γιὰ λίγην ὥρα καὶ σ' ἐμένα
τὸν ξένο, ποὺ τὴ μακρινὴ πατρίδα του
ἄφησ' ἐδῶ προσκυνητὴς γιὰ νάρθει,
ἀδάκρυτα τὰ βλέμματά σας στρέψετε
καὶ λεύτερη τὴν ἀκοή σας δόστε

Πέστε λοιπὸν ἂν θέτε σ' ἓνα φίλο σας
ποιὰ ναι ἡ ἀφορμὴ τῶν τόσων στεναγμῶν σας;
Γιατί, γιατί μὲς τὰ παχνιά τ' ἀλόγατα
ἄζηυχτα μένουν κι' ἀφησμένοι οἱ κάμποι;
Γιατί τὰ σπίτια σας κλειστά ναι κι' ἔρημα;
Γιατί δεξιά—ζερεβὰ μιὰ τέτοια νέκρα;
Γιατί μὲ σταχτὴ μπρὸς σ' αὐτὰ τ' ἀγάλματα,
σκεπάζετε τὰ ξέπλεκα μαλλιά σας;

ΧΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Νιόφερτος θῦσαι ὦ ξένε!...Μὰ δὲν ἄκουσες;

ΞΕΝΟΣ Ξέρω πὼς οἱ παῖ Ἕλληνες στήν Τροία
 εἶδ' ὦ καὶ δέκα χρόν' αὖ πόλεμος ἔχουν·
 τοὺς ἄθλους τῶν τοὺς ψάλλει ὅλος ὁ κόσμος.

ΧΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Τότιε γιὰτὶ ρωτᾷς;

ΞΕΝΟΣ Θαρροῦσα ὁ πόλεμος
 πὼς τέλειωσε μὲ νίκη τῶν δικῶν σας.

ΧΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Ἄμποτε νᾶταν ἔτσι. Ὅμως ἡ θλίψη μας
 στὸ ρώτημά σου ἀπόκριση ἔχει δώσει.

ΞΕΝΟΣ Ἡ πίστη στήν ἀνδρεία τας σᾶς ἀπόλειψε;

ΧΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Οἱ Ἑλληνίδες πάντοτε ἔχουν πίστη.

ΞΕΝΟΣ Λοιπὸν ὁ σπαραγμὸς, ἡ ἀπελπισία σας;

ΧΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Ἄλλη ἀφορμή, πολὺ βαθύτερη ἔχουν!...
 Γιατὶ διὰ: Νίκες, γυρισμοί, ἀγκαλιᾶσματα
 ἄχ, δὲν ἀξίζουν δίχως τὴν Ἑλένη.

ΞΕΝΟΣ Τὰ λόγια σας παράξενα μοῦ φαίνονται!
 Παράκουσα ἢ δὲν ἄκουσα; Πονᾶτε.
 πὼς μιὰ γυναῖκα τὴ γῆ σας ντρόπιασε
 περποῦμενα καὶ δίκιο ἐτιμωρήθη;

ΧΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Ξένε, ἐπειδὴ δὲν ξέρεις, τὴ βαριά βρисиὰ
 ποὺ πρότερες, ἐμεῖς σοῦ συχωρᾶμε.
 Μὰ μάθε πὼς ἡ Ἑλένη δὲ μᾶς ντρόπιασε.
 Ἡ Ὅμορφιὰ κανέναν δὲ ντροπιάζει.
 Ἡ Ἑλένη, ὅπως ὁ ἄερας στὸν ὀρίζοντα,
 εἶταν αὐτὴ τοῦ τόπου μας ἡ οὐσία.
 Ὅπως στήν ὄλῃ ὁ νοῦς, στὴ φύση ἡ ἀνοιξη,
 εἶταν αὐτὴ τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδας.
 Ὅπως ἡ φλέβα τοῦ βουνοῦ ποὺ οἱ πόταμοι
 πέρνουν ἀρχὴ καὶ ξεκινᾶν καὶ πᾶνε,
 ἔτσι ἡ Ὅμορφιὰ ἀπὸ Κεῖνην ἐξεκίναγε
 καὶ χίνονταν μὲς σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.
 Κι' ἔτιαν οἱ ψυχὲς μας κι' ἀναγάλλιαζαν
 κι' ὅλα τριγύρω γίνονταν ὥραϊα:
 τὰ ἔργα, τ' ἀγάλματά μας τὰ τραγούδια μας,
 οἱ ἀπόκρυφες ιδέες μας, τὰ παιδιὰ μας.
 Γι' αὐτὸ στὴ ζυγαριὰ, ξένε, τοῦ πόνου μας
 γιὰ τὸ χαμὸ δικῶν καὶ συγγενῶν μας,
 χίλες φορὲς βαραίνει περισσότερο
 ὁ θάνατος τῆς Ὅμορφιᾶς—Ἑλένης.

ΞΕΝΟΣ Καθὼς τὸ λέτε, ξένος, ὅμως φίλος σας
 εἶμουν πάντα. Τώρα νοιώθω μόνο
 γιὰτὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου εἶν' ἡ Ἑλλάδα σας
 κι' ἡ Γῆ σας, πέρα ὡς πέρα, μιὰ ἀρμονία.

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΑΝΕΚΠΛΗΡΩΤΑ ΠΕΠΡΩΜΕΝΑ

Περισσότερο από κάθε άλλη εθνική εορταστική εκδήλωση, ή επέτειος του ὅχι φέρνει στο προσκήνιο τῶν ἐθνικῶν μας προσδοκιῶν τὸ τεράστιο θέμα τοῦ ἀλυστρωτισμοῦ πού, παρὰ τὰ 133 χρόνια τῆς ἐλεύθερης ἐθνικῆς μας ζωῆς καὶ παρὰ τὶς ἐκατόμβες αἵματος πού ἐχύθησαν στὸ διάστημα αὐτό, ὅχι μόνο γιὰ στενὰ Ἑλληνικά, ἀλλὰ γιὰ πανανθρώπινα ἰδανικά, παραμένει γιὰ τὸν Ἑλληνισμό δξύτατο. Ἰδιαίτερα γιὰ τὸν διχοτομημένο ἡπειρωτικὸ λαό, πού ἔδωσε τὰ πάντα στὸν ὑπέρτατο ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς φυλῆς κι' ἀκούει τώρα τὸν ἐπιθανάτιο ρόγχο τῆς σκλαβωμένης Ἡπείρου. ἡ λύση—μιὰ κάποια λύση ἀνασχετική τοῦ μοιραίου ἀφανισμοῦ τοῦ Βορειοῦ—εἰρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ—καθίσταται αὐτόχρημα ἀγωνιώδης. Εἶναι πρὸς τιμὴν τῆς Ἑλληνικῆς διανοήσεως τὸ ὅτι ἐκινητοποιήθη σχεδόν σὺσ-σώμη γιὰ τὸ Κυπριακό, πού ἀποτελεῖ τὸ ἄλλο σκέλος τῶν ἐθνικῶν μας διεκδικήσεων. Οἱ Ἡπειρώται ὁμως πού βρίσκονται πέρα ἀπὸ τὰ

σημερινὰ ἄδικα σύνορά μας, περνοῦν τὶς πιὸ δραματικὲς στιγμὲς τῆς μακραίωνος δουλείας των: Ὁδηγοῦνται—ἐγκαταλειμμένοι ἀπὸ ὅλους καὶ ἀνίσχυροι νὰ ἀντιδράσουν στὰ σατανικά συστήματα ἐξοντώσεως τοῦ ἐρυθροῦ ὀλοκληρωτισμοῦ—πρὸς τὸν ὁμαδικὸ θάνατο! Στὴν Ἡπειρωτικὴ διανόηση, στὴ σκεπτομένη Ἑλλάδα, ἀνοίγεται ἓνα θλιβερό, στὴν εὐρύτητά του, πεδίο δράσεως μὲ σύνθημα τῆ διάσωση τοῦ θνήσκοντος Βορειοῦ ἡπειρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Φυσικὴ πνευματικὴ ἡγέτις τοῦ ὑπερήφανου αὐτοῦ λαοῦ, ἡ Ἑλληνικὴ διανόηση ἀξίζει δικαιωματικά νὰ πρωτοπορήσῃ στὸν τόσο βαθιὰ ἀνθρώπινο, κοινωνικά ἐπιβεβλημένο καὶ ἐθνικὰ ἐπιτακτικὸν αὐτὸν ἀγῶνα, μὲ τὴ δικαίωση τοῦ ὁποίου καὶ μόνον θὰ λάβῃ βαθύτερο περιεχόμενο ὁ πανελλήνιος εορτασμός τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, πού τὸν σκιάζει τώρα τὸ ἀνείπωτο δράμα τῆς βίας καὶ τῆς καταπίεσης σκλάβων Ἡπειρωτῶν.

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡ ΚΟΣΜΑ

Οἱ Αἰτωλοακαρναῖνες κινοῦνται ἐντατικῶς, γιὰ τὴν ἀνέγερση Ναοῦ στὸν τόπο πού γεννήθηκε ὁ Πάτερ Κοσμάς ἀλλὰ καὶ γιὰ ἱδρῦσι ἐκεῖ Ὁργανισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ συνεχίσει τὸ ἱεραποστολικό, φιλανθρωπικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τοῦ Ἰσαπόστολου. Ὁ Πάτερ Κοσμάς εἶναι Ἡπειρώτης. Ὁ Ζῶτος Μολοσσὸς στὸ Λεξικό του τῶν Ἀγίων Πάντων πληροφορεῖ ὅτι οἱ γονεῖς του ἦταν ἡπειρώτες πού ἡ ἐπιτόπια παρὰδοσις τοὺς φέρει καταγόμενους ἀπὸ τοῦ Γραμμένου. Αὐτοὶ δὲν τὸ ἀρνοῦνται οὔτε οἱ Αἰτωλοί. Ἡ ἐρανικὴ Ἐπιτροπὴ πού εἶχεν ὀρχίσει τοὺς σχετικοὺς ἐράνους, στὴν προκήρυξί τῆς τῆς 20 Μαρτίου 1952, γράφει γιὰ τὸν Πάτερ Κοσμᾶ ὅτι «καὶ τὴν καταγωγὴν ἀπὸ Πατρὸς ἔλκει ἐξ Ἡπείρου, καὶ τὴν Ἡπειρον ἐξέλεξεν ὡς ἐπίκεντρον τῆς ὅλης Χριστιανικῆς καὶ ἑθνικῆς δράσεώς του, καὶ ἐν Ἡπείρῳ ἐπέπρωτο νὰ μετασυιωθῇ. Ὁ Πατροκοσμάς, εἶναι—γράφουν—τὸ σὸ ν Ἡ π ε ι ρ ῶ τ η ς ὁ σ ο ν κ α ἰ Ἀ π ο κ ο υ ρ ῖ τ η ς».

Πῶς καὶ γιατί βρέθηκαν στὸ Ἀπόκουρο οἱ γονεῖς τοῦ Πάτερ—Κοσμᾶ;—Ὁ Μεσολογγίτης Θεόδωρος Λιαπικός, γράφει ὁ Κ. Σ. Κώνστας, στὴν «Ἡπειρ. Ἐστία (ἐ.ε. σελ. 783), συχνά ὑπε-

ρηφανεύεται γιὰ τὴν Ἡπειρωτικὴν του ρίζα. Ὁ ἀντιστράτηγος Διονύσιος Γεωργίου, γεννήθηκε μὲν στὸ Μεσολόγγι, ὁ πατέρας του ὁμως κατάγεται (δὲς ὅπου πιὸ πάνου, σελ. 902) ἀπὸ τὸ Σοῦλι. Ὁ Μεσολογγίτης ἐπίσης Γ. Σαλαμάγκας πληροφορεῖ ὅτι πρόγονός του κατέφυγε ἐκεῖ καταδιωκόμενος ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Πόσοι καὶ πόσοι ἄλλοι Αἰτωλοακαρναῖνες δὲν ἔχουν ἡπειρωτικὴ τὴν καταγωγὴν τους! Κατατρεγμοὶ καὶ διώξεις, πόσους καὶ πόσους ἡπειρώτες, δὲν ἐκσφενδόνισαν στὴ φιλόξενη Αἰτωλοακαρνανία! Ὁ Πάτερ—Κοσμάς εἶναι Ἡπειρώτης καὶ μιὰ πού ἐμεῖς δὲν θέλου-με, ἢ ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς του, ἅς βοηθήσουμε σ' αὐτὸ τοὺς γείτονες Αἰτωλοακαρναῖνες. Στὸ πρῶ-σωπό του τιμοῦν καὶ ἐκδηλώνουν τὴ λατρεῖα τους, γιὰ ἓναν μεγάλο Ἡπειρώτη, πού συνδέε-ται μ' αὐτοὺς μονάχα ἐπειδὴ γεννήθηκε καὶ με-γάλωσε στὸν τόπο τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τι-μᾶται καὶ ἡ Ἡπειρος.

Δ, Σ,

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Κριτικός Ἀθανασούλης: «Μέ τους ἀνθρώπους καί μέ κανένα», — Ποιήματα, Ἀθήνα 1954.

Ἐγγραφα πέρυσιν, πρὶν ἓνα χρόνον ἀκριβῶς, πῶς, μέ τὴν «Ἐσωτερικὴ περιπέτεια», ὁ κ. Κρ. Ἀθανασούλης ἐπέβαλε τὴ θέσιν του ἀνάμεσα στοὺς ποιητὰς τῆς μεταπολεμικῆς γενιᾶς. Διαβάζοντας τὰ καινούρια τραγούδια του εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ προσθέσω σήμερον πῶς, στήν ἀξιολόγησιν τῶν μεταπολεμικῶν ταλέντων τῆς χώρας, ἡ θέσις τοῦ κ. Ἀθανασούλη εἶναι τιμητικὴ. Εἶναι ἡ θέσις ποὺ ἐξασφάλισε γι' αὐτὸν ἡ ποιότης τοῦ ἔργου του.

Ἡ «μοναξιά» εἶναι τὸ στοιχεῖο τῆς νέας ποιητικῆς συνθέσεως τοῦ κ. Ἀθανασούλη. Μὰ γιὰ νὰ κατανοηθῇ τὸ δρᾶμα τῆς, ὅπως τὸ ἐκφράζει ὁ ποιητής, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξῃ κανεὶς καὶ εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία του. Γιατί ἡ μοναξιά δὲν εἶναι παρὰ μιὰ προβολὴ τῆς ἀγῶνίς, τοῦ πυρῆνα γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο συγκροτεῖται ὁ συναισθηματικὸς κόσμος τοῦ ποιητοῦ, ἡ προβολὴ σὲ τελευταία ἀνάλυση τοῦ δράματος ποὺ ζῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας.

Στὴ «βιογραφία τῆς μοναξιάς» ὁ ποιητής γιὰ νὰ ὑπογραμμίσῃ ἐντονώτερα τὴν ὑπαρξὴ τῆς, ρίχνει στὸν πῖνακά του τίς φωτοσκιᾶσεις τοῦ παρελθόντος, ποὺ ἔρχεται σὲ τραγικὴ ἀντίφασιν μέ τὸ παρόν.

Ἀγαπημένε μου φίλε
σύ ποὺ τρέχεις τόσο πολὺ στὰ περασμένα
ψάξε νὰ βρῆς τί ἔγινε καίνο τὸ κομμάτι τοῦ
ἑαυτοῦ μας.

Κύτταξε τὴ φωτογραφία μου. Χτεςινὸς ἄνθρωπος.
[Σήμερα
δὲν ὑπάρχει. Δὲ μοιάζουμε μέ τοὺς χτεςινούς ἑαυ-
τούς μας.]

Πάντα χορφολογᾷς ὁ καιρὸς τὴν ψυχὴν μας.
Κι' ἡ φωτογραφία τῆς μνήμης μισοπεθαμένη.
Τίποτα δὲ μᾶς συντροφεύει τὴν ἄλλη τὴ μέρα.
Τίς νύχτες μᾶς ἐγκαταλείπει γιὰ πάντα καὶ μιὰ
[χτεςινὴ
συντροφιά. Θυμᾶσαι πόσοι εἴμαστε ἐδῶ;
Τὸ βλέπεις πόσοι λίγοι μᾶς μέιναν;

Στὸ «μῦθος τοῦ μοναχικοῦ ἀνθρώπου» καὶ στ' ἄλλα κεφάλαια τῆς συλλογῆς, τὸ ἄτομο προσπαθεῖ νὰ συνδεθῇ μέ κάθε τι ποὺ ἀποτελεῖ τὸ περιβάλλον, ὄλικὸ καὶ συναισθηματικὸ, μέ σκοπὸ νὰ ὑποδηλώσῃ τὴν ὑπαρξὴν του, νὰ κἀνῃ αἰσθητὴ τὴν παρουσίαν του. Κι' ἀπὸ τὴν προσπάθεια αὐτὴ, ἀπὸ τὴ σύγκρουσιν ὀχι μόνον «ἐγὼ» καὶ περιβάλλοντος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀντινομία τῶν ἐκδηλώσεων αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ «ἐγὼ», ξεπετιέται ἡ τραγωδία τοῦ «μοναχικοῦ ἀνθρώπου», ποὺ τόσο πετυχημένα συνέλαβε τὸ νόημα τῆς ὁ ποιητής καὶ τόσο παραστατικὰ τὸ ἐξέφρασε:

Εἶμαι κάθε στιγμή χωρὶς ἑμένα
χωρὶς τοὺς γνώριμους φίλους
δὲ θέλω νὰ μείνω στὸ ἴδιο μέρος
τώρα ποὺ γνώρισα τὴ γεωγραφία τῆς μοναξιάς.

Τὸ εἶδες προχτές τὸ χελιδόνι
ποὺ τύλιξε μέ τὴν κορδέλλα τῆς ἀνοιξῆς
τὴ στέγη μέ τὴ μοναξιά μου;
Μάταια ἀνοίξα τὸ παράθυρό μου
Ἐμεινε ἀπ' ἔξω ἡ ἀνοιξή,
τὸ χελιδόνι δὲν ὑποπτεύτηκε τίποτα
γιὰ τὴν ἀνοιξή ποὺ ἔμεινε ἀπ' ἔξω.

Δὲν ξέρω ἂν ὑπάρχει κόσμος.
Αὐτὸ ποὺ βλέπω δὲν εἶναι ὁ κόσμος ποὺ ὀνειρεύ-
[τηκε,

δὲν εἶναι ὁ κόσμος ποὺ ξέρω.
Εἶμαι σὲ μιὰ πολιτεία χωρὶς οὐρανὸ
κι' αὐτὰ ποὺ βλέπω δὲν εἶναι τ' ἀστέρια
κι' αὐτὰ ποὺ ὁσφραίνονται δὲν εἶναι τ' ἀρώματα
δὲν εἶναι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ποὺ ξέρω.

Ὁ ποιητής δὲν ἱκανοποιεῖται οὔτε ἀπ' τὴν πραγματικότητα οὔτε ἀπὸ τὸ δράμα γιατί ὅλα αὐτὰ τοῦ δημιουργοῦν, ἔτσι ὅπως παρουσιάζονται, τὴν αἰσθησὴ τῆς μοναξιάς. Μ' ὅλα ταῦτα ἀναφωνεῖ:

Ἄν εἶναι κάτι ποὺ μέ κάνει νὰ ἐλπίζω
εἶναι τοῦ κόσμου ἡ μοναξιά.

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ φίλος, ἡ γυναίκα, ἡ φύσις, τὸ ὄνειρο, ὅλες οἱ ἐννοιες ποὺ μποροῦν νὰ ἀναπτυχθῶν στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἀγάπης, ἀποτελοῦν τὸν κόσμον μέ τὸν ὁποῖο θέλει νὰ ζήσει ὁ ποιητής, γιὰ νὰ πάψῃ νὰ αἰσθάνεται τὸ δρᾶμα τῆς μοναξιάς, μὰ ἐπίσης καὶ τὸ κίνητρο γιὰ νὰ κλειστῇ στὸν πύργο τῆς καὶ νὰ αὐτοτυραννιστῇ... «Μέ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μέ κανένα...». Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου ἀποδίδει θαυμάσια τὸ περιεχόμενό του. Κι' ὅσοι τὸ διαβάζουν αἰσθάνονται πῶς δὲν εἶναι ὁ ποιητής αὐτὸς ποὺ μιλεῖ, μὰ αὐτοὶ ἱστοροῦν τὴν τραγωδίαν τους μέσα ἀπ' τίς γραμμὲς του. Γίνεται αὐτὸ γιατί ὁ κ. Κρ. Ἀθανασούλης εἶναι ποιητής, μ' ὅλη τὴ σημασία τῆς λέξεως...

ΙΩΑΝ. Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

*

Δημ. Σ. Σαλαμάγκας: «Ἡ Σπηλιά τοῦ Σκυλόσοφου» σελ. 144. Ἐκδόσεις τοῦ περιοδικοῦ «Κιβωτός» 4. Ἀθήνα, 1953. — «Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων» (Συναξάρι), σελ. 128. Ἐκδόσεις Ἀποστολικῆς Διακονίας. Ἀθήνα, 1954. — «Κριτικὰ σχόλια γιὰ ἐργασίες τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα». — Μερικὸ βιβλιογραφικὸ δευτερό, σελ. 28. Γιάκιννα, 1954. —

Στὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα τῶν Ἰωαννίνων ἓνα ὄνομα ἐσχωρῆσε μέ ἰδιαίτερη ἀξία: Τὸ ὄνομα Δημήτρη Σ. Σαλαμάγκα. Εἶναι ὁ ἀθεράπευτος νοσταλγὸς κι' ὁ αἰώνιος λάτρης τῆς ἱερωτικῆς πρωτεΐδας, ὁ ἀκάματος καὶ χαλκόντερος ἱστο-

ρικός και έρευνήτης, ό εξαίρετος λογοτέχνης με τό προσωπικό ύφος, με μία λέξη «ό σοφός».

Γνώριζα τό Δημήτρη Σαλαμάγκα απ' τά προηγούμενα βιβλία του κι' απ' τίς ποικίλες ιστορικές μελέτες του στην «Ηπειρωτική Έστια». Χάρη στό αλησμόνητο προσκύνημα πού έκανα, πρώτα α, στό Γιάννινα, είχα τή χαρά νά γνωρίσω από κοντά και τόν άνθρωπο. Πέρασα με τήν εύχίριστη συντροφιά του πνευματικές ώρες αξέχαστες, όπου θαύμασα τήν καταπληκτική μνήμη του, τίς απέραντες γνώσεις του και πρό πάντων τή γοητεία τής ομιλίας του και τήν ευγένεια τής ψυχής, μιās ψυχής άγνά Έλληνικής, πού πάλλεται από πατριωτισμό, από ποιητική έξαρση κι' από χριστιανική ευλάβεια.

Λίγους ανθρώπους γνώρισα ως τώρα με ήθος. Ένας απ' αυτούς είναι ό Δημήτρης Σαλαμάγκας, πού, άκούραστα, σάν έρμητης, μελετάει κι' αντιστοιχεί, βυθισμένος σέ παλιά βιβλία και έγγραφα, τούς άγώνες τής Ηπείρου. Καρπός πλούσιος τής μελέτης του είναι ως τώρα όχτώ βιβλία και υπάρχουν ανέκδοτα, έτοιμα για τύπωμα, άλλα έξη.

Τά έντελώς πρόσφατα είναι «Η σπηλιά του Σκυλόσοφου» και ό Νεομάρτυρας Άγιος Γεώργιος Ίωαννίνων, καθώς και τό Χρονικό μιās πορείας, πού άποτελεί κάτι σάν αυτοβιογραφία του συγγραφέα.

Μιά μορφή, πρώτου μεγέθους, σάν αυτή του Λαρίσης — Τρίκης Διονυσίου, δέν μπορούσε νά μή σταματήσει, στό πνευματικά του ενδιαφέροντα, τό Δημήτρη Σαλαμάγκα. Άλλωστε, έλάχιστα άσχοληθήκαν ως σήμερα με τό Σκυλόσοφο κι' άκόμα λιγότεροι είν' εκείνοι πού γνωρίζουν τή δράση του. Έτσι με τήν ιστορική μονογραφία του ό συγγραφέας προσφέρει πραγματικά μιάν έθνική υπηρεσία. Έμείς, όι Έλληνες, δέν είμαστε συνήθως μόνον άγεωγράφητοι, άλλα συχνά και άνιστόρητοι. Καί βιβλία σάν αυτά του Σαλαμάγκα πλουτίζουν όχι μόνο τήν ιστορική βιβλιογραφία μας, άλλα και τίς γνώσεις μας, όταν, μάστιγα, είναι γραμμένα με τόν γοητευτικό τρόπο πού έχει τό ύφος του άκάματου ιστορικού.

Ό συγγραφέας δέν είναι ένας απλός άφηγητής, πού καταγράφει ξηρά τά γεγονότα. Ζει ό ίδιος μέσα στό κλίμα τής εποχής πού περιγράφει και γι' αυτό τό λόγο όι σελίδες πού μας προσφέρει πάλλονται από δημιουργική πνοή. Ίδιαίτερα στόν «Σκυλόσοφο», ή μορφή του Διονυσίου προβάλλει ολοζώντανη, ανάγλυφη, όπως τό ίδιο παραστατικά παρουσιάζεται ό διώκτης του Δεσπότη, ό Μάξιμος, — ένας Ίάγος τής Ιστορίας.

«Αν ή «Σπηλιά του Σκυλόσοφου» είναι ένα ώραίο ιστορικό βιβλίο, πού θασιζεται κυρίως σέ άναμφισβήτητες πηγές, ό Νεομάρτυρας Άγιος Γεώργιος, δίχως ν' απομακρύνεται από τ' άθαντικά γεγονότα, δίνει τήν εύκαιρία στό συγγραφέα ν' άφήσει έλεύθερη τήν πλούσια φαντασία του, για νά μας άνιστορήσει συναρπαστικά σά μυθιστόρημα, τήν τόσο ενδιαφέρουσα κι' άγνωστη ως σήμερα ζωή του σύγγραφέα. ή τού σεμνού παλληκαριού πού

προτίμησε νά κρεμαστεί από τούς Τούρκους παρά ν' άλλαξοπιστήσει. Η άνάπλαση τής ζωής του Άγίου Γεωργίου έγινε με άγάπη και πολλή ευλάβεια από τό Δημήτρη Σαλαμάγκα. Ζούμε μαζί με τό συγγραφέα τά παιδικά χρόνια τής ορφάνιας του Άγίου, τό ρομαντικό του ειδύλλιο με τήν Έλένη, τό γάμο του, τό μαρτύριό του, και αισθανόμαστε μέσα στην ψυχή μας τήν πίστη μας νά γιγαντώνεται μπρός στό θαύματα του Νεομάρτυρα. Η άφηγηματική ικανότης του συγγραφέα είναι μοναδική, γιατί ξέρει όσο λίγοι Ιστορικοί νά χρησιμοποιεί όπως πρέπει κι' όπου πρέπει τό πλούσιο υλικό του, πού τό συγκέντρωσε έπειτα από ύπομονή και μόχθο.

Όσο όμως ενδιαφέρον κι' αν είναι τό υλικό, τά βιβλία πού μας προσφέρει ό Σαλαμάγκας θά ήταν απλά άφηγήματα, αν δέν είχε τό ταλέντο ν' αναπλάθει με τίς γνώσεις του, με τήν φαντασία του, κάθε θέμα πού προσεγγίζει. Καί στό Σκυλόσοφο και στό Νεομάρτυρα, ό συγγραφέας έρευνά τά θέματά του απ' όλες τίς πλευρές, αναλύει με τάχνη τά περιστατικά, και με τή στέρεη αρχιτεκτονική και τή λαγερή σκέψη, ζωντανεύει μπροστά μας τή ζωή και τό μαρτύριο τόσο του Διονυσίου όσο και του Άγίου Γεωργίου.

Ό Σαλαμάγκας όταν γράφει φλογίζεται και μας μεταδίδει άτόφια τή δόνηση τής ψυχής του. Φιλοτεχνεί τίς παλιές αυτές έποχές, πού τόσο πολύ τίς έχει έρευνήσει, σάν πλαστες ζωγραφικούς πίνακες, με τά πιά ζωηρά, τά πιά φανταχτερά χρώματα. Ξέρει νά συνθέσει με γνώση και ύποδειγματική μεθοδικότητα.

Έπειτα, ό συγγραφέας, τό τονίζω αυτό ιδιαίτερα, έχει έν' άλλο έξαιρετικό προσόν: τό λυρικό στοιχείο πού παρεμβάλλεται στην έξιστόρησή του, δημιουργώντας, χάρη σ' αυτό, μιιά ζεστή μιιά ανθρώπινη παρουσία, ικανή νά συγκινεί και νά θέλγει.

Με τά δυό αυτά καινουργία βιβλία του, ό Δημήτρης Σαλαμάγκας πρόσφερε πραγματικά μιάν οδυσσεική συμβολή στό μελέτη τής ήπειρωτικής, άλλα και τής Έλληνικής Ιστορίας.

Τά κριτικά σχόλια και τό μερικό βιβλιογραφικό δελτίο είναι τό χρονικό της πνευματικής πορείας του συγγραφέα, απ' τά 1921 ως τά 1964 σ' ένα δηλαδή διάστημα τριάντα και πλέον χρόνων. Τό μικρό αυτό τεύχος με τά έρανίσματα από κριτικές και τήν βιβλιογραφία του είναι κάτι σάν αυτοβιογραφία, δίχως άλλο πολύ χρήσιμη για όσους θά θελήσουν νά ενδιαφερθούν για τή σταδιοδρομία του Δημήτρη Σαλαμάγκα και τίς ύπηρεσίες πού πρόσφερε κι' εξακολουθεί νά προσφέρει, τό ίδιο άκαταπόνητα, στην Ήπειρο και γενικά όλο τή νεοελληνική λογοτεχνία, ιδιαίτερα στόν τομέα τής Ιστορίας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

Εύ α γ γ έ λ ο υ Ψ ή μ α (Μητροπολίτου Έριβού πολως): Ρητορικά Δοκίμια Άλεξάνδρεια 1964 σελ. 510.

Είς όγκώδη και επιβλητικών τόμων έκ 610 σελίδων, έκυκλοφόρησε πρό μηνός έκδοθείσα είς

Αλεξάνδρεια, περισπούδαστος μελέτη τοῦ ἐκ Δελφινακίου Σεβασμ. Μητροπολίτου Ἑρμοπολίως (Αἰγυπτίου) κ. Εὐαγγέλου Ψήμα, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ρητορικὰ Δοκίμια».

Ἡ ἐκδοσις ἐγένετο δεκτὴ μὲ ἱκανοποιήσιν ἀπὸ τοὺς λογίους καὶ τοὺς δυναμένους νὰ ἐκτιμήσουν παρόμοιον ἔργον, ἡ συγγραφή τοῦ ὁποίου ἀπαιτεῖ πλήρη ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν τοῦ συγγραφέως, ἐξονυχιστικὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν, καὶ κοπιώδη ἔργασίαν μακρᾶς πνοῆς.

Ἀπὸ τὴν ὅσον τὸ δυνατόν λεπτομερῆ ὁπωσδήποτε ἀνάλυσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου, ποῦ θὰ δώσωμεν κατωτέρω, θέλει φανεῖ πόσον δικαίως ἡ μελέτη αὕτη τοῦ συμπατριώτου συγγραφέως ἐκίνησε τὸν θαυμασμόν πολλῶν ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν του.

Πρὶν εἰσελθωμεν ὁμῶς εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν Ρητ. Δοκ. λέγομεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τούτων, δὲν εἶνε ἄγνωστος εἰς τὸ Πανελλήνιον ἢ δὲ ὑπὸ κρίσιν μελέτη του εἶνε ἡ τρίτη ἐντὸς ἐπταετίας. Προηγέθησαν πράγματι τούτης τὰ «Θρησκευτικὰ καὶ Πατριωτικὰ Σαλπίσματα» (Ἀλεξάνδρεια 1917 σελ. 219) ἔνθα περιλαμβάνονται οἱ σπουδαιότεροι λόγοι τοὺς ὁποίους, κατὰ διαφόρους περιόδους ἐξεφώνησεν οὗτος, λόγοι ὕψους σκέψεως καὶ βάθους ἐννοιῶν, κατειργασμένοι εἰς τὸν ἄκρον τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ εὐσεβείας καὶ σφυρηλατημένοι μετὰ τὴν σμίλην τῆς ἐθνικῆς ιδέας. Ταῦτα ἠκολούθησε τὸ 1950 ἡ ἐκδοσις τοῦ «Πολεμάρχου Χαρτζήμιχαλὴ Νταλιάνη» (σελ. 220) τοῦ θρυλικοῦ ἥρωος καὶ μάρτυρος τοῦ Φραγκοκαστέλλου, τὸν ὅποιον ὁ συγγραφεὺς εἰς γλώσσαν γλαφυράν, τοποθετεῖ εἰς τὸ εἶδη τὸν ποῦ ἀπαιτεῖ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις.

Σκοπὸς τοῦ συγγραφέως μὲ τὴν ἐκδοσὶν τῶν Ρητ. Δοκ. εἶνε ἡ διδασκαλία τῶν κανόνων καὶ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ λόγου καὶ τῆς ρητορικῆς μᾶλλον καὶ ἡ προσφορὰ εἰς τοὺς χειριστὰς τοῦ λόγου καὶ τοὺς δηροῦς ἀγορεύοντας ἀπαραίτητον βοηθήματος περιέχοντες τοὺς κανόνας ποῦ πρέπει νὰ ἀκολουθοῦν οὗτοι.

Ὁ ρήτωρ ποῦ ἔχει τὸ χάρισμα τῆς εὐφραδείας, εὐγλωττίας καὶ τὴν ἱκανότητα εἰς τὸν χειρισμόν τοῦ λόγου, δύναται βεβαίως νὰ ἀδεύσῃ μεγάλως τὴν δύναμιν τῆς ρητορικῆς του εὐγλωττίας, νὰ ἀποκτήσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἀκροατῶν του καὶ ἀφοπλίσῃ τοὺς ἀντιφρονούντας, χρησιμοποιῶν καταλλήλως τὰ ἐπιχειρήματα ποῦ τοῦ παρέχει τὸ πηγαιὸν χάρισμα τῆς εὐγλωττίας μὲ τέρπουσαν ἀπαγγελίαν καὶ μεμετρημένην ζωηρότητα κινήσεων. Θὰ προσδώσῃ ὁμῶς οὗτος εἰς τὸν λόγον του ἀκαταγώνιστον κύρος, κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ νόημα, μὴ παρεκλίνων, κατὰ τὴν ῥήμην τοῦ λόγου του, ποιῶν τὴν ἀνάλογον χρῆσιν τῶν βασικῶν τῆς ρητορίας κανόνων καὶ ἀρχῶν ποῦ ἀναπτύσσονται εἰς τὰ Ρητορικὰ Δοκίμια.

* *

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς γνωστὸν ἠρεύνῃς, πρῶτος καὶ ἐμελέτησε συστηματικῶς τὴν φύσιν καὶ

τὸν σκοπὸν τῆς ρητορικῆς, ἀργότερον δὲ διάφοροι τεχνολογοί.

Ἡ μελέτη τῶν Ρητ. Δοκ. διαιρεῖται εἰς δύο κυρίως μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος (σελ. 16-316) ὁ συγγραφεὺς ἔρευνᾷ λεπτομερῶς τὰ χαρακτηριστικὰ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ ρητορικοῦ λόγου. Ἀσχολεῖται εἰς αὐτὸ μὲ τὰ ρητορικὰ στοιχεῖα, τὴν τεχνικὴν τοῦ ρητορικοῦ λόγου, ἤτοι τὸ λεκτικόν, τὴν ιδιότητα τοῦ ὕψους τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, τὸν ρυθμόν, τὴν διάταξιν μὲ ἀναλυτικωτάτας παρατηρήσεις καὶ ἀπειρίαν παραδειγμάτων εἰλημμένων ἐκ τῶν ρητόρων τῆς ἀρχαιότητος, τῶν Μεγ. τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων καὶ αὐτῆς ἀκόμῃ τῆς δημοτικῆς μας μουσῆς.

Ἡ λεπτομερειακὴ καὶ ἀναλυτικὴ αὕτη ἐργασία, ποῦ ἠκολούθησεν ὁ συγγραφεὺς μέχρι καὶ τῶν μικρότερων λεπτομερειῶν, πρέπει, νομίζομεν νὰ χρησιμοποιεῖται εἰς κάθε ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἡ ὅποια οὐδέποτε καθίσταται ἐφικτὴ, χωρὶς τὴν ἐξιντλητικὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἐξεταζομένου θέματος μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν.

Τὰς θεωρίας ταύτας, ποῦ ἀναπτύσσονται ὡς εἴπομεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος, ἀκολουθεῖ ἡ εἰς τὸ Βον τοιοῦτον (σελ. 316-430) ἀσχολία τοῦ συγγραφέως μὲ τὴν διαμόρφωσιν προχείρων ὑποδείξεων, ἐντέχνου λόγου καὶ τὴν καταχώρησιν αὐτοσχεδίων καὶ αὐτοτελῶν ρητορικῶν γυμνασμάτων, ποῦ ἀπαρτίζουν, κατὰ μορφήν καὶ περιεχόμενον πλήρη τύπον ρητορικοῦ λόγου. Ἦτοι εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῶν Ρητ. Δοκ. γίνεται ἡ ἐφαρμογὴ τῶν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἀναπτυχθέντων, ἵνα φανῇ ἐναργέστερον, ποῖα τῶν ρητορικῶν σχημάτων λεκτικῆς καὶ διανοίας προσδίδουν εἰς τὸ Προοίμιον, τὴν Πρότασιν, τὸ Κύριον Θέμα καὶ τὸν Ἐπίλογον, ἵνα τὸ κατανεμηθῇ, κατὰ διαθέσιν λόγου ὑλικόν πρὸς καταμερισμόν τοῦ ρητορικοῦ λόγου, ἐμπνέζῃ εἰς ἄρτιον, ρητορικὸν σύνολον.

Ἀκολουθεῖ τέλος (σελ. 431-505) ἡ ἀπαρίθμησις ἀφθόνων αὐτοτελῶν προτύπων, εἰλημμένων ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐκ τῶν λόγων τῶν κλασικῶν τῆς ἀρχαιότητος ρητόρων, ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῶν κορυφαίων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων ὅσοι διὰ τὸ κάλλος τοῦ ὕψους, τὸ ὕψος τῶν νοημάτων, τὴν θαυταὴν γνώσιν, τὴν ἀριστουργηματικὴν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν διεύθυνσιν, καὶ τὴν λεπτομερῆ καὶ πιστὴν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ἀπεικόνισιν, οὐδόλως ζημιούνται μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἀλλὰ παραμένουν ἀθάνατα καὶ πάντοτε νέα. Διανθίζει τέλος τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς μὲ στίχους τῆς δημοτικῆς μας ποιήσεως τῆς ὁποίας κάμνει καταλλήλῃον χρῆσιν, δίδων εἰς αὐτοὺς ζωηρότερον τόνον καὶ ἐθνικώτερον χαρακτήρα.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, ὁ ἀμερόληπτος κριτικὸς, δὲν δύναται νὰ μὴ ἐξάρῃ τὴν ἑλληνικότητα τοῦ ἔργου, ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου ἀρύεται, ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς περισπούδαστου μελέτης του, ἀπὸ τὰ ἀθάνατα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μνημεῖα, οὐδέποτε καταφεύγων εἰς ξένας πηγὰς, καὶ αὐταὶ ἀφθονοῦσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΠΑΤΣΕΔΗΣ

Δαμιανός Μ. Στρομπούλης: «Ο υἱός τῆς ἐρήμου» (Βιογραφία καὶ φαντασία). Ἀθήναι 1954

Ὁ «Υἱός τῆς ἐρήμου», πρῶτονομα ποῦ δίνει ὁ Δαμιανὸς Στρομπούλης στὸν Ἰωάννη τὸν Βαπτιστή, εἶναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἔργο ἐπιστημονικόν, ἀφ' ἑνὸς γιατί βασίζεται στὰ δεδομένα τῶν πηγῶν, ἀφ' ἑτέρου γιατί ἔχει γραφεῖ μὲ σὺ σ τ η μ α. Καὶ γιὰ κάτι ἄλλο ἀκόμα: γιατί εἶναι ἐνημερωμένο, δηλαδή γιατί ἔχει περιλάβει στίς σελίδες του ὅ,τι σχετικὸ γράφτηκε μέχρι τότε, προβλλοντας ὅμως οὐ μὲν ἀνιστορία καὶ ἀνιστορία ἀπόψεις καὶ προβλήματα. Ὡστόσο, ὅπου ὑπάρχουν κενά, συμπληρώνεται μὲ ψυχολογικά ἢ μὲ φιλοσοφικά συμπεράσματα καὶ μὲ φαντασία. Κυρίως μὲ φαντασία. Εἶναι ὅμως καὶ ἔργο λογοτεχνικόν γιατί μιλάει στὴν εὐαισθησία μας καὶ γιατί ἔχει στὴν περιγραφή του προσωπικὸ ὅμοιο.

Ὁ Δαμιανὸς Στρομπούλης δίνει στὸ βιβλίον του ἕνα πρόσωπο βίαιο τραγικόν, ἀσυμβίβαστον. Μᾶς δίνει μὲ μιὰ λέξη τὸν Ἰωάννη, ὅχι ὅπως τὸν ἔχει ντύσει ἡ λαϊκὴ φαντασία. ἀλλὰ ὅπως τὸν ἔπλασε ἡ πραγματικότητα: ἄνθρωπον. Ἰσως μὲ περισσότερο ἐντονὴ προσωπικότητα, μὲ μεγαλύτερη ἀντοχή, ἀλλὰ ὅπως ὅποτε ἄνθρωπον. Αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαιότερο σημεῖον τοῦ βιβλίου. Ὡστόσο, παρὰ τὴν ἀνθρώπινή του ὑπόστασιν, ὁ Ἰωάννης ἔρχεται νὰ συγκριθεῖ μὲ τὸν Ἰησοῦ καὶ μάλιστα νὰ θεωρηθεῖ τὸν ἑαυτὸν τοῦ «νικημένου» μετ' ἀπ' τὴ σύγκρισιν. Ἐρχεται νὰ παραχωρήσῃ μὲ π ὶ κ ρ α τὴ θέσιν τοῦ σιδὸν Ἐρχόμενον, ἐνῶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς δοῦλεψε ὁ ὅλος του τὴ ζωὴ. γι' αὐτὸν διδάξε καὶ προσευχήθηκε. Ἰσως ἡ ἀδυναμία αὐτὴ νὰ δείχνῃ πῶς πολλὸ τὸν ἄνθρωπον, ἡ σύγκρισιν ὅμως, ποῦ εἰς μὴδὲν νὰ ἔγινε στὴν πραγματικότητα ποτὲ γιατί ὁ Ἰησοῦς εἶναι θεὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ἄνθρωπος, ὁδηγεῖ ὁ ἕνα κακὸ ἀποτέλεσμα.

Ἰστέρα ἀπ' τὸν Ἰωάννη ἔρχονται ἡ Ἑρωδιάδα, πανοῦργα καὶ σατανικὴ, ἡ ὑπέροχη ἐκείνη Σαλώμη ποῦ μέσα στὴν ἀγνοία της ἔγινε τὸ σὺμβολο τῆς αἰώνιας γυναίκας, ὁ ἔδοξος ἀφανὴς Ἡρώδης Ἀντύπας καὶ τέλος τὸ νεκρὸ κεφάλι τοῦ Προδρόμου ποῦ ἀπετέλεσε ἕνα ζωντανὸ κατὰ κάποιον τρόπο «πρόσωπον» στὸ θέατρο τῆς Ἰστορίας.

Ὁ «Υἱός τῆς ἐρήμου» σὺν βιβλίον λογοτεχνικόν, μᾶς προσφέρει ὁμορφες καὶ ἀληθινὰς σελίδες. Μορφὴ καὶ περιεχόμενον βρίσκονται σὲ στενὴ ἀλληλεξάρτησιν, οἱ εἰκόνες εἶναι ἐντονες καὶ ὁλοκληρωμένες, τὰ πρόσωπα καλοσχεδιασμένα. Ἄν μάλιστα βλεῖται ὁ ὅρισμός φραστικὰ σχήματα ἀνάρμοστα πρὸς τὸ θεματικόν, τὸ χρονολογικόν καὶ τὸν τοπικόν χαρακτήρα τοῦ ἔργου, θ' ἀφίναμε καὶ τίς τελευταῖες μας ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ του ἀξία.

Πάντως ἐκεῖνο ποῦ ἔχει σημασία εἶναι ὅτι ὁ «Υἱός τῆς ἐρήμου» προσθέτει κάτι σημαντικόν στὸ εἶδος του. Οἱ λεπτομερειακὲς ἀδυναμίες ποῦ ὑπάρχουν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μείψουν τὴν ἀναμφισβήτητη ἀξία τοῦ συνόλου.

ΔΑΞΗΣ ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

Νεκρολογία

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΓΑΓΑΡΗΣ

Τὴν 22αν Σεπτεμβρίου 1954 καὶ εἰς ἡλικίαν 102 ἐτῶν ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας ὁ παλαίμαχος Ἡρωὶκὴς δημοσιογράφος, πολιτευτὴς καὶ ἀγωνιστὴς Γεώργιος Γάγαρης ἐκ Γεροπλατάνου Ἰωαννίνων, ἀπόφοιτος τῆς Μεγάλης τοῦ Γενεῦς Σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μὲ τὸν θάνατόν του ἡ Ἡπειρος χάνει τὸν παλαιότερον ἐκπρόσωπον τῆς προαπελευθερωτικῆς ἀγωνιστικῆς περιόδου· ἡ Ἡπειρωτικὴ δημοσιογραφία τὸν σθεναρὸν ὑπερασπιστὴν τῶν τοπικῶν καί, κυρίως, τῶν ἐθνικῶν μας δικαίων· ἡ πνευματικὴ Ἡπειρος τὸν ἄνθρωπον ὁ ὁλοῦς μὲ τὴν συγκέντρωσιν καὶ ἐκδοσιν τῶν «Ἀπάντων» τοῦ Κώστα Κρυστάλλη, τῶν ἡμερολογίων «Δωδώνη» τῆς ἐφημερίδος «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου», τὸ πλῆθος τῶν πατριωτικῶν ὁρῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν πραγματειῶν του συνέβαλε θετικὰ εἰς τὴν ἀναζωπύρῃσιν τῆς μεταπελευθερωτικῆς πνευματικῆς μας κινήσεως· ὁ πολίτης μας κόσμος, τὸ πρῶτον τῆς ἡθικῆς ἀντιλήψεως τῶν κοινῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀκατασιγᾶστου δραστηριότητος ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ βασανισμένου αὐτοῦ τόπου μὲ τὰ ἀνεκπλήρωτα πεπρωμένα του· ὁ συνεχιζόμενος Βορειοηπειρωτικὸς ἀγὼν, τέλος χάνει τὴν ζώσαν ἱστορίαν τῶν αὐτονομιστικῶν καὶ τῶν μετέπειτα ἀνατάσεων καὶ καταπτώσεων του!

Ὑπῆρξε, πράγματι, μέγας καὶ ἀνιδιοτελής Ἡπειρωτὴς ὁ Γ. Γάγαρης· μέγας διότι κατέστησε βιώμα· ἀ τοῦ τὰ ἰδανικά καὶ τὰς ἐτιδιώξεις τῶν πανηπειρωτῶν· ἀνιδιοτελής διότι ἐν ἑκάμῃ ποτὲ σύγχυσιν μεταξὺ ὕλη καὶ συμφέροντος καὶ ἐθνικῆς ἐπιταγῆς. Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀγνοῦ καὶ μεγάλου πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἀνιδιοτελείας του εἶναι τὸ κατωτέρω ἔγγραφον ὑπὸ ἡμερ. 20—11—1913 τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνε εἰς τὸν τότε Γενικὸν Διοικητὴν Ἡπείρου ἐξ Ἀγίων 40, ὅπου ἐθνικαὶ ἀνησυχίαι τὸν ἔφεραν μετὰ τὴν δυσμενῆ διὰ τὴν τύχην τῆς Βορ. Ἡπείρου, ἀπόφασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων!

«Ἐπειδὴ τὰ πράγματα τῆς ἡμετέρας πατρίδος λαμβάνουσι δυσμενῆ τροπὴν καθόσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῶν ὁρίων καὶ ἐπειδὴ ἐπιθυμῶ νὰ ἔχω πλήρη ἐλευθερίαν ἀνεργείας καὶ ἡν περὶ

πτωσιν αποφασισθῇ ἢ ἐκ μέρους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐπιβολή τῶν αποφάσεών των παρακαλῶ ὅπως εὐαρεστηθῇτε νὰ ἀποδεχθῇτε τὴν ἐκ τῶν καθηκόντων τοῦ Λοιικητικοῦ Ἐπιτρόπου Τεπελενίου παραίτησίν μου. Συγχρόνως δηλώω Ὑμῖν ὅτι παραιτοῦμαι πάσης ἀξιώσεως μισθοδοσίας μου μέχρι τέλους Ἰουλίου, καθότι διὰ τὴν μετὰ ταῦτα ὑπηρεσίαν μου εἶχον δηλώσει προφορικῶς ὅτι δὲν θὰ ἐδεχόμην μισθοδοσίαν.»

* *

Ὁ γράφων ηὐτύχησε νὰ τὸν συναντήσῃ, πρὸ μηνῶν, εἰς τὴν Ἀθήναις κατοικίαν του· περιεσιοιχίζετο ἀπὸ τὰ τεκμήρια τῆς πολυμύθου καὶ πολυχρονίου δραστηριότητός του — σωρὺς χειρογράφων, φακέλων, βιβλίων ἐνθυμημάτων — καὶ ἐξῆλθε τόνως μετὰ τὰς ἀναμνήσεις του. Ὅμως δὲν ἠνέοι νὰ χάσῃ τὴν ἐπαφήν του μετὰ τὰ σύγχρονα ἡπειρωτικά προβλήματα καὶ, περισσότερον, μετὰ τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις τῆς Ἡπείρου του. Μοῦ ἐξεδήλωσε τὴν χαρὰν τοῦ δι' ὃ, τι ἐπιτελεῖται ἐδῶ, εἰς τὸν πνευματικὸν τομέα, ἐσχολήσας πολλά δημοσιεύματα τοῦ περιοδικοῦ, μοῦ ἔδωκε συνεργασίαν του διὰ τὸ ἐτοιμαζόμενον ἀφιέρωμα τῆς «Ἡπειρ. Ἐστίας» εἰς τὴν Βόρειον Ἡπείρον, πλαισιωμένην μετὰ ἱστορικὰς φωτογραφίας καὶ ἓνα χάρτην τῆς ἐνιαίας Ἡπείρου ἐκδοθῆναι ὑπὸ τοῦ Ἰδίου κατὰ τὸ 1913. Κι' ὁ αὐτὸς ἀπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου πού ἔχει ξεπεράσει τὰ ἔκατό του χρόνια!

Ἐφυγα ἀπὸ τὸ σπίτι — ἀρχεῖον τοῦ αἰωνοβίου καὶ σιβαστοῦ προεβύτου, ἀμφιβάλλων εἰς τὴν δογματικὴν ἀλήθειαν τοῦ φυσικοῦ νόμου περὶ φθορᾶς καὶ αἰωνίου γίγνεσθαι. Ἀλλὰ καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν οἱ ἀκατάλυτοι νόμοι τῆς φύσεως εὗρον τὴν 22αν Σεπτεμβρίου ἐ.δ. τὴν δαίωσίν των μὲ τὸν θάνατον τοῦ Γεωργίου Γάγγρη.

Ἄς εἶναι ἐλαφρὸν τὸ Αἰτικὸν χῶμα πού τὸν ἐσκέπασεν.

ΜΙΧ. ΜΑΝΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ «ΑΡΜΑΤΑ»

Ἀγαπητὴ «Ἡπειρωτικὴ Ἐστία»,

Δαβαίνοντας ἀφορμή, ἀπ' ὅσα δημοσίευσε ὁ Κ. Λαζαρίδης σὺν προηγούμενο ταχυοῦ σου μετὰ τὸν τίτλο εἰς Ζαγορίσιοι καὶ τ' ἄρματα σημειῶναι τὰ ἔξῃ γιὰ τὴ λέξη αὐτή.

Ἡ λέξη ἄρματα εἶναι λατινικὴ καὶ σημαίνει

ὄπλα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ κοντάκια (ὕποκόπανοι) καὶ οἱ λαβὲς τοὺς στολίζονταν ἀπὸ τοὺς κατόχους μετὰ ἀσημένια καὶ φλωρένια μπιχλιμπιδία, ἐμβλήματα σταυροῦ καὶ ἄλλα, τ' ἄρματα φέρονταν καὶ ὡς στολίδια ἀπὸ τοὺς κλέφτες καὶ ἄρματολούς. οἱ ὁποῖοι συναγωνίζονταν ποῖος νὰ ἔχει τὸ πιὸ ἐκτενέστερον καρυφύλι καὶ τὴν ἀσημένια μπιστόλα.

Ἔτσι ἡ λέξη ἄρματα εἶχε καὶ ἔχει καὶ μεταφορικὴ σημασία πού σημαίνει στολίδι ὅπως λ. χ. τ' ἄρματα τῆς νύφης (κρέπιδες, τοκάδες, κερέρια, σκουλαρίκια, τοαμπράζια).

Ἀπὸ τ' ἄρματα γίνηκε καὶ ἡ λέξη ἄρματα ὅπως λ. χ. ἡ ἄρματα τ' ἀλόγου (τὰ σέζ), ἡ ἄρματα τοῦ γαμπροῦ.

Τὸ δημοσιευόμενον ἀπὸ τὸν πειραπάνω ἐγγίγγο (διαθήκη) τοῦ Ζαγορίσιου τοῦ 1792 ἐνῶ μιλάει γιὰ ὅλα λεπτομερῶς τὰ εἰδόμενα, γιὰ καλὺδες, κισσέδες τῆς κρεβάτας, ὀντάδες, κατώγια, πόρτες, πρόβατα, ἀμπέλια, κήπους, τόπους, ἀγκιά, χαλκώματα, σκουτιά, βένια, γρόσια, δὲν ἀναφέρει καὶ γιὰ ἀσημικά ἢ χρυσαφικά, πού φυλάγονταν σὲν κειμήλια πού ἦταν σὲν καρόλα. Σάμπως νὰ μὴν εἶχε τὸ σπῖτι τέτοια πράγματα; ἢ μήπως ἐκστοχῆθηκε κατὰ τὴ συνταξὴ τῆς διαθήκης;

Ἄν προσέξουμε καλὰ τὴ διαθήκη τὸ γράφει καὶ τοῦτο σὲ τέλος. «Τὰ ὅσα φορέματα ἔχει ὁ Γιάννης (ἐξχωριστὰ δικὰ του ἐννοεῖται) ἢ ἄρματα (γαμπριάτικα στολίδια) καὶ τίποτες εἰδόμενα (μικροπράγματα) εἶναι ἰδικὰ του. Ὅμοίως καὶ τὰ πεδιά φορέματα τοὺς καὶ ἄρματα (στολίδια τῶν παιδιῶν, σταυροὶ μ' ἀλύσια πού κρεμιζόνταν σὲν παιδιὰ γιὰ φυλαχτὰ ἀπὸ βόσκαμα, ἀσημένιες κλειτοζώνες ἢ τῆς κεφαλῆς καὶ κρέπια σὲς τοὺς πρεσ) εἶναι ἰδικὰ τοῦ.»

Τὰ παιδιὰ δὲν ἔβερναν ἄρματα. Ἄρματα ἔβερναν μόνο οἱ μεγάλοι.

Ἀδιτῆ εἶναι ἡ πραγματικὴ μεταφορικὴ σημασία τῶν ἁρμάτων τῆς παραπάνω διαθήκης καὶ ὅχι τὰ πραγματικὰ ἄρματα τῶν ἁρματολῶν γιὰ τὸ Ζαγορίσιος καπετάνιος καὶ Τζάμης ἄρματος εἶναι πρᾶγμα ἀσυνήθιστο.

ΣΠΥΡ. ΜΟΥΣΕΛΙΜΗΣ

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

1.—Οἱ ἐπαναπατρισθέντες ἐκ Τσεχοσλοβακίας ἐπ' Ἡπείρωται ὄμηροι, διακτραγωθεῖν μετὰ τὰ μελανώτερα χρώματα τὴν ζωὴν των ὀπισθεν τοῦ σιδηροῦ παραπετάσματα.

2.—Ἦρχισαν ἡ ἀποστολὴ σῖτου πρὸς κλύψιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ ἀποκλεισθῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος.

3.—Παρὰ τὴν τοποθεσίαν Σκόλα—Λύκου Πρεβίτης εἰς ἐργάτης ὁ Εὐδόκιμος θάνης ἐξ Ἀμπελοχωρίου—Δωδώνης ἐφονεύθη καὶ τρεῖς ἐτραυματίσθησαν λόγῳ πτώσεως των ἐκ τρακτέρ.

4.—Ἀφίκετο εἰς Ἰωάννιννα ἐξ Ἀθηνῶν ὁ

γραμματεὺς τῆς Γερμανικῆς πρεσβείας κ. Σα-
λέφσκι.

7.—Ἦρχισεν ἡ περιουλογοῦ καὶ ἀνατίναξις
ναρκῶν ὑπὸ εἰδικοῦ συνεργεῖου εἰς τὴν περιοχὴν
τῆς πόλεως Ἰωαννίνων.

8.—Εἰς Ἡγουμενίτσαν ἡ Κωνσταντινὰ Σού-
κερα ἐξ Ἀργυροτόπου ἐφόρευσε τὸν σύζυγόν της
πλήξασα αὐτὸν μὲ γουδί εἰς τὴν κεφαλὴν.

9.—Διετέθη ποσὸν 550.000 νῶν δραχμῶν διὰ
τὴν ἀποπεράτωσιν γεφύρας τῆς Καμπέραγα.

10.—Εἰς Πωγωνιανὴν ἐτελέσθησαν τὰ ἐγ-
καίλια ἡλεκτροφωτισμοῦ τοῦ ἐκεῖ Γυμνασιακοῦ
Οἰκοτροφείου.

11.—ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν ἀνε-
κλήθη ἡ μετάθεσις τοῦ Νομάρχου Πρεβέζης κ. Συ-
ρεπίσιου.

12.—Ἀφίκετο εἰς Ἰωάννινα ὁ Καθολικὸς
Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Μάριος Μακρυωνίτης
συνδεσφόμενος ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ πρωτοσυγγέ-
λου κ. Ἰωάν. Ρούσιου.

13.—ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἐμπορίου διετέ-
θησαν διὰ τὴν Ἡπειρον πρὸς διανομὴν ἐπὶ πιστώ-
σει 3.825.000 ὀκ. σίτου.

14.—Ὁ ὑποδιοφυνὴς τῆς Μαρασλείου Παῖδ.
Ἀκαδημίας, Ἡπειρώτης κ. Σοφ. Λώλης, διωρί-
σθη ὑφηγητὴς τῆς Θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον
Θεσσαλονίκης.

15.—Ἐτελέσθησαν εἰς Ἰωάννινα τὰ ἐγκαίλια
τῶν ἀνεγερθεῖσων δύο πολυκατοικιῶν διὰ κατοί-
κίας ἀξιωματικῶν.

16.—Εἰς τὸν Γενικὸν Διοικητὴν Ἡπείρου κ.
Κλ. Τσιτσάραν ἀπενεμήθη ὁ Ταξίαρχος τοῦ Βασι-
λικοῦ τάγματος διὰ τὴν ἐν γένει ἐθνικὴν δράσιν
του.

18.—Εἰς Πράμαντα—Τζουμέρκων ἰδρύθη με-
τεωρολογικὸς σταθμὸς.

20.—Δι' ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐργα-
σίας ἰδρύθη εἰς Ἰωάννινα Ἑργατικὴ Ἑστία.

21.—Διορίζονται ἅπαντες οἱ Ἡπειρώται δη-
μοδιδάσκαλοι οἱ ἐκπληρώσαντες τὰς στρατιωτι-
κὰς ὑποχρεώσεις των.

22.—Συνεχίζονται αἱ προεργασίαι διὰ τὴν
πρὸσθῆσιν αἰτου εἰς τοὺς ὀρεινοὺς πληθυσμοὺς
τῆς Ἡπείρου.

23.—Ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του ὡς Ἀνώ-
τερος Διοικητὴς Χωρ(κ)ῆς Ἡπείρου ὁ συνταγμα-
τάρχης κ. Τσιριλάκης.

—Ἀφίκετο εἰς Ἰωάννινα ὁ Ἀμερικανὸς ἀρ-
χαιολόγος κ. Μέριτ.

25.—Κατὰ ληφθεῖσαν ἀπόφασιν ἡ δευτέρα
ἀμφικτυονία τῶν ἐφέδρων ἀξιωματικῶν θὰ συνέλ-
θῃ εἰς Κόνιτσαν.

26.—Ἐγκατεστάθη μετεωρολογικὸς σταθμὸς
εἰς Κόνιτσαν. Παρόμοιο θὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς
Ζαγόριον καὶ Μέτσον.

28.—Ἡ ἱστορικὴ ἐπέτειος τοῦ ΟΧΙ ἐορτά-
σθη μὲ λαμπρότητα καὶ παλλαϊκὰς ἐκδηλώσεις
καθ' ἅπασαν τὴν Ἡπειρον.

Τ. Γρετς., Ἀθήνα.—Σὰς γράψαμε καὶ σὰς
στείλαμε 10 ἀνάτυπα. F. Halkin. Biblioteque
des Bollandistes. Bruxelles.—Εὐχαριστοῦμε θερ-
μὰ γιὰ τὶς συστάσεις Εὐρωπαίων ἐλλήνιστῶν καὶ
ἱερμάτων ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν πνευματι-
κὴ μας προσπάθεια· θὰ σὰς γράψουμε.

Ἀχ. Βαντζ., Ἀθήνα.—Δημοσιεύεται, εὐχα-
ριστοῦμε. Γ. Πρατς., Ἀθήνα.—Μὰς συγκινεῖ ἰδι-
αίτερα ὁ ἐνθουσιασμός σας γιὰ κάθε ἡπειρωτικὸ
ἐπίτευγμα· ὑπῆρξατε ἀξίος τῶν ἐκδηλώσεών μας.
Θὰ σὰς γράψουμε ἰδιαιτέρως.

Σπ. Μουσ., Παραμυθιά.—Δημοσιεύεται· ὁ Σ.
πῆρε τὸ ἀπόκομμα καὶ εὐχαριστεῖ.

Ἀλκ. Φακ., Νέα Ὑόρκη.—Στείλαμε κατευ-
θεῖαν στοὺς συνδρομητὰς τὰ τεύχη. Θὰ σὰς στα-
λῇ ἰδιαιτέρως κατάλογος. Εὐχαριστοῦμε θερμὰ.

Ἐδ. Γκολ., Βατόλακκιν.—Τὸ ἕνα δημοσιεύ-
τηκε σὲ τοπικὴ ἐφημερίδα· ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο θὰ
δημοσιευτῇ κατὰ τὸν ἴδια τρόπο.

Π. Γιαν., Ἀθήνα.—Ἐπειδὴ εἶχαν προτε-
ραϊότητα πολλὰ ἐπικάιρα, δὲν κατορθώσαμε νὰ
σὰς εὐχαριστήσουμε· περιμένουμε ὁμῶς πάντοτε
συνεργασία σας.

Ν. Κοσ., Κοχλικό.—Περιμένουμε πάντοτε·
οἱ συνεργάτες μας, σὰς ἀντιχαιρετοῦν.

Ν. Πατο., Ἀθήνα.—Δημοσιεύεται· ὁ συνεργ-
γάτης μας, ἔχοντας διαισθηθῇ τὴν ἐπιθυμία σας
νὰ γράψετε σεῖς, παραμέρισε.

Π. Σπαν., Θεσσαλονίκη.—Ἡ ἀγγελία δημο-
σιεύτηκε. Γιὰ τὴ Γ. Σαρ., ὅπως θὰ εἶδατε, τὸ πε-
ριοδικό μας ἔχει ἤδη ἀνοχοληθῇ. Τῆς μελέτης γιὰ
τὸ Δ., ἂν καὶ τὸ θέμα ξεφεύγει ἀπὸ τὴ γενικὴ
γραμμὴ μας, θὰ παρακαλοῦσαμε, ἂν μπορούσατε,
νὰ μὰς στέλλατε κανένα, τυχὸν διαθέσιμο ἀντί-
γραφο· ὥστε μπορούσε νὰ γίνῃ κάτι. Μὲ χαρὰ
παρακολουθοῦμε τὴν πνευματικὴν σας δραστηριό-
τητα. Ἀχ. Νούτσ., ἐνταῦθα.—Ἐἴθε ἀξέπαινος
γιὰ τὰ πατριωτικὰ καὶ ἡρωϊκὰ σας αἰσθήματα,
ὁμῶς πρέπει ἀκόμα νὰ διαδύστε πολὺ γιὰ νὰ
παρουσιάσετε κάτι τὸ ἀξιοπρόσεχτο.—Γαλλικὴ
Σχολὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα.—Σὰς στείλαμε ὅλη τὴ
σειρά της Ἡπειρ. Ἑστίας. Ἀντ. Βουρ., Ἀθήνα.
—Σὰς γράψαμε. Χαρ. Κατσ., Ἀθήνα.—Πῆραμε
καὶ θὰ σὰς ἐμβάσουμε. Εὐχαριστοῦμε γιὰ ὅσα
γράφετε.

Κ. Μερτζ., Βενετία.—Τὰ πῆραμε καὶ εὐ-
χαριστοῦμε· δημοσιεύεται στὸ τεύχος Νοεμβρίου.
Στηρίζουμε ὅλες μας τὶς ἐλπίδες στὶς ἐνέργειές
σας γιὰ τὴν Α.Δ.

Β. Σκαφ., Φάρσαλα.—Οἱ διορθώσεις γίνον-
ται στὸ παρὸν τεύχος. Πῆραμε τὴν συνεργασία
καὶ εὐχαριστοῦμε.

Δ. Τροβ., Ἀθήνα.—Θὰ δημοσιευθῇ. Εὐχαρι-
στοῦμε· σὰς στείλαμε τὸ διπλό μας τεύχος.

Ν. Πρωτ., Θεσσαλονίκη.—Τὸ πῆραμε. Λυ-
πηθήκαμε ποὺ κι' ἐφέτος δὲν στάθηκε δυνατό νὰ
δημοσιευθῇ· ὑπενομιζοῦμε ὅτι ὁρος ἀναπότρεπτο

για τὴ δημοσίευσή κριτικοῦ σημειώματος, εἶναι νὰ ἔχη προαποσταλῇ στο περιοδικό ἀντίτυπο τοῦ κρινόμενου βιβλίου.

Θ. Παπαῦ. Παλαιμονάστηρο. — Ὅλα τὰ τεύχη σὰς ἔχουν σιελῇ κανονικά. Ζητήσατέ τα ἀπὸ τὴν Ι.Μ. καὶ ξαναγράψτε μας ἂν δὲν τὰ εὑρητε. Β. Σιωμ, Πρέβεζα. — Τὸ ποίημα σας πολὺ καλὸ. θὰ τὸ δημοσιεύσουμε. — Γ. Λύκ. Θεσσαλονίκη — Εὐχαριστοῦμε θερμὰ γιὰ τὴν ἐκλεκτὴ συνεισφορά. Τὸ τραγούδι, καθὼς καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ ὠραιότατα κομμάτια σας δημοσιεύονται...

Μάλμειο Βιβλιοθήκη — Χανιά. Σημειώσαμε νὰ σὰς στείλουμε ἐπ' ἀνταλλαγῇ ὅ,τι σχετικὸ μὲ τὴν Κρήτη περιέληται στὰ χέρια μας. Τὸ ἱστορικὸ ἔγγραφο γιὰ τοὺς Γιαννιώτες Εὐαγγελιστὰς θὰ δημοσιευθῇ καὶ θὰ σὰς ἐπιστραφῇ ἀσφαλῶς. Εὐχαριστοῦμε θερμότατα.

Γεωργ. Σκούρ. Χαλκίδα. — Μὲ χαρὰ πῆραμε τὴ συνεισφορά σας. Ἀτυχῶς ἤλθε κάπως ἀργὰ κι' ἐνῶ ἡ ὕλη τοῦ τεύχους Ὀκτωβρίου ἔχει καθορισθεῖ.

Χρ. Ζ. Θεσσαλονίκη. — Μᾶς συγκινεῖτε πάντοτε μὲ τὰ ἐνθουσιαστικά σας αἰσθήματα. δημοσιεύεται.

Ι. Ραπ., Ἀγναντα. — Εὐχαριστοῦμε, δημοσιεύεται. θὰ περιμένουμε πάντοτε τὴ συνεισφορά σας. — Δ. Ἀντ., Ἀθήνα — Λυπούμαστε πάρα πολὺ γιὰ τὴ γενικότητά της ἡ ἐργασία σας. Ἐσπεύγει κάπως ἀπὸ τὴν κεντρικὴ γραμμὴ τοῦ περιοδικοῦ κατὰ τὰ ἄλλα θὰ εἰμαστε εὐτυχεῖς νὰ φιλοξενήσουμε στὸ Περιοδικὸ κατὰ πῶς οἰκεία πρὸς τὸ κλῆμα του. Τὰ ποιήματα θέλουν κι' ἄλλη ἐπεξεργασία.

Κ. Τρυφ., Λάρισα. — Σημειώσαμε τὴ νέα σας διευθύνση. Ἡ ἐτησίαν συνδρομὴ σημειώνεται στὸ ἐξώφυλλο. Εὐχαρίστως νὰ σὰς στείλουμε καὶ τοὺς Α. καὶ Β. τόμους μὲ τίς προϋποθέσεις πού λέτε. Ἀρχίστε.

Μ. Παντ., Ἀθήνα. — Γιὰ τὰ καλὰ σας λόγια, σὰς εὐχαριστοῦμε θερμὰ. Γιὰ τὸν Δ. Ἀντ., παρακαλοῦμε διαβάστε ὅτι τοῦ γράφομε πῶς πάνω.

Γ. Καλυδ., Ἀθήνα. — Τὰ πῆραμε καὶ εὐχαριστοῦμε θερμὰ.

Κωστ. Τσιλιμ. Κωνσταντινούπολιν. — Ἀπὸ τὰ νέα ποιήματα πού μ' ἔς στείλατε ἐνακρίθησαν καὶ πῆραν σειρὰ γιὰ δημοσίευσή. ὁ «Νεραϊδοχορὸς» «Στὴ φλογέρα μου» καὶ τὸ «Ἀνεπίγραφον» Ρωμ. Νάσ., ἐνταῦθα. — Ἐνεκρίθη καὶ θὰ δημοσιευθῇ. Νικ. Τέντ., ἐνταῦθα. — Οἱ εἰκόνας πού δίνετε σὲ στίχους δὲν μποροῦν ἀκόμη νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ποίηση. Δὲν σὰς λείπει τὸ ταλέντο ἀλλὰ χρειάζεται νὰ ἐργασθῇτε ἀρκετὰ ἀκόμη γιὰ νὰ δημιουργήσετε κάτι ἀξιόπρὸςεκτο. Παραθέτουμε ἐδῶ γιὰ νὰ κρίνετε καὶ ὁ ἴδιος, μιὰ στροφὴ ἀπὸ τὸ «τραγούδι τῆς αὐγῆς».

Κι' ἀπ' τίς ἀδελφές μας

Τὸ κάτασπρο χιονάτο περιστέρι

— δοσμένο στῆς Ἀγάπης τὸ μεθύσι —

τὸν οὐρανὸ κυματιστὰ θὰ σκίση.

— λευκὴ μπαγκέττα τοῦ ὁλόχρυσου

μαέστρου τῆς ἡμέρας —
τὴν μεγάλη διευθύνοντας
τῆς γῆς μας
συμφωνία.

Φωτ. Ἀθαν., Ποταμιὰ — Παραμυθιάς. — Τὸ θέμα σας εἶναι περισσότερο κατάλληλο γιὰ δημοσιογραφικὴ ἐρευνα κι' ὄχι γιὰ περιεχόμενον ποιήματος. Καταπιστῆτε μὲ ἄλλα θέματα πῶς οἰκεία πρὸς τὴν ποίηση. Κωστ. Κάτσ., Μελισσόπετρα — Κονίτσης. — Οἱ στίχοι πού μ' ἔς στείλατε δείχνουν πὼς μπορεῖται νὰ γράψετε καλλίτερα ποιήματα. Περιμένουμε νὰ μ' ἔς στείλετε καὶ ἄλλα γιὰ νὰ κρίνουμε καλλίτερα. Ἐπιμεληθῆτε τὸ στίχο σας περισσότερο κι' ἀποφεύγετε νὰ χρησιμοποιήτε λέξεις ἐξεζητημένες. Δημοσιεύουμε σήμερα ἐδῶ τὸ:

ΜΙΑ ΚΑΡΔΙΑ ΧΤΥΠΑΕΙ ΣΤΑ ΣΤΗΘΙΑ

Θὲ νὰ κοιτάξω ἀπόψε τὴ βαθύτερη καρδιά μου.
— λευκάνθισμα στὴν ἀνοιξὴ τῆς ζήτησης.
Θέλω νὰ ζήσω ἀπόψε μιὰ ζωὴ παλιά, δικιά μου
— συγγενικὸ χαϊρέτισμα μιὰς δύσης
γεμάτης ἀπ' ἀλήθεια — μὲς στὰ στήθια.

Στὲ ἰσχνόνειρα τοῦ τοῦχου, πού χαζεύουνε τὰ κλῶ-
[νία

θωρώντας τ' ὀλογιόμιστο φεγγάρι,
βουβὰ διαβάζει ὁ νοῦς μου τὰ μικρὰ πού φύγαν
[χρόνια.

ὅταν τὸν ἰσχίο μου παιδάρι
μὲ χάρι κυνηγοῦσα καὶ γελοῦσα.

Ὅλα σιωποῦν τριγύρω καὶ στὰ δνειροκομμάτια
— ἀνάθεμα ἀπὸ χρώματα πανώρια —
ἀγαλινὰ βουλιάζουν ἀκλειστοιὰ τὰ δυὸ μου μάτια.
Ὅλα δικά μου ἀπόψε κι' ὅλα ὦρια.
Μοιάζουν μὲ παραμύθια ἢ μ' ἀλήθεια;
Ζωὴ μου! Μιὰ καρδιά χτυπάει στὰ στήθια.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Στὴν ἱστορικὴ μελέτῃ τοῦ κ. Βασ. Κ. Σκαφιδά τοῦ τεύχους Αὐγούστου — Σεπτεμβρίου ἐ. ἔ. σελ. 804 στὴλ. α' στ. 80 ἀντὶ «ἀποθανάτισον» νὰ διαβαστῇ «ἀποθανάτισον» καὶ στὴ β' στὴλ, στ. 83 ἀντὶ «ἀντιθέτων μέσων» νὰ διαβαστῇ, «ἀντιθέτων μέσων». Στὴ σελ. 808, στὴλ. β' στ. 15 ἀντὶ «ἐπὶ ξυροῦ ἀκτῆς» νὰ διαβαστῇ «ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς».

Σημειώσεις «Η. Ε.»

Ἡ συνέχεια τῆς μελέτης τοῦ Μητροπολίτου Κορυτσᾶς κ. κ. Εὐλογίου Κουρίλα, «Ἀναστάσιος Ἰσραὴς Παπαβασιλόπουλος Ἰωαννίτης καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία του» λόγω καθυστέρησης χειρογράφου του ἐκ τοῦ Ἀγίου Ὁρους δημοσιεύεται εἰς τὸ τεύχος Νοεμβρίου.